

ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทางด้านสิ่งแวดล้อมของพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย
AN ANALYTICAL STUDY ON ENVIRONMENTAL CONCEPT OF
PHRA KRUBA SRIVICHAI SIRIVJAYO

พระอนุชิต อธิปญโญ (กาญจนนาปกรณ)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาปรัชญา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทางด้านสิ่งแวดล้อมของพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย

พระอนุชิต อธิปถโย (กาญจนนาปกรณ)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาปรัชญา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

An Analytical Study on Environmental Concept of
Phra Kruba Srivichai Sirivijayo

Phra Anuchit **Adhipañño** (Kanjanapakorn)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement For The Degree of
Master of Arts
(Philosophy)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
C.E. 2017

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
เรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทางด้านสิ่งแวดล้อมของพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย” เป็นส่วนหนึ่งของ
การศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

ประธานกรรมการ

(ดร.พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์)

กรรมการ

(พระวิสิษฐ์ จิตวิสิษฐ์, ดร.)

กรรมการ

(ผศ.ดร.ประพันธ์ ศุภษร)

กรรมการ

(ดร.วิโรจน์ วิชัย)

กรรมการ

(ผศ.ดร.วิโรจน์ อินทนนท์)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

ดร.วิโรจน์ วิชัย

ประธานกรรมการ

ผศ.ดร.วิโรจน์ อินทนนท์

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(พระอนุชิต อธิปถุโณ)

- ชื่อวิทยานิพนธ์** : ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทางด้านสิ่งแวดล้อมของพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย
- ผู้วิจัย** : พระอนุชิต อธิปญโญ (กาญจนาปรกรณ์)
- ปริญญา** : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา
- คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์**
- : ดร.วิโรจน์ วิชัย, ป.ธ. ๓, พธ.บ., (ปรัชญา), พธ.ม. (พระพุทธศาสนา),
พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)
- : ผศ.ดร.วิโรจน์ อินทนนท์, ป.ธ. ๗, พธ.บ. (ปรัชญา), M.A. (Philosophy),
Ph.D. (Philosophy)
- วันสำเร็จการศึกษา** : ๒๗ ธันวาคม ๒๕๖๐

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้ เรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทางด้านสิ่งแวดล้อมของพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย” ประกอบด้วย ๓ วัตถุประสงค์ คือ (๑) เพื่อศึกษาแนวคิดทางด้านสิ่งแวดล้อมเชิงปรัชญา (๒) เพื่อศึกษาแนวคิดทางด้านสิ่งแวดล้อมของพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย และ (๓) เพื่อศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทางด้านสิ่งแวดล้อมของพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) เป็นหลักโดยทำการสรุปวิเคราะห์ผลการวิจัย

ผลการวิจัยพบว่า จริยธรรมสิ่งแวดล้อมจะเกิดขึ้นได้ ก็ต่อเมื่อเรามีความสัมพันธ์กับธรรมชาติ โดยการเห็น การรู้สึกสัมผัส การเข้าใจความรักและความห่วงใย ที่สำคัญคือ เกิดความศรัทธาโลกทรรศน์ใหม่ ซึ่งเป็นวิถีการคิดและความรู้สึกแบบใหม่ อันเกิดจากการเข้าถึงธรรมชาติ ซึ่งหมายความว่า วิถีชีวิตแบบใหม่จะต้องมีลักษณะเรียบง่าย ปฏิเสธบริโภคนิยม ไม่ลุ่มหลงในวัตถุ และใช้ชีวิตอย่างมีความหมาย ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งมีค่าในตัวเอง มนุษย์ไม่ได้เป็นศูนย์กลางหรือเจ้านายของโลก และธรรมชาติเป็นทาส แต่มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ มองธรรมชาติ พืช สัตว์ มนุษย์ ต่างอิงอาศัยกันและกัน หรือ มองแบบองค์รวม ทุกสิ่งในระบบนี้ ต่างอาศัยเกื้อกูลซึ่งกันและกัน มนุษย์ไม่สามารถแยกตัวจากระบบนิเวศได้เลย ทั้งศาสนาและพุทธปรัชญาเน้นเรื่องความรักและความเมตตาต่อสรรพสัตว์ ไม่เพียงแต่จะห้ามฆ่าสิ่งมีชีวิตเท่านั้น แต่ยังสนับสนุนการอนุรักษ์ชีวิตไม่ว่าจะด้วยวิธีทางใดก็ตาม มนุษย์มีความกลมกลืนกับธรรมชาติ ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติเพื่อสนองตอบปัจจัยขั้นพื้นฐาน ไม่ทำอันตรายต่อโลกทางธรรมชาติที่มนุษย์อาศัยอยู่ มีท่าทีแบบอ่อนโยน ไม่ก้าวร้าว ไม่ตักตวงต่อธรรมชาติ ถ้าเราปฏิบัติตามคำสอนแห่งพุทธปรัชญาที่ยึดหลักนิเวศเป็นศูนย์กลาง มนุษย์สามารถลดวิกฤตการณ์สิ่งแวดล้อมได้

พระครูบาศรีวิชัย คือ พระสงฆ์ที่มีชื่อเสียงที่สุดรูปหนึ่งของล้านนา มีบทบาทและความสำคัญในฐานะผู้นำชุมชนและศูนย์รวมของความเชื่อความศรัทธา ที่มาจากวัตรปฏิบัติและแนวทางการบำเพ็ญเพียรที่เคร่งครัด น่าเลื่อมใส การสร้างวัดเป็นการสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืน เพราะวิถีชีวิตของชาวล้านนามีพระพุทธศาสนาเป็นแกนกลาง การสร้างวัดจึงเป็นการสร้างแหล่งบุญ แหล่งกุศล แหล่งความสุขนั่นเอง พระพุทธศาสนาสอนเรื่อง ทาน, ศีล, ภาวนา หรือ ศีล, สมาธิ, ปัญญา เพื่อให้ชาวพุทธทั่วไปได้ใช้เป็นหลักพัฒนาตนเองจนบรรลุคุณธรรมอันเป็นจุดหมาย ๔ ชั้น คือ ชั้นโสดาบัน, สกทาคามี, อนาคามีและอรหันต์ การสร้างถนนขึ้นดอยสุเทพพร้อมสร้างวัดตามจุดต่างๆ เพื่อจะให้ผู้มีพระภิกษุอยู่จำพรรษาประจำและจะดูแลพื้นที่สิ่งแวดล้อมด้วย เพราะฉะนั้นจึงเห็นได้ว่าแนวคิดและคำสอนที่ออกมาจากการกระทำของท่านให้ความสำคัญต่อสิ่งแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกเป็นอย่างมาก ทั้งที่เป็นนามธรรมและรูปธรรม

Thesis Title : An Analytical Study on Environmental Concept of Phra Kruba Srivichai Sirivijayo

Researcher : Phra Anuchit Adhipañño (Kanjanapakorn)

Degree : Master of Arts (Philosophy)

Thesis Supervisory Committee

: Dr.Viroj Vichai, Pali III, B.A. (Philosophy), M.A. (Buddhist Studies), Ph.D. (Buddhist Studies)

: Asst. Prof. Dr.Viroj Inthanon, Pali VII, B.A. (Philosophy), M.A. (Philosophy), Ph.D. (Philosophy)

Date of Graduation : December 27, 2017

Abstract

The thesis entitled ‘An Analytical Study on Environmental Concept of Phra Kruba Srivichai Sirivijayo’ consists of three objectives as 1) to investigate the concept of environmental philosophy, 2) to explore the environmental concept of Phra Kruba Srivichai Sirivijayo and 3) to analyze the environmental concept of Phra Kruba Srivichai Sirivijayo. The research was mainly conducted by the documentary research method.

The results revealed that the environmental ethics exist when human have a relationship with nature by seeing, touching and understanding with love and care. The key is that it creates a new Weltanschauung, which is a new concept and feeling for nature and the environment. This means that the new lifestyle must be a simple manner and meaningful which rejects the consumerism and materialism. It is believed that nature and the environment are precious in itself. Man is not the center or master of the world and nature is not human slavery as well. Humans are part of nature as well as plants, animals that are all based on each other. In the holistic view, everything in this natural system is dependent on one another, and most certainly humans cannot separate from the ecosystem. According to the Buddhist philosophical ideal, it emphasizes on love and compassion to all beings. Not only abstain from killing all living beings, but also supports the conservation of

life in every way. According to environmental ethics, human beings should be in harmony with nature in the use of natural resources in response to basic factors. They should not harm the natural environment in which they live. Humans should be gentle and do not take advantage of nature. If we follow the doctrine of eco-centric in Buddhist philosophy, we can reduce the environmental crisis.

Regarding Kruba Srivichai, He was the most respected and famous monk in Lanna. He played an important role as a community leader and center of faith. He was widely honored monastic and his guidelines were strictly honorable. He has built and retorted many temples in order to be the heir to the Buddhist age because the way of life of the Lanna people is Buddhism. Construction of the temple is considered to be a source of Buddhist merit. The Buddha taught about charity, morality and mental development or morality, meditation and wisdom to the general Buddhist people for self-development and achieves the ultimate goal viz. Sotāpatti-phala: the Fruition of Stream-Entry, Sakadāgāmi-phala: the Fruition of Once-Returning, Anāgāmi-phala: the Fruition of Non-Returning and Arahatta-phala: the Fruition of Arahantship. Therefore, Kruba Srivichai has built up a road to Doi Suthep, along with temples for monks and takes care of the environment. It is evident that the concept and teachings of Kruba Srivijaya's actions are important both abstract and concrete.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลงได้ด้วยดี ก็ด้วยความเมตตาจาก ดร.วิโรจน์ วิชัย และ ผศ.ดร. วิโรจน์ อินทนนท์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ บัณฑิตศึกษาวิทยาเขตเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในฐานะครูอาจารย์ที่ปรึกษาผู้คอยช่วยเหลือให้คำแนะนำพร้อมตรวจแก้ไข วิทยานิพนธ์นี้ฉบับนี้สำเร็จด้วยดี รวมถึงเจ้าของผลงานหนังสือทางด้านวิชาการและงานวิจัยทุกๆ เล่ม ที่ผู้วิจัยได้นำมาเป็นเอกสารอ้างอิงในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ กราบขอบพระคุณพระอุปัชฌาย์ ครูบา อาจารย์ทุกท่านที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาการความรู้ที่ทรงคุณค่านำมาถ่ายทอดให้แก่ผู้วิจัย จนสามารถนำไปศึกษาค้นคว้าได้ประสบความสำเร็จ ขอขอบพระคุณและอนุโมทนา

ขอน้อมจิตน้อมสักการรำลึกถึงพระครูบาทศรีวิชัย สิริวิชัย ผู้เป็นแรงบันดาลใจให้เกิดการศึกษาวิจัยในเรื่องนี้ และเป็นประดุจพลังใจจนทำให้งานวิจัยเล่มนี้ สำเร็จลุล่วงลงไปได้ด้วยดี พร้อมทั้งเผยแผ่เกียรติคุณของท่าน ให้กว้างขวางและเป็นแบบแผนแก่พุทธศาสนิกชนสืบต่อไป

ความดีและประโยชน์ของวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ผู้วิจัยขอน้อมถวายแด่พระครูบาทศรีวิชัย สิริวิชัย และบูชาคุณบุพการีผู้ให้กำเนิดรวมถึงผู้ให้ทุนการศึกษา คือ พ่อติแห่ง แม่แสวโย กาญจนปากรณ์ (บิดา, มารดา), พระเดชพระคุณพระเทพโกศล (พระอุปัชฌาย์), พระวิมลมนี, พระมหาอังคาร ญาณเมธี, แม่นิตยา ประพุทธนิตินิสาร, แม่ศรีทร ธเนศนิตย, พลโท.ธงชัย แม่ประกาศศรีโพธิ์พลสินธุ์, พ.ต.ท.ธัญญ์ชัย วงศ์สุริยะไท, ลุงมานะ ด.ต.ดิศพงษ์ คุ้มดุง ครูกนกพร ครูทิพวรรณ นายเกษม น.ส.สุทธิดา กาญจนปากรณ์, ครูโยธิน วุฒิกรกำเนิด, นายจาพิพัฒน์ ด.ญ.พีรัชญา ด.ญ.พัฒน์นรี พิลาชชวนพิศ, คุณปิติพงษ์ มนัสมนกุล ขออาราธนาคุณพระศรีรัตนตรัย ได้โปรดคุ้มครองอภิบาลทุกท่านที่มีอุปการคุณต่อผู้ศึกษาวิจัยตามที่ได้ระบุนามมานั้น และไม่ได้ระบุนามเอาไว้ ให้ประสบพบแต่ความสุขความเจริญด้วยจตุรพิธพรชัย คือ อายุ วรรณะ สุขะ พละ และธรรมสารสมบัติพิพัฒน์มงคลสมบุญพูนผลจนตลอดชนมายุกาล และขออุทิศส่วนกุศลนี้แด่เจ้ากรรมนายเวร ตลอดถึงครูอาจารย์ และญาติมิตรทุกท่านที่ได้ล่วงลับไปแล้ว

พระอนุชิต อธิปญโญ (กาญจนปากรณ์)

๒๗ ธันวาคม ๒๕๖๐

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญภาพ	ฌ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ญ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๕
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๕
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๕
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๕
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๖
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๑
๑.๘ ประโยชน์ที่จะได้รับ	๑๑
บทที่ ๒ แนวคิดทางด้านสิ่งแวดลอมเชิงปรัชญา	๑๒
๒.๑ ความหมายของสิ่งแวดลอม	๑๒
๒.๒ ลักษณะของจริยศาสตร์สิ่งแวดลอม	๑๔
๒.๓ แนวคิดของจริยศาสตร์สิ่งแวดลอมตะวันตกและตะวันออก	๑๗
๒.๔ สิ่งแวดลอมในพุทธปรัชญา	๒๕
๒.๔.๑ พุทธอภิปรัชญาต่อสิ่งแวดลอม	๒๕
๒.๔.๒ พุทธญาณวิทยาต่อสิ่งแวดลอม	๒๘
๒.๔.๓ พุทธจริยธรรมต่อสิ่งแวดลอม	๒๙
๒.๔.๔ ท่าทีของพุทธปรัชญากับท่าทีนิเวศน์สำนึก	๓๐

สารบัญ (ต่อ)

เรื่อง	หน้า
๒.๕ พิจารณาประเด็นปัญหาทางจริยศาสตร์สิ่งแวดล้อม	๓๒
๒.๕.๑ ปัญหาสิ่งแวดล้อมกับแนวทางแก้ไข	๓๓
๒.๕.๒ หลักเกณฑ์การตัดสินใจทางจริยศาสตร์	๓๗
๒.๕.๓ เป้าหมายของชีวิตมนุษย์ตามแนวปรัชญาและศาสนา	๔๑
บทที่ ๓ แนวคิดทางด้านสิ่งแวดล้อมของพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย	๔๗
๓.๑ ประวัติของพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย	๔๗
๓.๒ วิธีสร้างงานและบทบาทของพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย	๖๕
๓.๒.๑ การสาธารณูปการในการดำเนินชีวิต	๖๕
๓.๒.๒ หลักการสาธารณูปการทางสังคม	๖๗
๓.๒.๓ การสาธารณูปการกับการเข้าถึงความหลุดพ้น	๖๙
๓.๓ คุณค่าของสาธารณูปการของพระครูบาเจ้าศรีวิชัย สิริวิชัย	๗๐
๓.๔ หลักการแนวคิดทางด้านสิ่งแวดล้อมของพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย	๗๑
๓.๔.๑ ความหมายแนวคิดทางด้านสิ่งแวดล้อมของพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย	๗๒
๓.๔.๒ ลักษณะแนวคิดทางด้านสิ่งแวดล้อมของพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย	๗๓
๓.๔.๓ เป้าหมายแนวคิดทางด้านสิ่งแวดล้อมของพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย	๗๕
๓.๔.๓.๑ สภาพแวดล้อมของพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย	๗๗
๓.๔.๓.๒ การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย	๗๘
บทที่ ๔ วิเคราะห์แนวคิดทางด้านสิ่งแวดล้อมของพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย	๘๐
๔.๑ วิเคราะห์ตามหลักพระวินัยบัญญัติ	๘๐
๔.๒ วิเคราะห์ตามหลักพุทธจริยศาสตร์	๘๒
๔.๒.๑ วิเคราะห์แง่พุทธจริยศาสตร์กับมนุษย์	๘๓
๔.๒.๒ วิเคราะห์แง่พุทธจริยศาสตร์กับธรรมชาติ	๘๕
๔.๒.๓ วิเคราะห์แง่มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม	๘๗
๔.๒.๓.๑ สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ	๙๐
๔.๒.๓.๒ สิ่งแวดล้อมตามที่มนุษย์สร้างขึ้น	๙๑

สารบัญ (ต่อ)

เรื่อง	หน้า
๔.๓ วิเคราะห์จากแนวคิดทางด้านสิ่งแวดล้อมของพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย	๙๒
๔.๓.๑ แนวคิดพระครูบาศรีวิชัยกับป่า	๙๒
๔.๓.๒ แนวคิดพระครูบาศรีวิชัยกับน้ำ	๙๓
๔.๓.๓ แนวคิดพระครูบาศรีวิชัยกับสังคม	๙๓
๔.๔ วิเคราะห์จากเป้าหมายแนวคิดทางด้านสิ่งแวดล้อมของพระครูบาศรีวิชัย	๙๔
๔.๔.๑ งานก่อสร้างสาธารณูปการของพระครูบาศรีวิชัย	๙๕
๔.๔.๒ ท่าที่พระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย กับสิ่งแวดล้อม	๙๖
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	๙๗
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๙๗
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๑๐๐
บรรณานุกรม	๑๐๑
ภาคผนวก	๑๐๘
ภาคผนวก ก บทสวดมนต์	๑๐๘
ภาคผนวก ข ภาพประกอบ	๑๑๓
ประวัติผู้วิจัย	๑๑๙

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
๑. วิหารหลังแรกของวัดศรีโสดาที่พระครูบาศรีวิชัยสร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๗	๑๑๔
๒. ตราประจำตัวของพระครูบาศรีวิชัย มี ๕ ภาษา	๑๑๔
๓. พระครูบาศรีวิชัย เมื่ออายุ ๕๖ ปี นุ่งห่มผ้าจีวรแบบรัดอก แขนงลูกประคำที่คอ นั่งบนเก้าอี้ถ่อไม้เท้าและถือพัดหางนกยูงถ่ายที่วัดศรีโสดา เชียงใหม่ ปี พ.ศ. ๒๔๗๗	๑๑๕
๔. พระครูบาศรีวิชัย เมื่ออายุ ๔๒ ปี ถ่ายรูปนี้ครั้งถูกควบคุมตัวที่ศาลาบาตร วัดศรีดอนไชย (วัดป่ากล้วย) เมืองเชียงใหม่ ปี พ.ศ. ๒๔๖๓	๑๑๖
๕. พระครูบาศรีวิชัย ถ่ายรูปนี้เมื่ออายุ ๔๕ ปี ที่หน้าต้นชบาบนพระธาตุจอมทอง คราวไปบูรณะวัดพระเจ้าตนหลวงและพระธาตุจอมทอง แขวงเมืองพะเยา (พะเยา)	๑๑๖
๖. พระครูบาศรีวิชัย นักบุญอมตะแห่งล้านนาองค์ผู้สถาปนาวัดศรีโสดา เมื่อปี ๒๔๗๗	๑๑๗
๗. พระเทพโกศล เจ้าอาวาสวัดศรีโสดา พระอารามหลวง รูปที่ ๖ (พ.ศ. ๒๕๓๐-ปัจจุบัน)	๑๑๘

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

(๑) การใช้อักษรย่อชื่อคัมภีร์

อักษรย่อชื่อคัมภีร์ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ โดยเรียงลำดับตามคัมภีร์ ดังนี้

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.ม.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.จ.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	จุฬวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.ป.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	ปริวารวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎีกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.มู.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลป็นณาสก	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมป็นณาสก	(ภาษาไทย)
ม.อ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปริป็นณาสก	(ภาษาไทย)
ส. ส.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
ส.นิ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ข.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	ขันธวารวรรค	(ภาษาไทย)
ส.สพ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สพายนวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
อง.เอกก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	เอกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทุก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ติก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ปญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.สตุกก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	สตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)

อง.อภุจก.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	อภุจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทสก.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.เอกาทสก.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	เอกาทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.อิติ.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อิติวุตตกะ	(ภาษาไทย)
ขุ.เถร.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรคาถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ม.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิทเทส	(ภาษาไทย)
ขุ.จู.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	จูฬนิทเทส	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรม

อภิ.วิ.	(ไทย) =	อภิธรรมปิฎก	วิภังค์	(ภาษาไทย)
อภิ.ปุ.	(ไทย) =	อภิธรรมปิฎก	ปุคคลบัญญัติ	(ภาษาไทย)
อภิ.วิ.	(ไทย) =	อภิธรรมปิฎก	กถาวัตถุ	(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

อง.ฉก.อ.	(ไทย) =	อังคุตตรนิกาย	มโนรลปุรณี	ฉกนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ข.ธ.อ.	(ไทย) =	ขุททกนิกาย	ธรรมบทอรรถกถา	(ภาษาไทย)	

(๒) การใช้หมายเลขย่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

การใช้หมายเลขย่อพระไตรปิฎกภาษาไทยในวิทยานิพนธ์นี้ แจ้งระบุ ชื่อคัมภีร์/เล่ม/ ข้อ/ หน้า ตามลำดับ เช่น ที. ม. (ไทย) ๑๐/๕๐/๖๐. อ้างอิงนั้นหมายถึง คัมภีร์สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค เล่มที่ ๑๐ ข้อที่ ๕๐ หน้า ๖๐ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙

(๓) การใช้หมายเลขย่อคัมภีร์อรรถกถา

การใช้หมายเลขย่ออรรถกถาภาษาไทยในวิทยานิพนธ์นี้ แจ้งระบุ ชื่อคัมภีร์/ลำดับเล่ม/ ภาค/ตอน/หน้า ตามลำดับ เช่น ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๘๙. อ้างอิงนั้นหมายถึง พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย ธรรมบท เล่มที่ ๑ ภาคที่ ๒ ตอนที่ ๒ หน้า ๘๙ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในสมัยพุทธกาลตั้งแต่เหตุการณ์พระพุทธเจ้าตรัสรู้จนถึงพุทธปรินิพพาน แนวคิดของพระพุทธเจ้ามิได้สื่อในฐานศาสนา (Religion) และมีได้สื่อในฐานแนวคิดเชิงปรัชญา (Philosophy) เหมือนในนิยามศาสนาและปรัชญาในสมัยปัจจุบัน การเกิดขึ้นแห่งหลักแนวคิดของพระพุทธเจ้าเป็นหลักการกระแสนิ่งที่มุ่งหมายที่จะแก้ปัญหาชีวิตมนุษย์ในแง่การหลุดพ้นจากภาวะความทุกข์ จากการ เกิด แก่ เจ็บและตาย^๑ ซึ่งเป็นปัญหาพื้นฐานของมนุษย์พระพุทธเจ้าทรงมุ่งที่จะแก้ปัญหานี้จึงพยายามค้นหาวิถีแห่งการตรัสรู้เพื่อนำสรรพสัตว์ไปสู่วิมุตติธรรมคือ นิพพาน^๒ พระพุทธองค์จึงเป็นเหมือนเป็นนักค้นคว้าที่พบคำตอบที่แท้จริงได้แก่องค์ความรู้ที่ชัดเจนจากปัญญาตรัสรู้ของพระองค์แล้วทรงนำมาเปิดเผย ชี้แจงและนำมาถ่ายทอดเพื่อให้เกิดประโยชน์ตามหลักแนวคิดของพระองค์โดยวางฐานคิดจากตัวของมนุษย์เป็นจุดเริ่มต้น และการแก้ปัญหาของมนุษย์เป็นจุดหมาย^๓

พระพุทธศาสนาเริ่มต้นจากการมองเห็นทุกชีวิตเป็นทุกข์มีเป้าหมายอย่างเดียวกันคือความเข้าใจเรื่องทุกข์และกำจัดทุกข์ในบทสนทนาชื่อเรื่องธัมมจักกัปปวัตตนสูตร พระพุทธเจ้าตรัสลักษณะของทุกข์ว่า “การเกิดเป็นทุกข์ ความแก่เป็นทุกข์ ความตายเป็นทุกข์ ความโศก ความรำพัน ความทุกข์กายทุกข์ใจ ความคับแค้นใจ ก็เป็นทุกข์ ไม่ได้สิ่งที่ตนอยากได้ก็เป็นทุกข์”^๔ ทุกข์เป็นข้อแรกหลักธรรมอริยสัจ ๔ และอริยสัจนี้เองถือว่าเป็นศูนย์กลางแห่งธรรมทางศาสนา เพราะจะอธิบายมุมมองชีวิต ธรรมชาติของชีวิตที่ต้องประกอบด้วยทุกข์อย่างไร รวมทั้งขยายผลไปถึงวิธีที่จะพ้นทุกข์ถือเป็นหลักการแก้ปัญหาในระดับต่างๆ^๕ มีสังคมาหนึ่งที่แยกตัวออกไปดำรงชีพอีกต่างหากจากบ้านเมืองเป็นสังคมาในอุดมคติ คือเป็นสังคมาโดยธรรมชาติตามชื่อว่า สังขะ แปลว่า หมู่คณะ หมายถึง ระบบสังขะในการปกครอง ในการลงมติตอบรับการเข้าหมู่สังขะของสมาชิกใหม่ (การบวชพระ) การรับปัจจัยสี่ดำรงชีพ ที่เรียกว่าสังฆทาน คือทานเพื่อสังขะ ไม่ใช่ทานเพื่อบุคคลหรือส่วนตัว แต่เพื่อหมู่คณะในอาวาสนั้น พระสังขะย่อมมีหน้าที่ของพระสังขะ นอกจากจะมีหน้าที่บำรุงรักษาพระอารามของตนแล้วยัง

^๑ ม.ม. (ไทย) ๑๓/๕๐๖ - ๕๐๘/๔๓๔๖.

^๒ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๒๕.

^๓ วิโรจน์ วิชัย, **พุทธปรัชญา**, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่, ๒๕๕๖), (อัคราณา), หน้า ๑.

^๔ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๒๐/๑๑๘.

^๕ คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **พุทธจริยศาสตร์กับปัญหาสังคมร่วมสมัย**, (พระนครศรีอยุธยา : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๔๗.

มีหน้าที่เผยแผ่คำสอนของพระศาสดาด้วย ดังนั้น หน้าที่ของพระสงฆ์สำคัญทั้งในด้านปฏิบัติหน้าที่ในตนเองตามโอวาทปาติโมกข์ และทำหน้าที่ด้านสังคม โดยมีการจัดการศึกษา นำพาสังคมประกอบภารกิจอีกด้วย แต่การปฏิบัติศาสนกิจต่างๆ เหล่านี้จะปฏิบัติผ่านการเผยแผ่ธรรม ในด้านสังคมนี้สำคัญมาก จะเห็นได้จากการที่พระพุทธเจ้าเล็งเห็นความสำคัญในการเผยแผ่ศาสนา เพื่อช่วยให้เขาพ้นทุกข์ ภายหลังแสดงปฐมเทศนาแล้ว จึงตรัสให้อุดมการณ์การเผยแผ่ศาสนาแก่พระอรหันต์ ๖๐ องค์ด้วย พระดำรัสว่า ภิกษุทั้งหลายจงเที่ยวจาริกไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ชนหมู่มาก เพื่อความสุขแก่ชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ภิกษุทั้งหลาย จงแสดงธรรมให้ไพเราะในเบื้องต้น ไพเราะในท่ามกลาง ไพเราะในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ (ธรรมวินัย) พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะให้บริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง แม้เราก็จักไปยังอุรุเวลาเสนานิคม เพื่อแสดงธรรม^๖ การเผยแผ่ในส่วนที่เป็นพลังในตนเองหรือเผยแผ่แบบนี้นั้น ก็โดยที่พระสงฆ์ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบเป็นที่เจริญศรัทธาของสาธุชนทั้งหลาย เป็นการเผยแผ่ด้วยบุคลิกภาพอันเป็นผลมาปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้ามีความงามในจริยาวัตร^๗

พระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย เป็นพระสงฆ์ฝ่ายอรัญวาสี (พระป่า) แห่งดินแดนล้านนา นุ่งห่มผ้าจีวร (คลุมผ้า) แบบบริดอกรวมหมวก นิยมแขวนลูกประคำที่คอ ถือไม้เท้าและถือพัดใบลานหรือพัดหางนกยูงซึ่งท่านได้ยึดถือธรรมเนียมปฏิบัตินี้มาจากสำนักวัดดอยแต้^๘ อันเป็นข้อวัตรปฏิบัติของคณะสงฆ์ในล้านนา เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “หน”^๙ ท่านเป็นพระสงฆ์ที่มีบุคลิกอ่อนน้อมถ่อมตน นิสัยซื่อตรง มีสัมมาปฏิบัติ มกน้อยสันโดษ ไม่นิยมสะสมสิ่งของใดๆ ไม่ยึดติดในวัตรธรรม ไม่ยินดียินร้ายในโลกธรรม ๘ ไม่สนใจใฝ่ดีในลาภสักการะ มุ่งหน้าปฏิบัติธรรมถือครองจุดศรัทธา ๑๓ ข้อ อย่างเคร่งครัด บำเพ็ญสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐานมิได้ขาด ไม่สนใจเวทมนต์คาถาไสยศาสตร์ ด้วยคิดว่าไม่ใช่แก่นสารของศาสนา ไม่นำมาซึ่งความดับทุกข์ ท่านจึงประพุดพรหมจรรย์ตำราพระวินัยเจริญในไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา อบรมสั่งสอนพระเณรในวัดให้มีความศรัทธาตั้งมั่นในพระรัตนตรัยเหนือสิ่งอื่นใดปกติท่านจะไม่ชอบการสมาคมกับหมู่คณะ พอใจแต่ในเสนาสนะอันสงบไม่ทะเยอทะยานในลาภยศ ชื่อเสียงท่านฉันอาหารที่ปราศจากเนื้อสัตว์ทุกชนิด คือ ฉันแต่ข้าวกับผักต้มใส่เกลือและพริกไทยเล็กน้อยเพียงวันละ ๑ มื้อเท่านั้น เว้นขาดจากหมาก เมียง พลู บุหรี่ นม น้ำชา ในวันศีลวันพระ ๘ คำ ท่านจะงดฉันภัตตาหารทุกอย่างเพื่อบำเพ็ญตบะด้วยขันติบารมีอันยิ่งยวด บางครั้งไม่ฉันข้าว ฉันแต่ผลหมากรากไม้ต่างๆ เป็นเวลานาน ๔-๕ เดือนก็มี^{๑๐} พระครูบาศรีวิชัยมี

^๖ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๔๑/๑๓๙.

^๗ ศนาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พุทธจริยศาสตร์กับปัญหาสังคมร่วมสมัย, (พระนครศรีอยุธยา : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๕๙.

^๘ สายธาร ศรัทธาธรรม, นักบุญแห่งล้านนาครูบาศรีวิชัยผู้ใจเด็ด, (กรุงเทพมหานคร : รุ่งแสงการพิมพ์, ๒๕๓๘), หน้า ๒๗.

^๙ พระครูสิริสุตาทิณธ์ : อาจารย์ยุพิน เข้มมุกด์, นิกายสงฆ์เชียงใหม่, อนุสรณ์พิธีบำเพ็ญกุศลพระราชทานเพลิงศพหลวงพ่อพระครูพิพัฒนสุตกิจ (แก้ว สุตโน), (เชียงใหม่ : หจก.ดาราวรรณการพิมพ์, ๒๕๔๙), หน้า ๑๐๕.

^{๑๐} ภูชิสส์ไชย บงกชม่องอำไพ : พุทธันนทะเล ผลชัยอรุณ, “ครูบาเจ้าศรีวิชัย” นักบุญแห่งล้านนาครูบาศีลธรรม, (เชียงใหม่ : โรงพิมพ์พี.ดี., ๒๕๕๘), หน้า ๑๕.

แนวความคิดอยู่อย่างหนึ่งในใจที่ท่านไม่เคยพูดเพราะยังไม่ถึงเวลาท่านรอคอยเวลาโดยเรียกร้องความศรัทธาจากประชาชนเพราะท่านมีแต่บาตรและจีวร

การทำงานใหญ่อาจจะไม่สำเร็จผลหากไม่มีศรัทธาเพราะแรงศรัทธาย่อมนำมาซึ่งความสำเร็จผล ฉะนั้นตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาท่านจึงเพาะศรัทธา โดยการบำเพ็ญคุณงามความดีที่ท่านคิดเสมองานใหญ่ในชีวิตของท่าน คือ งานบูรณะพระศาสนาโดยการก่อสร้างซ่อมแซมวัดที่ร้างเป็นการส่งเสริมพระพุทธศาสนา การแสดงทางวัตถุจะเป็นผลทางจิตใจ และจะเป็นการเรียกร้องศรัทธาให้มีการสร้างต่อไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุดหลังการกลับจากกรุงเทพฯ ขณะนั้นอายุท่านได้ ๔๒ ปี พลังแห่งศรัทธาของประชาชนที่มีต่อท่าน เป็นแรงใจส่งเสริมให้ท่านเริ่มงานเป็นครั้งแรก ท่านเดินทางจากอำเภอสี จังหวัดลำพูน สู่อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง เพื่อทำการบูรณะก่อสร้างพระเจดีย์ “ป้อนไก่แจ้” ทันทีที่ท่านบอกบุญจะมีการบูรณะเจดีย์ประชาชนที่เคยเลื่อมใส ท่านมาก่อนพอทราบข่าวก็เดินทางมาช่วย ทั้งร่างกายและแรงทรัพย์ ช่วงระยะเวลาสามเดือนงานซึ่งไม่มีใครนึกว่าจะสำเร็จก็เรียบร้อยลงเพราะแรงศรัทธา พระศรีวิชัยได้จัดการฉลองมีปอยเป็นเวลาสามวันสามคืนจึงเดินทางกลับลำพูนท่ามกลางความเสียดายของชาวห้างฉัตร ผลงานชิ้นแรกของท่านสำเร็จอย่างงดงามโดยการชนะจิตใจของผู้เลื่อมใส พระครูบาศรีวิชัยจึงมีกำลังใจที่จะสร้างงานต่อไปโดยอาศัยบาตรและจีวร ขณะเดียวกันพระครูบาศรีวิชัย มีแนวคิดให้ความสำคัญแก่สรรพสิ่ง เป็นมิตรต่อธรรมชาติมีประวัติที่ไม่เคยรุกราน เบียดเบียน และทำลายสิ่งมีชีวิต แนวคิดด้านสิ่งแวดล้อมของพระครูบาศรีวิชัย คือ การสร้างงานและบูรณปฏิสังขรณ์งานศาสนสถานเพื่อศาสนาและสาธารณประโยชน์ ถือว่าเป็นกิจกรรมหลักที่สำคัญที่สุดของพระครูบาศรีวิชัย กิจกรรมดังกล่าวเปรียบเสมือนการสร้างทานบารมีอันยิ่งใหญ่ ประการหนึ่งของท่าน งานบูรณปฏิสังขรณ์ดังกล่าวประกอบด้วย พระธาตุเจดีย์ วิหาร โบสถ์ หอไตร อาคารอื่นๆ ในศาสนสถาน รวมถึงสาธารณประโยชน์ในช่วงหลัง เช่น ถนน สะพาน ศาสนสถาน เปรียบเสมือนการสร้างทานให้ผู้คนได้มากราบไหว้บูชา ได้มาใช้สอย ซึ่งถือว่าการทำทานบารมีที่สำคัญที่สุดประการหนึ่งของพระครูบาศรีวิชัย ในแง่ของคุณค่าแนวคิดนี้ ถือว่ามนุษย์เท่านั้นมีคุณค่าทางจริยธรรม สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติอื่นๆ ปราศจากคุณค่าทางจริยธรรม เหตุผลที่พระครูบาศรีวิชัยเริ่มบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถานและฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมตามแนวทางจริยศาสตร์ข้างต้นนั้นก็เพราะคำนึงถึงอนุชนรุ่นหลัง โดยอาศัยหลักการของแนวคิดแบบประโยชน์นิยมที่เห็นว่าทุกคนควรเข้ามีส่วนร่วมเนื่องจากเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และจะต้องไม่ผลักภาระอันสำคัญนี้ให้คนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง โดยเฉพาะผู้ที่ด้อยโอกาสในสังคม^{๑๑}

นักปรัชญาตะวันตกกลุ่มหนึ่งมองว่าปัญหาสถานะแวดล้อมทางธรรมชาติจะแก้ไขโดยการนำทฤษฎีจริยศาสตร์ปทัสถาน (normative ethics) ที่เป็นระบบอยู่แล้วมาประยุกต์ใช้กับปัญหาดังกล่าว ทฤษฎีทางจริยศาสตร์เหล่านี้ เช่น ทฤษฎีประโยชน์นิยม (utilitarianism) และทฤษฎีจริยศาสตร์ของคานต์ (Kantian ethics) นักคิดกลุ่มนี้มองว่าปัญหาสถานะแวดล้อมทางธรรมชาติมิได้ต่างจากปัญหาสังคมอื่นๆ เช่น ปัญหาการทำแท้ง ปัญหาสงคราม ปัญหาความยุติธรรมในสังคม ฯลฯ กล่าวคือ ปัญหาทั้งหมดนี้สามารถจัดอยู่ในกลุ่มของ “จริยศาสตร์ประยุกต์” ดังนั้น ในกรณีของปัญหาสถานะแวดล้อมทางธรรมชาตินั้นสิ่งที่เราจะต้องทำก็คือ พิจารณาดูว่าการที่มนุษย์ทำลายสถานะ

^{๑๑} สง่า สุภาภา, *ชีวิตและงานของครูบาเจ้าศรีวิชัย*, (พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๙๙), หน้า ๑๗๓ - ๑๗๔.

แวดล้อมทางธรรมชาติแต่ละครั้งนั้น ครั้งใดนำมาซึ่งประโยชน์หรือความสุขของมนุษย์ ครั้งใดนำมาซึ่งความทุกข์ของมนุษย์โดยส่วนรวมจนเกินประโยชน์ที่จะได้รับ (ประโยชน์นิยม) หรือการทำลายสภาวะแวดล้อมครั้งนี้ ถือเป็นการละเมิดสิทธิพื้นฐานของมนุษย์หรือไม่ เช่น สิทธิที่จะมีชีวิตที่มีคุณภาพ เป็นต้น ในแง่นี้การถกเถียงเรื่องความถูกต้องทางจริยธรรมของการปฏิบัติของมนุษย์ต่อโลกธรรมชาติจะถูกตัดสินด้วยข้อพิจารณา เช่น ข้อพิจารณาที่ว่า การปฏิบัติดังกล่าวส่งผลกระทบต่อมนุษย์อย่างไร สิทธิของใครสำคัญกว่ากัน เช่น สิทธิที่จะได้สภาวะแวดล้อมที่เอื้อต่อการมีชีวิตที่มีคุณภาพของคนจนกับสิทธิของคนรวย สิทธิของเจ้าของกิจการ หรือเจ้าของทรัพย์สินในอันที่จะทำอะไรก็ได้กับทรัพย์สินของตน หรือสิทธิที่จะมีชีวิตที่รุ่งเรืองทางวัตถุของชนรุ่นนี้ กับสิทธิที่จะมีสภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติที่เอื้อต่อการมีชีวิตที่คุณภาพของอนุชนรุ่นหลัง^{๑๒} คุณค่าทรัพยากรธรรมชาติท้องถิ่นที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อสร้างความสมดุลและความเข้มแข็งระหว่างการพัฒนา และการอนุรักษ์ธรรมชาติ ประโยชน์ของธรรมชาติและประวัติศาสตร์อันดีงามของพระครูบาศรีวิชัย ทั้งนี้ คาดหวังว่าหากคนในชุมชนได้นำเอาแนวทางในการใช้ชีวิตการดำเนินชีวิต การประพฤติปฏิบัติตน “ตามฮีตตวอยฮอย ครูบาศรีวิชัย” จะทำให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ ลดการบุกรุกทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีความเป็นอยู่อย่างพอเพียง^{๑๓} พระครูบาศรีวิชัย มีบทบาทแห่งตนบุญในการปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอต่อสาธารณชน ที่เคารพศรัทธาโดยอาศัยหลักปฏิบัติทางข้อวัตรปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน เจริญจิตภาวนาเป็นบรรทัดฐานในการต่อสู้กับปัญหาอุปสรรคและวางตนไว้ในฐานะที่พอควรแก่ ภาวะ บุคคล เหตุการณ์ และสิ่งแวดล้อม ถูกต้องตามประเพณี ที่เหมาะสมหลักคุณธรรมดังกล่าวนี้เป็นประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนาและสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างมาก^{๑๔}

ดังนั้น “จริยศาสตร์” จึงเป็นปัจจัยสำคัญทั้งภายในและทั้งภายนอกจิตใจและต่อการนำสาธุชนในการสาธารณูปการ เพราะเป็นหลักความประพฤติเพื่อนำไปสู่ความดี ซึ่งเป็นแนวทางให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขได้ และมีส่วนสำคัญต่อความต้องการทางจิตใจ (Spiritual Needs) นั่นคือ การประพฤติดีอันเป็นรากฐานของกิจการทั้งปวง ความต้องการทางจริยศาสตร์จึงมีความจำเป็นและมีความสำคัญมาก ต่อความต้องการทางร่างกายและจิตใจของมนุษย์ เพราะจะก่อให้เกิดการยอมรับในสังคม^{๑๕}

จากเหตุผลที่ได้กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาแนวคิดทางด้านสิ่งแวดล้อมของพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย เพื่อให้เห็นถึงคุณค่าลักษณะทางหลักจริยศาสตร์ด้านการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย

^{๑๒} เนื่องน้อย บุญเนตร, จริยศาสตร์ภาวะแวดล้อม : โลกทัศน์ในพุทธปรัชญาและปรัชญาตะวันตก (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๓.

^{๑๓} นายสมบุญ ด้บบเตปิน, รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์อย่างมีส่วนร่วมของชุมชนวัดบ้านปาง ตำบลศรีวิชัย อำเภอเถิน จังหวัดลำพูน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น, ๒๕๕๓.), หน้า ๓.

^{๑๔} พระสมชาย ธรรมสาโร (ธรรมมา), ศึกษาบทบาทพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย ในฐานะนักบุญแห่งล้านนา : กรณีศึกษาบูรณะปฏิสังขรณ์ศาสนสถานในล้านนา, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), (หน้าบทคัดย่อ).

^{๑๕} พันตำรวจโท ดร.ลำดวน ศรีมณี, จริยธรรมและจริยศาสตร์ตะวันออก, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๑๑.

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาแนวคิดทางด้านสิ่งแวดล้อมเชิงปรัชญา
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาแนวคิดทางด้านสิ่งแวดล้อมของพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทางด้านสิ่งแวดล้อมของพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ แนวคิดทางด้านสิ่งแวดล้อมคืออะไร ลักษณะแนวคิดเป็นอย่างไร เป้าหมายของสิ่งแวดล้อมเชิงปรัชญาเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๒ แนวคิดทางด้านสิ่งแวดล้อมของพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย เป็นอย่างไร
- ๑.๓.๓ แนวคิดทางด้านสิ่งแวดล้อมของพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย ได้อย่างไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงวิเคราะห์เอกสารมีขอบเขตศึกษา ดังนี้ คือ

- ก. ประเด็นศึกษาแนวคิดทางด้านสิ่งแวดล้อมเชิงปรัชญา
- ข. ประเด็นศึกษาแนวคิดทางด้านสิ่งแวดล้อมของพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย
- ค. ประเด็นศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทางด้านสิ่งแวดล้อมของพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านเอกสาร ดังนี้

- ก. ข้อมูลปฐมภูมิ คือ การศึกษาจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙, ศึกษาจากชีวิตและงานของครูบาศรีวิชัย
- ข. ข้อมูลทุติยภูมิ คือ การศึกษาจากอรรถกถา ฎีกา ตำราทางพระพุทธศาสนา วิทยานิพนธ์ สารนิพนธ์ หนังสือวิชาการ เอกสารและบทความต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

๑.๕.๑ แนวคิดทางด้านสิ่งแวดล้อม (Environmental Concept) หมายถึง สรรพสิ่งบนโลกใบนี้และโลกอื่นที่เกี่ยวข้อง ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ทั้งวัฒนธรรมและนามธรรมทั้งที่เกิดขึ้นเองเป็นเองได้ตามธรรมชาติ และที่มนุษย์อาศัยปัญญาสมบัติปรุงแต่งสร้างสรรค์ขึ้นจากทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดทั้งสิ่งที่ให้คุณประโยชน์และเกิดโทษขึ้นใน การดำรงชีวิตของมนุษย์ ล้วนมีสถานะเป็นหนึ่งเดียวกัน ความรับผิดชอบที่มนุษย์จะพึงกระทำต่อสิ่งแวดล้อมอย่างเหมาะสม

๑.๕.๒ พุทธจริยศาสตร์ (Buddhist Ethics) หมายถึง ศาสตร์ว่าด้วยความถูกต้องของความประพฤติของมนุษย์ ที่มุ่งเน้นให้มีความรู้ตื่นและเบิกบาน โดยแบ่งเป็นระดับให้เหมาะสมกับบุคคล สถานที่ กาลเวลา และเป้าหมาย

๑.๕.๒ **ครุบา** หมายถึง พระศรีวิชัย สิริวิชัย พระเถระอาวุโสที่ทรงคุณความดีอย่างสูง เป็นที่เคารพของทุกคนทั้งในภาคเหนือ

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ หนังสือ

๑) **เนื่องน้อย บุญเนตร** ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “จริยศาสตร์ภาวะแวดล้อม : โลกทัศน์ในพุทธปรัชญาและปรัชญาตะวันตก” เริ่มต้นจากสมมติฐานแรกที่ว่าเราเห็นโลกเป็นอย่างไร เราก็จะปฏิบัติต่อโลกเช่นนั้น กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ภาพลักษณ์ที่เรามองโลกหรือทัศนคติที่เรามีต่อโลกมีอิทธิพลสำคัญยิ่งต่อการปฏิบัติของเราต่อโลก สมมติที่สองก็คือสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เกิดวิกฤตการณ์สภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติในปัจจุบันก็คือภาพลักษณ์ของโลกหรือทัศนคติที่มีต่อโลก บางลักษณะซึ่งให้ความชอบธรรมแก่การดูดซับถือเอาประโยชน์จากโลกธรรมชาติ ด้วยเหตุนี้งานเขียนเล่มนี้จึงมุ่งวิเคราะห์และเปรียบเทียบกรอบความเข้าใจ กรอบการให้ความหมาย กรอบการให้คุณค่าแก่โลกธรรมชาติ พร้อมกรอบการมองความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับโลกธรรมชาติ หรือที่เรียกรวมๆ ว่า “โลกทัศน์” เกี่ยวกับโลกธรรมชาติในแง่ภูมิปัญญาทั้งในโลกตะวันตกและในพุทธปรัชญา เพื่อจะให้เกิดความเข้าใจว่าโลกทัศน์ที่มีท่าที “เป็นมิตร” หรือมีท่าที “เป็นศัตรู” กับโลกธรรมชาตินั้นมีพื้นฐานทางอภิปรัชญาและทางจริยศาสตร์สำคัญอะไรและสำคัญที่สุดก็คือการวิเคราะห์เปรียบเทียบดังกล่าว จะทำให้เราเข้าใจจุดยืนของพุทธปรัชญาในเรื่องการปฏิบัติที่ถูกต้องต่อโลกธรรมชาติ^{๑๖}

๒) **วศิน อินทสระ** ได้กล่าวไว้ในหนังสือพุทธจริยศาสตร์ว่าพุทธจริยศาสตร์เป็นหลักเกณฑ์ทางจริยธรรมเป็นมาตรฐานความประพฤติของมนุษย์ ตั้งแต่พื้นฐานเบื้องต้น ท่ามกลาง และระดับสูง เพื่อให้มนุษย์ได้ดำเนินชีวิตอันดีงามตามอุดมคติเท่าที่มนุษย์จะขึ้นให้ถึงได้ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ มีสติปัญญา มีความสุขอันสมบูรณ์ที่สุด^{๑๗}

๓) **เทพพร มังธานี** กล่าวไว้ในงานเขียนสิ่งแวดล้อมจริยศาสตร์ ตามแนวพุทธศาสนาว่า ปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นปัญหาเรื่องโลกทัศน์ การศึกษาปัญหาสิ่งแวดล้อมจึงต้องเริ่มที่ทัศนคติหรือท่าทีของมนุษย์ที่มีต่อธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ท่าทีต่อธรรมชาติแบบพุทธศาสนา ไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อธรรมชาติ แต่แสดงความเป็นมิตรต่อธรรมชาติ ปฏิเสธการเบียดเบียน ชูดริต และทำลายธรรมชาติทุกกรณี ที่สำคัญยังทำให้เห็นคุณค่าของสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ โดยเฉพาะทรัพยากรทางธรรมชาติที่อาศัยกระบวนการพัฒนาของมันเป็นเองสั่งสมมาเป็นระยะเวลาหลายปี มนุษย์จำเป็นจะต้องปฏิบัติต่อธรรมชาติอย่างระมัดระวัง หากไม่แล้วอาจจะมีสิ่งที่เป็นธรรมชาติไม่ว่าจะเป็นพืชหรือสายพันธุ์ต่างๆ จำนวนมากถูกทำลายไปโดยที่เราไม่รู้จักคุณสมบัติที่แท้จริงของมัน การดำเนินชีวิตแบบชาวพุทธ ตลอดจนการปฏิบัติในพุทธศาสนาเป็นการแสดงออกถึงความรับผิดชอบส่วนบุคคลต่อสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติไป

^{๑๖} เนื่องน้อย บุญเนตร, จริยศาสตร์ภาวะแวดล้อมโลกทัศน์ในพุทธปรัชญาและปรัชญาตะวันตก, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗).

^{๑๗} วศิน อินทสระ, พุทธจริยศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : เม็ดทราย, ๒๕๔๙).

ในตัว การมีท่าทีตามแนวพุทธศาสนาในจิตใจจึงมีส่วนในการพิทักษ์รักษาสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติไว้เพื่อบุตรหลานหรืออนุชนรุ่นต่อไปได้^{๑๘}

๔) จรัส โฆษณานันท์ กล่าวถึงพระครูบาศรีวิชัยไว้ว่า พระครูบาศรีวิชัยมีอุดมการณ์อยู่ในใจท่านแต่ท่านไม่เคยพูดให้ใครฟังเพราะยังไม่ถึงเวลาท่านรอคอยเวลาด้วยการสร้างความศรัทธา เชื่อถือให้แก่ประชาชนถึง ๒๐ ปี เพราะท่านมีเพียงบาตรและจีวรการทำงานใหญ่อาจจะไม่สำเร็จผล ดังนั้นตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาท่านจึงบ่มเพาะศรัทธา ด้วยการบำเพ็ญคุณงามความดี ท่านคิดเสมอว่างานใหญ่ในชีวิตของท่านคือ การบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถานที่ถูกปล่อยให้รกร้าง (ในยุคสมัยของท่านมีวัดร้างอยู่มากมายในเขตล้านนาช่วงปี พ.ศ. ๒๓๒๐ - ๒๓๔๐ เมื่อพม่าถูกขับไล่ออกจากล้านนา ศาสนสถานถูกปล่อยให้รกร้างตลอดมา) เพราะท่านมีความเชื่อแบบ “นิกายมหายาน” ว่าศาสนสถาน วัตถุอาราม เป็นศูนย์กลางแห่งความหวัง และเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวพุทธ ที่อยู่ในชุมชนนั้นๆ^{๑๙}

๕) พระปลัดเชี่ยวชาญ สุวิชาโน กล่าวว่าครูบาศรีวิชัยเดินทางมาถึงจังหวัดเชียงใหม่ในปี พ.ศ.๒๔๖๗ ขณะนั้นท่านอายุ ๔๗ ปี พอชาวบ้านในจังหวัดเชียงใหม่ทราบข่าวการเดินทางมาของครูบาศรีวิชัย ต่างก็พากันมุ่งหน้ามาที่วัดพระสิงห์ เพื่อร่วมงานบูรณะวัดกับท่าน บางคนที่ยากจนก็เอากำลังเข้าช่วย คนที่มีเงินก็บริจาคเงิน บางคนทั้งบริจาคเงินและเอากำลังเข้าช่วยใช้เวลาไม่นานนักก็เสร็จเรียบร้อย จากนั้นครูบาศรีวิชัยได้สั่งให้รื้อวิหารเก่าโดยคิดจะก่อสร้างขึ้นใหม่ในขณะที่ชาวบ้านกำลังช่วยกันขุดดินเพื่อตั้งเสาใหม่นั้น ปรากฏว่าขุดพบแผ่นทองคำซึ่งมีน้ำหนักถึง ๓๖๐ บาททุกคนพากันดีใจ ในช่วงที่ท่านบูรณะวัดพระสิงห์นั้นชาวบ้านได้นำเงินมาถวายเป็นจำนวนมาก ท่านได้สร้างวิหารบูรณะพระธาตุและหอพระไตรปิฎก สิ่งที่ชำรุดทรุดโทรมก็ซ่อมแซมจนเรียบร้อยรวมทั้งกำแพงที่หักพังทำเป็นรูปใหม่ การบูรณะวัดพระสิงห์ใช้เวลาประมาณ ๓ ปีเศษ^{๒๐}

๔) นายไมตรี -นางไมตรี โอสถานันต์กุล กล่าวว่าท่านพระครูบาศรีวิชัย ได้รับนิมนต์ไปบูรณะพระธาตุดอยแก้ว อำเภอสอด ท่านกลางศรัทธาชาวบ้านพื้นราบ ชาวเขาเผ่าต่างๆ โดยเฉพาะชาวกะเหรี่ยงได้มาร่วมมือช่วยเหลืออย่างล้นหลาม เมื่อร่วมกันบูรณะจนบรมสมโภชเสร็จแล้วพระครูบาศรีวิชัย ก็ได้รับกนิมนต์ให้เป็นประธานในการบูรณะวัดวาอาราม สิ่งก่อสร้างอันเป็นสาธารณประโยชน์อีกมากมาย ต้องเดินทางไปหลายจังหวัดในภาคเหนือ ปรากฏผลงานของพระครูบาศรีวิชัย ไปทุกแห่ง พร้อมด้วยชื่อเสียงก็กระปือไกลออกไป เป็นที่เคารพนับถือของประชาชนทุกหนทุกแห่งเมื่อปรากฏข่าวว่าครูบาไปเป็นประธานในการบูรณะวัดวาอารามใดประชาชนก็พากันไปขึ้นชมบารมี พร้อมทั้งร่วมทำบุญสุนทานด้วยความปิติยินดี^{๒๑}

^{๑๘} เทพพร มังธานี, **จริยศาสตร์สิ่งแวดล้อม ตามแนวพุทธจริยศาสตร์**, (ภาควิชาปรัชญาและศาสนาคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๓๗).

^{๑๙} จรัส โฆษณานันท์, **ตามรอยพระครูบาเจ้าศรีวิชัยและพระครูบาขาวปี นักรบแห่งล้านนา**, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด มีเดียเพรส, ๒๕๔๙).

^{๒๐} พระปลัดเชี่ยวชาญ สุวิชาโน, **๔๒ พรรษาใต้ร่มกาชาดพระครูบาเจ้าศรีวิชัย**, (เชียงใหม่ : บริษัท วิทอินดีไซน์จำกัด, ๒๕๕๗).

^{๒๑} นายไมตรี- นางไมตรี โอสถานันต์กุล, **ครูบาศรีวิชัยนักรบอมตะของเมืองเหนือ**, (เชียงใหม่: บุญศิริงานพิมพ์, ๒๕๔๓).

๖) **ธรรมบันดาล** กล่าวไว้ในหนังสือ “พระครูบาศรีวิชัย” ว่า พระครูบาศรีวิชัยเริ่มการบูรณะวัดที่ท่านอายุ ๔๒ ปี โดยเริ่มจากการบูรณะพระเจดีย์บ่อนไก่แจ้ จังหวัดลำปาง ถัดจากนั้นได้บูรณะเจดีย์และวิหารวัดพระธาตุทริภุญชัย ต่อมาได้ไปบูรณะเจดีย์ดอยเก็ง ในเขตอำเภอฮอด เชียงใหม่ จากนั้นไปบูรณะวัดศรีโคมคำ จังหวัดพะเยา กล่าวกันว่าในวันที่ท่านถึงพะเยานั้น มีประชาชนนำเงินมาบริจาคร่วมทำบุญใส่ปี๊บได้ถึง ๒ ปี หลังจากนั้นมาบูรณะวัดพระสิงห์ เป็นอาทิด้วยรวมแล้วพบว่างานบูรณปฏิสังขรณ์วัดวออารามของครูบาศรีวิชัยมีประมาณ ๒๐๐ แห่ง^{๒๒}

๗) **สายธาร ศรัทธาธรรม** กล่าวว่า การขึ้นดอยสุเทพนั้นเป็นไปด้วยความยากลำบาก เพราะทางขึ้นทิวเขาดูต้องปีนเขาแล้วเหนียวเหนียวลื่นขึ้นไป กว่าที่จะขึ้นไปถึงยอดก็เหนื่อยแทบแย่ ถ้าเป็นคนแก่คนเฒ่า ก็เหมือนชีวิตไปทิ้งไว้หากเป็นคนหนุ่มสาวก็ยิ่งพอสู้ไหว แต่ต้องใช้เวลาหลายชั่วโมงทีเดียวเพราะมีความยากลำบากอย่างนั้น พระครูบาศรีวิชัย จึงดำริที่จะให้มีการสร้างถนนขึ้นดอยสุเทพ เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ชาวพุทธได้นมัสการพระบรมสารีริกธาตุโดยไม่ลำบาก ท่านได้ประกาศว่า “ก่อนชีวิตอาตมาจะมรณภาพ ใครได้เห็นถนนขึ้นไปสู่ดอยสุเทพ เพื่อพสกนิกรทั้งปวงจักขึ้นไปนมัสการพระบรมสารีริกธาตุบนยอดดอยได้สะดวก^{๒๓}

๘) **ธ.ธรรมรักษ์** กล่าวในงานเขียนหนังสือ “ตามฮีตดวยฮอย ครูบาศรีวิชัย” ไว้ว่าวัดศรีโสดาเป็นวัดที่พระครูบาศรีวิชัย นักพัฒนาและนักบุญแห่งล้านนาไทยเป็นผู้สร้างขึ้น เมื่อปี พ.ศ.๒๔๔๗ ในขณะที่ก่อสร้างขึ้นดอยสุเทพ ด้วยเกียรติคุณและบุญบารมีของท่าน วัดศรีโสดาจึงรุ่งเรืองมาตามลำดับหากพูดถึงท่านพระครูบาศรีวิชัยก็ต้องนึกวัดศรีโสดา พูดถึงวัดศรีโสดาก็ต้องนึกถึงท่านพระครูบาศรีวิชัย เพราะเป็นคู่บุญบารมีกันตลอด^{๒๔}

๙) **ภุชิสส์ไชย บงกชผ่องอำไพ : พุทธันนทะ ผลชัยอรุณ** ผู้จัดทำรวบรวมงานที่ชื่อว่า “ครูบาเจ้าศรีวิชัย” นักบุญแห่งล้านนา ครูบาศีลธรรม ไว้ว่า บรรดาศาสนสถาน ศาสนวัตถุหรือสาธารณสมบัติที่พระครูบาศรีวิชัยได้ซ่อมแซมบูรณปฏิสังขรณ์และก่อสร้างไว้เป็นจำนวนมาก เอกสารต่างๆ ที่จัดทำขึ้นก่อนเดือนตุลาคม พ.ศ.๒๕๕๖ ได้บันทึกรายการไว้จำนวน ๑๐๐ กว่าแห่งแต่เข้าใจว่ายังไม่ครบทุกแห่ง บันทึกไว้เพียงบางส่วนเท่านั้นและข้อมูลที่บันทึกไว้ก็ตรงกันบ้างไม่ตรงกันบ้าง^{๒๕}

๑๐) **สง่า สุภาภา** กล่าวไว้ว่าพระศรีวิชัยตกลงที่จะซ่อมแซมพระบรมธาตุจึงขออนุญาตต่อเจ้าคณะจังหวัดและเจ้าผู้ครองนครลำพูน เมื่อได้รับอนุญาตท่านจึงเดินทางสู่นครลำพูนและป่าวร่องต่อประชาชน บรรดาศรัทธาทั้งหลายพอทราบข่าวต่างมีความยินดีและให้ความร่วมมือพระครูบาศรีวิชัยได้จัดการซ่อมแซมเพิ่มเติมหน้าวิหารหลวงและองค์พระบรมธาตุที่สลักหักพังเต็มหน้าได้ลงลวดลายหน้าวิหารและทำการปิดทองอย่างสวยงาม^{๒๖}

^{๒๒} ธรรมบันดาล, พระครูบาศรีวิชัย, (กรุงเทพมหานคร : หจก.ซี แอนด์ เอ็น, ๒๕๕๑).

^{๒๓} สายธาร ศรัทธาธรรม, นักบุญแห่งล้านนาไทย ครูบาศรีวิชัยผู้ใจเด็ด, (กรุงเทพมหานคร: รุ่งแสงการพิมพ์, ๒๕๓๘).

^{๒๔} ธ.ธรรมรักษ์, ตามฮีตดวยฮอย ครูบาศรีวิชัย, (เชียงใหม่ : บุกเวิร์มพับลิชชิ่ง, สำนักพิมพ์ไทรวิรุณ, ๒๕๕๑).

^{๒๕} ภุชิสส์ไชย บงกชผ่องอำไพ :พุทธันนทะ ผลชัยอรุณ, “ครูบาเจ้าศรีวิชัย” นักบุญแห่งล้านนา ครูบาศีลธรรม, (เชียงใหม่ : โรงพิมพ์พี.ดี. ๒๕๕๘).

^{๒๖} สง่า สุภาภา, ชีวิตและงานของครูบาเจ้าศรีวิชัย, (พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๔๙๙).

๑๑) **คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย** กล่าวไว้ในงาน “พุทธจริยศาสตร์กับปัญหาสังคมร่วมสมัย” ไว้ว่าพระสงฆ์ย่อมมีหน้าที่ของพระสงฆ์ นอกจากจะมีหน้าที่บำรุงรักษาพระอารามของตนแล้วยังมีหน้าที่เผยแผ่คำสอนของพระศาสดาด้วย ดังนั้น หน้าที่ของพระสงฆ์สำคัญทั้งในด้านปฏิบัติหน้าที่ในตนเองตามโอวาทปาติโมกข์ และทำหน้าที่ด้านสังคม โดยมีการจัดการศึกษา นำพาสังคมประกอบกรกุลอีกด้วย แต่การปฏิบัติศาสนกิจต่างๆ เหล่านี้จะปฏิบัติผ่านการเผยแผ่ธรรม ในด้านสังคมนี้สำคัญมาก จะเห็นได้จากการทำงานของพระพุทเจ้าเล็งเห็นความสำคัญในการเผยแผ่ศาสนา เพื่อช่วยให้เขาพ้นทุกข์^{๒๗}

๑.๖.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑) **แสง แสณบุตร** ได้กล่าวในงานสารนิพนธ์ พระพุทธเจ้าตรัสว่า การปลูกป่าและการรักษาต้นน้ำลำธาร เป็นบุญเป็นกุศลอย่างยิ่งดังพระพุทธพจน์ว่า “ชนเหล่าใด ปลูกสวนอันนารัณรมย์ ปลูกป่า สร้างสะพาน ขุดสระน้ำ บ่อน้ำ ให้ที่พักอาศัย บุญย่อมเจริญแก่ชนเหล่านั้น ทั้งกลางวันและกลางคืน ตลอดกาลทุกเมื่อ ชนเหล่านั้นดำรงอยู่ในธรรม สมบูรณ์ด้วยศีลแล้ว ย่อมไปสู่สวรรค์อย่างแน่นอน” มนุษย์กับธรรมชาติเป็นสิ่งที่ต้องอิงอาศัยซึ่งกันและกันดำรงอยู่ ธรรมชาติได้ให้หลายสิ่งหลายอย่างตามที่มนุษย์ปรารถนา แต่หาได้เพียงพอต่อความต้องการของมนุษย์ไม่ ภายใต้ทรัพยากรธรรมชาติอันอยู่จำกัดนี้ แต่ความต้องการของมนุษย์หาได้มีขอบเขตจำกัดไม่เมื่อเป็นเช่นนี้มนุษย์และสิ่งมีชีวิตอื่นบนโลกนี้จะมีชีวิตอยู่รอดได้ในท่ามกลางทรัพยากรธรรมชาติอันจำกัดนี้ได้อย่างไร จากการศึกษา พบว่าในทางพระพุทธศาสนาได้เสนอแนวทางในการจัดการสิ่งแวดล้อมโดยการปลูกฝังจิตสำนึกคนให้กตัญญูต่อธรรมชาติสิ่งแวดล้อมทั้งหมด^{๒๘}

๒) **พระสมชาย ธมฺมสโร (พรหมมา)** กล่าวไว้ในงานวิทยานิพนธ์ไว้ว่า พระครูบาศรีวิชัย ได้มีบทบาทของพระสงฆ์ในอดีต ที่ท่านได้เดินตามรอยพระศาสดา จาริกแสวงบุญเพื่อเทศนาธรรมแก่พุทธศาสนิกชนที่มีความสนใจพระสงฆ์หลายรูปที่เป็นที่เคารพศรัทธาของประชาชน เป็นทั้งผู้นำทางด้านจิตวิญญาณ พัฒนาทางด้านจิตใจและการมีคุณภาพชีวิตของผู้คน พัฒนาวัดวาอาราม เขตโบราณสถาน แต่ในที่ยุคบ้านเมืองเจริญก้าวหน้าเรียกว่า “การพัฒนา” หากมองย้อนไปในอดีตพบว่าพระสงฆ์ผู้ดำรงตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ชาวบ้าน และโดยเฉพาะภาคเหนือ ไม่มีใครไม่รู้จัก “นักบุญแห่งล้านนา” ศิลปปฏิบัติ ขั้ววัตรปฏิบัติ และวิปัสสนากรรมฐานนั้น นามว่า “พระครูบาศรีวิชัย” พระนักพัฒนาซึ่งเป็นที่เคารพศรัทธาของคนล้านนา ถือได้ว่าท่านเป็นปูชนียบุคคลที่สำคัญของชาวล้านนา เมื่อชาวล้านนาทราบถึงข้อวัตรปฏิบัติที่น่าเลื่อมใสศรัทธา^{๒๙}

^{๒๗} คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **พุทธจริยศาสตร์กับปัญหาสังคมร่วมสมัย**, (พระนครศรีอยุธยา : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

^{๒๘} แสง แสณบุตร, **แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพระพุทธศาสนา, สารนิพนธ์พุทธศาสตร์ดุสิตบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

^{๒๙} พระสมชาย ธมฺมสโร (พรหมมา), **"ศึกษาบทบาทพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย ในฐานะนักบุญแห่งล้านนา : กรณีศึกษาการบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถานในล้านนา"**, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕).

๓) นายชาญณรงค์ ศรีสุวรรณ กล่าวว่า งานสถาปัตยกรรมที่พระครูบาเจ้าศรีวิชัยได้สร้างนั้น ประกอบด้วยพระวิหาร พระธาตุเจดีย์ หออุโบสถ หอไตร ศาลาบาตร กำแพงและอาคารอื่นๆ เช่น กุฏิ รวมทั้งงานสาธารณะประโยชน์ต่างๆ ได้แก่ ถนน สะพาน เป็นผลงานที่สร้างกระจายอยู่ในเขตภาคเหนือ ล้วนเป็นตัวแทนของ อาวาสถาน ซึ่งหมายถึงทานบารมีประเภทหนึ่ง เกี่ยวข้องกับการสร้างศาสนสถาน เพื่อให้คนได้กราบไหว้บูชา^{๓๐}

๔) โสภา ชานะมูล ได้กล่าวในงานวิทยานิพนธ์เรื่อง “ครูบาศรีวิชัย ตนบุญแห่งล้านนา” ไว้ว่า สถานที่ที่พระศรีวิชัยเดินทางไปบูรณะ จึงมักจะเป็นวัดเก่าแก่ของทางล้านนา ที่มีสภาพชำรุดทรุดโทรม หรือรกร้างขาดการทำนุบำรุง แต่โดยส่วนใหญ่วัดเหล่านี้ จะเป็นวัดสำคัญ ที่กระจายอยู่ทั่วล้านนา เช่น วัดพระธาตุช่อแล (แพร่), วัดพระธาตุหริภุญชัย (ลำพูน), วัดพระธาตุลำปางหลวง (ลำปาง), วัดศรีโคมคำ (พะเยา), วัดดอยแม่เจดีย์ (เชียงใหม่) วัดพระสิงห์, วัดสวนดอก (เชียงใหม่) วัดเหล่านี้ล้วนกล่าวถึงการเสด็จมาของพระพุทธเจ้าเกือบทุกวัดการเดินทางไปบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอารามต่างๆ เหล่านี้ของพระศรีวิชัย นับเป็นกิจกรรมที่น่าสนใจ ซึ่งความเคลื่อนไหวทางด้านศาสนานี้ อาจจะเรียกได้ว่าเป็นการแสดงออกด้านปฏิบัติการอันเป็นอุดมคติของ “ตนบุญ” ที่จะช่วยเหลืออุปถัมภ์ค้ำชูพระพุทธศาสนาอีกรูปแบบหนึ่ง ในการจาริกแสวงบุญ ไปฟื้นฟูสถานที่เหล่านี้ การจาริกไปเป็นประธานในการบูรณปฏิสังขรณ์พระศรีวิชัย จึงอาจเปรียบได้กับการเดินจุดธูปทั่วเขตวัฒนธรรมล้านนา เพื่อเป็นการสะสมบุญอย่างหนึ่ง^{๓๑}

๕) พระอธิการสง่า วชิรณาโณ (คำฟู) กล่าวไว้ในงานวิทยานิพนธ์ว่า พระครูบาศรีวิชัย ท่านเป็นพระเถระที่ยึดหลักการประพฤติตนตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัดรูปหนึ่ง ท่านมีชีวิตที่เกี่ยวข้องผูกพันกับสังคม ชาวชนบทในท้องถิ่นล้านนา ไม่เลือกชั้นวรรณะหรือแบ่งฐานะยากจน ที่จะสงเคราะห์แก่ประชาชน ทั้งทางด้านจิตใจและวัตถุ ที่ปรากฏเห็นคือในด้านจิตใจ ได้แก่ การอบรมสั่งสอน แนะนำทำเป็นตัวอย่างในด้านวัตถุปรากฏในเรื่องการพัฒนาหมู่บ้านในโครงสร้างพื้นฐาน สร้างศาสนวัตถุ ศาสนสถาน การอนุรักษ์วัฒนธรรมศิลปะล้านนา งานสร้างในศาสนวัตถุท่านได้ใช้แรงศรัทธาของชาวบ้านเป็นพื้นฐานในการพัฒนาและสงเคราะห์ชุมชน ท่านได้ทำการปฏิสังขรณ์วัดและปูชนียวัตถุทางพุทธศาสนา กับการสร้างสิ่งสาธารณประโยชน์แก่สังคมไว้อย่างมากมาย และยังเป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา^{๓๒}

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่าเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องนั้น ยังไม่มีผู้ใดได้ทำวิจัยในเรื่องนี้อย่างละเอียดจึงถือว่า ไม่สามารถตอบงานวิจัยนี้ได้โดยตรงเป็นเพียงแนวคิดและกรอบที่จะใช้เป็นตัวอย่างในการนำมาวิเคราะห์การศึกษาเรื่องแนวคิดทางด้านสิ่งแวดล้อม

^{๓๐} นายชาญณรงค์ ศรีสุวรรณ, การศึกษาวิหารที่สร้างในกระบวนการครูบาศรีวิชัย พ.ศ. ๒๔๔๗ – ๒๔๘๑, วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๐).

^{๓๑} โสภา ชานะมูล, ครูบาศรีวิชัย ตนบุญ แห่งล้านนา (พ.ศ. ๒๔๒๑ – ๒๔๘๑), วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๔).

^{๓๒} พระอธิการสง่า วชิรณาโณ (คำฟู), บทบาทครูบาเจ้าศรีวิชัยในการสร้างและบูรณะสิ่งพระศาสนาของวัดในจังหวัดเชียงใหม่, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕).

ของพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย เพื่อให้เห็นความแตกต่างและความเชื่อมโยงของความคิดในเชิงจริยศาสตร์สิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นหลักปรัชญาอีกด้านหนึ่งที่ปรากฏอยู่ในสังคมไทยและสังคมอื่นๆ ที่ต้องมีรูปแบบการสาธารณูปการที่แตกต่างกันออกไป

ดังนั้นเพื่อให้ให้เห็นกรอบของการตีความและอธิบายความแนวคิดทางด้านสิ่งแวดล้อมของพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัยมากยิ่งขึ้นและมีความถูกต้องตามหลักวิชาการทางพระพุทธศาสนาซึ่งจะทำให้งานวิจัยนี้มีความสมบูรณ์และเกิดองค์ความรู้ใหม่ให้กับผู้สนใจในรูปแบบการสาธารณูปการของพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย ที่มีความเชื่อมโยงกับสิ่งแวดล้อมได้อย่างถูกต้องสืบไป

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) คือ รวบรวมเอกสารข้อมูล ทั้งเอกสารปฐมภูมิ (Primary Sources) คือ พระไตรปิฎก, ชีวิตและงานของครูบาเจ้าศรีวิชัย และเอกสารทุติยภูมิ (Secondary Sources) คือ ตำราทางวิชาการที่เป็นผลงานของท่านผู้รู้ทางด้านพระพุทธศาสนาอันเป็นที่ยอมรับของนักวิชาการทั่วไปโดยมีขั้นตอนต่อไปนี้

๑.๗.๑ ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙, กับศึกษาจากชีวิตและงานของครูบาเจ้าศรีวิชัย

๑.๗.๒ ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) ได้แก่ อรรถกถา ฎีกา หนังสือ ตำราวิชาการ บทความเอกสารต่างๆ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๗.๓ นำข้อมูลที่ได้ศึกษามาวิเคราะห์ตามกรอบของวัตถุประสงค์การวิจัย

๑.๗.๔ สรุปผลผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๑.๘ ประโยชน์ที่จะได้รับ

๑.๘.๑ ทำให้ทราบและเกิดความเข้าใจแนวคิดทางด้านสิ่งแวดล้อมเชิงปรัชญา

๑.๘.๒ ทำให้ทราบและเกิดความเข้าใจแนวคิดทางด้านสิ่งแวดล้อมของพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย

๑.๘.๓ สามารถวิเคราะห์และทราบแนวคิดทางด้านสิ่งแวดล้อมของพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย

บทที่ ๒

แนวคิดทางด้านสิ่งแวดล้อมเชิงปรัชญา

การศึกษาวิจัยเรื่อง “แนวคิดทางด้านสิ่งแวดล้อมของพระครูบาทวีรวิชัย สิริวิชัย” ครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้าข้อมูลต่างๆ ที่เกี่ยวข้องจากเอกสารตำรา ผลงานวิจัยต่างๆ จากแหล่งข้อมูลที่เกี่ยวข้องตามรายละเอียดหัวข้อดังต่อไปนี้

๒.๑ ความหมายของสิ่งแวดล้อม

นักวิชาการและนักอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมได้ให้ความหมายสิ่งแวดล้อมหลายแนว มีทั้งแนวคิดทางตะวันออกและตะวันตกคำว่า “สิ่งแวดล้อม” ตามความหมายของพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๓๕ นิยามว่า หมายถึงสิ่งต่างๆ ที่มีลักษณะทางกายภาพและชีวภาพที่อยู่รอบตัวมนุษย์ซึ่งเกิดขึ้นโดยธรรมชาติและสิ่งที่มีมนุษย์ได้ทำขึ้น^๑

จริยธรรม (Ethics) คือ ความประพฤติที่เป็นธรรมชาติ เกิดจากคุณธรรมในตัวเอง ก่อให้เกิดความสงบเรียบร้อยในสังคม รวมสรุปว่าเป็น ข้อความประพฤติปฏิบัติ

จริยศาสตร์สิ่งแวดล้อม (Environment ethics) หรือจริยศาสตร์แผ่นดิน (Land ethics) เป็นสาขาหนึ่งของจริยศาสตร์ประยุกต์ เป็นวิชาจริยศาสตร์ที่แสวงหาหลักการความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติโดยมีหลักการที่สำคัญว่า หลักเกณฑ์ทางจริยธรรมกระแสหลัก (หรือที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน) ไม่สามารถนำมาปรับใช้เป็นจริยธรรมต่อสิ่งแวดล้อมได้

ศ.(เกียรติคุณ) ดร.สิทธิ บุตรอินทร์ ให้ความหมายตามทัศนะไว้ว่าสิ่งแวดล้อมในที่นี้ หมายถึง สรรพสิ่งบนโลกใบนี้และโลกอื่นที่เกี่ยวข้อง ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ทั้งวัตถุธรรมและนามธรรมทั้งที่เกิดขึ้นเอง เป็นเองได้ตามธรรมชาติ และที่มนุษย์อาศัยปัญญาสมบัติปรุงแต่งสร้างสรรค์ขึ้นจากทรัพยากรธรรมชาติ ล้วนมีสถานะเป็นหนึ่งเดียวกัน สัมพันธ์กันอยู่ ในคุณสมบัติและคุณลักษณะรวมร่วมกัน แม้ผิดแปลกแตกต่างกัน จำแนกโดยคุณลักษณะจำเพาะของแต่ละประเภทแต่ละชนิด เป็นเอกลักษณ์ทางสถานภาพและภาระหน้าที่ สิ่งประสงค์และวิถีชีวิต ความสัมพันธ์ใกล้เคียง สรรพสิ่งย่อมเกิดขึ้น ดำรงอยู่และไหลเลื่อนเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงในกาลและเทศะ ภายใต้หลักและกฎแห่งความเป็นเหตุเป็นผลแก่กันและกัน อิงอาศัยแวดล้อมกันเป็นอยู่ มีอยู่ ร่วมร่วมกันในกฎ

^๑ ธีระพล อรุณะภักดิ์, พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๓๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วิญญูชน, ๒๕๔๒), หน้า ๘.

ธรรมชาติกฎแห่งไตรลักษณ์ และกฎแห่งกรรมสำหรับมนุษย์ รวมถึงกฎเกณฑ์ที่มนุษย์บัญญัติขึ้นใช้เอง ในแต่ละสิ่งแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรมตามยุคสมัย ทั้งหมดรวมอยู่ในระบบนิเวศเดียวกัน^๒

แสวง แสณบุตร ให้ความหมายไว้ว่าสิ่งแวดล้อม หมายถึง สิ่งต่างๆ ทั้งธรรมชาติและทางสังคมที่แวดล้อมมนุษย์ได้แก่ ของที่เกิดขึ้นเองตามวิสัยของโลก เช่น คน สัตว์ ต้นไม้ มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ไม่ใช่ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นส่วนหนึ่งของมนุษย์ มนุษย์จึงต้องทำตัวให้เป็นส่วนหนึ่งของโลกธรรมชาติ เมื่อใดที่มนุษย์ทำตัวให้แปลกแยกไปจากธรรมชาติจะทำให้สิ่งมีชีวิตไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ต่อไปได้ ดังนั้น ธรรมชาติจึงมีความสำคัญต่อชีวิตทุกชีวิตในโลกนี้^๓

อาลโด ลีโอโพลด์ (Aldo Leopold) ให้ความหมายตามที่ชนะไว้ว่าความมีชีวิต ของโลก มิได้ต่างไปจากชีวิตในรูปแบบอื่นในความหมายที่ประกอบด้วยส่วนย่อยที่ทับทบประสานกันและอิงอาศัยซึ่งกันและกันจนกลายเป็นส่วนใหญ่ที่มีชีวิต ในแง่นี้ เราก็คงจะเริ่มเห็นตระหนักถึงความเป็อันหนึ่งอันเดียวกันที่มีอาจแยกออกจากกันได้ของสิ่งต่างๆ ในโลกธรรมชาติ หรือเริ่มเห็นตระหนักถึงความเป็หนึ่งเดียวของระบบนิเวศน์โดยรวม ประเด็นที่น่าสนใจก็คือ การแบ่งแยกระหว่างสิ่งต่างๆ ในกระบวนการที่มองโลกแยกส่วนเป็น สัตว์ พืช ภูเขา แม่น้ำ จะหายไป เมื่อเราเริ่มมองจากกระบวนการที่มองโลกธรรมชาติเป็นระบบการทำงานประสานกันระหว่างทุกสิ่ง เช่น ในกระบวนการที่แยกส่วน เราจะแยกดินในฐานะเป็นสิ่งที่ไม่มีชีวิต ออกจากพืช แมลง นก ฯลฯ ในฐานะเป็นสิ่งมีชีวิต แต่หากเรามองจากมิติของระบบนิเวศน์ สิ่งทั้งหมดนี้อยู่ในระบบห่วงโซ่อาหารซึ่งต้องอิงอาศัยกัน มีบทบาทประสานกัน ทำให้ร่างกายหรือนิเวศน์ทั้งระบบดำเนินชีวิตต่อไปได้ นอกจากนี้การแบ่งแยกระหว่างส่วนประกอบของโลกที่ “นำพิงปรารถนา” กับ “ไม่นำพิงปรารถนา” โดยมองจากมุมมองที่มีมนุษย์เป็นจุดศูนย์กลางจะหายไปหากมองจากมิติขององค์รวมหรือมิติของระบบนิเวศน์ ทั้งนี้ก็เพราะทุกสิ่งทุกสปีชีส์ล้วนมีส่วนจรรโลงชีวิตของระบบนี้ทั้งสิ้น”^๔

ดิช นัท ฮันท์ กล่าวถึงสิ่งแวดล้อมตามทัศนะของปรัชญาไว้ว่า พวกเราทุกคนทั้งเด็ก และผู้ใหญ่ล้วนเป็นดอกไม้ที่สวยงาม เปลือกตาของเรานั้นก็คือกลีบกุหลาบนั้นเองโดยเฉพาะในยามที่เรากลีบตา หูของเราก็เป็นดั่งรัศมีในยามเช้าซึ่งกำลังสดับฟังเสียงนกร้องริมฝีปากของเราก็จิบเป็นดอกไม้ที่สวยงามทุกครั้งที่เราแย้มยิ้ม ส่วนมือทั้งสองนั้นคือดอกบัวที่มีกลีบห่ากลีบ^๕

दनัย บวรเกียรติกุล ให้ความหมายไว้ว่าสิ่งแวดล้อมคือทุกสรรพสิ่ง ไม่ว่าจะเป็รูปธรรมหรือนามธรรม และยังมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันในฐานะที่ต้องพึ่งพิงอาศัยกันและกัน^๖

^๒ ศ. (เกียรติคุณ) ดร.สิทธิ บุตรอินทร์, **ปรัชญานิพนธ์**, (กรุงเทพมหานคร: สยามปริทัศน์, ๒๕๕๙), หน้า ๔.

^๓ แสวง แสณบุตร, แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพระพุทธศาสนา, **สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๖๕.

^๔ เนื่องน้อย บุญเนตร, **จริยศาสตร์สถานะแวดล้อม : โลกทัศน์ในพุทธปรัชญาและปรัชญาตะวันตก**, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๗๒.

^๕ ดิช นัท ฮันท์, **ศานติในเรือนใจ**, แปลโดย ธีรเดช อุทัยวิทยารัตน์, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๕๐), หน้า ๑๔.

^๖ ดนัย บวรเกียรติกุล, **ผลกระทบสิ่งแวดล้อมและปัญหาสุขภาพจากการท่องเที่ยวและนันทนาการ**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๐), หน้า ๔๕.

พระมหาจรรยา สุทธิธำโณ ให้ความหมายไว้ว่าสิ่งแวดล้อม เป็นส่วนประกอบหนึ่งของธรรมชาติ ซึ่งประกอบด้วยมนุษย์และสัตว์เป็นต้น หมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างล้วนเป็นสิ่งประกอบของกันและกัน และส่วนประกอบนั้นก็คือสิ่งแวดล้อม^๗

พงษ์วุฒิ สิทธิพล ให้ความหมายว่าสิ่งแวดล้อมคือทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบๆ แวดล้อมคนเราทั้งมีชีวิตและไม่มีชีวิต ทั้งเป็นรูปธรรมและนามธรรม ที่มีอิทธิพลเกี่ยวโยงถึงกัน เป็นปัจจัยเกื้อหนุนกันและกัน ผลกระทบจากปัจจัยหนึ่งจะเกิดผลเสริมสร้างหรือทำลายสิ่งอื่นๆ อย่างหลบเลี่ยงไม่ได้ สิ่งแวดล้อมเป็นวงจรและวัฏจักรที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันทั้งระบบ^๘

จากทัศนะของนักวิชาการต่างๆ ที่ได้นำมาเสนอในเบื้องต้นนี้ ทำให้สรุปได้ว่า สิ่งแวดล้อมนั้นเป็นสิ่งที่อยู่รอบตัวเรา ทั้งที่เป็นธรรมชาติ และสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นรวมถึงสิ่งแวดล้อมทางสังคม อนึ่ง คำว่า สิ่งแวดล้อม นั้นเป็นคำกลางๆ อาจจะเป็นสิ่งที่ดีหรือไม่ดีก็ได้ ในทางวิชาการสิ่งแวดล้อมที่ไม่ดีเรียกว่า สภาวะมลพิษ เป็นต้น^๙

๒.๒ ลักษณะของจริยศาสตร์สิ่งแวดล้อม

จริยศาสตร์สิ่งแวดล้อมเป็นการแสวงหาความจริงว่าเรามีชีวิตอย่างไร เพื่อให้เราเลือกการกระทำที่เหมาะสมโดยคำนึงผลกระทบต่อตนเองสังคมและสิ่งแวดล้อม เป็นปรัชญาสาขาหนึ่งที่ว่าด้วยสิ่งที่ควรทำไม่ควรทำ บรรทัดฐานความประพฤติ เกณฑ์ตัดสินจริยธรรม และศึกษาถึงความหมายและคุณค่าในเชิงอุดมคติของชีวิต จริยศาสตร์เป็นการศึกษาปรัชญาในเชิงปฏิบัติเกี่ยวข้องกับจริยธรรมที่ถือว่าเป็นพันธะหรือความรับผิดชอบที่มนุษย์มีต่อมนุษย์ด้วยกันต่อสังคมและต่อรัฐตามลำดับ

ต่อมาเมื่อมนุษย์ประสบกับปัญหาสิ่งแวดล้อมได้เกิดการเคลื่อนไหวในศาสตร์ต่างๆ เพื่อหาทางแก้ไขและพิทักษ์รักษาสิ่งแวดล้อมกันอย่างกว้างขวาง ในด้านจริยศาสตร์เกิดคำถามทางจริยธรรมว่า มนุษย์ควรมีจริยธรรมต่อสิ่งแวดล้อมหรือไม่ สิ่งอื่นนอกจากมนุษย์มีค่าในตัวเองหรือไม่ สัตว์มีสิทธิหรือไม่ เป็นต้น จะเห็นได้ว่าเป็นคำถามที่ขยายขอบเขตด้านจริยธรรมไปสู่สิ่งอื่นที่ไม่ใช่มนุษย์ เพื่อแสวงหาโลกทัศน์ต่อสิ่งแวดล้อมใหม่หรือตีความแนวคิดเดิมใหม่เพื่อเป็นจุดยืนทางความคิดหรือพื้นฐานทางทฤษฎีในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่ลงลึกถึงระดับโมโนสำนึกทางจริยธรรม^{๑๐} มนุษย์แม้เป็นส่วนหนึ่งของสิ่งแวดล้อมทั้งหลาย แต่มักสำคัญตัวเองด้วยอหังการ มมังการ และถือเสมอว่าตนเป็นศูนย์กลางสิ่งแวดล้อมอื่น กำหนดวัดและจัดการเพื่อเอาประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมที่เหลือเหล่านั้น อ่างตนเป็นฝ่ายครองพลังอำนาจ ที่ได้จากพลังอำนาจเหนือธรรมชาติบ้าง จากพลังความคิดและสติปัญญาทางศิลปวิทยาต่างๆ ของตนบ้าง มิใช่เพียงเพื่อชีวิตอยู่รอดอยู่อย่างสิ่งมีชีวิตอื่นแต่เพื่อ

^๗ พระมหาจรรยา สุทธิธำโณ, **พุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๖), หน้า ๑๖.

^๘ พงษ์วุฒิ สิทธิพล, **การจัดการสิ่งแวดล้อมเบื้องต้น**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สกายบุคส์, ๒๕๔๗), หน้า ๑๐.

^๙ คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **พุทธจริยศาสตร์กับปัญหาสังคมร่วมสมัย**, (พระนครศรีอยุธยา : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๑๘๘ - ๑๘๙.

^{๑๐} เทพพร มังธานี, **จริยศาสตร์สิ่งแวดล้อมตามแนวพุทธจริยศาสตร์**, หน้า ๘.

อยู่ดีและอยู่อย่างวิเศษเอาเปรียบเหนือชีวิตอื่น ทั้งที่อยู่ในสภาวะแวดล้อมและระบบนิเวศเดียวกัน แต่ๆ เหตุมนุษย์เกิดมาพร้อมและเพิ่มพูนขึ้นอีกซึ่ง กิเลส ตัณหา และอุปาทาน ที่ยิ่งกว่านี้คือ มนุษย์เป็นเวไนยสัตว์ ปรัชญาเมธีและปราชญ์ราชบัณฑิต ทั้งจากโลกตะวันออกและตะวันตก ได้มีทัศนะหลากหลายเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ในเรื่องสิ่งแวดล้อมนี้โดยใช้ชื่อหลากหลาย อาทิ จริยศาสตร์สิ่งแวดล้อม ปรัชญาสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศบ้าง วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อมบ้าง อย่างไรก็ตามทั้งหมดแสดงเนื้อหาและมุ่งประสงค์รวมสาระลงที่ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ถ้ามมนุษย์เป็นศูนย์กลางแหล่งรวมของเรื่องบ้าง ถ้ามมนุษย์เป็นองค์ประกอบหลักในฐานะผู้กระทำของเรื่องทั้งหมดบ้าง จึงปรากฏมีทัศนะสุดโต่งขัดแย้งกันมาตลอดบนสายทางคู่ขนานเดียวกันคือ ธรรมชาตินิยม (Naturalism) และประโยชน์นิยม (Utilitarianism)^{๑๑}

ลีโอโพลด์ เสนอแนวคิดทางจริยศาสตร์สิ่งแวดล้อม (environmental ethics) ที่มีสภาวะแวดล้อมส่วนรวมเป็นศูนย์กลาง (แทนที่จะมีมนุษย์เป็นศูนย์กลางดังจริยศาสตร์ทั่วไป) ว่าเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ และเป็นสิ่งที่น่าพึงปรารถนาในสภาพการณ์ในปัจจุบัน จริยศาสตร์ประเภทนี้มีพื้นฐานมาจากความรู้ทางนิเวศวิทยา (Ecology) ระบบนิเวศของโลกเปรียบเสมือนสังคมใหญ่ที่ประกอบด้วยส่วนย่อยต่างๆ (เผ่าพันธุ์ต่างๆ แม่น้ำลำธาร ฯลฯ) ส่วนประกอบเหล่านี้มีส่วนช่วยผดุง “เศรษฐกิจ” หรือความสมดุลของระบบทั้งสิ้นในแง่ที่คุณค่าของส่วนย่อยจึงเป็นคุณค่าสัมพัทธ์ (Relative) นั่นคือเผ่าพันธุ์หรือแม่น้ำลำธารสายใดสายหนึ่งจะมีคุณค่างามายหรือน้อยขึ้นอยู่กับว่ามันช่วยผดุงความสมดุลของสภาวะแวดล้อมทั้งหมดได้มากขนาดใด ส่วนความสมดุลของระบบนิเวศทั้งหมดถือเป็นคุณค่าสูงสุด มีลักษณะเป็น อสัมพัทธ์ (Non-Relative) จากความคิดนี้ คำว่า “สังคม” จึงจะต้องขยายความหมายและขอบเขตให้รวมถึงสิ่งต่างๆ ในธรรมชาติที่ไม่ใช่มนุษย์ ส่วนตัวมนุษย์ นอกจากจะเป็นสมาชิกของสังคมมนุษย์แล้ว เรายังสมาชิกของนิเวศอย่างแยกไม่ออกด้วย ดังนั้น เราจึงควรใช้จริยศาสตร์สภาวะแวดล้อมนี้มาเป็นแนวทางในการปฏิบัติ นั่นคือการพิจารณาถึงผลดีและผลเสียกับสภาวะแวดล้อมหรือระบบนิเวศ ลีโอโพลด์ได้เสนอกฎจริยธรรมชนิด “คำสั่งเด็ดขาด” (Categorical Imperative) เพื่อกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับโลกธรรมชาติว่า

“อะไรก็ตามจะถูกต้องก็ต่อเมื่อสิ่งนั้นมุ่งที่จะรักษาศักดิ์ศรี ความมั่นคงและความงามของสังคมทางชีวะและผิตต่อเมื่อมีจุดหมายในทางตรงข้าม”

ลีโอโพลด์ ไม่ได้ยกเว้นมนุษย์ออกจากการเป็นส่วนย่อยของชุมชนทางนิเวศ ดังนั้นมนุษย์จะต้องพยายามแก้ปัญหาที่ตนสร้างขึ้นมา เช่น ปัญหาของประชากรซึ่งมีส่วนทำให้เกิดการขาดความสมดุลในระบบนิเวศ ในฐานะที่มนุษย์มีพันธะทางจริยธรรมกับระบบนิเวศนี้ ซึ่งนำไปสู่หลักเกณฑ์ทางจริยศาสตร์สิ่งแวดล้อมที่มีพื้นฐานมาจากแนวคิดทางนิเวศวิทยา^{๑๒}

ฉะนั้น โดยทั่วไปจริยศาสตร์สิ่งแวดล้อม เป็นแนวคิดที่อธิบายความสัมพันธ์ในเชิงจริยธรรมระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ ซึ่งมีสมมติฐานที่ว่าบรรทัดฐานทางจริยธรรมควบคุม

^{๑๑} ศ. (เกียรติคุณ) ดร.สิทธิ บุตรอินทร์, **ปรัชญานิพนธ์**, หน้า ๔-๕.

^{๑๒} คณิต อนุธรรมเจริญ, **จริยธรรมสิ่งแวดล้อม**, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต เชียงใหม่, ๒๕๕๙), (เอกสารประกอบการเรียนการสอน), หน้า ๑ - ๒.

พฤติกรรมของมนุษย์ต่อสิ่งแวดล้อมต้องอธิบายอย่างสมเหตุสมผลให้เห็นชัดเจนว่าบรรทัดฐานทางจริยธรรมเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมมีอะไรบ้างและมนุษย์ต้องมีความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมอย่างไร^{๑๓}

ในทางปรัชญาสิ่งแวดล้อม มนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทุกด้านทุกระดับ มีความสัมพันธ์กันตลอดกาลและเทศะ ในลักษณะเป็นวงจรแนววิภาษวิทยา ทุกฝ่ายมีกิริยาและปฏิกริยาต่อกันเสมอ ไม่อาจบอกได้แน่นอนตายตัวว่า ฝ่ายไหนมีอิทธิพลต่อฝ่ายไหนมากกว่ากัน ความเป็นจริงคือทุกฝ่ายอิงอาศัยกันเป็นอยู่และดำเนินไป กระนั้นก็ตามปราศจากธรรมชาติย่อมไม่มีมนุษย์ แต่ไม่มีมนุษย์ธรรมชาติก็ยังไม่เป็นธรรมชาติอยู่ได้ สิ่งแวดล้อมรอบชีวิตมนุษย์ ย่อมมีอิทธิพลต่อความเป็นมนุษย์และพฤติกรรมของมนุษย์ ทางกาย ทางวาจา และความรู้สึกรู้สึกนึกคิดจิตใจ ในความเป็นอยู่มีอยู่ และความเป็นไปของมนุษย์ เพราะมนุษย์เป็นมนุษย์อยู่ไม่ได้จากสิ่งแวดล้อม และจึงเป็นเพียงสิ่งแวดล้อมส่วนหนึ่งเท่านั้น^{๑๔} เราจึงได้สิ่งแวดล้อม ๓ ลักษณะหรือ ๓ มิติ หลัก คือ

มิติที่ ๑ สิ่งแวดล้อมธรรมชาติ มีความหมายและขอบเขตกว้างที่สุด ประมวลเอาสิ่งแวดล้อมทั้งหมดทั้งปวงบนโลกใบนี้โยงสู่ปรโลก-โลกอื่นๆ ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ทั้งที่เป็นวัตถุธรรมหรือรูปธรรมและนามธรรม ทั้งที่สัมผัสได้และสัมผัสยังไม่ได้

มิติที่ ๒ สิ่งแวดล้อมมนุษย์ หมายถึงมวลมนุษย์ทุกชาติพันธุ์แต่ดึกดำบรรพ์จนปัจจุบันและอนาคต รวมถึงสังคมมนุษย์ที่มวลหมู่อยู่รวมกันและร่วมกัน ปรุงแต่งสร้างสรรค์ขึ้นมา ในโครงสร้างรูปแบบ สถานภาพ และบทบาทหน้าที่หลากหลาย ที่แตกต่างจากมวลหมู่สัตว์อื่นๆ ภายใต้อสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและระบบนิเวศเดียวกัน

มิติที่ ๓ สิ่งแวดล้อมวัฒนธรรม หมายถึง สภาพแวดล้อมทั้งทางรูปธรรมหรือวัตถุธรรม และสิ่งแวดล้อมทางนามธรรมหรือคติธรรม อันเป็นแนววิถีชีวิตของมนุษย์ในแต่ละสังคมที่มนุษย์กำหนดและบัญญัติขึ้นและที่เป็นผลงานปรุงแต่ง สร้างสรรค์ ดัดแปลงเสริมธรรมชาติแท้ๆ โดยปัญญาสมบัติของมนุษย์จากทรัพยากรธรรมชาติ ให้ถือเป็นสิ่งที่อ้างกันว่าความเจริญหรือพัฒนา ในวิถีชีวิตของมนุษย์และสังคมมนุษย์ ให้วิถีชีวิตมนุษย์มีคุณลักษณะพิเศษกว่า แนวการดำเนินชีวิตของสัตว์อื่นและสิ่งมีชีวิตอื่น ในระบบเดียวกัน

สิ่งแวดล้อม ๒ มิติหลัง เป็นผลเนื่องมาจากสิ่งแวดล้อมมิติแรก คือ สิ่งแวดล้อมธรรมชาติ แหล่งที่มาแห่งสิ่งแวดล้อมอื่นๆ หากไม่มีธรรมชาติย่อมไม่มีสรรพสิ่งในธรรมชาติรวมมนุษย์ด้วย หากไม่มีมนุษย์ย่อมไม่มีสังคมและวัฒนธรรมของมนุษย์ สิ่งแวดล้อม ๓ มิติ เหล่านี้สัมพันธ์เป็นเหตุเป็นผลของกันและกัน อิงอาศัยกัน กระทบถึงกัน ในการเกิดขึ้น ดำรงอยู่ และดำเนินไป ในวัฏจักรแห่งความไหลเลื่อนเคลื่อนไหว และแปรเปลี่ยนไม่หยุดยั้ง ในกาลาวากาศและกฎธรรมชาติเดียวกัน^{๑๕}

^{๑๓} เทพพร มังธานี, จริยศาสตร์สิ่งแวดล้อมตามแนวพุทธจริยศาสตร์, หน้า ๘-๙.

^{๑๔} ศ. (เกียรติคุณ) ดร.สิทธิ บุตรอินทร์, ปรัชญานิพนธ์, หน้า ๓.

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖ - ๗.

๒.๓ แนวคิดของจริยศาสตร์สิ่งแวดล้อมตะวันตกและตะวันออก

๒.๓.๑ **ทัศนะแนวตะวันตก** ตั้งแต่มีการปฏิวัติอุตสาหกรรมในปี ค.ศ. ๑๗๗๐ ที่ผ่านมานั้น ส่งผลให้โลกประสบกับปัญหาสิ่งแวดล้อมมากมายดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น หลังจากนั้นจึงก่อให้เกิดนักคิดในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมมากมาย แนวคิดทางจริยศาสตร์เป็นแนวคิดหนึ่งที่ได้รับ ความสนใจ และได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่องในแถบประเทศตะวันตก ตั้งแต่ปี ค.ศ. ๑๙๗๐ – ๑๙๘๐ เป็นต้นมาแนวความคิดหลักของจริยศาสตร์ทางตะวันตกมีดังนี้

๑. แนวคิดทางจริยศาสตร์ที่มนุษย์เป็นศูนย์กลาง (Anthropcentric Ethics)
๒. แนวคิดทางจริยศาสตร์ที่ไม่มีมนุษย์เป็นจุดศูนย์กลาง (Non Anthropcentric Ethics)
๓. แนวคิดจริยศาสตร์แบบองค์รวม (Holistic Ethics)

แนวคิดทางจริยศาสตร์ที่มีมนุษย์เป็นจุดศูนย์กลาง (Anthropcentric Ethics) หมายถึง มนุษย์เท่านั้นที่มีคุณค่าทางจริยธรรม สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติอื่นๆ ไม่มีคุณค่าทางจริยธรรม ดังนั้น แม้มีการอ้างว่า มนุษย์ต้องความรับผิดชอบต่อธรรมชาติ แต่ไม่ได้หมายความว่า ต้องรับผิดชอบต่อ เพราะสิ่งแวดล้อมมีคุณค่าในตัวเอง หรือคุณค่าทางจริยธรรมแต่อย่างใดที่มนุษย์รับผิดชอบต่อ นั้น เพราะว่าสิ่งแวดล้อมเอื้อประโยชน์ต่อมนุษย์ ในฐานะที่เป็นทรัพยากรที่สนองความต้องการของมนุษย์ ทฤษฎีที่สนับสนุนแนวคิดนี้คือ ทฤษฎีประโยชน์นิยม (Utilitarianism) ของ Jeremy Bentham

แนวคิดทางจริยศาสตร์ที่ไม่มีมนุษย์เป็นจุดศูนย์กลาง (Non Anthropcentric Ethics) หมายถึง นอกเหนือจากมนุษย์ด้วยกันแล้ว เรายังต้องรับผิดชอบต่อธรรมชาติสิ่งแวดล้อมด้วย กล่าวคือ จะต้องโยงขอบเขตทางศีลธรรมออกไปสู่สิ่งแวดล้อมธรรมชาติ เช่น สัตว์ พืช เป็นต้น ปัจจุบันมีการพูดถึง สิทธิสัตว์ (Animal Right) ส่วนในระดับลึกของแนวคิดนี้จะเกี่ยวกับมิติทางด้าน ญาณวิทยา (Animism)

แนวคิดทางจริยศาสตร์แบบองค์รวม (Holistic Ethics) พัฒนามาจากแนวคิดทางจริยศาสตร์ที่ไม่มีมนุษย์เป็นจุดศูนย์กลาง (Non Anthropcentric Ethics) ซึ่งนอกจากจะให้ความสำคัญแก่สัตว์และพืชที่แยกออกเป็นต่างๆ แล้ว ยังเน้นความเป็นองค์รวมทั้งหมด ให้ความสำคัญของความหลากหลายในระบบนิเวศวิทยาทั้งหมด ทฤษฎีทางจริยศาสตร์ ที่สำคัญในแนวคิดนี้คือ Biocentrism Ethics และ Deep Ecology เป็นต้น^{๑๖} อัลโด ลีโอโพลด์ กล่าวว่า **ข้าพเจ้าไม่เชื่อว่า ความสัมพันธ์ทางจริยธรรมต่อแผ่นดินสามารถมีอยู่อย่างปราศจากความรัก ความเคารพ และเลื่อมใสในแผ่นดินรวมถึงการเอาใจใส่อย่างมากในเรื่องคุณค่า โดยคุณค่าที่ข้าพเจ้าหมายถึงนี้ คือ ความหมายที่กว้างกว่าคุณค่าทางเศรษฐกิจ ความหมายที่ข้าพเจ้าหมายถึงเป็นคุณค่าในเชิงปรัชญา** วิกฤตการณ์ปัญหาสิ่งแวดล้อมของปัจจุบัน มีสาเหตุมาจากรูปแบบการดำเนินชีวิตที่ไม่สมดุลของมนุษย์ นักจริยศาสตร์กลุ่มที่มีความสนใจในปัญหาเรื่องนี้พิจารณาถึงสาเหตุของปัญหาสิ่งแวดล้อมและพบว่า โดยแท้จริงแล้วมนุษย์ไม่เคยมีหลักจริยธรรมที่อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมมาก่อนเลย หลักจริยธรรมที่มนุษย์กำหนดให้เป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับโลกธรรมชาติเป็นจริยธรรมที่ยึดเอามนุษย์เป็นศูนย์กลางในเรื่องของคุณค่าที่ไม่สามารถแก้ไข

^{๑๖} คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **พุทธจริยศาสตร์กับปัญหาสังคมร่วมสมัย**, (พระนครศรีอยุธยา : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๑๙๖ – ๑๙๗.

ปัญหาสิ่งแวดล้อมได้อย่างแท้จริง นักจริยศาสตร์กลุ่มนี้จึงเห็นว่า ควรมีหลักจริยธรรมที่มีความเหมาะสมมากขึ้น เพื่ออธิบายความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม และเพื่อใช้แก้ปัญหาจริยธรรมต่อสิ่งแวดล้อมให้เป็นไปอย่างยั่งยืน^{๑๗}

นักคิดทางนิเวศวิทยาและปรัชญาวิทยาศาสตร์ยังให้ข้อคิดต่อไปอีกว่า ตามแนวคิดความเห็นและความเชื่อดังกล่าวนี้นั้น บรรดาสรรพสิ่งทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ถูกสร้างขึ้นมาจากคุณค่าในตัวเองอะไรเลย นอกเหนือจากคุณค่าเกิดภายหลังจากการรับใช้ผลประโยชน์ ตามความอยากอันหาขอบเขตของมนุษย์เท่านั้น ผู้ได้สถานภาพเป็นพระฉายาของพระเป็นเจ้า ผู้อยู่เหนือธรรมชาติและความเป็นธรรมดาของโลก การที่มนุษย์ได้พระฉายาของพระเป็นเจ้า และส่วนแบ่งพระจิตจากพระองค์คือ หลักฐานบ่งบอกและประกันคุณค่าในตัวของมนุษย์ผู้ทวยหาทโดยตรง ได้รับการแบ่งปันหยิบยื่นประทานจากพระองค์ โลกธรรมชาติอื่นขาดคุณสมบัตินี้ จึงไม่จัดเป็นสิ่งมีคุณค่าในตัว และให้ถือเป็นเพียงเครื่องมือสนองผลประโยชน์ของมนุษย์เท่านั้น จึงจักได้คุณค่าและราคาตามมา ตามโลกทัศน์และชีวทัศน์แนวนี้ ระบุความแตกต่างแตกต่างกันระหว่างองค์ประกอบทั้งสาม คือ พระเป็นเจ้าอยู่สูงสุด ลำดับรองลงมาคือมนุษย์ และระดับต่ำสุดคือโลกธรรมชาติกับบรรดาสรรพชีวิตและไม่มีชีวิตทั้งปวง ยิ่งกว่านี้ พันธะหน้าที่และจิตสำนึกเรื่องชั่วดีผิดถูกถูกต้องเหมาะสม บาปบุญคุณโทษ ทางคุณธรรมจริยธรรม ศีลธรรม และแม้แต่กฎระเบียบกติกา ก็จำกัดอยู่เฉพาะในแวดวงชีวิตมนุษย์สิ่งแวดล้อมมนุษย์ และระหว่างมนุษย์กับพระเป็นเจ้านั้น หาได้มีความหมาย ความสำคัญ และความจำเป็นระหว่างสิ่งแวดล้อมมนุษย์กับบรรดาสรรพสิ่งแวดล้อมอื่นๆ ไม่^{๑๘} นอกจากปรัชญาสายเทวนิยม ยังมีโลกทัศน์และชีวทัศน์แนววัตถุนิยม อันเป็นรากฐานปรัชญาสิ่งแวดล้อมแนวตะวันตกที่สำคัญและแพร่หลายอย่างกว้างขวางจนปัจจุบัน นั่นคือ ปรัชญากรีก ซึ่งแต่เดิมรู้จักกันในนามธรรมชาตินิยม (Naturalism) และสสารนิยมขยายความสู่วัตถุนิยม อันเป็นที่มาแห่งปรัชญาวิทยาศาสตร์ ส่งอิทธิพลต่อบริโภคนิยม ที่นักคิดรุ่นใหม่เรียกปรัชญาสิ่งแวดล้อมแนววิทยาศาสตร์ ผสมผสานลักษณะเนื้อหาประยุกต์จากภววิทยา ญาณวิทยา ตรรกศาสตร์และจริยศาสตร์ของปรัชญากรีก เหล่านักปรัชญากรีกที่บุกเบิกทัศนะนี้มี ธาเลส (Thales, ๖๔๐-๕๕๐ B.C.) เป็นต้น ผู้มีความคิดเห็นและความเชื่อว่าโลกพร้อมสรรพสิ่งเกิดมีเองโดยคุณสมบัติของตนตามธรรมชาติ สรรพสิ่งทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต รวมถึงมนุษย์เป็นเรื่องธรรมชาติ และไหลเลื่อนเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องตลอดเวลาตามธรรมชาติภายใต้กฎธรรมชาติชีวิตจิตใจมนุษย์ได้จากร่างกายไม่ใช่สิ่งแยกออกจากร่างกาย ทั้งหมดเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ซึ่งประกอบขึ้นจากปริมาณแห่งปฐมธาตุ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม และอากาศ

ในกาลต่อมา ตะวันตกได้ปรับและเว้นวรรคทัศนะนี้เข้าสู่ระดับสูงสุดที่เรียกว่า ยุคทองของปรัชญากรีก เผยแพร่ในสำนัก ๓ บรมปราชญ์ มี ไโสคราติส เพลโต อาริสโตเติลเป็นต้น ทั้งเพลโตและอาริสโตเติลให้แนวคิด แสดงความแตกต่างระหว่างโลกมนุษย์กับโลกธรรมชาติ รวมถึงสรรพสิ่งอื่นๆ ว่า มนุษย์เท่านั้นอยู่ในโลกแห่งแบบที่ประกอบด้วยกายกับจิตวิญญาณ ส่วนสิ่งอื่นเป็นเพียงสสารวัตถุล้วนๆ ที่ปราศจากจิตวิญญาณ ‘เหตุผลคือส่วนประกอบสูงสุดและเป็นสาระสำคัญที่สุดของความ เป็นมนุษย์ ไม่มีสัตว์ พืช และประมวลสสารวัตถุอื่นๆ เลย’ ในหนังสือ การเมือง (Politics) ของ

^{๑๗} คณิต อนุธรรมเจริญ, จริยธรรมสิ่งแวดล้อม, หน้า ๑.

^{๑๘} ศ.(เกียรติคุณ) ดร.สิทธิ์ บุตรอินทร์, ปรัชญานิพนธ์, หน้า ๑๑ - ๑๒.

อาริสโตเติล ได้เปรียบเทียบสถานะภาพระหว่างร่างกายกับจิตวิญญาณของมนุษย์ ที่จิตวิญญาณปกครองร่างกาย และระหว่างมนุษย์กับบรรดาสัตว์และสรรพสิ่งมีชีวิตไม่มีชีวิต โดยยกมนุษย์ให้เป็นใหญ่สุดเหนือสรรพสิ่งในโลกธรรมชาติ ‘ในขณะที่มีความแตกต่างระหว่างจิตวิญญาณร่างกายของมนุษย์ และระหว่างมนุษย์กับสัตว์และพืช สิ่งประเภทต่ำกว่าต้องเป็นทาสโดยธรรมชาติ ที่ต้องอยู่ภายใต้การปกครองของผู้ยิ่งใหญ่กว่าแข็งแรงกว่า ดังนั้น ในระบบเหตุผลเปรียบเทียบนี้ พืชมีอยู่เพื่อสัตว์ สัตว์มีอยู่เพื่อมนุษย์ เพื่อประโยชน์ใช้เป็นอาหารและประโยชน์อื่นๆ สำหรับมนุษย์ผู้มีเหตุผลเหนือกว่า..’ สืบสานมาจากปรัชญากรีก ยุคบุกเบิกได้แก่ ธรรมเนียม สสารนิยม และวัตถุนิยม ตามลำดับ ทั้งหมดยืนยันสสารวัตถุนิยมเป็นความแท้จริง

พิสูจน์ได้ทางความรู้ประจักษ์นิยมและเหตุผลนิยม โดยนักปรัชญายุคใหม่หลายท่าน อาทิ ฟรานซิส เบคอน (Francis Bacon, ๑๕๖-๑๖๒๘A.D.) เป็นต้นเป็นต้นรับ เผยแพร่ปรัชญานี้โดยให้ชื่อว่า ปรัชญาแนววิทยาศาสตร์ (Scientific Philosophy) มีอิทธิพลมากต่อวงการศึกษาศาสตร์ ธรรมชาติและสภาวะแวดล้อมโองสู่วิทยา ชีววิทยา และจิตวิทยา เป็นลำดับมาจนปัจจุบัน ถือเป็นหลักว่าจิตวิญญาณเป็นผลปรุงแต่งขึ้นจากร่างกายและสิ่งแวดล้อมอื่นๆ ในธรรมชาติ จิตใจไม่อาจแยกเป็นอยู่ มีอยู่ จากร่างกาย มีคุณสมบัติ คือ ความสามารถในการคิด ซึ่งเกิดขึ้นได้ก็แต่อาศัยสิ่งแวดล้อมทางกายภาพรอบตัวมนุษย์ เป็นองค์ประกอบปรุงแต่งให้เป็นสิ่งที่เรียกว่าจิตวิญญาณขึ้นมาได้ ความรู้ในจิตวิญญาณนี้หวนกลับมากำหนดความเป็นไปของร่างกายและสิ่งแวดล้อมอื่นๆ ที่อยู่รอบตัวมนุษย์ แม้ที่ขณะแนวนั้นเน้นย้ำความแตกต่างระหว่างจิตกับร่างกายมนุษย์ ก็เฉพาะด้านคุณสมบัติและภาระหน้าที่ และระหว่างมนุษย์กับโลกธรรมชาติอื่นๆ ภายนอกตัวตนของมนุษย์ แต่ความเป็นมนุษย์ก็ล้วนเป็นผลิตผลแห่งสสารวัตถุนิยมตามธรรมชาติ ซึ่งล้วนเป็นแหล่งทรัพยากรให้มนุษย์แสวงและแสวงผลประโยชน์สนองความจำเป็นและความต้องการที่ไม่รู้จักพอของมนุษย์ ในทำนองเดียวกันกับที่ขณะที่ว่า โลกธรรมชาติดีได้มีคุณค่าในตัว เป็นแต่เพียงคุณค่าและราคาทางเศรษฐกิจในการใช้ให้ได้ประโยชน์แก่มนุษย์เท่านั้น จึงต้องเป็นไปตามอำนาจกำหนดของมนุษย์ การเรียนรู้โลกธรรมชาติและปฏิสัมพันธ์กับโลกธรรมชาติ หรือสิ่งแวดล้อมธรรมชาติมีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับเพิ่มพลังอำนาจเหนือโลกธรรมชาติเพื่อเอาชนะธรรมชาติพร้อมทั้งกฎธรรมชาติในการครองและแสวงผลประโยชน์จากธรรมชาติ^{๑๙}

ในทางตะวันตกกล่าวกันว่าสาเหตุสำคัญอันเป็นต้นตอของปัญหาธรรมชาติแวดล้อมเสีย คือ การที่มนุษย์มองตัวเองแยกต่างจากธรรมชาติ ตอนนีซาวตะวันตกจับจุดไว้ แล้วก็ย้ำกันอยู่เสมอว่าให้มองมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ขณะนี้หนังสือชาวตะวันตกพูดแบบนี้ ทำไมชาวตะวันตกถึงกล่าวกันแบบนี้ เพราะแต่ไหนแต่ไรมาชาวตะวันตกไม่เคยมองแบบนี้ ไม่เคยมองว่าตัวเองเป็นส่วนหนึ่งในธรรมชาติ ชาวตะวันตกยอมรับเต็มที่เลยว่าอารยธรรมตะวันตกมาจากรากฐานทางความคิดที่มองมนุษย์แยกต่างจากธรรมชาติ แล้วไม่ใช่มองมนุษย์แยกต่างหากจากธรรมชาติเท่านั้น ยังมองในลักษณะที่มนุษย์จะต้องเข้าไปครอบงำ ครอบครองเป็นนายเหนือธรรมชาติ เป็นผู้พิชิตธรรมชาติ พิชิตเพื่ออะไร ก็มีจุดมุ่งหมาย เพื่อจะได้ไปจัดสรรธรรมชาติ จัดปันแบ่งมาเป็นสิ่งบริโภคเพื่อรับใช้สนองความต้องการของมนุษย์ เมื่อว่าโดยสรุปความคิดของชาวตะวันตกในเรื่องนี้มี ๓ ขั้นตอน คือ

^{๑๙} ศ.(เกียรติคุณ) ดร.สิทธิ บุตรอินทร์, ปรัชญานิพนธ์, หน้า ๑๕ - ๑๘.

๑. มองมนุษย์แตกต่างหากจากธรรมชาติ
๒. มนุษย์ที่แตกต่างจากธรรมชาตินั้นจะต้องครอบครองเป็นนาย เป็นผู้จัดการธรรมชาติ
๓. ที่จัดการธรรมชาตินั้น ก็เพื่อเอาธรรมชาติปั้นแต่งเป็นรูปต่างๆ ให้เป็นเครื่องรับใช้สนองความต้องการของมนุษย์

อันนี้เป็นความคิดของตะวันตก ซึ่งตอนนี้ชาวตะวันตกได้หันไป สืบค้นเอามาบอกกันถึงกับเขียนเป็นบทตอนสำคัญในหนังสือเล่มใหญ่ เขากล่าวกันว่าอย่างชัดเจน เพราะเขาสืบค้นมาโดยตลอด ตั้งแต่โสเครติส ว่ามีความคิดอย่างนี้ พลาโต ก็มีความคิดอย่างนี้ อริสโตเติล ก็มีความคิดอย่างนี้ ฟรานซิส เบคอน ก็มีความคิดอย่างนี้ เดการ์ตส์ ก็มีความคิดอย่างนี้ แม้กระทั่ง ชิกมันด์ ฟรอยด์ นักจิตวิทยาคนสำคัญ ก็มีความคิดอย่างนี้ อิมมานูเอล คานท์ นักปรัชญาใหญ่ก็มีความคิดอย่างนี้ คัมภีร์ไบเบิลก็มีคำสั่งสอนอย่างนี้ ลองดูว่าทะเลของเดการ์ตส์ (Descartes) เพียงท่านเดียวเป็นตัวอย่างไว้ก่อน ท่านผู้นี้กล่าวถึงวัตถุประสงค์ของวิทยาศาสตร์ว่า เพื่อช่วยให้มนุษย์ต่อสู้อัน “ผันตัวเองขึ้นเป็นเจ้านายผู้ครอบครองธรรมชาติ”

รวมความว่า ศาสนา ปรัชญา และวิทยาการต่างๆ ของตะวันตก รวมทั้งพวกนักเศรษฐศาสตร์ และนักประวัติศาสตร์ไม่ว่าทางทุนนิยม หรือสังคมนิยม แทบจะหมดสิ้นในตะวันตก มีความคิดความเชื่ออย่างนี้ทั้งนั้น จนกระทั่งเขาบอกว่าในที่สุดแล้วความคิดของตะวันตกไม่ว่าฝ่ายทุนนิยมก็ดี ฝ่ายสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ก็ดี ที่มาแยกกันเป็น ๒ ฝ่ายนั้น ที่แท้จริงแล้วก็มีรากฐานทางความคิดอันนี้อย่างเดียวกัน อารยธรรมตะวันตกตั้งอยู่บนรากฐานทางความคิดอันนี้ทั้งหมด คือความคิดที่มนุษย์แยกตัวจากธรรมชาติออกมาตั้งตนเป็นผู้ครอบครองจัดการ^{๒๐}

๒.๓.๒ ทักษะแนวตะวันออกตัวแทนสิ่งแวดล้อมตะวันออก คือ พุทธจริยศาสตร์มีพื้นฐานมาจากหลักสัจธรรมตามธรรมชาติและหลักจริยธรรมที่เป็นระบบศีลธรรมในพระพุทธศาสนา ทั้งสองหลักนี้มีความสอดคล้องกัน เช่น หลักศีลธรรมของบุคคลและสังคมนั้นจะต้องมีรากฐานมาจากความจริงตามสัจธรรม อีกนัยหนึ่ง หลักจริยธรรมได้แก่ การนำเอาความรู้จากหลักสัจธรรมมาอธิบาย และจัดวางให้เป็นระบบแล้วนำมาประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาชีวิตและสังคมให้ดีขึ้น การดำเนินชีวิตที่ถูกต้องของผู้ที่ยังบริโภคคามวิตถุหรือระดับโลกียะนั้น ต้องมีศีลธรรมควบคุมและเป็นแนวทางที่เกื้อกูลสนับสนุนต่อจุดหมายในชีวิตที่สูงกว่าหรืออย่างน้อยที่สุดต้องไม่ขัดขวางหนทางไปสู่ “นิพพาน” เกณฑ์การตัดสินทางจริยธรรมกว้างๆ สำหรับชีวิตและสังคมคือ รูปแบบของชีวิตและสังคมที่เกื้อกูลสนับสนุนให้เข้าใกล้พระนิพพานมากขึ้น ถือได้ว่า รูปแบบของชีวิตและสังคมนั้นถูกต้องตามหลักจริยศาสตร์ “พุทธจริยศาสตร์” มีรากฐานคำสอนในทางพระพุทธศาสนา แต่ในทางกลับกันพุทธจริยศาสตร์กลับมีลักษณะเฉพาะแตกต่างออกไป เมื่อเทียบกับจริยศาสตร์ศาสนาอื่นๆ กล่าวคือ

๑. ลักษณะของพุทธจริยศาสตร์ ไม่ได้มีลักษณะบังคับ เหมือนกฎหมาย และมีบทลงโทษเหมือนบางศาสนา เช่น เมื่อชาวพุทธทำผิดศีล จะไม่มีข้อบังคับใดที่จะต้องให้ชาวพุทธต้องได้รับโทษ แต่เสนอให้พิจารณาเพียงว่าทำผิดศีล จะมีผลจากการกระทำนั้น ที่เรียกว่า “กรรม” อันเป็นจากการกระทำของผู้เอง เช่น “ทำกรรมช้อปาณาติบาต มีผลให้อายุสั้น มีโรครมาก” เป็นต้น

^{๒๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), คนไทยกับป่า, (กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๓), หน้า ๔๕ - ๔๗.

เป็นไปได้ตามลำพังตัวเองเบ็ดเสร็จโดยไม่เกี่ยวกับผู้อื่นสิ่งอื่นเลย” ปรัชญาสายนี้ยังได้นำหลักการนี้มาอธิบายสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองของมนุษย์อีกต่อไป^{๒๒}

การหลบหลีกธรรมชาติก็ดี การดิ้นรนพยายามเอาชนะธรรมชาติก็ดี การเปิดเขียนข่มเหงรังแกและฝ่าฝืนความจริงและความชอบตามธรรมชาติก็ดี มนุษย์อาจทำได้อยู่บ้างในระดับที่ไม่เกินปกติ พอดีพอควร พอประมาณ แต่ถ้าทำเกินไปย่อมได้รับการลงโทษเอาคืนจากธรรมชาติ ‘เหมือนพยายามตัดขาคนยกางกับต่อขาเปิดด้วยหวังให้สัตว์สองชนิดนี้ได้รับความมั่นคงเหมือนกัน เท่าเทียมกันตามใจมนุษย์ หรือเหมือนข่มเหงให้เด็กกินเกินขนาดปกติของเด็กเพื่อให้ได้ความเป็นภราดรภาพกับผู้ใหญ่สนองใจที่ไร้ความเป็นกลางของพ่อแม่’ อาศัยหลักมีขมิมนิยมแห่งความสมดุลและความพอดีในห้วงเวลาย มนุษย์ควรต้องมีชีวิตไม่ใช่ตามใจอยากแต่ตามความจำเป็นพอดีพอเหมาะพอควร ไม่ใช่เพียงเพื่ออยู่รอดแต่เพียงเพื่ออยู่ดี ที่ไม่อดไม่เกินไปตัวและธรรมชาติ ไม่ใช่เพื่อสนองพลังแห่งกิเลสตัณหาอันหาขอบเขตและประมาณมิได้ ภายใต้อิทธิพลปรัชญาวัตรนิยม บริโณคนิยม และกามสุขนิยมสุดโต่ง ที่สอนให้กินกันอยู่ด้วยความพึงเพื่อพุ่มพวยด้วยผลผลิตจากทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อแสดงว่าตนและพวกตนเป็น ‘อารยชนคนชั้นสูงรสนิยมสูงได้รับการพัฒนาแล้ว’ แต่ควรต้องมีชีวิตอยู่อย่างมัธยัสถ์เรียบง่าย สุขภาพนอบน้อมถ่อมตัว ไม่สลับซับซ้อนเงื่อนและมายา เป็นปกติสุข และได้รับความพึงพอใจในชีวิตแห่งความพอดีสงบสุขสง่างาม

การพยายามแข่งเท่าเพื่อจะยืนอยู่เหนือคนอื่น ให้เกินคนอื่นเกินปกติของตน ย่อมไปไม่ได้ตลอดคนแสดงตนว่ามีปัญญาบารมีทรงพระเดชพระคุณมากล้นเหนือคนอื่นกลับจะกลายเป็นคนถูกเนรคุณไม่มีผู้ใดเคารพนับถืออย่างจริงจัง ไม่ต้องทำตัวให้เด่นดังเกินปกติแห่งตนหรือ คนทั้งหลายย่อมมองท่านออกอยู่ดี ดังนั้น ในการครองชีวิตอยู่ท่ามกลางสิ่งแวดล้อมธรรมชาติในโลกมนุษย์ท่ามกลางสิ่งทั้งหลายแวดล้อมท่าน พึงรู้จักพอเสียบ้างควรพึงพอใจความเป็นและความมีของตน ท่านละโมภโลภมากและมานานแล้วมิใช่หรือ คนที่รู้จักตนและประมาณตนแห่งความพอดีย่อมไม่ละอายขายหน้าเสียศักดิ์ศรีความเป็นคนภายหลัง ผู้รู้จักพอและปล่อยวางเสียบ้างย่อมไม่ก่อให้เกิดความเสียหายแก่ธรรมชาติ ไม่สร้างความลำบากแก่ตนเองและผู้อื่นภายหลัง คนเช่นนี้ย่อมครองชีวิตอยู่ยาวนานอย่างสงบสง่างาม เป็นเยี่ยงอย่างของผู้ใคร่เห็นความจริงของชีวิตและเป็นแบบอย่างแก่นุชน ความสรุปคือ เกิดมามีชีวิตเป็นคนบนเส้นทางสายกลาง ระหว่างโลกทัศน์และชีวิตทัศน์สุดโต่งที่ขัดแย้งกันในโลกนี้ได้ทั้งที่พึง

๑. เข้าใจชีวิตกับโลกมนุษย์และโลกธรรมชาติเป็นอันเดียวกันสัมพันธ์กันอยู่ในความเป็นธรรมชาติในระบบนิเวศเดียวกัน เท่าเทียมกันจึงไม่ควรฝ่าฝืนดูดยภาพและความพอดีในทุกๆ เรื่อง
๒. เข้าใจตนเองและครองตนเองเอาไว้ให้ดี ไม่ถูกไม่แพงไปไม่สูงไปไม่ต่ำไป
๓. มีชีวิตด้วยความพึงพอใจในสิ่งที่พึงมีพึงได้พึงเป็นไป ตามสภาพแท้จริง
๔. ปรับชีวิตให้สอดคล้องกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมใดๆ ที่ไม่สูญเสียความเป็นมนุษย์
๕. เห็นส่วนดีและที่เป็นประโยชน์สุขเหตุผลและศีลธรรมของสรรพสิ่งแวดล้อม
๖. เลือกดำเนินชีวิตกับสิ่งที่อยู่จำเพาะในวิสัยตน เพราะชีวิตนี้สั้นนักและไม่มีการอวด
๗. เลือกทำสิ่งใกล้ตัวดีกว่าสิ่งไกลตัว ปัจจุบันให้ไกลกว่าที่วาดหวังในอนาคต

^{๒๒} ศ.(เกียรติคุณ) ดร.สิทธิ์ บุตรอินทร์, ปรัชญานิพนธ์, หน้า ๒๑ - ๒๒.

๘. ดำเนินชีวิตอย่างคนปกติสามัญชนดีกว่า ชีวิตมาয়াที่เสแสร้งแก้งัดแงะทำ หวังเอาดีเอาเด่น เบียดเบียน แก่งแย่งทำลายทำร้ายกัน ทั้งกับมนุษย์และธรรมชาติ อย่างไรก็ตามยุติธรรมเสมอภาพภราดรภาพ และกัลยาณมิตรต่อกัน

ธรรมชาตินิยมและมีชฌิมนิยมแนวตะวันออก มีลักษณะบูรณาการกับองค์ความรู้ทางความรู้ทางภววิทยา จริยศาสตร์ ตรรกศาสตร์ สุนทรียศาสตร์และคุณวิทยาอย่างกลมกลืน เพราะเรื่องธรรมชาติกับเรื่องมนุษย์เป็นหนึ่งเดียวกันแยกออกจากกันไม่ได้ ไม่มีธรรมชาติย่อมไม่มีมนุษย์ แม้หากไม่มีมนุษย์ ธรรมชาติก็ยังคงเป็นธรรมชาติอยู่ก็ตาม เฉพาะในเรื่องของมนุษย์ ชีวิตเป็นเรื่องของธรรมชาติโดยพื้นฐาน ย่อมเป็นไปตามกฎเกณฑ์ของ ความเป็นธรรมดา จิตใจมนุษย์มิใช่เป็นสิ่งสิ่งหนึ่งภายนอกเข้ามาสิงอยู่ในร่างกาย และสามารถแยกออกจากร่างกายก็เป็นมนุษย์ได้ การแสวงหาผลประโยชน์ในชีวิต ที่ผลิตจากทรัพยากรธรรมชาติ โดยทรัพยากรทางปัญญาของมนุษย์ ควรต้องอยู่ภายใต้กรอบปกติและความปรองดองประนีประนอมกับความพอดีพองามทางมนธรรม ศีลธรรม กฎหมาย ขนบธรรมเนียมประเพณีอันชอบด้วยศีลธรรม ซึ่งไม่อาจขัดแย้งกับกฎธรรมชาติอยู่แล้ว

จักรวาลหรือโลกแห่งสิ่งธรรมชาติเป็นของมีจริงดั้งเดิม สิ่งอื่นใดที่มีใช้สิ่งธรรมชาติ หรือปรากฏการณ์ของสิ่งธรรมชาติ เป็นสิ่งที่มนุษย์อาศัยธรรมชาติประดิษฐ์คิดสร้างสรรค์ปรุงแต่งธรรมชาติขึ้นภายหลังเป็นมนุษย์เป็นความจริงอีกระดับหนึ่ง เรียกว่าความจริงโดยสมมุติโดยการปรุงแต่งของมนุษย์ ทั้ง ๒ สิ่ง ใน ๒ มิติ ดังกล่าวย่อเกิดขึ้น ดำรงอยู่ และดำเนินไป ในวัฏจักรแห่งกาลและเทศะในระบบเดียวกัน ซึ่งเป็นอยู่ มีอยู่ และดับสาเหตุ และแม้กระทั่งสาเหตุนั้นก็อยู่ภายใต้กฎธรรมชาติด้วยธรรมชาตินิยมแนวตะวันออกเชื่อในเรื่องวิวัฒนาการของจักรวาลรวมถึงมนุษย์ลักษณะเดียวกันกับของตะวันตก ซึ่งอย่างหลังเน้นสสารนิยมและวัตถุนิยม แทนที่จะเชื่อในเรื่อง “เนรมิต” ดังนั้น สิ่งนอกธรรมชาติ สิ่งไม่เป็นธรรมชาติ สิ่งเป็นอมตะนิรันดร์ไม่เปลี่ยนแปลง หรือสิ่งเหนือธรรมชาติ สิ่งนอกประสบการณ์และนอกสัมผัสที่ดี ทั้งหมดนี้ ไม่มีในโลกทัศน์และชีวทัศน์ของพวกธรรมชาตินิยมแนวตะวันออก ความเปลี่ยนแปลงที่ได้ดูสภาพคือ เนื้อแท้ของธรรมชาติ เหตุปัจจัยเป็นพลังอำนาจให้เกิดความเปลี่ยนแปลงนี้ ต้องเป็นสิ่งธรรมชาติและในธรรมชาติด้วยกันความรู้ที่แท้จริงต้องเกี่ยวกับตัวธรรมชาติคุณสมบัติการทำหน้าที่ ความเป็นมาและเป็นไปและกฎเกณฑ์ของธรรมชาติความรู้ที่เราได้โดยวิธีการบนพื้นฐานทางปรัชญาวิทยาศาสตร์ ทั้งวิทยาศาสตร์ทางธรรมชาติและมนุษย์ศาสตร์ มีการรวบรวมประสบการณ์ การสังเกต การหาเหตุผล และการพิสูจน์ ทดสอบ ทดลอง เป็นต้น แต่ความรู้นี้ควรต้องได้รับการกำกับ ตรวจสอบ แนะนำ นำพา และประเมินคุณค่าทั้งขั้นตอนการแสวงหาและการประยุกต์เอามาใช้ โดยหลักคุณธรรม ศีลธรรม และเหตุผลแนวมีชฌิมนิยม^{๒๓} เมื่อกล่าวถึงหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเองแท้ๆ เรื่องระบบของการพึ่งพาอาศัยกันนี้ท่านย้ำมาก แต่นอกจากการพึ่งพาอาศัยกันแล้ว สิ่งสำคัญอย่างหนึ่งก็คือความรู้สึกที่ติงามต่อกันระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์ และมนุษย์ต่อพืชและสัตว์ทั้งหลาย ความรู้สึกที่ติงามอย่างหนึ่งได้แก่คุณธรรมที่เรียกว่า ความกตัญญู ความกตัญญูนี้ไม่ใช่มีเฉพาะต่อมนุษย์ด้วยกันเท่านั้น แต่ท่านให้มีแม้แต่ต่อสัตว์และพืชทั้งหลายด้วย มีคาถาพุทธศาสนสุภาษิตบทหนึ่งที่ย้ำบ่อยๆ ในพระไตรปิฎก สอนให้รู้คุณแม่แต่ของพืช มีใจความแปลเป็นไทยว่าบุคคลนั่งหรือนอนในร่มเงาของต้นไม้ใด ไม่พึงหักรานกิ่งใบของต้นไม้ นั้น ผู้ประทุษร้าย

^{๒๓} ศ.(เกียรติคุณ) ดร.สิทธิ บุตรอินทร์, ปรัชญานิพนธ์, หน้า ๒๖ - ๓๐.

มิตรเป็นคนทราม^{๒๔} อันนี้เป็นคติเก่าแก่ แสดงถึงความรู้สึกที่ดีต่อกันให้ระลึกว่า ต้นไม้ที่เราได้อาศัยร่มเงาเป็นประโยชน์ ต้นไม้ไม่มีค่ามีร่มเงาที่คนอื่นจะได้อาศัยต่อไป เรามาอาศัยร่มเงาของเขาแล้วก็เหมือนกับต้นไม้เป็นมิตรของเรา เราก็ไม่มีเหตุผลอะไรที่จะไปแก่งัดฟันกิ่งหรือส่วนต่างๆ ของมันทิ้งเล่น ถ้าทำอย่างนั้นท่านถือว่าเป็นการประทุษร้ายมิตร อันนี้เป็นความรู้สึกที่ดีงามต่อพืชพรรณคือ ต่อระบบชีวิตด้วยกันแม้แต่พืช เป็นเรื่องทำที่ในจิตใจ คือก่อนที่จะแสดงออกมาเป็นพฤติกรรม พฤติกรรมจะออกมาได้ก็เกิดจากทำที่ในจิตใจ ถ้าเรามีคุณธรรมเหล่านี้อยู่ในจิตใจ ก็จะเป็นเครื่องเหนี่ยวรั้งหรือทำให้มีความโน้มเอียงของจิตที่จะเป็นไปในทางที่ดี ที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลไม่ทำลายกัน

นอกจากความรู้สึกที่เห็นคุณค่าของกันและกัน หรือระลึกในคุณค่าของกันและกัน ก็คือความรู้สึกที่มองพืชและสัตว์ทั้งหลายด้วยเมตตาจิต เมตตา นี้เป็นความรู้ที่สำคัญในทางพระพุทธศาสนา คือ การมองสรรพสัตว์ว่าเป็นเพื่อนร่วมโลก ในทางพระพุทธศาสนาท่านสอนหลักธรรมสำคัญอย่างหนึ่งที่เราได้ยินกันประจำคือ อนิจจัง ได้แก่ความไม่เที่ยง ท่านบอกว่า มนุษย์และสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงล้วนต้องตกอยู่ในกฎของธรรมชาติ ต้องเกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งนั้นเมื่อเราต้องตกอยู่ในกฎธรรมชาติอันเดียวกันเราก็เป็นเพื่อนร่วมทุกข์ร่วมสุขของกันและกัน เมื่อเป็นเพื่อนร่วมโลกร่วมสุขร่วมทุกข์กันแล้ว เราก็ควรจะมาช่วยเหลือเกื้อกูลกันแทนที่จะมาเบียดเบียนซึ่งกันและกัน การมีเราตกอยู่ใต้อำนาจของกฎธรรมชาตินั้นว่าแย้อยู่แล้วทำไมจะมาเบียดเบียนกันให้แย่หนักลงไปอีก นอกจากพระยามัจจุราชที่คอยจะหาช่องเล่นงานเราอยู่เรื่อยๆ แล้วก็ยังมีตัวก่อกวนที่เรียกว่าเป็นมัจจุเสนา คือ กองทัพของพระยามัจจุราช ซึ่งได้แก่ความแก่ความเจ็บไข้ ทั้งพระยามัจจุราชและเสนาของพระยามัจจุราชต่างก็ตามต่อแย หรือมารบกวนเราเรื่อยๆ อยู่แล้ว เราทุกคนต่างก็มีภัยอันตรายเหล่านี้ร่วมกันอยู่แล้ว จึงไม่ควรจะมาเบียดเบียนกันอีกควรจะมาเป็นเพื่อนกันช่วยเหลือกันอยู่ร่วมกันให้ดีที่สุด เพราะฉะนั้น จึงให้มองกันเป็นเพื่อนร่วมโลก เพื่อนร่วมสุขร่วมทุกข์

การศึกษา ในที่นี้ไม่ได้หมายความว่าเราจะเรียนรู้ว่ามันเป็นอะไร แต่การศึกษาในที่นี้หมายถึงการฝึกฝนพัฒนาชีวิตจิตใจคนคนเราถ้ามองธรรมชาติอย่างถูกต้อง ก็จะได้เรียนรู้จักธรรมชาติ ธรรมชาติจะช่วยขัดเกลาและสร้างเสริมคุณภาพของจิตใจได้ เริ่มตั้งแต่เป็นเครื่องชักจูงจิตใจให้โน้มไปสู่ความสงบ โน้มไปสู่ความมีเมตตาการุณย์ และความรู้สึกที่ประณีตอ่อนโยน ตลอดจนช่วยให้เกิดสมาธิและการที่จะใช้ปัญญาพิจารณาให้รู้เข้าใจความจริงของธรรมชาติรู้เท่าทันโลกและชีวิต ดังนั้นพระพุทธศาสนาจึงใช้ธรรมชาติแวดล้อมของป่าเป็นส่วนประกอบในการฝึกคน เช่นให้พระที่บวชใหม่ไปอยู่ในป่า ให้ไปได้รับวิเวกจิตใจจะได้โน้มไปสู่ความสงบ และใช้เครื่องช่วยในการปฏิบัติ เช่น การฝึกสมาธิ เมื่ออยู่ในสภาพแวดล้อมที่สงบปราศจากเสียงรบกวนและกิจกรรมที่วุ่นวายท่านเรียกว่า กายวิเวก คือความสงบทางด้านกายเมื่อบรรยากาศทางด้านร่างกายสงบ โดยเฉพาะเมื่อไปอยู่ในป่าในร่มไม้ หมูไม้ที่มีความสงบมีแต่ธรรมชาติมีเสียงนกร้อง มีแต่เสียงหรือทิวทัศน์อะไร ก็ช่วยชักนำจิตใจให้โน้มไปสู่ความสงบด้วย เมื่อจิตใจรู้สึกมีความสงบมีความอิมใจมีความสดชื่น โน้มโน้มไปในทางที่ดี ก็จะทำให้เกิดจิตวิเวก คือความสงบทางจิตตามมา เมื่อจิตใจสงบสงัดไม่มีอารมณ์วุ่นวายใจเข้ารบกวน มีสมาธิ ก็อยู่ในสภาพที่พร้อมจะฝึกฝนพัฒนายิ่งๆ ขึ้นไปอีก คือเอาจิตที่พร้อมดีอย่างนั้นแล้วไปใช้งานในการ

^{๒๔} พุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๑๔๖๙/๒๙๗.

พินิจพิจารณาให้เกิดปัญญา เห็นความจริงของสิ่งทั้งหลายทำให้จิตใจเป็นอิสระที่เรียกว่าเป็น อุปธิวิเวก คือ ทำให้เกิดความสงบจากกิเลสต่อไปในที่สุด^{๒๕}

๒.๔ สิ่งแวดล้อมในพุทธปรัชญา

สิ่งแวดล้อมตามแนวพุทธปรัชญาสามารถศึกษาได้จากพุทธปรัชญาและหลักคำสอนของจริยธรรมพระพุทธศาสนา และนำมาวิเคราะห์ตามขอบข่ายด้านปรัชญา ทั้งอภิปรัชญา ญาณวิทยา และจริยธรรม ดังต่อไปนี้

๒.๔.๑ พุทธอภิปรัชญาต่อสิ่งแวดล้อม มี ๒ กลุ่มใหญ่ๆ คือ

๑. สังขตธรรม คือ สิ่งที่มีปัจจัยปรุงแต่ง ได้แก่ มนุษย์ สัตว์ พืช และโลกธรรมชาติทั้งหลายสังขตธรรมบางชนิดมีเพียงรูป บางชนิดมีเพียงนาม (จิต) บางชนิดมีทั้งรูปและนาม เช่น มนุษย์และสัตว์ลักษณะของสังขตธรรมมี ๒ ประการ^{๒๖} คือ ความเกิดขึ้นปรากฏ ความเสื่อมปรากฏ เมื่อตั้งอยู่ความแปรปรวนปรากฏ มองว่ามนุษย์มีองค์ประกอบทั้งในด้านกายภาพ (Matter) และด้านชีวภาพ (Mind) ที่รวมเรียกว่าขันธ ๕

๒. อสังขตธรรมหมายถึงสิ่งหรือปรากฏการณ์ที่มีลักษณะ ๓ ประการได้แก่ไม่ปรากฏการเกิดไม่ปรากฏการเสื่อมสลายและขณะดำรงอยู่ไม่ปรากฏการเปลี่ยนแปลงดังในอสังขตสูตร^{๒๗} “ดูก่อนภิกษุทั้งหลายอสังขตลักษณะธรรม ๓ ประการคือไม่ปรากฏการเกิดไม่ปรากฏการเสื่อมเมื่อตั้งอยู่ไม่ปรากฏการแปรปรวน” สิ่งที่มีคุณลักษณะ ๓ ประการนี้เป็นสิ่งที่ไม่เกิดจากเหตุปัจจัยต่างๆ ดังเช่นนิพพานซึ่งเป็นสภาวะที่อยู่เหนือสมมติบัญญัติและเป็นโลกุตตรธรรม

ทั้งสังขตธรรมและอสังขตธรรมแม้มีความแตกต่างกัน แต่สิ่งหนึ่งที่เหมือนกันคือมีสภาวะเป็นอนัตตา คือ ความไม่มีตัวตนที่เที่ยงแท้ ดังข้อความในพระไตรปิฎกว่า “สังขาร (สังขตธรรม) ทั้งหลายไม่เที่ยงเป็นทุกข์ ธรรมทั้งหลายเป็นอนัตตาความจริงสรรพสิ่งคือความว่างเปล่า หรือสูญญตา ไม่มีตัวตนที่ดำรงอยู่อย่างถาวร สรรพสิ่งดำเนินไปตามกฎธรรมชาติ ซึ่งมีหลักทั่วๆ ไปว่า เมื่อมีสิ่งหนึ่ง ก็ย่อมต้องมีอีกสิ่งหนึ่ง เมื่อไม่มีสิ่งหนึ่งก็ย่อมไม่มีอีกสิ่งหนึ่ง”^{๒๘} ดังนั้น พุทธปรัชญามองธรรมชาติแบบองค์รวม กล่าวคือ ความจริงของธรรมชาติมีอยู่ ๔ สภาวะคือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม สภาวะของธาตุเหล่านี้เป็นการนำมาประกอบเป็นประเภทสิ่งต่างๆ และสรรพสิ่งเหล่านี้มีลักษณะตามไตรลักษณ์ คือ มีการเปลี่ยนแปลง (อนิจจัง) ความทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ (ทุกขัง) และความไม่มีตัวตนของมันเป็นเอง เป็นภาวะที่ปรากฏชั่วคราวเท่านั้น (อนัตตา) ธาตุทั้ง ๔ เหล่านี้มีการเคลื่อนย้ายเปลี่ยนแปลงอยู่เสมออาจเปลี่ยนแปลงจากที่หนึ่งไปสู่อีกที่หนึ่งบางเวลาอาจอยู่เป็นองค์ประกอบของดินของน้ำของพืชซึ่งมีการเกิดขึ้นคงอยู่และสูญสลายไปเป็นวัฏจักรสถานะของธาตุหรือวัตถุต่างๆ เหล่านี้จะไปไปตามกฎต่างๆ ดังที่ Barry กล่าวว่า

^{๒๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), คนไทยกับป่า, หน้า ๒๐ - ๒๓.

^{๒๖} อ.ส.ต.ต.ก.(ไทย) ๓๑/๔๘๖/๒๔๐.

^{๒๗} อ.ส.ต.ต.ก.(ไทย) ๓๑/๔๘๗/๒๔๑.

^{๒๘} ม.ม.(ไทย) ๑๓/๓๗๑/๑๕๔.

๑) วัตถุธาตุทุกชนิดย่อมจะต้องไปอยู่ที่ใดที่หนึ่ง ไม่มีธาตุหรือวัตถุใดๆ สูญหายไป การที่เรียกว่า หมดยุคหรือสลายไป เป็นการเปลี่ยนสถานะของวัตถุที่ธาตุเหล่านั้นซึ่งเป็นองค์ประกอบอยู่ ทำให้ธาตุหรือหน่วยย่อยของวัตถุต้องไปเกาะติดอยู่กับสิ่งอื่นแทน

๒) วัตถุธาตุทุกชนิดมีอยู่ในโลกด้วยปริมาณจำกัด ไม่สามารถจะหามาใหม่ได้นอกจากเสียจากการนำมาใช้ใหม่ (Recycle) การที่ต้นไม้เพิ่มขึ้นก็เพราะมีการนำธาตุจากที่อื่นมาใช้ทำให้เกิดต้นไม้ขึ้น หรือการที่มนุษย์เพิ่มมากขึ้นก็เป็นการนำธาตุจากที่อื่นมาไว้รวมกันที่ตัวมนุษย์

๓) โลกเป็นระบบปิด กล่าวคือ โลกที่เราอาศัยอยู่นี้จะมีการหมุนเวียนเปลี่ยนแปลง สถานการณ์ของวัตถุธาตุอยู่ภายในโลกนี้เท่านั้น และโลกมีโอกาสดำรับวัตถุธาตุจากภายนอกน้อยมาก หรืออาจกล่าวได้ว่าไม่ได้รับเลยเมื่อเปรียบเทียบกับปริมาณธาตุที่โลกมีอยู่

๔) วัตถุหรือสรรพสิ่งย่อมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ เช่น การที่น้ำอยู่ในบ่อน้ำๆ นั้นก็มีการเปลี่ยนแปลง คือมีการระเหยสู่อากาศ มีปฏิกิริยาทางเคมีเกิดขึ้นเสมอ หรือตามพระพุทธศาสนา กล่าวว่าทุกสิ่งเป็นอนิจจังนั่นเอง

ปรากฏการณ์ในโลกทางกายภาพของทั้งสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต รวมทั้งการวิวัฒนาการและเสื่อมสลายของโลก ดำเนินไปตามกฎธรรมชาติหรือกฏนิยาม ๕ คือ

๑) กฎของกระบวนการทางกายภาพที่ไม่มีชีวิต (อุตุนิยาม) เช่น ลมฟ้า อากาศ ฤดูกาล

๒) กฎทางชีวภาพ (พีชนิยาม) เช่น การสืบพันธุ์ และพันธุกรรม

๓) กฎทางจิตวิทยา (จิตนิยาม) ได้แก่ การทำงานของจิต

๔) กฎของพฤติกรรมมนุษย์ (กัมมนิยาม) คือกระบวนการให้ผลของกรรม และ

๕) กฎเหตุและผลของสิ่งทั้งหลาย (ธัมมนิยาม) กฎทั้ง ๕ เหล่านี้ แสดงถึงภาพของทุกสิ่งทุกอย่างที่ช่วยผูกสนับสนุนความมีอยู่ของกันและกันที่เรียกว่า “สหกรณ์” ดังที่พุทธทาสภิกขุกล่าวว่า

“ดูเถอะ จักรวาล (Cosmic) ทั้งหมดมันอยู่กันอย่าง “สหกรณ์” ระหว่างดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดวงอะไรต่างๆ มันเนื่องกันและกัน สัมพันธ์กันและกัน มันจึงอยู่ได้ คือในโลกๆ เดียวกัน มันก็มีการอยู่แบบ “สหกรณ์” มนุษย์กับสัตว์เดรัจฉาน กับต้นไม้ กับแผ่นดิน มันอยู่กันอย่างประสานงานกันแบบสหกรณ์มือ ตีน แขน ขา มันทำงานแบบสหกรณ์ ชีวิตจึงรอดได้” อย่างไรก็ตาม พุทธปรัชญามองสรรพสิ่งมีสถานะที่เสมอกันและอยู่ร่วมกันภายใต้กฎไตรลักษณ์คือ ความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ ความไม่มีอะไรเป็นตัวตน และมีคำกล่าวยืนยันในประเด็นเดียวกันนี้ว่าสรรพสิ่งที่มีอยู่และเกิดขึ้นบนโลกนี้ทั้งที่มีชีวิต และไม่มีชีวิตจะมีการเปลี่ยนแปลงตามหลักพุทธธรรมที่ว่า มีเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป เป็นวัฏจักรของความเปลี่ยนแปลงและหมุนเวียนอย่างต่อเนื่อง สรรพสิ่งต่างๆ เหล่านั้นจะอยู่อย่างโดดเดี่ยวโดยไม่สัมพันธ์กับสิ่งอื่นๆ โดยรอบไม่ได้แต่จะมีปฏิสัมพันธ์ทั้งทางตรงและทางอ้อมซึ่งกันและกัน ผลที่เกิดขึ้นในขณะใดกับสรรพสิ่งใด ย่อมมีสาเหตุและปัจจัยที่ทำให้เกิดขึ้นตามหลักพุทธธรรมในเรื่องกฎแห่งอิทัปปัจจยตา เป็นผลสืบเนื่องติดต่อกันเป็นลูกโซ่ทั้งสิ้น

หลักอิทัปปัจจยตาเป็นหลักธรรมอีกหมวดหนึ่งที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงในรูปของกฎธรรมชาติ หรือหลักความเป็นจริงที่มีอยู่โดยธรรมดาและไม่เกี่ยวกับการปฏิบัติขั้นของพระศาสนาทั้งหลายเพราะสิ่งในจักรวาลดำเนินไปตามกฎของเหตุปัจจัย ไม่มีสิ่งใดเกิดขึ้นโดยความบังเอิญ ดังความว่า “เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้ก็ไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับ

ไป สิ่งนี้ก็คือ”^{๒๙} จากข้อความนี้อธิบายยืนยันว่าหลักปฏิจจสมุปบาทแสดงให้เห็นถึงกระบวนการธรรมชาติแห่งการอาศัยซึ่งกันและกันของสิ่งต่างๆ ในทำนองเดียวกันความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติสิ่งแวดล้อมก็ดำเนินไปตามกระบวนการแห่งเหตุปัจจัยความจริงเกี่ยวกับสภาวะธรรมชาติที่แท้ของทุกสิ่งนี้ จะเห็นว่าภาพของโลกเป็นภาพของกระแสความเปลี่ยนแปลง ไม่มีอะไรเลยที่อยู่นิ่งหรือเป็นนิรันดร์ “ตัวตน” พุทธปรัชญาได้ชี้ว่าอัตตาที่ประจักษ์ที่เราอ้างว่าเป็นของเรา เป็นความรู้สึกจริงๆ นั้นที่จริงแล้วไม่ใช่เป็นของเราเพราะว่ามันจะไหลไปตามกฎของธรรมชาติไม่มีอัตตาที่มีอยู่จริงๆ เลยแม้แต่ระดับที่ประจักษ์ได้ ในขณะที่เดียวกัน วิมุติหรือการพ้นทุกข์นั้น ก็ไม่จำเป็นว่าจะต้องได้มาด้วยการเลิกยุ่งเกี่ยวกับโลกที่พุทธปรัชญาถือว่าเป็นโลกสมมติ เพียงแต่ชี้ให้เห็นว่าการให้ความหมายแก่โลกในบางลักษณะเท่านั้นที่เป็นอันตรายต่อความหลุดพ้น^{๓๐} หลักพุทธธรรมคือองค์ความรู้ทุกส่วนที่พระพุทธองค์แสดงไว้ เป็นความจริงสากล เพราะองค์ความรู้ที่ชื่อว่าพุทธธรรมนั้นมีความเป็นองค์รวมสมบูรณ์แบบทั้งด้านมนุษย์ สังคมวัฒนธรรม ที่ท่านพุทธทาสปราชนิพนธ์ชาวพุทธเรียกว่า “ธรรม”

๑. ธรรมะ คือ ตัวธรรมชาติเอง (Nature itself) ได้แก่ ตัวสภาพของสิ่งนั้นๆ ทั้งภายในและภายนอกกาย ใจ มนุษย์เรียกโดยรวมว่า สภาวะธรรม ธรรมะหรือธรรมชาติส่วนนี้เป็นสิ่งที่ต้องรู้ (ปริญาธรรม) คือสิ่งที่เรียกในภาษาธรรม (อริยสัจ ๔) ว่าทุกข์

๒. ธรรมะ คือกฎธรรมชาติ (Law of nature) ได้แก่ สัจธรรม คือ ความจริงที่เป็นตัวควบคุมกับสรรพสิ่งให้ดำรงอยู่และขับเคลื่อนเปลี่ยนแปลงไปตามหลักความจริง

๓. ธรรมะ คือหน้าที่ หรือบทบาทธรรมชาติ (Duty of nature) ได้แก่ ปฏิบัติธรรม คือสิ่งที่ต้องทำหรือต้องแสดงบทบาทให้ถูกให้ตรง

๔. ธรรมะ คือ ผลธรรมชาติ (Result of nature) ได้แก่ ปฏิเวธธรรม คือ สิ่งที่เป็นผลของการปฏิบัติธรรม คือ การกระทำที่ถูกต้องตามกฎธรรมชาติที่กล่าวในข้อ ๒ (สัจธรรม) ธรรมในความนี้เรียกว่าภาษาธรรม (อริยสัจ ๔) ว่า นิโรธ ในกรณีของมนุษย์ ธรรมส่วนนี้เป็นสิ่งที่ต้องเข้าถึงหรือทำให้แจ้ง (สัจฉิกิริยา)^{๓๑} คำสอนของพุทธปรัชญาที่ว่าความรู้เท่าทันธรรมชาติเป็นทางนำไปสู่การดับทุกข์แต่การดับทุกข์ก็ไม่จำเป็นที่มนุษย์จะแยกตัวออกจากธรรมชาติเพราะมนุษย์มีความสัมพันธ์กันทางเหตุปัจจัยกับธรรมชาติอย่างแยกกันไม่ออกพระวินัยมีบัญญัติข้อปฏิบัติของภิกษุต้องใช้เป็นแนวทางปฏิบัติเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พระเมธีธรรมาภรณ์ ได้กล่าวถึงการปฏิบัติของพระพุทธเจ้าต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมว่า “พระพุทธเจ้าทรงรู้แจ้งธรรมชาติและกฎของธรรมชาติอย่างเป็นระบบครบกระบวนการ จนสามารถนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการดับทุกข์ให้พระองค์เองได้

^{๒๙} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๖๔/๒๕.

^{๓๐} ประเวศ อินทองปาน, “การศึกษาเปรียบเทียบนิเวศวิทยาในพุทธปรัชญากับนิเวศวิทยาแนวคิดตามทัศนะของอาร์เนแนสส์”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.tci-thaijo.org/index.phpabc/article/viewFile/54283/45055> (๒๐ กันยายน ๒๕๕๙).

^{๓๑} พุทธทาสภิกขุ, พุทธศาสนิกชนกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๕๓), หน้า ๕๙.

ทรงอุทิศพระชนม์ชีพการตรัสรู้ เพื่อประกาศความสำคัญทางธรรมชาติ กฎของธรรมชาติและวิธีปฏิบัติตนให้ถูกต้องและสอดคล้องกับธรรมชาติเพื่อจะดำรงชีวิตอยู่กับธรรมชาติอย่างมีสันติสุข”^{๓๒}

๒.๔.๒ พุทธญาณวิทยาต่อสิ่งแวดล้อม

พุทธปรัชญามีลักษณะเป็นสัจนิยม (Realism) คือ มีทัศนมองโลกตามสภาพที่เป็นจริง และตามความเป็นจริงที่มีและที่ปรากฏกฎ พุทธปรัชญาต้องการค้นหาความจริง และความเป็นจริงของสิ่งทั้งหลาย และยืนยันความมีอยู่จริงของวัตถุที่ไม่ต้องอาศัยจิตรับรู้ และทั้งยืนยันความมีอยู่ของจิตที่มีศักยภาพ สามารถปฏิบัติด้วยตัวเองได้ญาณวิทยาของพุทธปรัชญาเป็นตัวเชื่อมระหว่างหลักความจริงของสรรพสิ่งในด้านอภิปรัชญา เข้ากับการประพฤติปฏิบัติในด้านจริยธรรม ในทรรศนะของพุทธปรัชญา การที่จะเข้าถึงความจริงของสรรพสิ่งได้นั้นจำเป็นต้องสร้างสัมมาทิฐิให้เกิดขึ้นเสียก่อน เพราะสัมมาทิฐิเป็นจุดเริ่มต้นของความรู้แจ้ง ความจริงของสรรพสิ่งหรือการบรรลุนิพพานอันเป็นจุดหมายสูงสุดของชีวิต ดังข้อความในพระไตรปิฎกว่า “ภิกษุทั้งหลายเมื่อดวงอาทิตย์อุทัยอยู่ ย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อน เป็นบุพนิมิตฉันใด สัมมาทิฐิก็เป็นตัวนำ เป็นบุพนิมิตเพื่อการตรัสรู้ตามเป็นจริงซึ่งอริยสัจ ๔ ประการ ฉะนั้น”^{๓๓} สัมมาทิฐิสามารถเกิดขึ้นได้โดยอาศัยปัจจัยสำคัญ ๒ ประการ

๑) โปรโตโฆชะ คือ เสี่ยงจากผู้อื่น เช่น การสั่งสอน แนะนำ การถ่ายทอด การโฆษณา คำบอกเล่า คำชี้แจง อธิบาย หนังสือ วิทยุ โทรทัศน์ ฯลฯ

๒) โยนิโสมนสิการ หมายถึง การใช้ความคิดถูกวิธี ดังข้อความในพระไตรปิฎกว่า “ภิกษุทั้งหลาย ปัจจัยเพื่อความเกิดขึ้นแห่งสัมมาทิฐิมี ๒ ประการ คือ โปรโตโฆชะและโยนิโสมนสิการ”^{๓๔}

นอกจากการสร้างสัมมาทิฐิแล้ว พุทธปรัชญาอยอมรับความรู้ในระดับภาวานามยปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดจากการฝึกฝนอบรมลงมือปฏิบัติจริงด้วยตนเอง กระทั่งได้ความรู้แจ้ง ๒ ประการ ได้แก่ อภิญญาคือ ความรู้ยิ่งและวิปัสสนาญาณ คือ ความรู้ที่ทำให้เกิดความเห็นแจ้ง และเข้าถึงสภาวะของสรรพสิ่งตามความเป็นจริง^{๓๕} การเข้าถึงความจริงแท้ของสรรพสิ่งนั้น จำต้องสร้างสัมมาทิฐิให้เกิดขึ้นก่อน โดยอาศัยปัจจัย ๒ ประการ ได้แก่ ปัจจัยนอกคือโปรโตโฆชะ และปัจจัยภายใน ของแต่ละบุคคลคือโยนิโสมนสิการ เมื่อสัมมาทิฐิเกิดขึ้นวิธีการตีค่าและการประพฤติปฏิบัติก็จะดำเนินไปในแนวทางที่ถูกต้องเหมาะสมต่อการเข้าถึงความจริงแท้ของสรรพสิ่งจนบรรลุสภาวะนิพพาน นอกจากนี้ พุทธปรัชญาอยอมรับอีกว่า วิธีการเข้าถึงความจริงของสรรพสิ่งยังอาศัยประสบการณ์ตรงต่อสัจจะอีกด้วย นั่นคือ การฝึกฝนอบรมหรือการปฏิบัติทางจิต^{๓๖}

^{๓๒} พระเมธีธรรมาภรณ์, **ธรรมะและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม**, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม ๒๕๓๘), หน้า ๓๒.

^{๓๓} ส.ม.(ไทย) ๑๙/๑๗๒/๕๕๒.

^{๓๔} อง.ทุก.(ไทย) ๒๐/๓๑๗/๑๑๐.

^{๓๕} ประเวศ อินทองปาน, “การศึกษาเปรียบเทียบนิเวศวิทยาในพุทธปรัชญากับนิเวศวิทยาแนวเล็กตามทัศนะของอาร์เนแนสส์”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.tci-thaijo.org/index.php/abc/article/viewFile/54283/45055> (๒๐ กันยายน ๒๕๕๙).

^{๓๖} กุลตรีลักษณ์ อนันตภรณ์, การศึกษาเชิงเปรียบเทียบนิเวศแนวพุทธปรัชญากับทฤษฎีที่ยึดชีวิตเป็นศูนย์กลาง, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๔, หน้า ๖๔.

๒.๔.๓ พุทธจริยธรรมต่อสิ่งแวดล้อม

พุทธจริยธรรม ว่าด้วยหลักจริยธรรมหรือวินัย ซึ่งเป็นรากฐานในการจัดระบบความสัมพันธ์ของบุคคลสังคมและธรรมชาติ หรือสิ่งแวดล้อมโดยมีหลักพุทธอภิปรัชญาเป็นรากฐาน เพราะทั้งสองส่วนพึ่งพิงกันและกันเป็นหนึ่งเดียว พุทธอภิปรัชญาเป็นฐานให้กับพุทธจริยธรรม ในขณะเดียวกัน พุทธจริยธรรมก็เป็นการยืนยันพุทธอภิปรัชญาด้วยหลักเกณฑ์นั้นปรากฏให้เห็นได้ในระดับศีล ซึ่งเป็นวินัยหรือข้อบัญญัติไว้เป็นมาตรฐานสำหรับห้ามหรือปิดกั้นเจตนาที่จะล่วงละเมิดกฎเกณฑ์ต่างๆ ในทางที่ผิด และกลายเป็นปัญหาหรือความขัดแย้งในการอยู่ร่วมกับมนุษย์หรือสัตว์โลกอื่นๆ เช่น ข้อห้ามของพระภิกษุในสวนที่ไม่ให้พระภิกษุพรากรของเขียวหรือพืชที่มีชีวิตและไม่ให้ทำลายชีวิตสัตว์แม่ตัวเล็ก ตลอดถึงไม่อนุญาตให้พระภิกษุขุดดินเอง หรือใช้ให้ผู้อื่นขุดเพราะจะทำลายชีวิตสัตว์ที่อาศัยอยู่ในดินเช่นที่ปรากฏในสิกขาบทต่างๆ กล่าวคือ

สิกขาบทที่ ๑ ภูตคามวรรคในปาจิตติยกัมมัท พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทว่า ภิกษุตัดต้นไม้เองก็ดี ใช้ให้ผู้อื่นตัดก็ดี ต้องอาบัติปาจิตติย^{๓๗} และสิกขาบทที่ ๑๐ ว่า ภิกษุรู้ผู้อยู่ในน้ำมีตัวสัตว์ รดหญ้าหรือดินหรือใช้ให้ผู้อื่นรดต้องอาบัติปาจิตติย^{๓๘} ส่วนในเสขียวัตตรสิกขาบทที่ ๑๔ มีข้อความว่า “ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราไม่อาพาธ จักไม่ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะหรือบ้วนขะพะลงบนของเขียว” และ “อันภิกษุมิใช่ผู้อาพาธไม่พึงถ่ายอุจจาระหรือ ถ่ายปัสสาวะ หรือบ้วนขะพะลงบนของสดเขียว ภิกษุใดอาศัยความไม่เอื้อเพื่อ มิใช่ผู้อาพาธ ถ่ายอุจจาระก็ดี ถ่ายปัสสาวะก็ดีบ้วนขะพะก็ตลงบนของสดเขียวต้องอาบัติทุกกฏ”^{๓๙} เนื้อหาของพุทธจริยธรรมก็คือ มรรค ๘ อันเป็นวิธีการปฏิบัติที่เป็นกลาง (ทางสายกลาง) ตาม ธรรมชาติซึ่งประสานสัมพันธ์กับธรรมชาติอย่างเหมาะสม เพื่อเอื้อให้เกิดผล คือ นิโรธ ตามกระบวนการดับ ทุกข์ มรรคสามารณนำมาใช้เป็นแนวการปฏิบัติที่ถูกต้องในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม กล่าวคือ มีความเห็นที่ ถูกต้อง (สัมมาทิฐิ) การดำรงชอบ (สัมมาสังกัปปะ) เจตนางดเว้น วจีทุจริต (สัมมาวาจา) เจตนางดเว้นกาย ทุจริต (สัมมากรรม) เจตนางดเว้นจากมิถนอาชีวะ ทั้งหลาย (สัมมาอาชีวะ) มีความเพียรพยายามใน ทางที่ถูกต้อง (สัมมาวายามะ) มีความรู้เท่าทัน (สัมมาสติ)และมีจิตกำหนดแน่วแน่มิพุงซ่าน (สัมมาสมาธิ) หลักเกณฑ์นั้นปรากฏให้เห็นได้ในระดับศีล ซึ่งเป็นวินัยหรือข้อบัญญัติไว้เป็นมาตรฐานสำหรับ ห้ามหรือปิดกั้นเจตนาที่จะล่วงละเมิดกฎเกณฑ์ต่างๆ ในทางที่ผิด และกลายเป็นปัญหาหรือความขัดแย้งในการอยู่ร่วมกับมนุษย์หรือสัตว์โลกอื่นๆ เช่น ข้อห้ามของพระภิกษุในสวนที่ไม่ให้พระภิกษุพรากรของเขียวหรือพืชที่มีชีวิตและไม่ให้ทำลายชีวิตสัตว์แม่ตัวเล็ก ตลอดถึงไม่อนุญาตให้พระภิกษุขุดดินเอง หรือใช้ให้ผู้อื่นขุดเพราะจะทำลายชีวิต สัตว์ที่อาศัยอยู่ในดินเช่นที่ปรากฏในสิกขาบทต่างๆ กล่าวคือ หลักมรรค มีองค์ ๘ หรือ มัชฌิมาปฏิปทา สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการแก้ไขวิกฤตการณ์ทาง ระบบนิเวศที่กำลังเผชิญอยู่ได้ เพราะเป็นหลักการที่ให้มนุษย์เผชิญกับทุกสิ่งด้วยแนวทางที่ถูกต้องเหมาะสมทั้งในส่วนพฤติกรรม จิตใจและปัญญา โดยเริ่มจากความคิดเห็นที่ถูกต้องซึ่งเป็นส่วนปัญญาก่อน เพราะพุทธปรัชญาถือว่า “ถ้าจะเปลี่ยนวิถีชีวิตของมนุษย์ให้กลมกลืนกับธรรมชาติต้องเปลี่ยนจิตใจให้ลดความ โกรธ และ

^{๓๗} วิ.มหา.(ไทย) ๒/๓๕๔/๓๔๗.

^{๓๘} วิ.มหา.(ไทย) ๒/๔๐๒/๓๗๙.

^{๓๙} วิ.มหา.(ไทย) ๒/๔๗๗/๗๑๒.

หลง ควบคุมการใช้ชีวิตให้อยู่ในหลักมัชฌิมาปฏิปทา เริ่มต้นด้วยการมีสัมมาทิฐิ คือ มีความเห็นถูกต้องเกี่ยวกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อมก่อน” มรรคมีองค์ ๘ สามารถประยุกต์ใช้ในพัฒนามนุษย์หรือกิจกรรมด้านต่างๆ โดยเชื่อม ความสัมพันธ์เป็นองค์รวมในการประยุกต์ใช้ในไตรสิกขา ๓ คือ

๑) อธิศีลสิกขา เป็นข้อปฏิบัติเพื่อฝึกอบรมความประพฤติ ได้แก่ สัมมาวาจา สัมมากรรมันตะ และสัมมาอาชีวะ

๒) อธิจิตตสิกขา (สมาธิ) เป็นข้อปฏิบัติฝึกอบรมด้านจิตใจ ได้แก่ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และ สัมมาสมาธิ

๓) อธิปัญญาสิกขาเป็นข้อปฏิบัติฝึกอบรมด้านปัญญาขั้นสูง ได้แก่ สัมมาทิฐิ และสัมมาสังกัปปะ^{๕๐} พระพุทธองค์ทรงตรัสเรื่องราวด้วยสัตว์ผู้มีศีล ๕ ไว้ว่าภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายคบค้าสมาคมกันโดยธาตุอย่างเดียวกัน คือ สัตว์ทั้งหลายผู้ฆ่าสัตว์ คบค้าสมาคมกับสัตว์ทั้งหลายผู้ฆ่าสัตว์ สัตว์ทั้งหลายผู้ลักทรัพย์ สัตว์ทั้งหลายผู้ประพฤติผิดในกาม คบค้าสมาคมกับสัตว์ทั้งหลายผู้ประพฤติผิดในกาม สัตว์ทั้งหลายผู้พูดเท็จ คบค้าสมาคมกับสัตว์ทั้งผู้พูดเท็จ สัตว์ทั้งหลายผู้เสพของมีนเมาคือสุราและเมรัย อันเป็นเหตุแห่งความประมาท สัตว์ทั้งผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ คบค้าสมาคมกับสัตว์ทั้งหลายผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ทั้งหลายผู้ขาดจากการลักทรัพย์ คบค้าสมาคมกับสัตว์ทั้งหลายผู้เว้นขาดจากการประพฤติผิดในกาม คบค้าสมาคมกับสัตว์ทั้งผู้เว้นขาดจากการพูดเท็จคบค้าสมาคมกับสัตว์ทั้งผู้เว้นขาดจากการเสพของมีนเมาคือ สุราเมรัย เป็นเหตุแห่งความประมาท^{๕๑}

ทัศนะทางคำสอนของพุทธปรัชญาแสดงให้เห็นว่าหากมนุษย์มีความคิดเห็นที่ถูกที่ชอบต่อสิ่งแวดล้อมแล้วนั้นจะทำให้เข้าใจถึงความสำคัญของระบบนิเวศในสิ่งแวดล้อมที่ต้องมีความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงถึงกันและกัน หากส่วนใดส่วนหนึ่งถูกบั่นทอนหายไปจะทำให้เกิดความเสียหายต่อวงจรของสิ่งมีชีวิตต่างๆ ดังนั้นเมื่อมนุษย์มีความเข้าใจที่ถูกต้องต่อธรรมชาติย่อมทำให้เกิดความรักความเข้าใจเคารพในธรรมชาติพร้อมกันนี้ยังสามารถทำให้มนุษย์ดำเนินไปตามแนวทางที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติได้อย่างดี^{๕๒}

๒.๔.๔ ท่าทีของพุทธปรัชญากับท่าทีนิเวศสำนึก

หากพิจารณาท่าทีของพุทธปรัชญา ท่าที “ผู้ทำหน้าที่ดูแล” และท่าที “นิเวศน์สำนึก” ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นจริยศาสตร์สภาวะแวดล้อม ให้ความหมายที่ว่าปฏิเสธที่มนุษย์เป็นจุดศูนย์กลางของโลก (โลกมีอยู่เพื่อรับใช้ผลประโยชน์ของมนุษย์) มนุษย์เท่านั้นที่มีคุณค่าในตัวเอง และยืนยันว่ามนุษย์จะต้องรับผิดชอบต่อโลกธรรมชาตินั้นนอกจากกล่าวได้ว่าสมมุติฐานทางอภิปรัชญาของท่าทีพุทธปรัชญา และท่าที “นิเวศน์สำนึก” คล้ายคลึงกันมากในแง่ที่ว่า ทั้ง ๒ ท่าทีมองโลกเป็นองค์รวมที่ต้องอิงอาศัยซึ่งกันละกัน มีอิทธิพลต่อกันและกันการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากหน่วยย่อยใดย่อยหนึ่งจะ

^{๕๐} ประเวศ อินทองปาน, “การศึกษาเปรียบเทียบนิเวศวิทยาในพุทธปรัชญากับนิเวศวิทยาแนวโลกตามทัศนะของอาร์เนนแนสส์”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.tci-thaijo.org/index.php/abc/article/viewFile/54283/45055> (๒๐ กันยายน ๒๕๕๙).

^{๕๑} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๐๙/๒๐๑ - ๒๐๒.

^{๕๒} กุลตรีลักษณ์ อนันตภาภรณ์, การศึกษาเชิงเปรียบเทียบนิเวศแนวพุทธปรัชญากับทฤษฎีที่ยึดชีวิตเป็นศูนย์กลาง, หน้า ๗๓.

กระทบมีผลไปทั่วและในที่สุดก็จะกลับมากระทบหน่วยย่อยนั้นเองด้วย ในพุทธปรัชญานั้นภาพดังกล่าวจะเห็นได้จากการอธิบายเครือข่ายของกระแสธรรมด้วยกฎปฏิจลสมุปบาท และหากเราเจาะลงไปเฉพาะเรื่องมนุษย์มนทัศน์เรื่อง “กรรม” ที่อยู่ใต้ปฏิจลสมุปบาท เป็นมนทัศน์ที่คล้ายคลึงกับนิเวศวิทยาเป็นรากฐานของท่าที่ “นิเวศน์สำนึก” เพราะกรรมที่มนุษย์กระทำมิได้แต่จะส่งผลออกภายนอกเท่านั้น แต่ยังส่งผลกลับมาสู่มนุษย์เองอีกด้วยแต่มนทัศน์เรื่องกรรมยังมีความลุ่มลึกลงไปอีกในแง่ที่ว่า ผลต่อมนุษย์ ที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์ มิได้เป็นเพียงสะท้อนในอนาคตที่มาจากภายนอกเท่านั้นแต่ “กรรม” หรือการกระทำของมนุษย์ยังส่งผลโดยตรงต่อชีวิตเดี่ยวนั้นอีกด้วย นอกจากนี้ทั้ง ๒ ท่าที่ยังมีฐานอภิปรัชญาอื่นที่คล้ายคลึงกันอีก เช่น การมองโลกเป็นภาพของกระแสความเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องและการมองว่าความมีอยู่ของสิ่งต่างๆ นั้น จะต้องมิอยู่ในความสัมพันธ์กับสิ่งอื่นเป็นต้น

กระนั้นท่าที่ทั้ง ๒ ท่าที่ก็มีความแตกต่างกันโดยรากฐานทางอภิปรัชญา กล่าวคือ ถึงแม้ว่า “นิเวศน์สำนึก” จะยืนยันความน่าสงสัยของการมีอยู่ของหน่วยปัจเจก เพราะมองว่าหน่วยปัจเจก เช่น สิ่งมีชีวิต มีอาจมีอยู่ได้โดยเอกเทศ และมองว่าทุกสิ่งในโลกเป็นส่วนหนึ่งของระบบไหลเวียนของพลังงานที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา กระนั้นนักนิเวศวิทยา เช่น ลีโอโพลด์ ก็มิปฏิเสธความมีอยู่ของอะตอม หรือโมเลกุลที่ประกอบขึ้นมาเป็นหน่วยปัจเจก ดังนั้น หน่วยปัจเจกก็ยังเป็น “ตัวตน” ในแง่ที่ว่า เป็นสิ่งที่ประกอบขึ้นจากส่วนประกอบที่คงที่ มีโครงสร้างทางอะตอมและโมเลกุลอันเป็นส่วนประกอบที่มีความมีอยู่ทางภาววิทยาที่คงที่และเป็นเอกเทศ ในขณะที่พุทธปรัชญายืนยันว่าไม่มีอะไรเลยที่มีอยู่อย่างคงที่ ในแง่ “อนัตตลักษณะ” ในพุทธปรัชญาเป็นคำที่บรรยายทุกสิ่งแม้กระทั่งโครงสร้างย่อยที่สุดของโลก แม้สิ่งที่วิทยาศาสตร์เรียกว่าอะตอมก็มีใช้สิ่งที่คงที่ แต่เป็นกระแสการเปลี่ยนแปลงเช่นเดียวกับสิ่งอื่นไม่มีช้อยกเว้น ด้วยเหตุนี้ การที่พุทธปรัชญายืนยันว่าทุกสิ่งมีอยู่ในความสัมพันธ์กับสิ่งอื่นจึงเจาะลึกไปถึงส่วนของโลกที่วิทยาศาสตร์ถือว่าเป็นส่วนประกอบพื้นฐานที่สุดด้วย ด้วยเหตุนี้ การอธิบายโลกทัศน์ของพุทธปรัชญาโดยบอกว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของโลกธรรมชาติ เป็นการอธิบายที่อาจทำให้เกิดความเข้าใจผิด เพราะการที่พุทธปรัชญาอธิบาย “มนุษย์” “โลกธรรมชาติ” “จิต” “กาย” ด้วยปฏิจลสมุปบาทมิได้ทำให้เห็นภาพ “มนุษย์” เป็นเพียงส่วนหนึ่งของโลกธรรมชาติ ซึ่งให้ภาพของมนุษย์ในฐานะที่เป็นส่วนย่อยที่เป็นหน่วยปัจเจกในบรรดาส่วนย่อยทั้งปวง ที่จริงภาพของมนุษย์ในโลกธรรมชาตินิโลกทัศน์ของพุทธปรัชญาคือ มนุษย์เป็นเนื้อเดียวกันกับโลกธรรมชาติ พุทธปรัชญาจึงเน้นทัศนคติต่อโลกธรรมชาติที่ตั้งอยู่บน “ฉันทะ” “เมตตา” และ “กรุณา” แทนที่จะใช้มนทัศน์เกี่ยวกับความรับผิดชอบที่อิงอาศัยสมมติฐานการมีอยู่ของตัวตน เช่น “สิทธิ” ที่มีการแบ่งแยก “ฉัน” “เรา” “เขา” “มัน” อันเป็นมนทัศน์ที่ทำให้ในที่สุดเราต้องตกอยู่ในสถานการณ์ที่ต้องเลือก “ไม่เราก็มัน” แน่นนอนที่มีได้หมายความว่าในโลกซึ่งเกิดปัญหาในชั้นวิกฤติ เช่นนี้ เราจะสามารถแก้ไขปัญหาได้โดยไม่ต้องตกอยู่ในสถานการณ์ที่ต้องเลือก “ไม่เราก็มัน” เช่น ในกรณีที่ประชากรของมนุษย์เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วจนทำให้เกิดความทุกข์ยาก การแก้ปัญหาอาจจะต้องยอมทำลายโลกธรรมชาติบางส่วนเพื่อให้มนุษย์เหล่านั้นมีชีวิตที่มีคุณภาพ กระนั้น การวางแผนระยะ

ยาวเกี่ยวกับอนาคตของมนุษย์และโลกธรรมชาติจะต้องหลีกเลี่ยงการตกอยู่ในสถานการณ์ที่ต้องเลือก ในทำนองนี้และวิธีหนึ่งที่จะเลี่ยงสถานการณ์ดังกล่าวก็โดยการมนุษย์และโลกเป็นเนื้อเดียวกัน^{๕๓}

๒.๕ พิจารณาประเด็นปัญหาทางจริยศาสตร์สิ่งแวดล้อม

คำถามที่นักวิชาการในโลกตะวันออกและโลกตะวันตกกำลังถามก็คือ ทำอย่างไรจึงจะคลี่คลายปัญหาสถานะแวดล้อมทางธรรมชาติที่เข้าขั้นวิกฤตินี้ได้ทำอย่างไรจึงจะช่วยให้โลกธรรมชาติกลับฟื้นคืนสภาพที่เอื้อต่อการมีชีวิตที่มีคุณภาพของมนุษย์ได้ต่อไป

คำตอบหนึ่งที่ดูจะขัดแย้งสำหรับคนในสมัยที่เทคโนโลยีกำลังเจริญก้าวหน้าก็คือ ต้องแก้โดยอาศัยเทคโนโลยี แต่กระนั้นนักวิชาการส่วนหนึ่งก็เห็นตระหนักว่าการคลี่คลายวิกฤตการณ์ทางสถานะแวดล้อมโดยอาศัยความรู้ทางเทคโนโลยีเท่านั้น เป็นการแก้ปัญหาที่ปลายเหตุต้นเหตุที่แท้จริงของวิกฤตการณ์นี้อยู่ที่ทัศนคติของมนุษย์เกี่ยวกับสิ่งที่อยู่รอบข้างอันได้แก่ ทัศนคติต่อโลกและจักรวาล ต่อกำเนิดของโลกและจักรวาล ต่อการเกิดชีวิตและความตายต่อความสัมพันธ์ระหว่างตัวเองกับผู้อื่น และที่สำคัญคือ ทัศนคติเกี่ยวกับสัมพันธ์ของตัวเองกับส่วนที่เหลือในโลกธรรมชาติทั้งส่วนมีชีวิตและไม่มีชีวิตทั้งหมดนี้อาจเรียกได้ว่า “โลกทัศน์” เมื่อโลกทัศน์เป็นเช่นนี้ ความรู้ทางเทคโนโลยีก็ถูกนำมาใช้เพื่อจัดการกับโลกตามทัศนคติหรือโลกทัศน์ดังกล่าว^{๕๔} เราเริ่มมองเห็นปรากฏการณ์และรับรู้ปัญหา เราเริ่มรู้สึกว่ กำลังมีบาง สิ่งบางอย่างเกิดขึ้น เช่น ปัญหามลภาวะ เรายังมองไม่เป็นระบบ เราคิดแต่เพียงว่า เมื่อมีปัญหามลภาวะ เราก็ต้องเข้าไปแก้ โดยการควบคุม เราเริ่มมองเห็นความสัมพันธ์ของปัจจัยต่างๆ ที่เชื่อมโยงเกี่ยวพันกันอย่างเป็นระบบ เช่น เรายุ่ว่าปัญหามลภาวะ ความเสื่อมโทรมทางสิ่งแวดล้อม และการหมดสิ้นของทรัพยากรธรรมชาติ เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับปัญหาประชากร การพัฒนาอุตสาหกรรม ลัทธิบริโภคนิยมและความยากจนในสังคมเรียกร้องให้เราแก้ไขปัญหาอย่างเป็นระบบเรามองความเชื่อมโยงทางสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นระบบมากขึ้นและมีการแสวงหาทางเลือกใหม่ๆ ในการจัดการทางเศรษฐกิจและสังคม เช่น มองหาแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจแบบใหม่ ที่เรียกกันว่า “การพัฒนาแบบยั่งยืน” ในขณะที่เดียวกันก็พัฒนาวิธีการจัดการทางสิ่งแวดล้อมที่มีลักษณะสลบซับซ้อนและมีประสิทธิภาพมากขึ้นเราแก้ไขปัญหาล้อมโดยมีเป้าหมายเพื่อความสุขสมบูรณ์ของมนุษย์ วิธีการแบบนี้อยู่ตรงกันข้ามกับ life – centered โลกทัศน์กระแสหลักยังคงเป็นโลกทัศน์ที่เน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ มนุษย์ยังคงมีฐานะที่สำคัญกว่าธรรมชาติและอยู่เหนือธรรมชาติ “ความอยู่รอดของมนุษย์” หากแต่เป็นความอยู่รอดของธรรมชาติ โลกทัศน์โลกธรรมชาติดังนั้น ไม่อาจได้มาโดยการอ่านหนังสือ หรือนั่งคิดนั่งฝัน จริยธรรมสิ่งแวดล้อมจะเกิดขึ้นได้ ก็ต่อเมื่อเรามีความสัมพันธ์กับธรรมชาติ โดยการเห็น การรู้สึก สัมผัส โดยการเข้าใจ โดยความรัก และห่วงใย ที่สำคัญคือเกิดความเชื่อศรัทธาขึ้นมา โลกทัศน์ใหม่คือ วิธีการคิดแบบใหม่และวิธีแห่งความรู้สึกแบบใหม่ อันเกิดจากการฟังเสียงของธรรมชาติ ประชญาเซนที่บ่งว่า “เรามองภูเขา

^{๕๓} เนื่องน้อย บุญเนตร, จริยศาสตร์สถานะแวดล้อม : โลกทัศน์ในพุทธปรัชญาและปรัชญาตะวันตก, หน้า ๑๖๖ – ๑๘๙.

^{๕๔} เรื่องเดียวกัน หน้า ๒.

ภูเขาของเรา ภูเขาและเรา เป็นหนึ่งเดียว” สะท้อนให้เราเห็นถึงภาพแบบใหม่ของประชาคมแห่งโลก ธรรมชาติที่ตั้งอยู่บนหลักการของความรัก ความศรัทธา ความจริงใจ และความร่วมมือกัน^{๔๕}

๒.๕.๑ ปัญหาสิ่งแวดล้อมกับแนวทางแก้ไข

จะอนุรักษ์ป่าได้ ต้องขยายความคิดของคนมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ ซึ่งมุ่งเน้น เฉพาะในวิทยานิพนธ์นี้ แบ่งได้เป็นระยะๆ ตามลำดับกาลเวลา สถานที่ และสถานการณ์ คือ

๑. มนุษย์เกิดในธรรมชาติในความควบคุมและเลี้ยงดูโดยธรรมชาติ รวมถึงกิจกรรมทุกอย่างแต่เกิดจนตาย การตั้งถิ่นฐาน การหาที่พักอาศัย เครื่องนุ่งห่ม อาหารและอื่นๆ เหตุยังไม่ได้รับการพัฒนาความรู้ ความเข้าใจที่จะตัดแปลง ปรับแต่ง และใช้ประโยชน์จากธรรมชาติมากนัก

๒. มนุษย์เรียนรู้ธรรมชาติเพิ่มขึ้น ปรับตัวเข้ากับธรรมชาติ เมื่อความจำเป็นและความต้องการในชีวิตเพิ่มขึ้น จึงได้มีพัฒนาการทางการเรียนรู้และความคิดมากขึ้น เนื่องจากประสบการณ์ เริ่มเข้าใจธรรมชาติปรับตัวเข้ากับธรรมชาติและปรับธรรมชาติให้เข้ากับตัวมากขึ้น มีการตั้งถิ่นฐานเป็นหลักแหล่ง เป็นต้น เป็นลำดับ

๓. มนุษย์เริ่มพยายามเอาชนะธรรมชาติ ควบคุมธรรมชาติและเชื่อถือเอาประโยชน์จากธรรมชาติมากขึ้นๆ เป็นลำดับ เพื่อแสวงหาและรวบรวมสิ่งอำนวยความสะดวกสบายจากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติบนดิน ใต้ดิน บนน้ำ ใต้น้ำ สนองความต้องการที่เกินความจำเป็นพื้นฐานเพิ่มขึ้นๆ มนุษย์ได้พยายามประดิษฐ์คิดค้นเอาวิทยาการสมัยใหม่มาเป็นเครื่องมือเอาชนะธรรมชาติและเอาเปรียบธรรมชาติในด้านต่างๆ ในลักษณะต่างๆ นานา สนองกิเลสตัณหาของมนุษย์ โดยไม่ยับยั้งและปราศจากความพอและพอเพียง เพียงปรัชญามัชฌิมนิยม จึงต้องขยายอำนาจ อิทธิพล อาชีพ ทางทหารการเมือง การเศรษฐกิจ การศึกษา เน้นวิชาชีพเหนือวิชาชีวิต แสวงหา สะสม และกักตุนทรัพยากรทั้งหลายภายนอกประเทศ ให้เกิด ลัทธิอาณานิคมนิยมในรูปแบบและด้านต่างๆ ตามมา

๔. การที่มนุษย์อาศัยวิทยาการสมัยใหม่ที่เรียกว่า วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี จนสามารถเอาชนะธรรมชาติและควบคุมธรรมชาติได้เพิ่มขึ้นๆ เท่ากับเป็นการยั่วให้มนุษย์หลงตนลุ่มตัวในความ เป็นเพียงส่วนหนึ่งของธรรมชาติที่มีแต่ให้กับให้ และมนุษย์มีแต่ได้กับได้ จนเกิดสำคัญคิดว่าทรัพยากรหมดไม่เป็น และต้องไม่หมดหากหมดก็สร้างขึ้นใหม่ทดแทนได้ ในโลกนี้หมดแสวงหาในโลกอื่นก็ได้ トラบเท่าที่ยังมีสมอง คิดเกินผลทางจริยศาสตร์ คุณวิทยา และตรรกศาสตร์ ว่ายังมีทรัพยากรและสิ่งสนองความอยากได้อีกเหลือเพื่อสำหรับผู้แข็งแรงกว่าเสมอ

ยังนึกไม่ถึงว่า ธรรมชาติพร้อมทรัพยากรนี้ปริมาณและคุณภาพจำกัด ให้อาศัยได้ในมิติ กาลเวลาและวัตถุประสงค์เพียงระดับหนึ่งเท่านั้นหากความต้องการและความอยากของมนุษย์ไร้ขอบเขต ไร้ขีดจำกัด ไร้ความดี อีกทั้งจำนวนมนุษย์ค่อยๆ เพิ่มสัดส่วนเกินขีดจำกัดตามธรรมชาติและตามความเหมาะสมที่ควรแนวหลักตรรกศาสตร์ จริยศาสตร์และคุณวิทยา ความไม่สมดุลย่อมเกิดขึ้นเป็น เหตุผลของกันและกันในลักษณะและขั้นตอนที่ ๔ มนุษย์กำลังก้าวเข้าสู่ระยะค่อยๆ ถูกทำลายโดยภัย จากธรรมชาติ ที่เคยถูกมนุษย์พากันแย่งชิงกอบโกยทรัพยากรอย่างเมามันโดยการเบียดเบียน บุกรุก

^{๔๕} คณิต อนุธรรมเจริญ, จริยธรรมสิ่งแวดล้อม, หน้า ๔ - ๕.

และทำลายมาตลอดเข้าหลักวัฏจักรแนวจริยศาสตร์พุทธปรัชญาว่า “กงกรรมเกวียน..กรรมใดใครก่อกรรมนั้นคือสนอง”^{๔๖} โดยแท้

ปัญหาสิ่งแวดล้อมสัมพันธ์กับปัญหาการพัฒนาในลักษณะเป็นเนื้อเดียวกัน ตามที่เข้าใจและเชื่อถือกันทั่วไปในโลกปัจจุบัน การพัฒนา หมายถึงการเพิ่มพูนและการยกระดับความเป็นอยู่ของมนุษย์ให้ดีขึ้น บริโภคมากขึ้น ครอบครองและแสวงหาทรัพยากรเพิ่มมากขึ้น ให้มีการกินดีอยู่ดี สะดวกสบายยิ่งขึ้น มีการศึกษาดีขึ้นมีคุณภาพชีวิตแห่งสุขภาพกายและสุขจิต มิใช่แต่อย่างใดอย่างหนึ่งแต่ทั้งสององค์ประกอบชีวิตบูรณาการเข้าด้วยกัน แต่เหตุปัจจัยในการพัฒนามนุษย์ยังไม่ประสบผลสมหวังเท่าที่ความอยากกำหนดตราบเท่าทุกวันนี้ น่าจะเป็นเพราะ

๑. ยังไม่รู้แจ้งรู้จริง และรู้รอบตัวปัญหา สาเหตุแห่งปัญหาและแนวทาง ยุทธวิธี หรือมรรควิธีในการแก้ปัญหาของความด้อยพัฒนาอย่างแท้จริง

๒. นโยบายและแผนการพัฒนาที่ฝังใจอยู่กับค่านิยมและคตินิยมที่ว่า ‘ความเจริญทางวัตถุธรรมเท่านั้นคือพัฒนาที่แท้จริงจับต้องได้ พิสูจน์ประเมินได้ และถือเป็นแบบอย่าง’ ต้องตามสูตรความคิดและความเชื่อสุดโต่งแนววัตถุนิยม ประโยชน์นิยม บริโภคนิยม และกามสุขนิยม ตามลำดับมวลมนุษยธรรมทั้งคนไทยจึงพากันเจริญรอยตามแนวนโยบายและแผนการพัฒนา ภายใต้อิทธิพลของระบบปรัชญาดังกล่าวด้วยความจงรักภักดีสุดจิตใจและสุดความคิด ที่นิยมवादอ้างเป็นนักเป็นหนาให้ถือเป็นแบบอย่างการพัฒนาที่สมบูรณ์ จนเกิดความสูญเสียดุลยภาพ ความพอดี พองาม พอประมาณ สำหรับสังคมตนเอง ให้ต้องขาดความเป็นตัวของตัวเอง ขาดความกล้าหาญทางจริยธรรมศึกษาวิเคราะห์ วิจัยคัดสรรกลั่นกรองและสรุปประเมินให้ได้เหตุได้ผลเพียงพอก่อน

๓. การพัฒนาและที่ทำลายทรัพยากรและแข่งกันแย่งกันใช้ทรัพยากรเหล่านั้นอย่างเมามันบนรากฐานแห่งทรัพยากรธรรมชาติทั้งหมด อย่างไม่บันยะบันยัง สมเหตุสมผลและเกินพอดีพองาม มุ่งพัฒนาสังคมเมืองมากกว่าสังคมชนบท ให้คนทั้งหลายผู้ด้อยการศึกษาเหตุผลและคุณธรรมศีลธรรม รับการปลูกฝังความสำคัญผิดว่า ชีวิตความเป็นอยู่ของคนเมืองคือ แบบอย่างอันประเสริฐและสำเร็จรูปที่ควรค่าแก่ความมุ่งมาดปรารถนาถือเป็นแบบอย่างในความสำเร็จสมหวังของชีวิต อันเป็นสัญลักษณ์ของอารยชนผู้รับการพัฒนาแล้ว^{๔๗}

ในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและมนุษยชาตินี้ ปรัชญามัชฌิมนิยม ให้หลักการและแนวปฏิบัติ ในความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมนุษย์ด้วยกัน ยกแบบอย่างเรื่องน้ำ ๒ ชนิดที่สัมพันธ์อิงอาศัยกัน คือ น้ำธรรมชาติกับน้ำใจของมนุษย์เปรียบเทียบกัน เรียกคุณค่าน้ำธรรมชาติว่า น้ำให้ชีวิตอันเป็นเหตุปัจจัยมูลฐานยิ่งใหญ่ จำเป็นและสำคัญยิ่งให้เกิดมีชีวิตและหล่อเลี้ยงสรรพสิ่งมีชีวิตในธรรมชาติเหล่านั้น หากปราศจากทรัพยากรน้ำให้ชีวิต นำเอาความหมาย คุณค่า และคุณประโยชน์ของน้ำธรรมชาตินี้ มาเปรียบเทียบสอนบทเรียนให้มนุษย์เข้าใจและเข้าถึงความจริงคุณค่าและคุณประโยชน์ ทางคุณธรรม ศีลธรรม และมนุษยธรรม สำหรับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมนุษย์ เพื่อให้ทุกฝ่ายเอื้ออาทรและเกื้อกูลกันและกัน น้ำชนิดนี้

^{๔๖} ลานธรรมจักร, กฎแห่งกรรม, [ออนไลน์], แหล่งที่มา:<http://www.dhammadownload.com/forums>. (๒๐ ตุลาคม ๒๕๕๙).

^{๔๗} ศ.(เกียรติคุณ) ดร.สิทธิ บุตรอินทร์, ปรัชญานิพนธ์, หน้า ๓๓ - ๓๔.

เรียกว่า น้ำเพื่อชีวิต หมายถึง น้ำใจของคน^{๔๔} นอกจากนั้น ป่าเป็นแหล่งแห่งความสุขความสดชื่น รื่นรมย์มนุษย์ปัจจุบันก็ใช้ป่าท่องเที่ยวด้วย ดังที่เรามีวนอุทยานและสวนพฤกษชาติต่างๆ อันนี้ก็เป็นการใช้ประโยชน์จากป่าในแง่สังคมส่วนหนึ่ง แสดงว่ามนุษย์สมัยนี้ก็ยังมีความรู้สึกในเรื่องการชื่นชม ความงามของธรรมชาติ ให้ธรรมชาติเป็นองค์ประกอบอย่างหนึ่งที่จะทำให้เกิดมีความสุข ซึ่งเป็นบทบาททางด้านจิตใจ เป็นบทบาทของป่าในด้านสุนทรียศาสตร์ ป่าจึงเป็นส่วนประกอบอย่างหนึ่งของ บ้านเมือง แม้แต่สังคมกรุงหรือเมืองหลวง ก็ต้องสร้างสวนพฤกษชาติไว้

ในเรื่องนี้ก็อย่างที่บอกข้างต้น สำหรับในทางพระพุทธศาสนา การใช้ประโยชน์แห่งนี้จะโยงต่อไปสู่ความสำคัญของป่าในแง่ที่สี่ คือการเอาป่าและธรรมชาติแวดล้อมมาเป็นปัจจัยเสริมในการ พัฒนามนุษย์ เป็นเครื่องโน้มน้าวจิตเข้าสู่วิเวก สู่การบำเพ็ญภาวนาเพื่อการพัฒนาจิตใจและคุณธรรม เริ่ม ตั้งแต่การทำให้เกิดท่าทีความรู้สึกที่ดี ความประณีต ความละมุนละไม การมีความรู้สึกอ่อนโยนเป็น มิตรต่อสภาพแวดล้อม ตลอดจนการพัฒนาปัญญาให้รู้เข้าใจความจริงของธรรมชาติ จนเข้าถึงสัจธรรม แต่ตามที่ปฏิบัติกันอยู่ในโลกของการพัฒนานั้น ไม่ได้มองประโยชน์ทางจิตใจมาถึงขั้นนี้ เขามองแค่จะ หาความสุขทางผัสสะจากธรรมชาติของป่าไม้ ตามแนวคิดเอาธรรมชาติมารับใช้สนองความต้องการ ของมนุษย์ หรือเป็นเครื่องบำเรอความสุขของมนุษย์เท่านั้น

ในระบบนิเวศ ป่าเป็นองค์ประกอบสำคัญในการรักษาคุณภาพของระบบนิเวศ ซึ่งเป็น เรื่องที่พูดกันอยู่ทั่วไปในปัจจุบัน เพราะปัจจุบันนี้คนในประเทศที่พัฒนาแล้วได้รู้ตระหนักถึงภัย ร้ายแรงของการทำลายธรรมชาติให้เสียดุล จึงเน้นกันนักหนาในเรื่องระบบนิเวศและการรักษาคุณภาพ ในระบบนิเวศ ในเมืองเขาพูดกันมากแล้วจึงไม่จำเป็นต้องพูดกันในที่นี้ เพียงแต่ยกมาอ้างอิงเพื่อ วางเป็นหลักให้เห็นว่า บทบาทของป่ามีเรื่องนี้อยู่ด้วยอย่างไรก็ตาม การมองแง่ระบบนิเวศนี้ ว่าที่จริง เป็นการมองความสัมพันธ์ภายในธรรมชาติข้างนอกระหว่างสัตว์และพืช กับสิ่งแวดล้อมของมันเท่านั้น ไม่เกี่ยวกับมนุษย์ เพราะตามหลักวิชาเดิมในแนวตะวันตก ความเข้าใจเกี่ยวกับระบบนิเวศนั้นก็มาจาก ฐานความคิดที่มองมนุษย์แยกต่างหากจากธรรมชาติ ดังนั้นคำว่า นิเวศวิทยาที่แท้ของตะวันตกเดิมจึง ไม่ได้เกี่ยวกับมนุษย์

แต่ก่อนหน้านั้นนิเวศวิทยาของฝรั่งเป็นเรื่องของพืชและสัตว์เท่านั้นไม่เกี่ยวกับมนุษย์ ต่อมา ตอนหลังจึงมีนิเวศวิทยาประยุกต์ที่เกี่ยวกับมนุษย์ แต่ก็เกี่ยวข้องมนุษย์ในแง่ที่มนุษย์จะไปเอา ประโยชน์จากระบบนิเวศของพืชและสัตว์เท่านั้น ไม่เกี่ยวกับเรื่องที่มีมนุษย์จะไปมีส่วนร่วมอยู่ด้วยดีกับ สิ่งมีชีวิตอื่น (พืช และสัตว์) ไม่ใช่อย่างนั้น นิเวศวิทยาประยุกต์เป็นเรื่องของการที่จะเอานิเวศหรือ ธรรมชาติแวดล้อมมาใช้ประโยชน์อย่างไร เพื่อรับใช้สนองความต้องการของมนุษย์ จนกระทั่งมาช่วง ท้ายนี้จึงมี Human Ecology หรือมนุษย์วิทยาขึ้นมาเป็นของใหม่ แต่นิเวศวิทยาเดิมนั้นไม่เกี่ยวข้องกับ มนุษย์ เพราะว่ามันมองไม่ได้มองตัวเองเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ แต่มองในแง่หาความรู้เกี่ยวกับ ธรรมชาติ เช่นสัตว์และพืช เพื่อหาประโยชน์จากมัน ไม่ใช่เพื่อจะอยู่ร่วมกับมันด้วยดี อันนี้เป็นแนวคิด ของเดิมแบบตะวันตก

ปัจจุบัน การมองในแง่ระบบนิเวศได้โยงเข้ามาหาตัวมนุษย์ เอาผลกระทบต่อมนุษย์เป็น จุดเน้น การที่เราต้องรักษาป่าก็เพราะว่าป่าเป็นองค์ประกอบสำคัญในการรักษาคุณภาพของระบบ

^{๔๔} ศ.(เกียรติคุณ) ดร.สิทธิ บุตรอินทร์, ปรัชญานิพนธ์, หน้า ๓๔ - ๓๕.

นิเวศ แล้วดุลยภาพนี้ก็จะโยงมาถึงการดำรงชีวิตของมนุษย์ด้วย เพราะดุลยภาพทำให้สภาพแวดล้อมดำรงอยู่ด้วยดี เมื่อสภาพแวดล้อมอยู่ดี เมื่อสภาพแวดล้อมอยู่ดีมนุษย์จึงอยู่ได้ อย่างไรก็ตาม เรื่องดุลยภาพในระบบนิเวศที่พูดกันทั่วไปนั้นเป็นการมองในด้านกายภาพ หรือทางด้านวัตถุ แต่มีดุลยภาพอีกอย่างหนึ่งที่คนไม่ค่อยพูดถึง ดุลยภาพที่ว่านี้มีความสำคัญที่จะเป็นรากฐานให้เราสามารถรักษาดุลยภาพในด้านกายภาพไว้ได้ด้วยดุลยภาพนี้คือดุลยภาพอะไร ดุลยภาพนี้จะต้องรวมองค์ประกอบทุกอย่างของชีวิตที่ดีงามและความสุขของมนุษย์ไว้อย่างครบถ้วนจนเราเรียกได้ว่าเป็นดุลยภาพของเราที่สมบูรณ์ การที่มนุษย์จะอยู่ดีนั้น เขาต้องมีองค์ประกอบทางจิตใจ เช่นความสุขด้วยดุลยภาพแห่งองค์รวมของชีวิตที่ดีงาม มีความหมายที่กว้างลึกและครอบคลุมยิ่งกว่าจะเป็นเพียงระบบนิเวศเท่านั้น และดุลยภาพที่สมบูรณ์นี้แหละจะเป็นฐานของการรักษาระบบนิเวศด้วย ดุลยภาพที่ว่านี้เป็นอย่างไร^{๔๔} ตามนัยคำสอนของพระพุทธศาสนา มนุษย์จะมีอิสรภาพเมื่อเป็นใหญ่ในชีวิตของตนเอง สามารถพึ่งตนเองได้จริง คือพัฒนาตนเอง พัฒนาจิตใจตนเอง พัฒนาปัญญา จนกระทั่งทำให้ตัวเองเป็นได้ในสิ่งที่ดีที่สุด สามารถเข้าถึงหรืออยู่ในสภาวะที่ดีที่สุดได้ โดยไม่ต้องอาศัยสิ่งจัดการภายนอก ต่างจากวิถีของความคิดแบบตะวันตกที่เข้าใจว่า ความยิ่งใหญ่ของมนุษย์ คือ การไปเอาชนะธรรมชาติภายนอก และเอาชนะธรรมชาติมาจัดสรรปรุงแต่งเพื่อรับใช้มนุษย์ แต่เสร็จแล้วก็กลายเป็นว่าตัวเองต้องไปขึ้นกับสิ่งเหล่านั้น ไม่เป็นตัวของตัวเอง อยู่เป็นสุขโดยลำพังตัวเองไม่ได้ อยู่ไม่ได้ถ้าขาดสิ่งเหล่านั้น ซึ่งก็คือได้สูญเสียอิสรภาพไปแล้ว พอมนุษย์เข้าถึงธรรมชาติแล้ว มนุษย์ก็มีความสุขด้วยตัวเอง ส่วนวัตถุบำเรอภายนอกก็เป็นเครื่องเสริมความสุขระดับรอง เมื่อเรามีความสุขภายในของตัวเองเป็นทุนอยู่ชั้นหนึ่งหรือเป็นหลักประกันอยู่แล้ว ความสุขที่อาศัยภายนอกของเราก็อยู่ในขอบเขต เราไม่ถึงกับต้องขึ้นกับต่อมัน แต่มันจะเป็นเครื่องประกอบที่เสริมเพิ่มพูนความสุข เมื่อเรามีความสุขส่วนหนึ่งเป็นทุนอยู่แล้ว เราก็ไม่จำเป็นต้องไปดิ้นรนอย่างรุนแรงในการหาวัตถุบำเรอจากภายนอกเหล่านั้น ทำให้เกิดดุลยภาพในเรื่องของความสุข ซึ่งโยงไปหาความหมายของอิสรภาพด้วย คือ อิสรภาพของมนุษย์ที่แท้จริง แก่ตัวเอง ไม่ต้องขึ้นต่อวัตถุภายนอกในการที่จะมีความสุข

เมื่อมีดุลยภาพอย่างนี้ ก็จะมีผลออกมาทางสังคมด้วย คือ จากจุดเริ่มของดุลยภาพที่เกิดขึ้นในชีวิตจิตใจของตัวเอง เมื่อชีวิตจิตใจของตัวเองเป็นอิสระ มีความสุขได้เองโดยลำพัง ไม่ต้องขึ้นต่อการแสวงหาวัตถุบำรุงบำเรอแล้ว มนุษย์ก็จะไม่ต้องเบียดเบียนกันทางสังคม และไม่ต้องไปสมคบกันทำลายธรรมชาติแวดล้อมด้วย มนุษย์จะมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติในแง่ที่อยู่ร่วมกันได้ เพราะมนุษย์สามารถมีความสุขจากการสัมพันธ์กับธรรมชาติเองโดยตรง ไม่ใช่ต้องรอไปเอาธรรมชาติเป็นทรัพยากรมาผลิตเป็นวัตถุบริโภคก่อน แล้วจึงเอามาบำรุงความสุข แต่มนุษย์มีความสุขกับธรรมชาติโดยตรงได้เลยทันที พร้อมกันนี้ มนุษย์ก็มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติแวดล้อมอย่างเป็นมิตรและเสมอภาค ไม่ใช่สัมพันธ์แบบข่มเหงเอาเปรียบ

มนุษย์ที่พัฒนาแบบที่กล่าวมาเป็นการทำตัวให้ห่างเหินจากธรรมชาติ แยกตัวจากธรรมชาติ และเป็นการหาความสุขโดยการไปเอาธรรมชาติมาจัดการปั้นแต่งผลิตผลอีกทีหนึ่ง เป็นวิถีชีวิตที่เอียงหรือพุ่งสุดไปข้างเดียว เรียกว่า เสียดุล ดุลยภาพที่สำคัญมากได้แก่ ดุลยภาพของความสุขและดุลยภาพที่เกี่ยวกับการพัฒนามนุษย์ เพราะฉะนั้นมนุษย์จะต้องได้รับการพัฒนาให้มีดุลยภาพใน

^{๔๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), คนไทยกับป่า, หน้า ๕๕ - ๕๗.

ความหมายที่ถูกต้องนี้ด้วย แล้วก็จะแก้ไขปัญหานี้ได้ เขาจะสามารถเข้าถึงธรรมชาติ และมีความสุขจากธรรมชาติโดยตรง แล้วเขาก็จะอยู่กับเพื่อนมนุษย์ในสังคมที่เกื้อกูลซึ่งกันและกัน โดยไม่ต้องไปเบียดเบียนธรรมชาติ^{๕๐}

๒.๕.๒ หลักเกณฑ์การตัดสินทางจริยศาสตร์

จริยศาสตร์เป็นวิชาที่ว่าด้วยคุณค่า คือเรื่องความดี ไม่ดี แต่ก็เป็นการยากที่จะชี้ขาดลงไปว่าอะไรดี อะไรไม่ดี อะไรถูก อะไรผิด อะไรควร อะไรไม่ควร นักปรัชญาด้านนี้จึงพยายามหาหลักเกณฑ์เพื่อเป็นแนวทางในการตัดสินการกระทำ ในที่นี้จะขอเสนอแนวคิดใหญ่ๆดังนี้

๑. **สัมพัทธนิยม** สัมพัทธ์ (Relative) หมายความว่า สิ่งนั้นขึ้นอยู่กับหรือเปลี่ยนแปลงไปตามสิ่งอื่น เช่น รูปร่าง ลักษณะของน้ำเป็นสิ่งสัมพัทธ์ เพราะรูปร่างลักษณะของน้ำ ไม่แน่นอนตายตัว แต่เปลี่ยนไปหรือขึ้นอยู่กับภาชนะที่บรรจุ ถ้าเราเอาน้ำใส่แก้ว น้ำก็มีรูปร่างอย่างแก้วถ้าเราเอาน้ำใส่โถง น้ำก็มีรูปร่างอย่างโถง ถ้าเราเอาน้ำใส่ขัน น้ำก็มีรูปร่างอย่างขัน เราจึงกล่าวได้ว่า รูปร่างของน้ำสัมพัทธ์กับภาชนะที่ สมบูรณ์นิยม ถือว่าความดี ความชั่ว เป็นของมีค่าแน่นอนตายตัว ไม่ขึ้นอยู่กับอะไร ไม่เปลี่ยนแปลง ไม่มีเงื่อนไขใดๆ ทั้งสิ้นนักปรัชญาสัมพัทธ์นิยมมีความเห็นต่างกันหลายฝ่ายซึ่งอาจแยกกล่าวได้ ดังนี้

ก. สัมพัทธ์บุคคลพวกสัมพัทธ์บุคคลถือว่า ความดี ความชั่ว ขึ้นอยู่กับบุคคล เป็นเรื่องของจิตใจแต่ละบุคคล ฮอบส์ กล่าวว่า “อะไรก็ตามที่คนชอบ คนอยากได้ หรือเป็นสิ่งที่ตรงกับความสุข ความอยากได้ของคนใดคนนั้นก็ว่าดี อะไรที่เขาไม่ชอบก็ว่าสิ่งนั้นไม่ดี คำว่าดี ไม่ดี ควร ไม่ควร ชอบ ไม่ชอบ นั้น เป็นสิ่งที่เขาพูดเอง ไม่มีเกณฑ์อะไรมาตัดสินนอกจากบุคคล^{๕๑}”

โปรทาโกรัส (Protagoras) กล่าวว่า “คนเป็นผู้วัดทุกสิ่งทุกอย่างว่าดี ไม่ดี จริง ไม่จริง ถูก ไม่ถูก ควร ไม่ควร นอกจากคนไม่มีอะไรเป็นเครื่องตัดสินได้”

เวสเตอร์มาร์ค (Westermarck) นักจริยศาสตร์ชาวอังกฤษกล่าวว่ามี การตัดสินทางศีลธรรม เกิดจากความรู้สึกทางศีลธรรมของฉันทัน การตัดสินใจความประพฤติของผู้อื่น มิได้มาจากเขา แต่มาจากความรู้สึกของฉันทัน ความรู้สึกทางศีลธรรมเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตจิตใจของเราซึ่งลึกซึ้งกว่าความพอใจธรรมดาดจึงเปลี่ยนแปลงความพอใจของเราไม่ได้”

ข. จารีตประเพณีศีลธรรมสัมพัทธ์นิยมนักปรัชญาเมธีฝ่ายจารีตนิยมถือว่า ความดี ความชั่ว ขึ้นอยู่กับจารีตประเพณีของสังคมนั้นๆจารีตประเพณีของแต่ละสังคมย่อมแตกต่างกันไปตามกาลเทศะ เช่น สังคมทั่วไปถือว่า ผู้ที่ได้รับการศึกษามาสูง จะได้รับการยกย่องจากสังคม ยิ่งจบจากต่างประเทศยิ่งได้รับความยกย่องนับถือสิ่งที่สังคมนั้นๆ ยอมรับว่าดีเป็นไปตามประเพณีของสังคม

รูธ เบนเนติก (Ruth Benedict) นักมนุษยวิทยาคนหนึ่งกล่าวถึงเรื่องของประเพณีของกลุ่มชนต่างๆ ที่เรียกว่ามีมากมายอย่างน่าฟังว่า “ในพฤติกรรมทางประเพณีของชาติต่างๆนั้นมีแต่ทางบวกสุดถึงทางลบสุด ชนบางเผ่าถือว่า การฆ่าคนเป็นสิ่งที่ควรทำประเทศถือว่า การรบเพื่อศาสนาเพื่อพระเจ้าจะได้ไปสรรเสริญประเทศถือว่าฆ่าลูก ๒ คนแรกเป็นสิ่งที่ดีบางกลุ่มถือว่าสามีสสามารถฆาตกรรมของตนได้โดยไม่ผิดอะไร บางเผ่าถือว่าเป็นหน้าที่ของลูกที่จะต้องฆ่าบิดามารดาของตนก่อนถึงวัยชรา

^{๕๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *คนไทยกับป่า*, หน้า ๖๖ - ๖๗.

^{๕๑} สัมคร บวรवास, *วิชาปรัชญา*, (พระนคร : แพร่พิทยา, ๒๕๑๕), หน้า ๓๘๑.

บางแห่งถือว่าการขโมยไก่ตัวเดียวมีโทษประหารชีวิต คนที่เกิดวันพุธ ควรผูกผ้าทั้งหมด บางกลุ่มถือว่าการเหยียบเท้าให้อภัยไม่ได้ บางพวกถือว่าการยกเท้าเสมอหน้าผู้อื่นเวลาสนทนากันไม่เป็นสิ่งที่น่าเกลียด ประเพณีความเชื่อถือเหล่านี้บางอย่างสิ้นสุดไปแล้ว แต่บางอย่างอาจมีมาถึงปัจจุบันนี้ นักปรัชญาฝ่ายจารีตประเพณีนิยมถือว่า ประเพณีก็เป็นสิ่งตัดสินใจคุณค่าของจริยศาสตร์อย่างหนึ่ง^{๕๒}

๒. มโนธรรมสัมบูรณ์ เกณฑ์ตัดสินความดีอีกประการหนึ่งคือ ลัทธิมโนธรรมสัมบูรณ์ ลัทธินี้ถือว่าการตัดสินคุณค่าทางจริยศาสตร์นั้นทำได้ตามจิตสำนึก เกณฑ์มาตรฐานในการตัดสินคุณค่าตามความต้องการตัดสินคุณค่าทางจริยศาสตร์นั้นทำได้ตามจิตสำนึก เกณฑ์มาตรฐานในการตัดสินคุณค่าตามความคิดของนักปรัชญากลุ่มนี้เรียกว่า มโนธรรม

มโนธรรมหมายถึง สำนึกที่มนุษย์ทุกคนมีโดยธรรมชาติที่มนุษย์ เป็นเสียงในจิตใจมนุษย์ที่ทำให้ตัดสินอะไรได้ว่าสิ่งนั้นถูกหรือผิดอย่างไรความสำนึกในเรื่องความดี ความชั่ว ไม่จำเป็นต้องอธิบายเหตุผล เราเห็นว่าสิ่งนั้นผิด เพราะมันผิดไม่ดีในตัวของมันเองจึงไม่ควรทำสมมุติว่า มีเครื่องบินโดยสารเครื่องหนึ่งประสบอุบัติเหตุเรารู้ว่าสิ่งนั้นตกลงกลางภูเขาหิมะทางขั้วโลกเหนือ ผู้โดยสารตายไปเกือบหมดเหลืออยู่ ๔ คน คนที่ ๔ รอเวลาที่จะให้มีผู้ไปช่วยเหลืออยู่หลายวันแต่จนแล้วจนรอดก็ไม่มียี่แวนว่าจะมีทางการไปช่วยความหิวเริ่มเกิดขึ้นทุกวัน อาหาร น้ำ ไม่มีทั้ง ๔ จึงมาปรึกษากันว่าเพื่อความอยู่รอดควรเอาเนื้อมนุษย์คือผู้โดยสารที่เสียชีวิตมากินเพื่อต่อไปอาจมีผู้มาพบช่วยเหลือได้ ถ้าไม่กินเกิดตายขึ้นมาก็เลยอดกลับบ้าน ๓ คน เห็นด้วยว่าควรเอาเนื้อคนมากิน อีกคนหนึ่งบอกว่าการกินเนื้อมนุษย์ไม่ใช่ว่าสิ่งที่ถูกต้อง ความคิดเช่นนี้เป็นความสำนึกในจิตใจส่วนลึกว่าการทำเช่นนั้นไม่ถูกต้อง เราจะเห็นได้ว่าการที่ชาย ๑ ใน ๔ คนนั้น มีความเห็นคัดค้านว่าการกินเนื้อมนุษย์เป็นการไม่ถูกต้องนั้น เป็นความสำนึกในจิตใจส่วนลึกว่าการทำเช่นนั้นไม่ถูกต้อง ต่อการอธิบายไม่ได้ว่าทำไมไม่ถูกต้อง แต่ความรู้สึกว่าไม่ถูกต้อง ความสำนึกเช่นนี้ในทางปรัชญาเรียกว่า มโนธรรมลัทธิมโนธรรมสัมบูรณ์เชื่อว่า ทุกสิ่งทุกอย่างในโลกต้องมีลักษณะที่เป็นแก่นแท้ของสิ่งทั้งหลายที่มีในสิ่งๆนั้นเสมอไป เกลือย่อมรักษาความเค็มเสมอ ทุกกาลเทศะ ไฟย่อมร้อนทุกกาลเทศะความรู้สึกคนอาจต่างกันเช่นคน ๒ คน อยู่ข้างกองไฟลุกโพรงยิ่งขึ้น จะได้อบอุ่นมากขึ้น ความจริงแล้วไฟย่อมร้อนเท่าเดิม

มโนธรรมไม่ใช่อารมณ์ แต่มโนธรรมเป็นสำนึกในส่วนลึกของหัวใจ มโนธรรมเป็นอินทรีย์พิเศษ ไม่ใช่อินทรีย์ทางประสาทสัมผัสทั้ง ๕ คือ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางปาก ทางกาย แต่เป็นอินทรีย์ที่เรียกว่าปัญญา หรือมโนธรรม หรืออินทรีย์ทางศีลธรรม เป็นส่วนหนึ่งทางจิตหรือวิญญาณเป็นตัวตัดสินชี้ขาดความดีความถูก ความผิดเป็นเรื่องนามธรรม

บัทเลอร์ นักจริยศาสตร์ชาวอังกฤษคนหนึ่งกล่าวว่า “ในตัวคนเรามีสิ่งที่เหนือกว่าความรู้สึกธรรมดา คือ มโนธรรมที่เป็นตัวชี้ขาดเกณฑ์ที่อยู่ในใจเราและตัดสินหลักแห่งการกระทำมโนธรรมจะตัดสินตัวของมันเองและการกระทำของมนุษย์มันประกาศลงไปโดยไม่มีคำแนะนำใดๆ มโนธรรมนั้นแสดงอำนาจของมันออกมาเพื่อให้ได้ความเห็นชอบหรือประณามผู้กระทำตามแต่กรณี”

มโนธรรมหรืออินทรีย์ทางศีลธรรมนั้น มนุษย์มีอยู่ด้วยกันทุกคนในฐานะที่เป็นมนุษย์เป็นสิ่งติดตัวของมนุษย์แต่เขาเกิดมา มโนธรรมมี ๒ ภาค คือ

^{๕๒} ปิยณัฐ ประถมวงษ์, แนวคิดเบื้องต้น: สัมพัทธนิยมทางศีลธรรม vs สากลนิยมทางศีลธรรม, [ออนไลน์], แหล่งที่มา :<http://paepiyanat.blogspot.com/2015/09/vs.html>, (๒๐ ก.ย. ๒๕๕๙).

๑. ภาคชี้ขาดความดีที่ถูกต้อง

๒. ภาคชี้ขาดความงามที่ถูกต้อง

มโนธรรมที่มนุษย์มีติดตัวนี้เป็นสิ่งสากล แม้จะมีในทุกคนก็มีลักษณะรวมเป็นสากล คือทุกคนที่อยู่ในภาวะปกติจะมีความรู้สึกคล้ายกัน เช่น ความรู้สึกว่าการช่วยเหลือคนตกทุกข์ได้ยากเป็นสิ่งที่ดี แต่อย่างไรก็ตามคนทั้งหลายก็ยังคิดเห็นต่างกันอยู่เพราะความโลภความหลงมาปิดบังเอาไว้^{๕๓}

๓. ประโยชน์นิยม (Utilitarianism) ประโยชน์นิยมถือว่า “หลักเกณฑ์ที่จะตัดสินการกระทำสิ่งใด สิ่งหนึ่งว่าถูกหรือผิด ดีหรือไม่ดี ชอบหรือไม่ชอบนั้นขึ้นอยู่กับผลที่ได้รับจากการกระทำนั้น หมายความว่า ถ้ามีสิ่งสองสิ่งให้เลือกเราควรจะต้องเลือกที่ให้ประโยชน์แก่เราได้มากที่สุด”

คำว่า ประโยชน์ ในที่นี้หมายถึง ความสุขนั่นเอง ค่าของสิ่งของต่างๆที่เรามีอยู่นั้นก็เพราะว่าของสิ่งนั้นพาให้เรามีความสุข ความดี ของมันอยู่ที่ก่อนให้เกิดความสุขแก่เราแต่การดูว่าสิ่งใดมีความสุขมากนั้นต้องดูตัวเราและดูตัวคนอื่นด้วย หมายความว่า การกระทำนั้นต้องให้ความสุขแก่เราด้วย แก่คนอื่นด้วยจึงเป็นหลักของประโยชน์นิยมที่ถูกต้องนักปรัชญาฝ่ายประโยชน์นิยมหรือถือหลักมหาสุข นี้ เป็นฝ่ายที่มีความคิดอันเป็นรากฐานของศีลธรรมที่ถือว่า “ความถูกต้องของการกระทำขึ้นอยู่กับแนวโน้มที่ว่า การกระทำนั้นจะก่อให้เกิดความสุข ถ้าการกระทำใดจะก่อสิ่งที่ไม่ดีกับความสุข สิ่งนั้นเป็นการกระทำที่ไม่ถูกต้อง “ผลที่เกิดจากการกระทำสำคัญกว่า เจตนา หรือ แรงจูงใจที่ก่อให้เกิดการกระทำนั้นขึ้น” แรงจูงใจไม่มีอะไรเกี่ยวข้องกับศีลธรรมของการกระทำแม้ว่ามันอาจเกี่ยวข้องกับศีลธรรมของผู้กระทำก็ตามใครก็ตามที่ช่วยให้เพื่อนมนุษย์พ้นภัยอันตราย เขาย่อมได้ชื่อว่า ได้ทำถูกต้องตามหลักศีลธรรมแล้ว แม้ว่าแรงจูงใจให้ทำนั้นเกิดจากหน้าที่ หรือเกิดจากความหวังที่จะได้รับค่าตอบแทนอันคุ้มค่าแก่ความเหนื่อยยากก็ตาม

ประโยชน์นิยมเป็นอันเดียวกับสุขนิยม ที่ถือว่าความสุขเป็นสิ่งที่ดีที่สุดของมนุษย์ความสุขที่ว่านั้นเป็นความสุขจำนวนมากที่สุดใช้เวลานานที่สุดเรียกว่า มหาสุข ศีลธรรมถือเป็นเรื่องวิทยาศาสตร์ไม่ใช่เรื่องความรู้สึก ถือว่าประโยชน์สุขนั้นคือศีลธรรม ประโยชน์นิยมบางครั้งจะไม่คำนึงถึงกฎหมาย ศีลธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี แต่คำนึงถึงประโยชน์สุขนั้นแหละเป็นสำคัญ สิ่งทีก่อให้เกิดความสุขแก่คนมากที่สุดมาเวลายาวนานที่สุดนั้นแหละคือกฎหมาย คือ ศีลธรรม หรือ ขนบธรรมเนียมและประเพณีที่ถูกต้องควรทำ^{๕๔}

๔. หลักการนิยม นักปรัชญามีชื่อเสียงของกลุ่มนี้คือ อิมมานูเอล คานท์ (Kant)^{๕๕} คานท์เป็นนักปรัชญาชาวเยอรมัน คานท์เห็นว่า “ความดี ความซื่อ ความถูก ความผิด นั้น เป็นสิ่งตายตัว หมายความว่า ถ้าการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งดีมันจะต้องดีเสมอโดยไม่ต้องขึ้นอยู่กับเวลา สถานที่ สิ่งแวดล้อม หรือตัวบุคคลใดๆ เลย เช่น พูดความจริงไม่ว่าจะพูดเวลาไหนย่อมดีเสมอ”

^{๕๓} พระมหาชัยวุธ โภชนกุล, เปรียบเทียบเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมตะวันตกกับวิถีชีวิตในพุทธปรัชญา [ออนไลน์] แหล่งที่มา : <https://www.gotoknow.org/posts/67327> (๒๐ ก.ย. ๒๕๕๗).

^{๕๔} ศ.ดร.วิทย์ วิศทเวทย์, ปรัชญาทั่วไป มนุษย์ โลกและความหมายของชีวิต, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๙), หน้า ๑๕๑- ๑๕๒.

^{๕๕} ไพฑูรย์ มณีไพโรจน์, ปรัชญาถิ่นใต้, (กรุงเทพมหานคร: The Knowledge Center, ๒๕๕๐), หน้า ๑๔๕.

คุณค่าทางจริยธรรมเป็นสิ่งที่มีความจริง เมื่อมีความจริงก็ต้องตายตัว และเมื่อตายตัว ก็จะเอาผลการกระทำตัดสินไม่ได้ “ไม่มีอะไรในโลกที่คิดได้ว่า เป็นสิ่งที่จะวัดความดีความชั่วได้นอกจากเจตนาดี” คานท์ถือว่า “การกระทำที่เกิดจากการเจตนาดี คือการกระทำตามหน้าที่การกระทำตามหน้าที่คือการกระทำด้วยเจตนาดีนั่นเอง”

“การกระทำที่เกิดจากแรงกระตุ้น หรือจากความรู้สึก ไม่ใช่การกระทำที่เกิดจากหน้าที่ไม่ถือว่าเป็นเจตนาดี เช่น แรงกระตุ้นพวกความอยาก ความปรารถนา อารมณ์ ความรู้สึก เป็นต้น” ชีวิตที่มีค่าคือชีวิตที่อยู่กับศีลธรรม คืออยู่กับหน้าที่ไม่ใช่อยู่กับความสุข หรือความรู้สึก

“การกระทำตามหน้าที่ มิใช่การกระทำที่มุ่งไปยังที่ผลประโยชน์หรือโทษของการกระทำ แต่มุ่งไปที่ตัวการกระทำนั้นๆ ว่าเป็นสิ่งที่ดีจริงในตัวมันเอง”

“การกระทำตามหน้าที่ ที่จะเป็นหลักศีลธรรมได้ต้องเป็นการกระทำที่เป็นหลักสากล หมายความว่า เมื่อเรากระทำแล้วคนอื่นเห็นก็รู้สึกเหมาะสมหรือคนอื่นทำแล้วเรารู้สึกว่าเหมาะสม เช่น เราถือว่า ถ้าเราหิวเราขโมยเขาได้ ทีนี้ในทางกลับกัน เมื่อคนอื่นเขาคิดว่าเมื่อหิวเขาหิวเขาก็มาขโมยของๆเรากิน เช่นนี้เรายอมรับไหม เราไม่ยอมให้เขามาเอาของๆเราไป จึงไม่เป็นสิ่งสากล การกระทำที่ไม่เข้ากฎสากลเช่นนี้ไม่เป็นกฎศีลธรรม”สรุปความเห็นของคานท์ ก็มีว่า

- การกระทำที่ถูกต้อง คือ การกระทำที่เกิดจากเจตนาดี
- การกระทำที่เกิดจากเจตนาดีคือการกระทำที่เกิดจากการสำนึกในหน้าที่
- การกระทำที่เกิดจากการสำนึกในหน้าที่คือ การกระทำที่เกิดจากเหตุผล
- การกระทำที่ตั้งอยู่บนเหตุผล คือ การกระทำที่เกิดจากศีลธรรม
- การกระทำที่เกิดจากศีลธรรม คือ การกระทำตามกฎสากล
- กฎสากล คือ กฎที่ทุกคนในสังคมยอมรับและเห็นด้วย

ความเห็นด้วยของทุกคน...กฎสากล...กฎศีลธรรม...เหตุผล...ความสำนึกในหน้าที่...เจตนาดี...การกระทำที่ถูกต้อง^{๕๖} จริยศาสตร์เป็นปัญหาสำคัญอันหนึ่งของมนุษย์ ว่าเราควรแสวงหาอะไรให้กับชีวิต อะไรเป็นสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับมนุษย์ เราควรใช้เกณฑ์อะไรมาตัดสิน ว่าปัญหาเหล่านั้นอะไรเป็นอย่างไร และอะไรถูกอะไรผิด จริยศาสตร์เป็นปรัชญาที่มองถึงเรื่องคุณค่าของสิ่งนั้นๆ คือมีลักษณะที่พึงประสงค์หรือลักษณะที่ควรจะเป็น หรือลักษณะที่พึงปรารถนา ดังตัวอย่างของข้อเท็จจริงและคุณค่า ดังนี้ ถ้ากล่าวว่ “แดงเกิดเมื่อ ๑๕ ปีที่แล้ว พ่อแม่ของเขายากจนและทะเลาะกันเสมอ แแดงคบค้าสมาคมกับเพื่อนบ้านซึ่งส่วนใหญ่เป็นนักเลง แแดงไม่ชอบอยู่บ้าน แต่ชอบอยู่กับเพื่อน จนแดงติดยาเสพติด” ข้อความข้างต้นนี้ เป็นข้อเท็จจริงที่เกี่ยวกับตัวแดง ทั้งในอดีตและปัจจุบันยังมีได้กล่าวว่ที่แดงมั่วสุมกับเพื่อนนักเลง ที่แดงติดยาเสพติดนั้นดีหรือไม่ ควรหรือไม่ คือยังไม่ได้พูดถึงคุณค่า หรือยังไม่ได้ตีค่า ของข้อมูลนี้หลังจากที่ทราบข้อมูลของแดงแล้ว กล่าวว่ “ปีหน้าแดงจะเป็นโจร” คำกล่าวนี้เป็น การคาดหมายสิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ซึ่งการคาดหมายนี้เป็นเรื่องของข้อเท็จจริง เช่นกัน คือเป็นการบอกว่ แแดงจะเป็นอะไรต่อไป หลังจากได้ทราบว่แดงมีความเป็นมาอย่างไร และกำลังเป็นอะไรอยู่แต่ถ้ากล่าวว่ “ไม่สมควรที่จะปล่อยให้แดงเป็นโจรในปีหน้า”

^{๕๖} ดร.วันเพ็ญ วรวงศ์พงศา, **ปรัชญาชีวิต**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา <http://www.gened.kmutt.ac.th/paper/meterialGEN111> (๒๐ ก.ย. ๒๕๕๙).

คำกล่าวที่กล่าวนี้ เป็นการระบุคุณค่า เพราะได้ไตร่ตรองว่า การเป็นโจรนั้นเป็นสิ่งที่ไม่พึงประสงค์ เป็นสิ่งไม่ดี และเป็นสิ่งที่ไม่ควรทำ^{๕๗}

๒.๕.๓ เป้าหมายของชีวิตมนุษย์ตามแนวปรัชญาและศาสนา

มนุษย์ทุกคนเมื่อมีชีวิตเกิดมา ในการดำเนินชีวิตของมนุษย์เรา จะมีปัญหาต่างๆ เข้ามาในชีวิตให้เรารู้สึกถึงหรือมีทางเลือกให้เรารู้สึกถึง ดังนั้นการที่เราจะแก้ปัญหาต่างๆ เหล่านั้นได้ดี หรือเลือกทางที่ถูกต้องตามกฎหมายและจริยธรรม จำเป็นต้องมีสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ ไม่ใช่ปล่อยให้ชีวิตไปเรื่อยๆ ตามยถากรรม โดยไม่รู้ว่าสิ่งนี้ถูกหรือผิด ดำเนินชีวิตไปอย่างไรจุดมุ่งหมาย ดังนั้นมนุษย์จึงจำเป็นต้องตั้งเป้าหมายในการดำเนินชีวิต จะทำให้ชีวิตมีทิศทาง มีความหวัง มีความกระตือรือร้น มีความสุข และไม่เดินหลงทาง เป้าหมายสูงสุดของชีวิต หรือสิ่งสูงสุดที่มนุษย์แสวงหาในทางจริยศาสตร์ เรียกว่า Summum Bonum หรืออาจเรียกว่า อุดมคติชีวิต ในแต่ละลัทธิและศาสนาก็จะเสนอคำตอบ และมีแนวคิดแตกต่างกัน โดยจะแบ่งเป็นกลุ่มสุขนิยมและกลุ่มอสุขนิยม ดังต่อไปนี้

๑. **กลุ่มสุขนิยมหรือลัทธิสุขนิยม (Hedonism)** แนวความคิดของกลุ่มลัทธิสุขนิยมหรือสุขนิยมนี้ ถือหลักการที่ว่าความสุข (Pleasure) เป็นสิ่งที่ดีที่สุดในชีวิต เป็นสิ่งสุดท้ายที่มนุษย์แสวงหา เป็นเป้าหมายสุดท้ายที่มนุษย์เราควรไปให้ถึง ความสุขเป็นที่สุดของความต้องการความสุขเป็นเป้าหมายของชีวิตคือ ความสุขระยะยาว ไม่มีใครอยากได้ความสุขชั่วคราว ซึ่งแนวคิดนี้ตรงกับแนวคิดทางวิทยาศาสตร์ นั่นคือ ทางด้านวิทยาศาสตร์ที่กล่าวไว้ว่า ยิ่งวิทยาศาสตร์มีความเจริญก้าวหน้าไปมากเท่าใด มนุษย์ก็จะยิ่งมีความสุขสะดวกสบายมากยิ่งขึ้นเท่านั้น หลักการทางวิทยาศาสตร์ใช้วิธีการแบบประสบการณ์นิยม คือตรวจสอบได้ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง ๕ ปัจจุบันจึงพยายามทำให้วิทยาศาสตร์เจริญก้าวหน้ามากขึ้นเพื่อให้ชีวิตสะดวกสบายมากยิ่งขึ้น วิถีชีวิตของมนุษย์เปลี่ยนแปลงเข้าสู่ยุคดิจิทัล (digital period) สิ่งต่างๆ ที่มนุษย์เคยต้องออกแรงทำด้วยความยากลำบาก เครื่องมือดิจิทัลสามารถทำแทนได้ ทำให้ชีวิตมนุษย์มีความสุขสะดวกสบายและมีความสุขมากขึ้น ดังนั้นทฤษฎีสุขนิยมจึงเชื่อว่าวิธีการทางวิทยาศาสตร์จะเป็นหนทางนำมนุษย์ไปสู่ความสุขที่แท้จริงได้เหตุผลสำคัญที่กลุ่มสุขนิยมถือไว้ว่า ความสุขสบายเป็นจุดหมายสูงสุดของชีวิต เพราะคนเราเกิดมาพร้อมกับประสาทสัมผัสที่มีศักยภาพในการรับรู้ความสุขจึงควรแสวงหาความสุข^{๕๘} นักปรัชญาคนสำคัญในลัทธินี้ได้แก่ เบนธัม (Jeremy Bentham) เอพิคิวรัส (Epicurus)

๑. เบนธัม (Jeremy Bentham) ได้แสดงทัศนะไว้ว่า “ความเจ็บปวดและความสุขสบายคือเจ้านายที่คอยบงการพฤติกรรมของมนุษย์” หมายถึงความสุขสบายเป็นสิ่งที่ทุกคนปรารถนา จึงดิ้นรนไขว่คว้าแสวงหาความสุขมาใส่ตัว ในขณะที่เดียวกันความเจ็บปวดหรือความทุกข์ก็เป็นสิ่งที่ไม่มีใครปรารถนาจึงพยายามดิ้นรนเพื่อหลุดพ้นจากมัน

๒. เอพิคิวรัส (Epicurus) ได้แสดงทัศนะได้ว่า “มนุษย์เราเกิดชาติเดียว ตายหนเดียว ไม่มีโลกหน้าหรือโลกในอดีต ในขณะที่มีชีวิตอยู่จึงควรแสวงหาความสุขให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้” ทัศนะเด่นของลัทธิเอพิคิวรัส (Epicurianism) เป็นทัศนะสสารนิยมหรือวัตถุนิยม (Materialism) เชื่อว่า

^{๕๗} ศ.ดร. วิทย์ วิศทเวทย์, *พรรณษะคดีและแนวคิดทางด้านปรัชญาและจริยศาสตร์*, (กรุงเทพมหานคร : บรรณาสาร, ๒๕๔๙), หน้า ๔๕.

^{๕๘} ปรีดา จันทรแจ่มศรี, *ปรัชญาทั่วไป*, (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๕๐), หน้า ๘๐.

ความเป็นจริงมีเพียงหนึ่งเดียวคือ สสาร สรรพสิ่งคือสสาร มนุษย์ก็คือสสารชนิดหนึ่งชีวิตที่ดีคือ ชีวิตที่มีความสุขยืนยาวที่สุดเพื่อความสุขที่ยั่งยืนเราควรแสวงหาอย่างรอบคอบและมองการณ์ไกลโดยไม่ผูกพันกับสิ่งของหรือบุคคลมากจนเกินไปส่วนแนวคิดของกลุ่มวิจารณ์โต้แย้งทัศนะของแนวคิดสุขนิยม ถ้ามนุษย์แสวงหาแต่ความสุข อารยะธรรมหรือวิทยาการต่างๆ ก็จะมีไม่ได้ถ้ามนุษย์แสวงหาแต่ความสุขการกระทำอันน่าสรรเสริญก็จะมีไม่ได้ในโลกนี้ไม่มีอะไรเป็นความสุขที่แท้จริง การบอกให้มนุษย์แสวงหาความสุขจึงเป็นเรื่องไร้สาระ

๒. กลุ่มอสุขนิยม (Non-hedonism) ทฤษฎีนี้ตั้งขึ้นโต้แย้งกับทฤษฎีสุขนิยม ทฤษฎีนี้กล่าวว่า ถ้าหากคนเรามุ่งแต่การสนองความต้องการทางประสาทสัมผัสเพียงอย่างเดียวแล้วมนุษย์เราจะไม่ต่างอะไรไปจากสัตว์อื่นๆ เพราะสัตว์อื่นๆ ก็ล้วนต้องการความสุข พฤติกรรมทั้งหลายของสัตว์โลกที่เหมือนกัน คือ การกิน การนอนหลับถ่ายและสืบพันธุ์ ไม่ได้คิดจะพัฒนาหรือปรับปรุงอะไรให้ดีขึ้น หากมนุษย์ถือเอาความสุขเป็นเป้าหมายสูงสุดในชีวิต มนุษย์ก็จะไม่ต่างไปจากสัตว์เลยและการถือเอาความสุขเป็นเป้าหมายสูงสุดนั้นได้ก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ ตามมามากมาย ลัทธิอสุขนิยมสามารถแยกออกเป็นกลุ่มย่อยได้อีกหลายกลุ่มโดยในที่นี้จะเสนอ ๔กลุ่มดังนี้

๒.๑ ปัญญานิยม (Intellectualism) ลัทธินี้ถือว่าปัญญา (Wisdom) หรือความฉลาดปราดเปรื่อง ความสามารถเข้าใจสิ่งต่างๆ ได้ด้วยเหตุผลเป็นสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรแสวงหา ถือว่าชีวิตที่ดีที่แท้จริง คือ ชีวิตที่หลุดพ้นจากความต้องการทางกายไปสู่โลกของจิตหรือปัญญาโดยเฉพาะคือโลกในอุดมคติตามทัศนะของเพลโต (Plato)^{๕๙} การแสวงหาความรู้ ความจริงคือ ความต้องการที่จะไปสู่ปัญญาความรู้จริง แต่ความรู้ดังกล่าว จะต้องเป็นความรู้ที่บริสุทธิ์เป็นสัจธรรมและอมตะ ไม่เกี่ยวข้องกับความต้องการทางกาย มีใจที่สงบ ไม่แก่งแย่ง แข่งขันจนเกินความพอดี ความสำคัญของกลุ่มปัญญานิยมคือการมุ่งเน้นแสวงหาปัญญา

แนวคิดที่โดดเด่นและน่าสนใจมากอีกประการหนึ่งในเชิงจริยศาสตร์ของโสกราตีส คือ แนวคิดที่ว่า “ปัญญาคือธรรม” (Virtue is Knowledge, Knowledge is Virtue) หมายความว่า คนที่มีปัญญาจะต้องใช้ปัญญาควบคู่กับคุณธรรมเสมอ หรือมีคุณธรรมกำกับการใช้ปัญญา จึงจะเป็นสิ่งที่ถูกที่ควรเนื่องจากคนที่มีปัญญา (คนฉลาด) หากใช้ปัญญาหรือความฉลาดโดยไม่มีคุณธรรมกำกับ (ฉลาดแกมโกง) ย่อมเป็นอันตรายอย่างยิ่งต่อบุคคลอื่นหรือต่อส่วนรวม เพราะถ้าไม่มีคุณธรรมกำกับก็จะเหมือนกับศรีธนญชัย ที่ใช้ปัญญาไปในทางที่ผิดและเป็นอันตรายต่อผู้อื่น เพราะกฎหมายบ้านเมืองที่มีอยู่ไม่เพียงพอที่จะควบคุมมนุษย์ที่แท้และมีคุณค่าจึงต้องใช้ “ความรู้คู่คุณธรรม” อยู่ตลอดเวลา

๒.๒ กลุ่มวิมุตินิยม (Salvationism) กลุ่มวิมุตินิยมมีแนวคิดคล้ายกลุ่มปัญญานิยม คือกลุ่มนี้มีแนวคิดว่าคุณค่าความสุขไม่ใช่สาระสำคัญที่สุดของชีวิต ความสงบทางใจที่แท้จริงมีค่ามากกว่า ในขณะที่กลุ่มปัญญานิยมจะมุ่งเน้นที่การแสวงหาสัจจะหรือความจริงที่เป็นสิ่งประเสริฐของชีวิตคือปัญญา แต่วิมุตินิยมจะเน้นเรื่องการดับความต้องการทางกาย และการเอาชนะตนเองมากกว่า^{๖๐}

^{๕๙} ชานะ พาชี, **จริยศาสตร์ประยุกต์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๗๙.

^{๖๐} ทศนา เขมมณี, **การพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมและค่านิยม : จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ส่งเสริมวิชาการ, ๒๕๔๙), หน้า ๘๐.

สำนักปรัชญาในกลุ่มนี้ที่สำคัญ เช่น ลัทธิสโตอิก (Stoicism) มีนักปรัชญาชาวกรีกคนสำคัญคือ เซโน (Zeno) เป็นผู้ก่อตั้งลัทธินี้ขึ้นมา ลัทธินี้มีแนวคิดที่ว่า ความอยากเป็นบ่อเกิดของความทุกข์ เพราะเราตกเป็นทาสของมัน หากเราปรารถนาความสุขที่แท้จริงและแน่นอนเราต้องพยายามเอาชนะกิเลส ตัณหา พยายามลดความต้องการส่วนเกินออกไปเสีย ให้เหลือแต่ความต้องการที่จำเป็นจริงๆ เท่านั้น ควรดำรงชีวิตด้วยความสันโดษที่สุดนอกเหนือจากเซโน (Zeno) ยังมีนักปรัชญาคนอื่นๆ อีกดังนี้ เอพิคเตตัส (Epictetus) และมาร์คัส (Marcus Aurelius) เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีอีกลัทธิหนึ่งที่มีแนวคิดทำนองนี้ แต่แนวคิดค่อนข้าง “สุดขั้ว” อยู่พอประมาณ ได้แก่ ลัทธิซินนิค (Cynicism) นักปรัชญาชาวกรีกชื่อ แอนติสเทนเนส (Antisthenes) เป็นผู้ก่อตั้งลัทธินี้ หลักการนี้มีอยู่ว่า การมีชีวิตอยู่อย่างง่ายๆ เพื่อเป็นหนทางไปสู่การแสวงหาปัญญาหรือความรู้ นับเป็นสิ่งประเสริฐ ลัทธิซินนิคถือว่าชีวิตแบบง่ายๆ เป็นสิ่งที่ดีที่สุด ทำนองเดียวกับสัตว์เดรัจฉาน ไม่สนใจร่างกายหรือยศศักดิ์อันครุฑาน เมื่อหิวค่อยหาอาหาร มีชีวิตที่เป็นไปตามธรรมชาติให้มากที่สุด ค่าไหน นอนนั่น ไม่สนใจแสวงหาหรือสะสมเงินทอง ทรัพย์สิน เกียรติยศ อำนาจ คนกลุ่มนี้จะพยายามมีให้น้อยที่สุด พวกเขาเชื่อว่า ถ้าทำได้ตามนี้ จะพบกับความสุขที่แท้จริง ลัทธินี้ยังมีนักปรัชญาที่โดดเด่นอีกท่านหนึ่งได้แก่ ไดโอจีนีส (Diogenes)^{๖๑} กลุ่มวิมุตินิยมนี้มีมโนทัศน์ว่า วิธีแรกค่อนข้างยากและไม่แน่ว่าจะทำได้เสมอไป เพราะสิ่งทั้งหลายไม่อยู่ในอำนาจของเรา ส่วนวิธีที่สองนี้แน่นอนกว่า เพราะอยู่ในอำนาจของเราเต็มที่ การเพิ่มเศษ (สิ่งที่เรามี) ทำได้ยากกว่าการลดส่วน (สิ่งที่เราต้องการ) ยิ่งเราลดส่วนเท่าไร ผลลัพธ์คือความพอใจจะยิ่งมากขึ้นเท่านั้น ยิ่งความต้องการของเรา น้อยลงเท่าใด ทรัพย์สินสมบัติที่เรามีอยู่เดิมก็ดูเหมือนจะยิ่งมากขึ้นเท่านั้น ทศณะนี้จึงถือว่า คนที่มีความสุขที่สุดมิใช่คนที่มั่งคั่งมากที่สุด แต่เป็นคนที่มีความต้องการน้อยที่สุด ในสังคมปัจจุบันที่คนส่วนใหญ่มักจะ “สุขยาก ทุกข์ง่าย” เพราะต้องมุ่งไปที่การเพิ่มส่วน (สิ่งที่เราต้องการ) ที่นับวันจะเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ เพราะค่านิยมใช้ชีวิตหรูหราฟุ้งเฟ้อค่านิยมเลียนแบบโดยไม่ดูฐานะความเป็นจริง (เห็นช้างขี้ ขี้ตามช้าง) หัวใจสำคัญประการหนึ่งที่จะช่วยปรับสมดุลของเศษ (สิ่งที่เรามี) และส่วน (สิ่งที่เราต้องการ) คือการรู้จักพอ เพราะการรู้จักพอก่อสุขทุกสถาน ไม่รู้จักพอก่อทุกข์ตลอดเวลา หรือ “ไฟไม่เคยอ้อมด้วยเชื้อ มหาสมุทรไม่เคยอ้อมด้วยน้ำ ฉันทัดความอยาก(ตัณหา)ของมนุษย์ก็ไม่เคยอ้อมด้วยสิ่งปรนเปรอ ฉันทัน” สรุปได้ว่า “อันว่าเศรษฐีนั้นมิใช่หมายถึง คนที่มีเงินมาก แต่หมายถึงคนที่รู้จักพอ” มีพอใช้ กินพออิ่ม ที่เหลือเผื่อแบ่งปันเพื่อนมนุษย์ที่อดอยากหิวโหย คนจึงจะมีสันติสุข สังคมจะมีสันติภาพวิมุตินิยมให้ความสำคัญกับความแน่นอนและความปลอดภัยมาก เมื่อใดที่ความพอใจของเรา ขึ้นอยู่กับตัวของเราเอง เมื่อนั้นก็เป็นการแน่นอนว่าเราปลอดภัยจากความทุกข์ ถ้าเราไปผูกพันกับสิ่งนอกกาย ซึ่งอยู่นอกอำนาจของเราที่จะควบคุมแล้วก็เท่ากับเราเอาตัวเองไปแขวนไว้กับเส้นด้ายจะไม่ปลอดภัยจากความทุกข์ วิมุตินิยมสอนว่า จงหวังแต่สิ่งที่อยู่ในอำนาจของเรา อำนาจของเรา เช่น คุณธรรม การควบคุมตัวเองตัวเอง ความสุขทางใจ การรู้จักปล่อยวางและการทำหน้าที่โดยไม่หวั่นไหว

^{๖๑} ปรีดา จันทร์แจ่มศรี, **จริยศาสตร์**, (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๕๒), หน้า ๙๐.

เป็นต้น สิ่งที่อยู่นอกเหนืออำนาจของเรา ที่เราไม่ควรไปผูกพันด้วย เช่น เงิน อำนาจ เกียรติยศ ทรัพย์สินสมบัติ เป็นต้น^{๒๒}

๒.๓ กลุ่มอัตถิภาวนิยม (Existentialism) เสนอทัศนะว่า แม้ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์จะทำให้เรามีความสะดวกสบายมากยิ่งขึ้น แต่การได้มาซึ่งสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ นั้นทำให้เราต้องเป็นทุกข์อดหลับอดนอนทำงานหนักเพียงเพื่อจะได้เงินมาซื้อสิ่งอำนวยความสะดวกนั้น และเมื่อเราได้มาแล้ว หากสิ่งนั้นเกิดชำรุดเสียหาย เราก็เป็นทุกข์ สิ่งอำนวยความสะดวกพวกนี้ทำให้เราเหมือนตกเป็นทาสของผลผลิตทางวิทยาศาสตร์ เรากลายเป็นคนที่ไม่ใช่ตัวเราเองจริงๆ เราขาดอิสระในการทำสิ่งต่างๆอย่างเสรี เราขาดความเป็นตัวของตัวเอง

กลุ่มอัตถิภาวนิยม จึงเสนอให้มนุษย์เรากลับมาเป็นตัวของตัวเอง การกลับมาเป็นตัวของตัวเอง คือ การตระหนักถึงเสรีภาพซึ่งเป็นธาตุแท้ของมนุษย์ เราเลือกที่จะทำสิ่งต่างๆ ได้อย่างอิสระเสรีเราทุกคนล้วนแต่มีการเลือก ชีวิตล้วนเต็มไปด้วยทางเลือก และในการเลือกหลายๆ ครั้งของเรา เราเลือกเพราะความกลัวในใจเราเอง (แต่เราหลอกตัวเองว่า เราถูกบังคับภายนอกบังคับ) ในสังคมปัจจุบันเราหลอกตัวเองว่าถูกบีบบังคับจากสิ่งอื่นซึ่งไม่เป็นความจริง ความจริงก็คือ คนเราเลือกทางเดินชีวิตต่างกันไป ธรรมชาติที่แท้จริงของคนเราคือเสรีภาพ (Liberal) ชีวิตเมื่อมีอยู่แล้วย่อมต้องมีการเลือกเสมอ และการเลือกทุกครั้งของเราต้องอยู่ในความรับผิดชอบของตัวเองด้วย กล่าวคือ เมื่อเราเลือกที่จะทำอะไรลงไปในชีวิตแล้วเราต้องรับผิดชอบต่อการกระทำนั้นๆ หมายถึง เราต้องมีความตั้งใจว่าเราจะเอาอย่างไรกับชีวิตของเรา เมื่อใดก็ตามที่เรากำลังยืนบนทาง ๒ แพร่งที่ต้องเลือก ในสถานการณ์เช่นนั้น แสดงว่าเราได้เจอกับตัวตนจริงๆ ของเราแล้ว เมื่อใดก็ตามที่เราได้เลือก เท่ากับชีวิตของเราเข้าถึงเสรีภาพของตัวตนที่แท้จริง ที่เป็นตัวชี้ว่าเรามีชีวิตอยู่ในโลกนี้จริงๆ เราได้สัมผัสการมีอยู่ของเราซึ่งเป็นพื้นฐานที่จะบอกเราได้ว่า เราจะเป็นอย่างไรต่อไป หรือจะใช้ชีวิตไปในแนวทางใดนั่นเองกลุ่มอัตถิภาวนิยม มีทัศนะว่า “สาระที่แท้จริงของมนุษย์อยู่ที่เสรีภาพ การมีเจตจำนงอิสระ (free will) มนุษย์ควรใช้เสรีภาพเลือกเป็นอย่างที่ตนเองต้องการจะเป็นและรับผิดชอบต่อมัน” กลุ่มอัตถิภาวนิยมสามารถแบ่งได้เป็น ๒ กลุ่มย่อย ได้แก่

๑. แบบอเทวนิยม (Atheism หรือ Non -theism) คือกลุ่มที่ไม่เชื่อพระเจ้า (God)

๒. แบบเทวนิยม (Theism) คือกลุ่มที่เชื่อพระเจ้า หรือ เทพ

นักปรัชญาที่เด่นๆในสำนักนี้ เช่นแบบอเทวนิยม : ไฮเดกเกอร์(Heidegger) และ ซองปอลชาร์ตร์ (Jean Paul Sartre)แบบเทวนิยม : คีร์เคการ์ด (Kierkegaard) ยัสเปอร์ (Jasper) และ บาร์ท (Barth)

๒.๔ กลุ่มมนุษยนิยม (Humanism) กลุ่มมนุษยนิยมหรือลัทธิมนุษยนิยม มีทัศนะว่า มนุษย์เป็นสิ่งหนึ่งในธรรมชาติมีศักดิ์ศรี มีค่า และมีความสามารถที่จะพัฒนาตนเอง โดยอาศัยเหตุผลและวิธีการทางวิทยาศาสตร์ไม่ต้องอาศัยอำนาจเหนือธรรมชาติแต่อย่างใด

กลุ่มมนุษยนิยม มองว่าทฤษฎีต่างๆ ที่กล่าวมาแล้วนั้นล้วนมีมุมมองเกี่ยวกับชีวิตเพียงด้านเดียว ซึ่งเป็นแนวคิดที่แคบเกินไป กลุ่มมนุษยนิยมจึงเสนอว่ามนุษย์เราควรมองชีวิตให้รอบด้าน

^{๒๒} ประเวศ วะสี, **คุณธรรมนำการพัฒนา : ยุทธศาสตร์สังคมคุณธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม, ๒๕๔๙), หน้า ๙๙.

แทนที่จะมองแค่ด้านเดียว เพราะนั่นทำให้ทัศนคติของเราคับแคบและส่งผลให้การใช้ชีวิตของเราแคบไปด้วย ทางที่ถูกคือ เราต้องมองชีวิตในทุกที่ขณะทั้งทางสุขนิยม วิมุตินิยม และปัญญานิยม^{๖๓} แนวคิดนี้กล่าวโดยสรุปได้ว่า สิ่งที่มีค่าและมนุษย์ควรแสวงหาเพื่อความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ คือ สิ่งที่สามารถตอบสนองความต้องการของมนุษย์ในทุกๆ ด้าน ทั้งทางร่างกายและจิตใจ แต่ก็ต้องรู้จักควบคุมความต้องการให้อยู่ในระดับที่พอเหมาะพอดีและเหมาะสมด้วย ไม่เอนเอียงไปทางใดทางหนึ่ง ต้องทำให้สมดุลกัน จึงจะเป็นการใช้ชีวิตที่รอบคอบและสมบูรณ์มากที่สุด เหมือนแก้วน้ำที่มีปริมาณน้ำในแก้วที่พอดี ไม่ล้นและไม่น้อยเกินไป ซึ่งอาจเทียบได้กับหลักมัชฌิมาปฏิปทา (Middle Way) ในพุทธศาสนา

มนุษย์นิยม เสนอที่เสนอว่าอุดมคติชีวิตหรือเป้าหมายสูงสุดของชีวิตคือการมองกว้างมองไกล ไม่จำกัดคุณค่าของมนุษย์ไว้ที่กฎเกณฑ์ใดกฎเกณฑ์หนึ่ง เพราะมนุษย์มีความซับซ้อนเกินกว่าจะใช้เกณฑ์เพียงหนึ่งเดียวอธิบายได้มนุษย์คือผลผลิตจากวิวัฒนาการอันยาวนาน เราจึงควรตอบสนองทั้งด้านร่างกายและจิตวิญญาณ สรุปได้ว่า มนุษย์นิยม เชื่อว่าการมองจุดมุ่งหมายและคุณค่าของชีวิตแบบแยกส่วนโดยมุ่งเน้นไปเฉพาะด้านใดด้านหนึ่งดังที่แต่ละสำนักปรัชญาข้างต้นมองนั้นยังมีข้อบกพร่อง เพราะเหตุผล ดังนี้

๑. สุขนิยม มุ่งตอบสนองความต้องการทางร่างกายและให้ความสำคัญแก่วัตถุมากเกินไป

๒. ปัญญานิยม มุ่งที่ตอบสนองความต้องการทางสติปัญญาเพียงอย่างเดียว โดยไม่ให้ความสำคัญแก่ความต้องการทางด้านอื่นของมนุษย์คือความต้องการด้านอารมณ์ความรู้สึก กับความต้องการด้านการยอมรับจากสังคม รวมทั้งความต้องการความดีงามและความสำเร็จ

๓. วิมุตินิยม มุ่งแต่เอาชนะความต้องการ จนบางคนกลายเป็นพวกทรมานตนเอง หรือบางคนก็เป็นพวกปฏิเสธคุณค่าและความต้องการบางอย่างที่มนุษย์พึงสัมผัสไปเสีย

๔. อัตถิภาวนิยม ก็มุ่งแต่จะแสวงหาอิสรภาพ เสรีภาพ มุ่งการปฏิบัติที่อยู่นอกกรอบจนกลายเป็นการละเมิดกฎเกณฑ์ทางสังคมในบางครั้ง เพราะมนุษย์เป็นสัตว์สังคม ไม่อาจเป็นอยู่โดยลำพังตัวเองได้ จำเป็นต้องมีการรวมกลุ่มเป็นประชาคมขึ้น และเมื่อมีการรวมกลุ่มเป็นประชาคมก็จำเป็นต้องวางกฎเกณฑ์เพื่อใช้ปฏิบัติร่วมกัน มิฉะนั้นสังคมก็จะเกิดความสับสนวุ่นวายไร้กฎระเบียบ

๕. ลัทธิมนุษยนิยม มองว่ามนุษย์เรามีส่วนประกอบอยู่สองส่วน คือ ร่างกายและจิตวิญญาณ จุดมุ่งหมายและคุณค่าของชีวิต คือ การแสวงหาสิ่งตอบสนองความต้องการทางร่างกายและวัตถุ ในขณะที่เดียวกันมนุษย์ควรแสวงหาความรู้และสิ่งตอบสนองความต้องการทางสติปัญญาและจิตวิญญาณบ้างตามแต่โอกาสพอๆ กับอิสรภาพและสิ่งสนองความต้องการด้านสุนทรีย์ะ รวมทั้งต้องรู้จักชื่นชมต่อความดีงามของผู้อื่น รู้จักทำตัวให้เป็นที่ยอมรับของสังคม รู้จักตั้งเป้าหมายของงานและทำให้สำเร็จ เพื่อความภาคภูมิใจในผลงาน^{๖๔}

ลักษณะของความสุขแบ่งออกเป็นความสุขที่เกี่ยวข้องกับวัตถุผูกพันกับเรื่องทางโลก จึงเรียกว่าเป็นความสุขระดับโลกียสุข คือความสุขที่อยู่ในโลก ส่วนความสุขจากธรรมะหรือโมกษะนั้น

^{๖๓} ปรีดา จันทรแจ่มศรี, ความจริงของชีวิต, (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๕๑), หน้า ๘๘.

^{๖๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๐.

เป็นความสุข ความอึดเอิบ ความปิติทางด้านจิตใจล้วนๆ หลุดพ้นจากความยึดถือในวัตถุต่างๆ จึงเรียกว่าเป็นความสุขระดับโลกุตระสุข คือ ความสุขระดับเหนือโลก

หลักการของจริยธรรมทางสิ่งแวดล้อม Miller ได้เสนอในโลกทัศน์แนว “Sustainable-Earth Worldview” ในคำสอนของศาสนาที่สำคัญ บางคนอาจจะบอกว่าเป็นอุดมคติมากเกินไป เป็นเรื่องที่ปฏิบัติได้ยาก ในความเป็นจริง จริยธรรมต้องการจะตัดเตือนใจเราว่าวิถีทางที่กำลังดำเนินอยู่นั้นเป็นสิ่งที่ผิดเป็นหนทางที่นำไปสู่ความล่มสลายของสิ่งแวดล้อม และเป็นอันตรายต่อชีวิตของสิ่งมีชีวิตทั้งหมดในโลกธรรมชาติเชื่อว่า เราควรสร้างสรรค์สังคมใหม่ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความรัก เมตตาธรรม ความร่วมมือกัน ความยุติธรรม และความห่วงใยต่อเพื่อน มนุษย์และสรรพสัตว์ในโลกธรรมชาติ สังคมใหม่แบบนี้จะเป็นสังคมที่ยั่งยืน ผู้คนมีชีวิตอยู่อย่างมีคุณภาพ ส่วนสังคมอุตสาหกรรมนิยมที่เรากำลังพบเห็นอยู่ในขณะนี้มันเป็นสังคมที่เน้นความเห็นแก่ตัว การแข่งขัน ความก้าว ร้าว การแสวงหาวัตถุและความเจริญสูงสุด และการชู้ตริตรกรรมชาติสังคมนี้นี้มีแต่จะทำลายสิ่งแวดล้อมและชีวิตจิตใจของมนุษย์โลกทัศน์ ต้องการให้มี “การปฏิวัติสังคม” ที่เน้นการเปลี่ยนทางจิตสำนึกนั่นเอง จริยธรรมทางสิ่งแวดล้อมใหม่ ชี้ให้เราเห็นว่ามนุษย์เรามีความต้องการ ๒ แบบ ความต้องการที่ไม่จำเป็นกับความต้องการที่แท้จริง ระบบอุตสาหกรรมนิยมมุ่งเน้นแต่เรื่องกระตุ้นความต้องการที่ไม่จำเป็นซึ่งใช้ทรัพยากรมาก สิ่งที่ถูกตัดคือ เราสนองความต้องการแบบที่แท้จริงเท่านั้น ซึ่งวิถีชีวิตแบบใหม่จะต้องมีลักษณะเรียบง่าย ปฏิเสธบริโภคนิยม ไม่ลุ่มหลงในวัตถุ และใช้ชีวิตอย่างมีความหมาย^{๖๕}

หลักการแห่งความประพฤติของสิ่งแวดล้อมเป็นการกระทำของมนุษย์ทุกคนที่ปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อมซึ่งพวกเขาอาศัยอยู่บนพื้นฐานแห่งการพึ่งพาอาศัยอย่างสมดุล เราเชื่อว่าความประพฤติหรือพฤติกรรมของมนุษย์นั้น เกิดจากการตอบสนองต่อสิ่งแวดล้อม โดยมีองค์กรประกอบที่เกี่ยวข้องอื่นๆ อาทิ ความตระหนัก ค่านิยม ทศนคติ ความรู้ ทักษะ และปัจจัยที่เกี่ยวข้องอื่นๆ ทำให้มนุษย์แสดงความประพฤติหรือพฤติกรรมต่อสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกันตั้งนั้นจริยธรรมสิ่งแวดล้อม นั่นคือจิตสำนึกสีเขียว สามารถนำมาปรับใช้ชีวิตประจำวันได้ โดยเห็นการมีจิตสาธารณะโดยเห็นประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน ปลูกจิตสำนึกที่ดี ถ้าคนเรายังมองไม่เห็นความงดงามของธรรมชาติ ทำดีแล้วย่อมเกิดผล ก็ทำส่งผลให้เราทำต่อไปอย่าไปท้อแท้ แต่ก็จงสู้และยึดมั่นในสิ่งที่ทำ จะทำให้เรามีความสุขในสิ่งที่ทำ และในด้านการการเกษตรสามารถนำมาใช้ในการทำนาปีลักษณะของไร่นาสวนผสมเก็บผลผลิตกินได้ตลอดทั้งปี ส่งผลให้เกษตรกรมีรายได้ มีชีวิตแบบพอเพียง นำทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้ในชีวิตประจำวันได้ ในการพัฒนาใครเราต้องพัฒนาตัวเราก่อน พึ่งตนเองไม่เบียดเบียนใคร ขอให้มีความขยันอดทนซื่อตรงต่อหน้าที่ ไม่ยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติดอยู่ในหลักศีลธรรมอันดีงามจะส่งผลทำให้เรามีความสุขในชีวิตและดำเนินชีวิตไปโดยพึ่งพาอาศัยกัน “คนรักป่า ป่ารักคน” ตราบใดที่เรามองโลกด้วยทรรศน์แบบอุตสาหกรรมนิยม เราไม่มีวันหลุดพ้นไปจากวิกฤตการณ์ทางสิ่งแวดล้อมได้เลย จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการมองโลกด้วยวิถีทางใหม่ที่เชื่อว่า “โลกเป็นระบบที่มีชีวิต เราเป็นสิ่งมีชีวิต ที่ไม่อาจแยกจากธรรมชาติได้มนุษย์เป็นเดียวกับธรรมชาติ เป็นสมาชิกของประชาคมโลกธรรมชาติ ซึ่งเต็มไปด้วยสิ่งมีชีวิตหลากหลายที่มีความเชื่อมโยงกัน” เราอาจเรียกแนวใหม่นี้ว่า “Sustainable Earth Worldview” โลกธรรมชาตินี้ยั่งยืน^{๖๖}

^{๖๕} คณิต ฐานธรรมเจริญ, จริยธรรมสิ่งแวดล้อม, หน้า ๔.

^{๖๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕.

บทที่ ๓

แนวคิดทางด้านสิ่งแวดล้อมของพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย

พระพุทธศาสนาในประเทศไทยมีความเจริญรุ่งเรืองมาช้านาน โดยเฉพาะนับจากพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ถือเป็นยุคทองของพระพุทธศาสนาในภูมิภาคนี้ ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในดินแดนแถบนี้ ทำให้สถาบันสงฆ์ล้านนามีบทบาทและสถานภาพพิเศษทางด้านสังคม สถาบันสงฆ์ล้านนา นับว่ามีบทบาทเป็นอย่างมากในกลุ่มประชาชน กล่าวคือ พระสงฆ์เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมในทางพระพุทธศาสนาและตามคติความเชื่อของชาวบ้านควบคู่กันไปด้วย นอกจากการเป็นผู้นำทางสังคมแล้ว พระสงฆ์ของล้านนาอย่างพระครูบาศรีวิชัย ได้รับการยกย่องให้มีฐานะเป็น “นักบุญแห่งล้านนา” ตามคติความเชื่อของท้องถิ่น ที่เชื่อว่าจะมีนักบุญเกิดขึ้น เพื่อช่วยเหลือเวไนยสัตว์ในโลกให้พ้นจากความทุกข์และจรรโลงให้พระพุทธศาสนาดำรงต่อไป

๓.๑ ประวัติของพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย

พระครูบาศรีวิชัยมีถิ่นกำเนิดอยู่ที่ชุมชนบ้านปาง ตำบลแม่ตื่น (ปัจจุบัน คือ ตำบลศรีวิชัย) อำเภอเถิน จังหวัดลำพูน ซึ่งเป็นหมู่บ้านเล็กๆ ที่อยู่ห่างจากอำเภอเมืองลำพูนประมาณ ๖๖ กิโลเมตร และห่างจากอำเภอเถิน ๓๙ กิโลเมตร เหตุที่เรียกชื่อชุมชนแห่งนี้ว่า “บ้านปาง” ก็เพราะว่าด้านทิศใต้ของหมู่บ้านมีห้วยแม่ปางไหลผ่าน ชาวบ้านจึงเรียกชื่อหมู่บ้านของตนตามสภาพภูมิศาสตร์ที่ตั้งของชุมชน เอกสารบางเล่มเขียนไว้ว่าเหตุที่ชื่อบ้านปางก็เพราะบริเวณนั้นเป็นที่ตั้งปาง ของคนผู้มีอาชีพคล้องช้าง กล่าวคือ ต้นวงศ์ตระกูลของพระครูบาศรีวิชัย เป็นต้นตระกูลคนคล้องช้างและนักรบ

ผู้เป็นต้นวงศ์ตระกูลของพระครูบาศรีวิชัย มีชื่อว่า หมื่นผาบ เป็นชาวกะเหรี่ยงแดง (ไม่พบว่ามีชื่ออะไร) มีภรรยาชื่อนางมอย อาศัยอยู่ตามภูเขาสูงมีความสามารถในการคล้องช้าง (หมอคล้องช้าง) ในปี ๒๔๑๔ - ๒๔๓๑ เจ้าหลวงดาราธิเรกฤทธิ์ไพโรจน์ หรือ เจ้าดาวเรือง เป็นเจ้าผู้ครองเมืองลำพูนองค์ที่ ๗ ได้ชักชวนหมื่นผาบ พร้อมพรรคพวกให้มาเป็นผู้รับใช้ใกล้ชิดและให้มาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านสันป่าแยงหลวงในเมืองลำพูน เมื่อมีศึกสงครามก็ให้มีหน้าที่ออกทัพจับศึกด้วยหมื่นผาบทำหน้าที่ต่างๆ ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต เป็นผู้มีความสามารถ กล่าวหาญ เข้มแข็งอดทนดี เจ้าผู้ครองเมืองลำพูนเห็นถึงความสามารถจึงแต่งตั้งยศให้เป็น “หมื่นผาบ” (คำว่า ผาบ = ปราบ ในภาษาไทย) หมายถึง ผู้มีความสามารถในการรบและปราบศัตรูอย่างกล้า^๑ สิริวิชัยกัณฑ์ตระกูลวงศ์กล่าวว่า “หมื่น เป็นยศชั้นปกครอง (ของล้านนา) สมัยก่อน”^๒ จรัส โฆษณานันท์ ให้ความหมายว่า

^๑ ภูษิสสัชโย บงกชผ่องอำไพ : พุทธนิพนธ์ ผลชัยอรุณ, ครูบาเจ้าศรีวิชัยนักบุญแห่งล้านนาครูบา ศีลธรรม, หน้า ๓.

^๒ สิริวิชัย กัณฑ์ตระกูลวงศ์, ตำนานวัดพระธาตุดอยสุเทพราชวรวิหาร ฉบับอิงประวัติศาสตร์, (เชียงใหม่: หจก.เชียงใหม่โรงพิมพ์แสงศิลป์, ๒๕๕๓), หน้า ๒๑.

หมื่นผาบ“หมายถึงผู้มีความสามารถในการปราบศัตรูเป็นจำนวนหมื่น”แต่ตำแหน่ง “หมื่นสาร” มิได้หมายถึงผู้มีสารต่าง ๆ เป็นหมื่นฉบับ หากหมายถึง ผู้ทำงานเกี่ยวกับพระราชสาส์น และชื่อตำแหน่งที่ขึ้นต้นด้วย “หมื่น” นี้เป็นตำแหน่งของอำมาตย์ผู้รับใช้ใกล้ชิดเจ้าผู้ครองนครในอดีตนั่นเอง” แสดงว่าในอดีตหมื่นผาบผู้เป็นต้นวงศ์ตระกูล (ทวด) ของพระครูบาศรีวิชัย คงได้เป็นผู้รับใช้ใกล้ชิดเจ้าหลวงดาราดิเรกฤทธิ์ไพโรจน์ด้วยคนหนึ่งอย่างแน่นอน หลังจากหมื่นผาบเสียชีวิตลงประชาชนชาวบ้านปางได้รำลึกถึงคุณงามความดีของท่านในฐานะที่เป็นบุคคลแรกที่มาบุกเบิกสร้างชุมชนบ้านปางบริเวณผืนนาตรงที่เป็น“ปอดแฮด”(บึงโคลนที่แรดชอบอาศัยนอน) ขึ้น ชาวบ้านปางจึงได้ร่วมกันสร้าง “ศาลหมื่นผาบ” ไว้เป็นอนุสรณ์สถานของชุมชนอยู่ไม่ไกลจากสถานที่กำเนิดพระครูบาศรีวิชัยมากนัก และกำหนดจัดประเพณีไหว้ดวงวิญญาณหมื่นผาบในเดือน ๖ เหนือ(เดือนมีนาคม) ขึ้น ๙ ค่ำของทุกปี^๔

ชาติกำเนิด

ชาติกำเนิดของพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัยในช่วงปลายสมัยแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ พระมหากษัตริย์แห่งมหาจักรีบรมราชวงศ์ กรุงรัตนโกสินทร์ นายควาย นางอุสา (ไม่ปรากฏนามสกุลในเอกสารต่าง ๆ ที่เขียนถึงพระครูบาศรีวิชัย) ได้อยู่กินครองความรักกันอย่างสามภรรยาทั่ว ๆ ไปนายควาย นางอุสาประกอบอาชีพทำไร่ ทำนาและหาของป่าเหมือนชาวบ้านคนอื่น ๆ ในแถบนั้น ก่อนจะตั้งครรภ์บุตรคนที่ ๓ คือนางอุसानอนหลับและฝันว่าได้เดินเข้าไปในป่าลึกเพียงคนเดียว ได้ไปพบต้นโพธิ์ใหญ่ต้นหนึ่งสวยงามมากอย่างไม่เคยเห็นที่ไหนมาก่อน ต้นโพธิ์นั้นมีกิ่งก้านสาขาเป็นร่มเงาให้ฝูงสัตว์น้อยใหญ่มากมายมาอยู่อาศัยอย่างมีความสุข นางได้เห็นแล้วเกิดความปีติใจยิ่งนัก เมื่อเดินเข้าไปอยู่ใกล้ ๆ ต้นโพธิ์นั้น นางรู้สึกมีความสุขมากเหมือนได้ขึ้นสวรรค์ชั้นฟ้า ตอนเช้าตื่นขึ้นมายังไม่ทันได้ล้างหน้าแปรงฟัน นางรีบเล่าเรื่องราวความฝันให้สามีฟัง นายควายผู้เป็นสามีก็รู้ทันทีว่าความฝันอย่างนี้ เป็น “ฝันดี” หาใช่ฝันร้ายไม่ สุบินนิมิตนี้จะนำสิ่งดี ๆ มาสู่ครอบครัวอย่างแน่นอน ต่อมาไม่นานเท่าไรนางอุสาก็ตั้งครรภ์บุตรคนที่ ๓ เมื่อครบกำหนดบุตรคนที่ ๓ ก็คลอดออกมาใน วันอังคารที่ ๑๑ มิถุนายน พ.ศ.๒๔๒๑ (ตรงกับเดือน ๙ ของทางเหนือ, เดือน ๗ ของไทยภาคกลาง) สองสามีภรรยาได้ปรึกษากันแล้วตั้งชื่อให้บุตรคนนี้ว่า “ด.ช.อินเพื่อน” “อินตาเพื่อน” หรือ “ฟ้าฮ้อง”(เอกสารบางเล่มเขียนว่าเกิดปี พ.ศ.๒๔๒๐ ผู้เรียบเรียงได้เทียบดูกับปฏิทินโหราศาสตร์ ๑๕๐ ปีแล้ว พบว่า ปี พ.ศ.๒๔๒๐ เป็นปีฉลู (วัว) ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า วันเดือน ปีเกิดที่ถูกต้องของพระครูบาศรีวิชัย คือ วันอังคารที่ ๑๑ มิถุนายน พ.ศ.๒๔๒๑ เพราะเป็น ปีชลา (เสือ) อันเป็นปีเกิดของท่าน)

^๓ จรัส โฆษณานันท์, พระครูบาเจ้าศรีวิชัยอริยสงฆ์แห่งล้านนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เพ็ญฟ้า, ๒๕๔๙), หน้า ๑.

^๔ ภูษิสส์ไชย บงกชผ่องอำไพ : พุทธินันตะ ผลชัยอรุณ,ครูบาเจ้าศรีวิชัยนักบุญแห่งล้านนาครูบาศีลธรรม, หน้า ๓.

วันที่ ด.ช.ฟ้าฮ้องเกิดนั้นตรงกับขึ้น ๑๑ ค่ำ ปีมาล หรือ ปีมะแมของล้านนา ด.ช.ฟ้าฮ้องเกิดจากท้องมารดาในเวลาหัวค่ำ หรือพลบค่ำ ที่ชุมชนบ้านปางตำบลแม่ตืนอำเภอสีจิงหวัดลำพูน ต่อมาสองสามีภรรยา ก็ได้ให้กำเนิดบุตรธิดาอีก ๒ คน รวมเป็น ๕ คนดังนี้

๑.นายอินไหว (ถูกงูกะปะกัดเสียชีวิตเมื่ออายุ ๑๘ ปี)

๒.นางอวน

๓.นายอินเพื่อน, อินตาเพื่อน หรือ ฟ้าฮ้อง (พระครูบาเจ้าศรีวิชัย สิริวิชัย)

๔.นางแว่น

๕.นายทา

คำว่า “อินเพื่อน” “อินตาเพื่อน” หรือ “ฟ้าฮ้อง” นี้เป็นคำเมือง (ภาษาล้านนา) แปลว่า กระเทียมหรือเสียงดังเหมือนฟ้ากัมปนาท ทั้งนี้ก็เพราะว่าในวันที่บุตรคนที่ ๓ ของนายควาย นางอุสาเกิดนั้น มีเหตุการณ์อัศจรรย์เกิดขึ้นด้วย คือ มีแผ่นดินไหวสั่นสะเทือนไปทั่ว พายุพัดกระหน่ำ ฟ้าร้องดังก้องกัมปนาทพาดเปรี้ยงปร้างลงมาอย่างน่าอัศจรรย์ยิ่งนัก คนทั่วไปจึงเข้าใจว่า “พระอินทร์ได้ส่งผู้มีบุญมาเกิด” ฝ่ายบิดาของพระครูบาศรีวิชัยคงจะสืบเชื้อสายมาจากหมื่นผาบ ซึ่งเป็นชาวปกากะญอ (กะเหรี่ยง)หมื่นผาบมีลูกสาวชื่อ “นางน้อย”ได้แต่งงานกับ“นายอ้าย”พ่อของพระครูบาศรีวิชัยเป็นลูกของนายอ้ายกับนางน้อยนั่นเอง^๕ อุบนิสัยในวัยเด็กและวัยรุ่นของเด็กชายฟ้าฮ้องท่านเป็นเด็กเลี้ยงง่ายมากเพราะท่านเป็นผู้มีบุญมาเกิดจึงไม่ค่อยเจ็บไข้ได้ป่วยเหมือนเด็กๆ ทั่วไป เป็นเด็กช่างคิดช่างฝัน ขาดฉลาด เจียบขริ่ม สุภาพเรียบร้อย ไม่ค่อยพูดค่อยจา ไม่ชอบเที่ยวเตร่เป็นคนอดทนมุ่งมั่นเอาจริงเอาจัง มักจะหาเวลาไปนั่งขบคิดสิ่งต่างๆ อย่างเจียบๆ อยู่คนเดียวตามใจแต่ไม่ชอบความวิเวกกลางป่าเขาท่านเป็นเด็กที่มีความขยันขันแข็งเอาการเอางาน บิดามารดาของท่านมอบหมายให้ไปเลี้ยงควายในทุ่งนาทุกๆ วัน ท่านก็รับทำหน้าที่ของลูกด้วยความกตัญญูทุกเวลาที่ ท่านมีอุปนิสัยที่แตกต่างจากเด็กๆ ทั่วไป คือ มีจิตใจโอบอ้อมอารี ถือศีลห้า มีความรัก ความเมตตาต่อสัตว์ทุกชนิด ไม่คิดจะเบียดเบียนรังแกหรือทำร้ายชีวิตสัตว์ต่างๆ แต่อย่างใด

พระครูบาศรีวิชัยมีอุปนิสัย “ใจบุญ” มาตั้งแต่เด็กๆ แล้ว ดังมีเรื่องเล่าว่าสมัยเมื่อยังเป็นเด็ก มีอยู่วันหนึ่งบิดาของท่านออกไปจับปลาในลำห้วย ได้ปลาตัวใหญ่มาขังไว้ในโอ่งน้ำเพื่อไว้ให้มารดาของท่านทำอาหารกินมื้อเย็นแต่พอมารดาของท่านจะไปจับปลาตัวนั้นมาฆ่า ปรากฏว่าปลาที่ขังไว้ไม่มีเสียงแล้วมารดาของท่านครุ่นคิดอยู่ว่าปลาไม่มีทางจะกระโดดออกจากโอ่งไปเองได้ เพราะสามีได้ใช้ไม้กระดานแผ่นใหญ่ปิดฝาโอ่งอย่างแข็งแรง

บิดาของท่านเรียกลูกๆ ทุกคนมาสอบถามด้วยความสงสัย ฟ้าฮ้องยอมรับสารภาพว่าตนได้จับปลาที่อยู่ในโอ่งไปปล่อยเพราะสงสารปลาตัวนั้นที่จะต้องตายกลายเป็นอาหารของคนจึงนำปลาตัวนั้นไปปล่อยลงในน้ำห้วย บิดาและมารดาของท่านถึงกับนิ่งอึ้งอยู่ครู่หนึ่ง เพราะรู้สึกแปลกใจที่ฟ้าฮ้องมีความคิดไม่เหมือนเด็กๆ ทั่วไปเวลาต่อมาเมื่ออยู่วันหนึ่งเด็กชายฟ้าฮ้องได้กราบขอร้องให้บิดาของตนเลิกเข้าป่าล่าสัตว์ โดยให้เหตุผลกับบิดาว่าสัตว์ทุกชนิดย่อมรักชีวิตของมันเหมือนคนเรา การล่าสัตว์เป็นการทำบาปเพราะผิดศีล ตั้งแต่วันนั้นเป็นต้นมาบิดาของท่านก็เลิกเข้าป่าล่าสัตว์อย่างเด็ดขาดเพราะคล้อยตามเหตุผลของลูกชาย ในวัยเด็กฟ้าฮ้องชอบกินอาหารประเภทผักและผลไม้เป็นประจำ

^๕ ภูษิสส์ไชย บงกชผ่องอำไพ : พุทธนิพนธ์ ๓๖๖, พระครูบาเจ้าศรีวิชัยนักบุญแห่งล้านนาครูบา ศีลธรรม, หน้า ๕.

ทุกวัน เช่น หัวเผือก หัวมัน ถั่ว งา ผักหนึ่ง ผักลวก กล้วย ฯลฯ ชอบกินแต่อาหารมังสวิรัตินี้เป็นชีวิตจิตใจ และเมื่อเป็นพระท่านก็ได้อธิษฐานจิตไม่ฉันเนื้อตลอดชีวิต^๖ ภิกษุอานันท์ พุทธธัมโม กล่าวว่ “สาเหตุที่ไม่ฉันเนื้อเริ่มอายุได้ ๒๖ ปีท่านตั้งจิตอธิษฐานไม่ฉันเนื้อทุกชนิด” ท่านเว้นขาดจากอบายมุข ทั้งปวง ชอบเสียงเพลงเป็นชีวิตจิตใจ เช่น ชอบเป่าขลุ่ยตีดซิ่งและชอบขับร้องเพลงจ้อยซออันเป็น เพลงพื้นบ้านล้านนาทั่วไป^๗

ได้รับการพยากรณ์จากพระรุดงค์

เมื่อเด็กชายฟ้าฮ้องเจริญอายุได้ประมาณ ๑๐ ขวบ วันหนึ่งขณะที่ไปเลี้ยงควายอยู่กลางทุ่งนาตามปกติ ก็มีพระรุดงค์รูปหนึ่งเดินผ่านมา ด.ช.ฟ้าฮ้องยกมือไหว้ด้วยความเคารพ

“ทำอะไรอยู่กลางทุ่งนา” พระรุดงค์ถาม

“ช่วยพ่อแม่เลี้ยงควายครับ” ฟ้าฮ้องตอบ

“เป็นลูกกตัญญูดีนะ...” พระรุดงค์กล่าวชม “โตขึ้นอยากเป็นอะไรละ?”

“อยากบวชอย่างท่านครับ” ฟ้าฮ้องตอบ

พระรุดงค์รูปนั้นมองดูเด็กชายด้วยความแปลกใจ ทันใดนั้นก็เห็น “เงากลดพระ” ซ่อนอยู่บนศีรษะของเด็กชายฟ้าฮ้องอย่างมีปาฏิหาริย์อัศจรรย์ยิ่งนัก ทั้ง ๆ ที่กลดก็ยังไม่อยู่บนบ่าของท่าน พระรุดงค์รูปนั้นเดินทางไปยังบ้านของเด็กชายฟ้าฮ้อง เมื่อไปถึงก็ได้พบกับพ่อแม่ของเด็กชายพระรุดงค์ได้กล่าวกับพ่อแม่ของเด็กชายว่า “ถ้าให้ลูกชายของโยมได้บวชในพระพุทธศาสนาแล้วจะเป็นผู้ทำให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองมั่งคั่งถาวรในล้านนาสืบไป” (พระรุดงค์รูปนี้สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นรูปเดียวกับพระครูบาชิตยะ ซึ่งเดินรุดงค์มาจากเมืองลำพูนมาปักกลดเจริญสมณธรรมมณเฑียรณอยู่ตรงเชิงเขาตอนเหนือของวัดบ้านปางต่อมาได้เป็นเจ้าอาวาสวัดบ้านปาง)

เข้าเป็น “ชะโยมวัด (เด็กวัด)” เมื่อปี พ.ศ.๒๔๓๘ เด็กชายฟ้าฮ้องโตขึ้นเป็นหนุ่มอายุได้ ๑๗ ปี พ่อแม่นำไปพร้อมกับนายบุญปิ่น ซึ่งเป็นเพื่อนบ้านกัน เพื่อไปฝากให้อยู่วัดกับ พระครูบาชิตยะ เจ้าอาวาสวัดบ้านปาง บางแห่งเรียกท่านว่า ครูบาแข่งแคะ เพราะท่านเดินขาเกแปลก ๆ (นักวิชาการบางคนเขียน “แข่งแคะชาสัน”) นายฟ้าฮ้องกับนายบุญปิ่นได้เป็น “ชะโยมวัด” ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา พระครูบาชิตยะผู้เป็นอาจารย์ให้เด็กชายทั้ง ๒ คนเรียนหนังสือในชั้นพื้นฐานก่อน คือ ให้เรียนอักษรธรรมภาษาล้านนาเรียนคัมภีร์ทางศาสนา เช่น คำสอนจากชาดกต่าง ๆ พร้อมกับฝึกท่องบทสามเณรสิกขาและคำขอบรรพชาได้จนคล่องแคล่วนายฟ้าฮ้องมีความขยัน มีความตั้งใจ หัวไว ไหวพริบปฏิภาณดี เมื่ออาจารย์แนะนำอะไรให้ก็สามารถจดจำได้หมดอย่างรวดเร็ว จนเป็นที่แปลกประหลาดใจของผู้เป็นอาจารย์ยิ่งนัก พระครูบาชิตยะรักฟ้าฮ้องมาก คิดว่าหากฟ้าฮ้องได้บวชเรียนแล้วคงจะนำความเจริญรุ่งเรืองมาสู่พระพุทธศาสนาเป็นแน่แท้ พระอาจารย์จึงดำริที่จะจัดพิธีบรรพชาสามเณรให้ฟ้าฮ้องโดยเร็ว ฟ้าฮ้องเป็นชะโยมอยู่ที่วัดบ้านปางเป็นเวลา ๑ ปี^๘

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖.

^๗ ภิกษุอานันท์ พุทธธัมโม, มหัทธรรยพระครูบาเจ้าศรีวิชัย. พิมพ์ครั้งที่ ๘, (เชียงใหม่: โรงพิมพ์พันธ์พันธ์, ๒๕๕๔), หน้า ๓๐.

^๘ ภูชิสส์ไชย บงกชผ่องอำไพ : พุทธิ์นันทะ ผลชัยอรุณ, ครูบาเจ้าศรีวิชัยนักบุญแห่งล้านนาครูบาศีลธรรม, หน้า ๖.

สู่เพศบรรพชิต

สู่เพศบรรพชิตบรรพชาเป็นสามเณรเมื่อฟ้าฮ้องโตเป็นหนุ่มเรียนหนังสือจนมีความชำนาญในภาษาล้านนา อ่านออกเขียนได้ ท่องบทสวดมนต์ต่าง ๆ อย่างง่าย ๆ ได้จนคล่องแคล่วและท่องคำขอบรรพชาได้จนเป็นที่พอใจของพระอาจารย์ คือ พระครูบาชิตยະขณะนั้นตรงกับปี พ.ศ. ๒๔๓๙ นายฟ้าฮ้อง อายุได้ ๑๘ ปี เข้าพิธีบรรพชาเป็น “สามเณร” ณ วัดบ้านปาง พร้อมกับนายบุญบั่น (อายุ ๑๗ ปี) โดยมี พระครูบาชิตยະ เป็นพระอุปัชฌาย์ ได้รับขนานนามใหม่จากพระอุปัชฌาย์ว่า “สามเณรศรีวิชัย” ส่วนเพื่อนที่ชื่อ บุญบั่น ได้ชื่อใหม่ว่า “สามเณรธรรมชัย” เป็นที่น่าสังเกตุว่าสมัยนั้นในสังคมล้านนาพระอุปัชฌาย์นิยมตั้งฉายานามให้กับสามเณรผู้บวชใหม่ด้วยก่อนวันบรรพชาฟ้าฮ้องได้บอกกับพ่อแม่ว่า “จะบวชไม่สึก จะทำงานเพื่อพระพุทธศาสนาให้สุดกำลัง จะมอบกายถวายชีวิตนี้ไว้ในผ้าเหลืองตลอดไป”^{๙๙}

อุปสมบทเป็นพระภิกษุปี พ.ศ. ๒๔๔๒ สามเณรอินเพื่อนอายุครบ ๒๑ ปี จึงได้รับการอุปสมบท ณ วัดบ้านไธ้หลวง ตำบลไธ้หลวง อำเภอเถิน จังหวัดลำพูน โดยมีครูบาสมณะเป็นพระอุปัชฌาย์ ได้รับฉายาว่า “สิริวิไชโย” ซึ่งแปลว่า ผู้ชนะอย่างหมดจด^{๑๐} หลังจากอุปสมบทแล้วคนทั่วไปจึงเรียกท่านว่า “พระสิริวิไชโย” ผู้เรียบเรียงพบว่าเรื่องการเขียนสะกดชื่อของท่าน ในเอกสารหลายเล่มหลายฉบับเขียนแตกต่างกันไปตามยุคตามสมัย เช่น บางเล่มพบว่าเขียน “พระสิริไช” “พระศรีวิไชโย” “ครูบาศรีวิไชโย” “พระศรีวิชัยยา” “พระศรีวิชัยชนะภิกษุ” ในตราประจำตัวของท่านซึ่งเป็นวงรีมีรูปเสื่ออยู่ตรงกลาง มี ๕ ภาษา คือ ไทย, ล้านนา, จีน, พม่า, อังกฤษ เขียนว่า “PRA SRIVICHAI CHANA” ภาษาไทยเขียนว่า “พระศรีวิชัยชนะ” ได้มีผู้ค้นพบว่าเวลาเขียนชื่อในบัญชีนักกรรม ท่านเขียนชื่อของตัวเองว่า “พระสิริวิไชโยภิกษุ” ในจดหมายที่ท่านเขียนตอบพระครูศรีวิราชวชิรปัญญา วัดราชคฤห์เจ้าคณะแขวงเมืองพะเยาลงวันที่ ๑๐ ออก ๑๕ วันเสาร์ พุทธศักราช ๒๔๖๕ ท่านลงนามว่า “พระชัยยาภิกษุ” ส่วนในเอกสารของทางราชการที่รายงานผลการสอบสวนข้อกล่าวหาหรืออิทธิกรรมของท่านใช้คำว่า “พระศรีวิชัย” ต่อมาผู้เรียบเรียงชีวประวัติของท่านหลาย ๆ คนใช้คำว่า “ครูบาศรีวิชัย” บางคนแสดงความเคารพยกย่องท่านด้วยคำว่า “ครูบาเจ้าศรีวิชัย” บางคนใช้คำว่า “พระครูบาเจ้าศรีวิชัย” แต่อย่างไรก็ตามคำที่พบว่าใช้กันมากที่สุดก็คือคำว่า “ครูบาศรีวิชัย”^{๑๑}

การศึกษาเบื้องต้น

พระครูบาศรีวิชัย สิริวิไชโย อยู่จำพรรษาดูแลอุปฐากพระครูบาชิตยະผู้เป็นอาจารย์ที่วัดบ้านปางพร้อมกันนี้ได้มีวิริยะอุตสาหะศึกษาพระธรรมวินัย คือ ศีล ๒๒๗ ข้อ, กรรมฐาน ๔๐ (เม็กสิน ๑๐, อสุภะ ๑๐, อนุสติ ๑๐) อัปมัณญญา ๔, อาหาเร ปฏิกุศลสัญญา ๑, จตุธาตวัญญู ๑, อรูป ๔)

^{๙๙} ภูชิสัสไชโย บงกชผ่องอำไพ : พุทธอินันทะ ผลชัยอรุณ, ครูบาเจ้าศรีวิชัยนักบุญแห่งล้านนาครูบาศีลธรรม, หน้า ๗.

^{๑๐} พระปลัดเชียวชาญ สุวิชาโน, ๔๒ พรรษา ได้ร่มกาสาวพัสตร์ ครูบาเจ้าศรีวิชัย, (เชียงใหม่ : บริษัท วิทอินดีไซน์ จำกัด, ๒๕๕๗), หน้า ๒๑.

^{๑๑} ภูชิสัสไชโย บงกชผ่องอำไพ : พุทธอินันทะ ผลชัยอรุณ, ครูบาเจ้าศรีวิชัยนักบุญแห่งล้านนาครูบาศีลธรรม, หน้า ๘.

และได้ศึกษาวิชาต่างๆ เพิ่มเติมกับพระครูบาชัฏติยะอยู่ ๑ พรรษา ซึ่งนอกเหนือจากจะสอนพระไตรปิฎกแล้วพระครูบาชัฏติยะยังสอนวิชาไสยศาสตร์เวทมนตร์คาถาให้ด้วย พระศรีวิชัยได้ตั้งใจเรียนวิชาต่างๆ ด้วยความเคารพ ในช่วงพรรษานั้นเอกสารบางเล่มกล่าวว่าพระศรีวิชัยได้สักหมึกดำทั้ง ๒ ขาตามความนิยมของลูกผู้ชายสมัยนั้นในปี พ.ศ.๒๔๔๒ได้ขออนุญาตอาจารย์ไปเรียนวิชาการมรรณฐานทั้งสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน พร้อมกับเรียนคาถาอาคมต่างๆ กับ “พระครูบาอุปละ” ที่วัดดอยแต ตำบลท่าทุ่งแพ่งกิ่ง อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน เป็นเวลา ๑ พรรษา ซึ่งเป็นครูสอนกรรมฐานรูปสุดท้ายของพระครูบาศรีวิชัย^{๑๒}

การศึกษาด้านปฏิบัติและปริยัติกับครูบาวัตตอยคำ

เมื่ออายุได้ ๒๕ ปี พรรษาที่ ๕ พระครูบาศรีวิชัยได้เดินทางไปศึกษาวิธีปฏิบัติสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐานกับครูบาอุปละ วัดดอยแต อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน อีกครั้งเมื่อได้เรียนจนหายข้อสงสัยต่างๆ แล้วท่านก็กราบลาครูบาวัตตอยแตไปศึกษาด้านปริยัติและด้านปฏิบัติเพิ่มเติมกับพระครูบาวัตตอยคำ ซึ่งเป็นวัดที่มีชื่อเสียงทั้งด้านปริยัติและปฏิบัติเมื่อได้เข้าใจแจ่มแจ้งแล้วก็กลับไปอยู่ศึกษาที่พระอุปัชฌาย์ของท่าน คือ พระครูบาสมณะ (วัดบ้านโง้งหลวง) พระครูบาสมณะได้สอนเรื่อง “บทกรรมฐานและไตรลักษณ์” ให้พระครูบาศรีวิชัยจนครบถ้วนบริบูรณ์เมื่อได้เข้าใจอย่างละเอียดถี่ถ้วนในหลักธรรมคำสั่งสอนขององค์พระบรมศาสดาแล้ว ท่านก็เดินทางกลับสู่สำนักวัดบ้านปางด้วยความปีติสุข ตั้งใจปฏิบัติด้านกรรมฐานอย่างเดียวเพื่อมุ่งสู่ความสงบตามแนวทางที่ได้ศึกษาอบรมมาจากครูบาอาจารย์ทั้ง ๓ เพื่อประพาศพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์ ผุดผ่องด้วยความไม่ประมาท โดยการปฏิบัติอย่างเคร่งครัดในพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ดีแล้วอย่างถวายชีวิต^{๑๓}

ทำหน้าที่เจ้าอาวาส

พระครูบาศรีวิชัยได้อยู่ปฏิบัติอุปัชฌาย์อาจารย์รวม ๓ พรรษา ยังเป็นนิสิตมฤตกะ แล้วเจ้าอาวาสวัดบ้านปางก็หนีจากวัดบ้านปางไปอยู่แห่งอื่นต่อมาไม่นานเจ้าอาวาสองค์นั้นก็มรณภาพในเวลานั้นเหลือแต่พระลูกศิษย์ด้วยกัน ๒ รูป จึงช่วยกันเป็นธุระดูแลวัดบ้านปางนั้นต่อไป แต่ดูเหมือนว่าพระครูบาศรีวิชัยยังขาดทักษะการบริหารหรือการปกครอง ท่านต้องการจะหลีกเลี่ยงจากความวุ่นวายไปหาความสงบอยู่ตามวัดป่า เหมือนพระนักปฏิบัติทั่วไป เมื่อได้มารำพึงเห็นว่า “พระอริยเจ้าทั้งหลายในอดีตบำเพ็ญเมตตาภาวนารักษาพรหมวิหารทั้ง ๔ อินทรีย์ทั้ง ๖ ไม่นิยมอยู่ในอาวาสใกล้ชุมชนที่เกวียนด้วยเหล่าคฤหัสถ์ทั้งหลาย เป็นที่เลือกกลัวด้วยกิเลสภามและวิถุกามการจะตั้งใจทำความเพียง เจริญเมตตาภาวนา สงบจิตให้เป็น เอกัคคตา ก็ไม่เป็นที่สะดวก” พระครูบาศรีวิชัยได้ปรึกษากับพระที่อยู่ด้วยกันว่า “เราทั้งสองจักตั้งใจกระทำความเพียร เจริญเมตตาภาวนารักษาสิกขาบทวินัยให้มั่นเที่ยงแท้นั้น ควรไปแสวงหาสถานที่อันเหมาะที่จะเป็นวัดป่า อยู่ห่างไกลจากบ้านเรือนประชาชน

^{๑๒} ประวัติครูบาศรีวิชัย, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.dharma-gateway.com/monk/monk_biography/kb-srivichai/kb-srivichai-hist-07-01.htm, [๕ สิงหาคม ๒๕๕๙].

^{๑๓} ภูชิสส์ไชย บงกชผ่องอำไพ : พุทธอินันตะ ผลชัยอรุณ, ครูบาเจ้าศรีวิชัยนักบุญแห่งล้านนาครูบาศีลธรรม, หน้า ๑๑.

จึงจะเป็นทางแห่งความสงบตามคลองแห่งพระอริยเจ้าแท้” จึงจัดหาที่สร้างวัดป่าเพื่อปลีกิเวศต่อไป

หาที่สร้างวัดใหม่

ครั้นตกลงกันแล้ว ก็พากันไปหาสถานที่ อันเหมาะสมที่จะเป็นวัดป่า จึงพบที่บนเขาลูกหนึ่ง อยู่ทางทิศเหนือบ้านปาง มีความเหมาะสมมากจึงจัดเตรียมเครื่องสักการะ ไปขออนุญาตจากครูบาอาจารย์ที่เป็น “เจ้าหัวหมวด” ตำบลบ้านปาง เพื่อจะไปสร้างวัดป่าอยู่บนเขาลูกนั้น ครั้นได้รับอนุญาตแล้ว ก็พากันกลับมายังวัด วันหนึ่งครูบาศรีวิชัยพร้อมกับเพื่อนสหธรรมิก พากันตระเตรียมขำมตอก ดอกไม้ ธูปเทียน ขึ้นไปบนเขาที่จะสร้างวัด แล้วทำการสักการบูชาเสี่ยงทายว่า “บัดนี้ข้าพระพุทธเจ้าจักขอเสี่ยงทาย ตั้งคำสั่งจะอธิฐานต่อ อินทร์ พรหม ยมราช ท้าวจตุโลกบาล ทั้งสี่ พระธรรณี และเหล่าอากาศเทวดา ฌกามาวจรเทวดา ปัพพตเทวดา รุกขเทวดาทั้งหลาย ที่อยู่รักษาอรัญญูปัพพตคีรีที่นี่ ด้วยว่าบัดนี้ อาตมาจักมาก่อสร้างอรัญญาวาสในที่นี้ เพื่อให้เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธปฏิมา และเป็นທີ່พระสงฆ์สามเณรเข้ามาเล่าเรียนและเมตตาภาวนา เพื่อเป็นค้ำชูพระพุทธศาสนา トラบเท่า ๕,๐๐๐ พระวัสสา ถ้าแม้จักสำเร็จตั้งคาปณิธานแล้วไซ้ ขอให้ปรากฏเห็นนิมิตหมายอันเป็นมงคล ให้เห็นประจักษ์ในคืนวันนี้เถิด” ดูเหมือนว่าเป็นการเสี่ยงทายและการตั้งสัตยาธิษฐานโดยเฉพาะเมื่อท่านจะทำการใหญ่และต้องใช้ทุนทรัพย์และแรงงานจำนวนมากจึงสำเร็จ

ได้นิมิตฝันที่เป็นมงคล

ครั้นตั้งสั่งจะอธิษฐานดีแล้ว ท่านก็กลับลงมาสู่วัดในวันนั้นเอง พอถึงกลางคืนตอนใกล้รุ่งก็ได้ฝันนิมิตฝันว่า มีพระจันทร์ดวงหนึ่ง ปรากฏออกมาจากกลีบเมฆ มีรัศมีแจ่มจรัสเรืองสดใส มีวรรณะงดงามเหมือนพระจันทร์วันเพ็ญเต็มดวง ครั้นตื่นขึ้นรู้ว่าฝันแล้ว ท่านก็ได้ปิติโสมนัสยิ่งนัก ด้วยมั่นใจว่าคงจักสมตั้งคาปณิธาน เพราะได้เห็นเป็นมงคลดังกล่าว ลุถึงจุลศักราช ๑๒๖๖ เดือนอ้าย แรม ๑ ค่ำ ตรงกับ พ.ศ.๒๔๔๗ พระครูบาศรีวิชัยก็พาเอาภิกษุสามเณรแลศรัทธาญาติโยม ขึ้นไปปรับพื้นที่ ณ สถานที่นั้นให้โล่งเตียน แล้วพากันก่อตั้งขึ้นเป็นวัดป่า สร้างกุฏิ วิหาร โบสถ์ หอไตร และศาลาบาตร เมื่อสร้างเสร็จแล้วก็พาลูกศิษย์ ย้ายจากวัดบ้านปาง ขึ้นไปอยู่วัดป่าที่ตั้งอยู่บนเขา และได้ตั้งชื่อวัดใหม่ว่า “วัดศรีดอนไชยทรายมูลบุญเรือง” ซึ่งปัจจุบันชาวบ้านนิยมเรียกกันว่า วัดบ้านปาง ตำบลศรีวิชัย อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน^{๑๔}

จริยวัตรของท่านพระครูบาศรีวิชัย

เวลา ๐๑.๐๐ น.ปฏิบัติธรรมพิจารณากัมมัฏฐาน-เดินจงกรม

เวลา ๐๕.๐๐ น.ปลุกพระเณรทำวัตรสวดมนต์ เจริญจิตภาวนา แผ่เมตตา

เวลา ๐๖.๓๐ น.ทำความสะอาดทั่วบริเวณลานวัด

^{๑๔} วัดศรีโสดา พระอารามหลวง, **กฐินพระราชทานประจำปี ๒๕๕๓**, (ม.ป.ท.: ม.ป.พ., ๒๕๕๓),

เวลา ๐๘.๐๐ น. นำพระสงฆ์ออกโปรดบิณฑบาต เสร็จแล้วฉันภัตตาหาร (มือเดียว)
หลังจากนั้นอนุโมทนาภาวนาบริจาคของผู้มีจิตศรัทธาจากทุกสารทิศ

เวลา ๑๒.๐๐ น. เติ่นจงกรม

เวลา ๑๘.๐๐ น. นำพระสงฆ์สามเณรทำวัตรเย็น เสร็จแล้วท่านเดินจงกรมเป็นการส่วนตัว

เวลา ๒๑.๐๐ น. จำวัด (หรือบางคืนท่านจะนั่งสนทนาธรรมอบรมสั่งสอนพระเณร)^{๑๕}

สร้างกำแพงวัดด้วยกรวดหิน

พระครูบาศรีวิชัย ได้พาญาติโยม ไปเที่ยวเก็บเอาก้อนกรวด ตามเนินเขาและลำธาร ทั้งในที่ใกล้และไกล มารวบรวมไว้ในวัด แล้ววางเรียงกันขึ้นเป็นกำแพงรอบวัดทั้ง ๔ ด้านโดยมิได้ฉาบปูนแต่อย่างใด แล้วยังก่อเป็นกำแพงชั้นในอีก ๒ ชั้น เพื่อแยกเขตพุทธาวาสและเขตสังฆาวาสออกจากกัน ก้อนหินเหล่านั้นล้วนแต่หนักๆ ทั้งสิ้นและอยู่ห่างไกลจากวัด หนทางที่จะแบกหามเอาก้อนหินเหล่านั้นมา ก็ไม่ราบเรียบ เป็นหุบเขาเหวหลุมๆ ตอนๆ ไม่สะดวกแก่การเดินทาง โดยประการทั้งปวง แต่ด้วยศรัทธาอันแรงกล้าของตน แบกหามนำมา ด้วยกำลังกายอย่างเดียวโดยไม่ได้ใช้พาหนะล้อเกวียนอันใดเลย ไม่นานกำแพงหินนั้นก็สำเร็จบรรจบกันทั้ง ๔ ด้าน เพราะศรัทธาปสาทะของญาติโยมทั้งหลายที่เปรียบดั่งหยดน้ำหวนที่ไหลลงจากงวงปลีตาล แม้ทีละหยดเล็กๆ ก็เต็มหม้อตาลจนได้ในที่สุด

ปฏิปทาของพระครูบาศรีวิชัย

พระครูบาศรีวิชัยเป็นพระที่มักน้อยสันโดษ จึงไม่มีการสะสมสิ่งใดๆ มุ่งทำความเพียรเจริญเมตตาภาวนา รักษาสิกขาวิสัยและประเพณีธรรม ตามที่ท่านได้เล่าเรียนมาจากครูบาอาจารย์ ไม่ติดใจใยดีในโลกธรรม ๘ ประการ เว้นสิ่งเสพติดต่างๆ เป็นต้นว่า หมากพลู บุหรี่ และฉันทแต่ฝักต้มใส่เกลือกับพริกไทยเพียงเล็กน้อย พอเลี้ยงอินทรีย์ไว้ไม่ให้เป็นอันตราย เพื่อได้อยู่บำเพ็ญสมณธรรมได้เนิ่นนาน บางทีก็ไม่ฉันข้าวถึง ๕ - ๖ เดือน จะฉันเพียงลูกไม้และหัวมันเท่านั้นอุเบกขาธรรม คุณธรรมข้อนี้จะหาได้ยากในบุคคลทั่วไป เมื่อความจริงปรากฏแก่สายตาสาธารณชนว่า พระครูบาศรีวิชัยเป็นผู้ทรงคุณธรรมข้อนี้อย่างเที่ยงตรง^{๑๖}

การเปลี่ยนผ่านของเหตุการณ์บ้านเมืองสมัยนั้น

พระครูบาศรีวิชัยเริ่มมีชื่อเสียงเป็นที่ลือชานาปรากฏแก่คนทั่วไปนั้น ตกอยู่ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นช่วงที่ประเทศมหาอำนาจตะวันตก ๒ ชาตินี้ คืออังกฤษและฝรั่งเศส กำลังจะแบ่งกันยึดเอาประเทศสยามเป็นเมืองขึ้น เหมือนประเทศอื่นๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้พระองค์จึงเร่งพัฒนาประเทศชาติให้ทันสมัย โดยการนำเอาระบบการบริหารบ้านเมืองแบบตะวันตกมาใช้ เช่น การคมนาคมนั้น ว่ามีความสำคัญทั้งในด้านเศรษฐกิจ การเมือง การทหาร จึงได้เริ่มงานพัฒนาดังนี้

^{๑๕} จรัส โฆษณานันท์, พระครูบาเจ้าศรีวิชัยอริยสงฆ์แห่งล้านนา, หน้า ๒๖.

^{๑๖} วัดศรีโสดา พระอารามหลวง, กฐินพระราชทานประจำปี ๒๕๕๓, หน้า ๖ - ๗.

๑) สร้างทางรถไฟเพื่อการคมนาคมที่รวดเร็ว ในปี พ.ศ.๒๔๓๕ ได้ว่าจ้างชาวเยอรมัน เป็นวิศวกรสร้างทางรถไฟสายหลัก ๓ สาย คือ สายที่ ๑ จากกรุงเทพมหานครไปโคราช ถึงปี พ.ศ.๒๔๓ ก็เปิดเดินรถได้ จากโคราชแยกไปถึงจังหวัดหนองคายในปี พ.ศ.๒๔๖๓ และไปถึงอุบลราชธานีปี พ.ศ. ๒๔๗๓ ส่วนสายที่ ๒ ซึ่งเป็นสายเหนือได้ขึ้นมาถึงอุดรดิศปี พ.ศ.๒๔๕๒ แล้วต่อขึ้นไปจนถึงเชียงใหม่ ปี พ.ศ.๒๔๖๔ และสายที่ ๓ จากกรุงเทพมหานครไปปิ้ง เริ่มสร้างปี พ.ศ.๒๔๕๒ ไปสำเร็จใช้งานได้ปี พ.ศ. ๒๔๖๕ รวมเป็นระยะทางรถไฟ ทั้งสิ้นในเวลานั้น ๓,๐๐๐ กิโลเมตร

เมื่อการสร้างทางรถไฟเชื่อมระหว่างเมืองหลวง กับหัวเมืองชั้นนอกเสร็จแล้ว การบริหาร ประเทศแบบสมัยใหม่ก็สามารถทำได้ทั่วถึงและมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเก็บภาษีที่ มีความรัดกุม และประเภททรายได้ และทรัพย์สินที่จะเก็บภาษีเพิ่มมากขึ้น นอกจากนั้นการบังคับใช้ กฎหมายก็เป็นเช่นเดียวกัน ทั้งนี้บางอย่างได้นำไปสู่ความขัดแย้งเกิดเหตุการณ์ในบ้านเมือง ในช่วง ปลายรัชกาล โดยเฉพาะตามหัวเมืองชั้นนอกหลายท้องที่ เช่น กบฏผีบุญที่ภาคอีสาน กบฏพระยาผาบที่ สันทราย ละกบฏเงี้ยว (โจรเงี้ยว) ที่เมืองลำปาง เมืองแพร่ เมืองสอง เมืองพะเยา ฯลฯ เกิด ระส่ำระสายอยู่พักหนึ่ง เป็นเหตุการณ์ที่ไม่ห่างไกลกับสมัยพระครูบาศรีวิชัยนัก จึงเป็นเหตุให้ผู้ที่ทำ หน้าที่บริหารบ้านเมืองระแวงสงสัยว่า พระครูบาศรีวิชัยจะนำประชาชนแข็งข้อต่ออำนาจของรัฐ พระสงฆ์ซึ่งแต่ก่อนไม่เคยผ่านการเกณฑ์ทหาร หลังจากประกาศใช้พระราชบัญญัติการเกณฑ์ทหารแล้ว ชายไทยทุกคนที่เข้าเกณฑ์ก็ต้องไปเกณฑ์ทหารหมด แม้จะเป็นพระภิกษุสามเณรก็ไม่ยกเว้น พระอภัย สารทะสังฆปาโมกข์ (วัดฝายหิน) เจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่องค์แรก ถึงกับเข้าไปต่อว่าเจ้าผู้ครองนคร เชียงใหม่เหล่านี้ล้วนแต่เป็นปัจจัยให้เกิดความระแวงเกี่ยวกับเรื่องกบฏ หรือการแบ่งแยกดินแดน เมื่อ มีเหตุการณ์คล้ายๆ กัน เกิดขึ้นครั้งใด มักจะถูกสงสัยว่ามีพระสงฆ์หรือผู้มีบุญเป็นผู้นำ เพราะสามารถ นำไปโยงเข้ากับเหตุการณ์เดิมที่ยังฝังใจประชาชนอยู่

เหตุการณ์ที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว เป็นชนวนที่จะนำไปสู่ความเข้าใจผิดในปรากฏการณ์ บางอย่างที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานั้น เช่น มีการเล่าลือกันทั่วไปว่าพระครูบาศรีวิชัยเป็นผู้วิเศษ มีฤทธิ์พิศ ตาทิพย์ เดินบนน้ำได้ เป็นต้น และมวลชนเองไม่มีโอกาสจะได้รับข้อมูลข่าวสารที่เป็นจริง จากหนาย งานราชการ จึงเป็นเหตุให้เกิดข่าวลือผิดๆ ขึ้นมาในชุมชนนั้นได้ และจากจุดเริ่มต้นไม่นานก็จะมี การแพร่กระจายไปสู่ชุมชนที่อยู่ห่างไกลออกไป ชาวลือนั้นแพร่สะพัดออกไปไกลเท่าใด การแต่งเติมเรื่อง ไม่มีสีสันน่าเชื่อ ก็จะมีมากขึ้นเท่านั้น ในที่สุดพระครูบาศรีวิชัยก็ตกเป็นเป้าสายตาของฝ่ายเจ้าหน้าที่ บ้านเมืองซึ่งอาจจะมีความระแวงในเหตุการณ์ทำนองนี้อยู่แล้ว เพราะในช่วงเวลานั้น ข้าราชการที่ ปฏิบัติหน้าที่อยู่ในท้องถิ่นต่างๆ โดยเฉพาะในถิ่นที่ห่างไกลจะต้องระมัดระวังเป็นพิเศษเกี่ยวกับงาน หลัก ๓ อย่าง คือ

๑. รักษาความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง
๒. บังคับใช้กฎหมายให้มีประสิทธิภาพ
๓. เก็บภาษีอากรให้ได้เต็มเม็ดเต็มหน่วย

การปฏิบัติตามนโยบายดังกล่าว บางครั้งก็ทำให้เกิดการเข้าใจผิดในตัว ผู้นำท้องถิ่นได้ บางกรณีถึงมีการต่อต้านในรูปแบบต่างๆ หากเจ้าที่บ้านเมือง เข้าไปสอบถามบุคคลที่เลื่อมใสใน พระครูบาศรีวิชัย ผู้ที่ถูกเจ้าหน้าที่สอบถาม ก็มักจะเข้าใจผิดว่า เจ้าหน้าที่มาเพื่อจะจับผิด เพราะใน ระยะแรกที่มีตัวแทนของรัฐออกไปประจำการอยู่ในชนบทนั้น มักจะได้รับการยอมรับว่าเป็นเจ้าหน้าที่นาย

ที่มาคอยจับผิด แทนที่ชาวบ้านจะเข้าใจว่าเป็นผู้มาสร้างความเจริญให้ แต่จะเข้าใจเหมือนกันหมดว่าเป็นเจ้านาย หรือเป็นบุคคลคล้อกพวกหนึ่งที่ไม่ควรเชื่อใจ แม้จะสอบถามข้อมูลข่าวสารอะไร ก็มักจะปิดบังไม่ให้ความร่วมมือ เพราะกลัวจะมายึดเอา หรือเอาไปเรียกเก็บภาษี ไม่เหมือนกับพระสงฆ์ที่ชาวบ้านให้ความเคารพและร่วมมือในกิจกรรมต่างๆ

เมื่อมีการปฏิรูประบบการปกครองสงฆ์ ให้อยู่ในกฎระเบียบอันเดียวกัน ในรัชการนี้มีสมเด็จพระสังฆราช สิ้นพระชนม์แล้ว รัชกาลที่ ๕ ก็ไม่ทรงตั้งสมเด็จพระสังฆราชอีก แต่ทรงมอบหน้าที่สมเด็จพระสังฆราชแก่พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงวชิรญาณวโรรส (พระยศขณะนั้น) ทำหน้าที่บริหารการคณะสงฆ์ต่อไป ส่วนการคณะสงฆ์ การศาสนา การศึกษาเล่าเรียนของพระภิกษุสามเณร ทรงเป็นพระราชูระด้วยพระองค์เองทั้งสิ้น สมเด็จพระสังฆราชเป็นแต่อนุวัตรตามพระราชประสงค์เท่านั้น

ครั้นมาถึง ณ วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๓ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จขึ้นครองราชย์สมบัติ ต่อมาเหตุการณ์ก็แปรเปลี่ยนไป เมื่อพระองค์ทรงสถาปนาพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราชเจ้า แล้วทรงมอบพระราชูระฝ่ายพระพุทธจักรถวายให้ทรงชี้ขาดทีเดียว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นแต่ทรงอนุวัตรตามสมเด็จพระสังฆราชเท่านั้น สิ่งที่สมเด็จพระสังฆราชเจ้าองค์ใหม่ทรงริเริ่ม ก็คือดำเนินการปฏิรูปการปกครองและการศึกษาของคณะสงฆ์ให้ทั่วสังฆมณฑล ต่อจากที่ได้เริ่มโดยการตราพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ในสมัย ร. ๕ แล้ว

๒) ตราพระราชบัญญัติเพื่อปฏิรูปการปกครองสงฆ์ เมื่อทางฝ่ายอาณาจักรได้ทำการปฏิรูปการปกครอง ตามอย่างนานาอารยประเทศแล้ว ทางฝ่ายศาสนจักรก็เช่นกัน พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงวชิรญาณวโรรสทรงเห็นความไม่เป็นเอภาพในวงการศาสนา โดยเฉพาะในหัวเมืองที่อยู่ห่างไกลจากเมืองหลวง การประพฤติปฏิบัติของพระสงฆ์ส่วนใหญ่ ยังย่อหย่อนและลักลั่นกันอยู่มาก จึงทรงคิดปฏิรูปการปกครองคณะสงฆ์ เพื่อให้มีความระเบียบเรียบร้อย เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทั่วพระราชอาณาจักร จึงกราบทูลขอพระราชวินิจฉัยจากราชการที่ ๕ พระองค์ทรงเห็นชอบด้วย แล้วตราพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ในปี ร.ศ. ๑๒๑ ขึ้น และในการปฏิรูปการปกครองคณะสงฆ์ครั้งนั้น มีลักษณะคล้ายคลึงกับการปกครองบ้านเมืองทีเดียว คือมีการปกครองตามลำดับชั้น มีองค์การสงฆ์ส่วนกลางที่เรียกว่ามหาเถรสมาคม เป็นคณะผู้บริหารสูงสุด โดยมีสมเด็จพระสังฆราชทรงเป็นประธาน สายการปกครองแบ่งออกเป็นเจ้าคณะหน เจ้าคณะมณฑล เจ้าคณะเมือง เจ้าคณะแขวงและเจ้าอาวาส ตามพระราชบัญญัติใหม่นี้ ตำแหน่งบริหารทุกตำแหน่ง ต้องได้รับการแต่งตั้งมาจากส่วนกลางทั้งสิ้น นับตั้งแต่ตำแหน่งเจ้าอาวาสขึ้นไป และตำแหน่งพระอุปัชฌาย์ซึ่งแต่เดิมนั้น เมื่อพระรูปใดมีพรรษาครบ ๑๐ แล้ว หากเจ้าหมวดมอบหมายแล้วก็สามารถเป็นพระอุปัชฌาย์ได้ พระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ ที่เพิ่งประกาศใช้นั้น และผลที่ตามมานั้นก็คือ

ก) พระจากส่วนกลางขึ้นไปจัดตั้งคณะ ในครั้งพระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงวชิรญาณวโรรส ได้จัดส่งพระราชาคณะ ๒ รูป คือ พระธรรมวโรดมและพระศรีสมโพธิ นำ กระแสพระบรมราชโองการ ขึ้นมาถึงนครเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๐ ฟ่านักอยู่ที่วัดเจดีย์หลวง กลางเมืองเชียงใหม่ ท่านได้ปรึกษากับเจ้าอินทวโรรส เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์ที่ ๘ จัดเลือกหาพระภิกษุที่รู้สีกขาบทวินัย แล้วตั้งเจ้าคณะเมือง จึงตั้งให้ครูบาดสภาเจ้าอาวาสวัดฝายหิน ซึ่งเป็นพระเถระผู้ใหญ่ในวงการสงฆ์เชียงใหม่เป็น

เจ้ากระเมือง ตั้งครุบาโพธาวัตเซตุน เป็นเจ้าคณะรอง เมื่อวางแผนอย่างการปกครองสงฆ์เสร็จเรียบร้อยแล้ว พระธรรมวโรดมกับพระศรีสมโพธิ ก็เดินทางกลับกรุงเทพฯ

ข) พระสังฆาธิการชาวเหนือไปรับตราตั้ง ต่อมาเมื่อไม่นาน ก็มีพระกระแสพระบรมราชโองการขึ้นมา ให้เจ้าคุณสุรศรีฯ เจ้าคณะเมือง ฝายหิโน ได้รับพัดตามตำแหน่งยศ มีหน้าที่จัดการฝายสงฆ์ ตามระเบียบใหม่ที่ตราไว้ในพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ ทุกแขวงทุกอำเภอ เสมอเหมือนกันหมด

ผลกระทบของพระราชบัญญัติใหม่ต่อพระสงฆ์ล้านนา

นับแต่บัดนั้น พระสงฆ์สามเณรทุกรูปต้องปฏิบัติตามพุทธบัญญัติและพระราชบัญญัติ ตามข้อบังคับ พระเนรรูปใดไม่ปฏิบัติตามข้อบังคับที่บัญญัติขึ้นใหม่ และตามสิกขาบทวินัยข้อหนึ่งข้อใด ผิดแผกไปจากพระราชกำหนดกฎหมายอย่างหนึ่งอย่างใด ต้องถูกฟ้องร้องตามโรงเรียน ชำระตัดสินความตามกฎหมายบ้านเมือง พระเนรทุกรูปต้องปฏิบัติตามระเบียบใหม่ และผู้ที่เคยพระอุปัชฌาย์แต่ก่อน ก็ต้องได้รับการแต่งตั้งใหม่ ถ้าหากยังฝ่าฝืนทำการบรรพชาอุปสมบทอยู่ก็ถือว่ามีความผิดตามพระราชบัญญัตินั้น นี่คือการมาแห่งความผิดของพระครูบาศรีวิชัยที่แท้จริง ไม่ใช่ความผิดที่ร้ายแรงหรือถือว่าเป็นโลกวิฆะสำหรับพระสงฆ์ ยิ่งไปกว่านั้น ถ้าจักบวชสามเณรหรืออุปสมบทภิกษุก็ดี ต้องไปขอใบอนุญาตจากเจ้าคณะแขวง และนายอำเภอ ประจำท้องถิ่นนั้นๆ เสียก่อน ถ้าไม่ได้รับอนุญาตจากเจ้าคณะแขวงและนายอำเภอบวชให้ จะบวชไม่ได้ พระภิกษุสงฆ์ต้องอยู่ในระเบียบวินัย ตามพระราชบัญญัตินั้นอย่างเคร่งครัด ถ้าหากฝ่าฝืนจะมีการลงโทษทางวินัยและอาญา

ผลกระทบของพระราชบัญญัติใหม่ต่อพระครูบาศรีวิชัย

ครั้นอยู่มาถึงปีพุทธศกราช ๒๔๕๓ ต้นแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๖ เวลานั้นพระครูบาศรีวิชัยเป็นเจ้าหัววัด ตำบลบ้านปาง ท่านจักทำบุญชวนเนรและอุปสมบทภิกษุหลวงหลายรูปท่านได้ไปขออนุญาตต่อเจ้าคณะแขวงลี้และนายอำเภอลี้ ครั้งที่ ๑ และครั้งที่ ๒ ก็ไม่ได้รับอนุญาตและใกล้เวลาจะเข้าพรรษาอยู่แล้ว ท่านก็รำพึงว่า การบรรพชาอุปสมบทตามประเพณีแต่โบราณนั้น ไม่เป็นการเกี่ยวข้องกับนายอำเภอและอุปัชฌาย์นอกหัวมวดได้ นอกจากบิดามารดา ซึ่งเป็นผู้ปกครองโดยตรง ถ้าบิดามารดาอนุญาตแล้วและผู้จักบรรพชาอุปสมบทนั้น ไม่เข้าหาสออยู่เรือนเบี้ยและเป็นลูกหนี้แห่งท่านผู้ใดแล้ว ก็ไม่มีข้อห้ามในญัตติจตุตถกรรมวาจาข้อหนึ่งข้อใดก็สามารถอุปสมบทเป็นพระภิกษุได้ ก็ไม่เห็นว่ามีผิดกับสิกขาบทวินัยข้อใด จักว่าเป็นชินบุตร เป็นศิษย์ของพระพุทธองค์เดียวกัน ก็นับว่าเป็นบุญกุศลยิ่งแล้ว ดังนั้นจึงได้จัดการบวชสามเณรและอุปสมบทพระหลายรูป ทั้งนี้ มิใช่ว่าพระครูบาศรีวิชัยต้องการจะทำหน้าที่เป็นอุปัชฌาย์ต่อไป หรือต้องการฝ่าฝืนกฎระเบียบของคณะสงฆ์ แต่หากเป็นเพราะผู้ที่จักบวชแต่ละท่านต้องการจะบวชกับพระครูบาศรีวิชัยเท่านั้น โดยเฉพาะผู้ที่บิดามารดาขอร้องให้บวช หรือแม้แต่พระล้านนารุ่นหลังบางรูปที่ไม่ได้บวชกับพระครูบาศรีวิชัย ก็ยังอ้างตนว่าเป็นลูกศิษย์ของท่าน เมื่อผู้เขียนถามดูก็ได้ความพระรูปนั้นเรียนเอาวิธีฝึกกรรมฐานจากพระครูบาศรีวิชัย ผ่านการเข้าสมาธิ เมื่อจิตเป็นสมาธิดีแล้วพระครูบาศรีวิชัยก็ยังจะมาปรากฏในนิมิต สอนวิธีฝึกกรรมฐานให้เหมือนกับท่านยังมีชีวิตอยู่ แม้พระครูบาศรีวิชัยจะถูก

คุณตัวไปสอบสวนหลายครั้ง แต่ก็ยังมีผู้มาร้องให้ท่านบวชให้ จนกระทั่งใกล้วาระสุดท้ายแห่งชีวิตของท่าน พระลูกศิษย์รูปสุดท้ายของท่าน ดูเหมือนจะเป็นหลวงปู่โง่นโสรโย แห่งวัดพระพุทธรบาทเขารวก จังหวัดอุดรดิตถ์ มาขอบวชเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๘๐ ก่อนพระครูบาศรีวิชัยมรณภาพหนึ่งปี หลวงปู่โง่นได้เล่าถึงสาเหตุที่ต้องมาบวชกับพระครูบาศรีวิชัยไว้ตอนหนึ่งว่าเมื่ออายุได้สิบกว่าปี ท่านเคยเฝ้ามองเซ (Dermonsh) ผู้มีหุ่นใหญ่ในบริษัท และใหญ่ในทางการเมือง ในด้านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งหมด ได้ขอไปเป็นบุตรบุญธรรมแล้วนับถือศาสนาคริสต์ จนอายุได้ ๒๕ ปี

เมื่อกลับเมืองไทยแม่ก็ขอร้องให้ถือศาสนาพุทธ จึงขึ้นไปทางเหนือถิ่นเดิมของแม่ ก็รู้สึกวุ่นวายใจ ในความเป็นมาของตุ่เจ้าองค์หนึ่งคือ ตุ่เจ้าครูบาศรีวิชัย เพราะในชีวิตของท่านได้ต่อสู้ เพื่อความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนา วัฒนธรรม สังคม แต่ท่านก็มีแต่เรื่องถูกจับกุมคุมตัว มาสอบที่กรุงเทพฯ ถึง ๕ ครั้ง ทำให้น้ำเลื้อนใส เพราะปฏิบัติของท่านองค์นี้เป็นที่ยอมรับคำสอนทางฝ่ายคริสต์ เพราะพระคริสต์ท่านสอนว่าพระเจ้าเป็นเจ้าเกิดมาเพื่อประโยชน์ของชาวโลก ได้เสียสละความสุขส่วนตัว เพื่อความอยู่รอดของมวลมนุษยชาติ เป็นชีวิตที่มีค่า จึงตัดสินใจบวชปีแรกฝ่ายมหานิกายอยู่กับตุ่เจ้าครูบาศรีวิชัย ได้รับโอวาทว่า ชีวิตที่มีแก่สังคมาต้องฆ่าตัวเอง คือฆ่าความเห็นแก่ตัว ฆ่ากิเลส ต่อคุณจะเป็นคนที่ร่ำรวย มั่งมีศรีสุข แต่คุณอย่าติดมัน ทรัพย์สมบัติคือทุกข์ ยศคือตัวผี ผีหลอกสังคมาหลอกให้ติดมัน สรรเสริญคือตัวมาร สุขเป็นโลกียะ คือตัวหลุมเลนในส้วม พระอรียเจ้าท่านเบื่อหน่ายเหม็นเน่า เจ้าจงจำไว้เน้อ แต่อย่าลืมเรื่องเวรกรรมที่ทำไว้ มันจะเป็นเงาตามตัวตามสนองผล

การที่พระครูบาศรีวิชัย เป็นพระอุปัชฌาย์กุลบุตร เมื่อมีผู้มาขอร้องให้ท่านบวชให้นี้ ดูเหมือนจะเป็นความผิดที่ร้ายแรง เพราะนำไปสู่ความระแวงสงสัยเข้าใจผิดว่า พระครูบาศรีวิชัยตั้งตนเป็นผู้นำหมู่คณะแยกไปเป็นเอกเทศ ไม่ขึ้นกับคณะสงฆ์กระแสหลัก แม้จะถูกจับไปไต่สวนและกักขังอยู่ที่วัดพระธาตุหริภุญชัย ก็ยังมีพระเถระและฆราวาสญาติโยมไปห้อมล้อม หลากชาติหลายภาษาทั้งใกล้ไกลพากันทำบุญกับท่านมากขึ้น หากมีผู้ใดกระหน่ำว่าเติมท่านไม่ อยู่มาวันที่ ๑๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๒ นายพลโทหม่อมเจ้าบรมเดโชอุปราช มาพบเข้าจึงรับสั่งให้หลวงประสาคติชน คุณเอาพระครูบาศรีวิชัยลงมากรุงเทพฯ เมื่อออกจากเชียงใหม่ มีคนตามส่งถึงจังหวัดลำพูนประมาณ ๘๐ คน และจากลำพูนก็มีผู้ตามไปส่งประมาณ ๕๐ คน ยังได้ชี้แนะว่า “เมื่อมีผู้นิยมนับถือพระองค์นี้มากเช่นนี้ เชื่อว่าทางราชการคงมีความยินดีรับรองเอาพระองค์นี้ไว้ แนะนำสั่งสอนให้มีความรู้ในพระพุทธศาสนาดีแล้ว จัดส่งขึ้นไปสั่งสอนที่จังหวัดเชียงใหม่ ทางพระพุทธศาสนาคงจะมีความเจริญรุ่งเรืองต่อไป ดังนั้น พระครูบาศรีวิชัย จึงได้ลงไปกรุงเทพฯ

ข้อกล่าวหาและการจับกุมพระครูบาศรีวิชัย

นับแต่ได้จัดตั้งเจ้าคณะพระสังฆาธิการ ทำหน้าที่ปกครองหมู่สงฆ์ในภาคเหนือแล้ว ความขัดแย้งระหว่างพระครูบาศรีวิชัยกับเจ้าคณะท้องถิ่นดูจะมีมากขึ้นตามลำดับ นอกจากนี้ยังมีข่าวลือใส่ร้ายป้ายสีพระครูบาศรีวิชัยไปต่างๆ นานา ดังได้กล่าวมาบ้างข้างต้น จนในที่สุดความขัดแย้งนั้นก็สุกงอง จนพระครูบาศรีวิชัยถูกเจ้าหน้าที่บ้านเมืองกล่าวหา และจับกลุ่มไปกัน ที่เกิดจากปฏิบัติแบบเถรตรงของพระครูบาศรีวิชัย จะขอนำมาเสนอเฉพาะที่มีหลักฐานชัดเจน ดังนี้^{๑๗}

^{๑๗} วัดศรีโสดา พระอารามหลวง, กฐินพระราชทานประจำปี ๒๕๕๓, หน้า ๑๓ - ๑๘.

๑. สาเหตุที่ถูกตั้งข้อกล่าวหาและอธิกรณ์ครั้งที่ ๑ ในปี พ.ศ.๒๔๕๑ พระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย อายุได้ ๓๐ ปี บวชได้ ๑๐ พรรษา เป็นพระเถระผู้มีความรู้ดีทั้งปริยัติและปฏิบัติทรงศีลาจารวัตรงดงามสะอาดบริสุทธิ์ มั่นคงในพระรัตนตรัย เคร่งครัดในไตรสิกขา ตั้งใจรักษาสมณสัญญาไว้เท่าชีวิตท่านเป็นที่เคารพศรัทธาของบรรดาประชาชนในเขตตำบลแม่ตืน (บ้านปาง) ก่อนเข้าพรรษาของปีนั้นชาวบ้านจึงนำลูกหลานมาขอบวชกับท่าน ท่านพระครูบาศรีวิชัยได้ไปแจ้งให้เจ้าคณะแขวงลี้ทราบ ว่าก่อนเข้าพรรษาจะมีคนมาบวชที่วัดบ้านปาง จึงขออนุญาตบวชให้ลูกหลานชาวบ้านเพื่อเป็นการฉลองศรัทธา และขอความเมตตาจากท่านเจ้าคณะแขวงไปช่วยเป็นพระอุปัชฌาย์ในทำพิธีบวชครั้งนี้ให้ด้วย ทางเจ้าคณะแขวงลี้ตอบว่า “อนุญาต” ให้บวชได้ตามความประสงค์ เพื่อความเจริญมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา ขอให้ท่านจงรีบกลับไปเตรียมงานเตรียมการให้เรียบร้อย เมื่อถึงวันงานจะเข้าไปร่วมทำพิธีให้เมื่อเตรียมการเตรียมงานเสร็จเรียบร้อย พระครูบาเจ้าศรีวิชัยไปแจ้งให้เจ้าคณะแขวงทราบอีกครั้ง ว่าสิ่งต่าง ๆ ได้เตรียมไว้เรียบร้อยเรียบร้อยแล้ว เจ้าคณะแขวงรับทราบด้วยวาจา และบอกว่าจะไปร่วมงานอย่างแน่นอนท่านไม่ต้องร้อนใจ!

แต่เมื่อถึงวันที่ได้นัดหมายกันไว้ เจ้าคณะแขวงกลับไม่ไปตามสัญญา รอเท่าไรก็ไม่เห็นมา เมื่อพิจารณาแล้วเห็นว่าถ้าไม่บวชในวันนั้น เลื่อนงานออกไปจะไม่ทันวันเข้าพรรษา พระครูบาศรีวิชัยจึงตัดสินใจบวชให้ลูกหลานชาวบ้านในวันนั้น เพราะตามหลักพระธรรมวินัยนั้น เมื่อภิกษุรูปใดเป็นพระเถระ คือ มีพรรษา ๑๐ ขึ้นไป ย่อมให้การบรรพชาอุปสมบทแก่กุลบุตรได้ โดยไม่ขัดต่อคำสอนของพระพุทธเจ้า ในเวลานั้นพระครูบาศรีวิชัยได้ยึดถือตามหลักพระธรรมวินัย ทำพิธีบรรพชาอุปสมบทแก่กุลบุตร ซึ่งบวชเป็นพระภิกษุ ๒ รูป เป็นสามเณร ๘ รูป ด้วยเจตนาอันบริสุทธิ์และหวังความเจริญรุ่งเรืองมั่นคงของบวรพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง

ทางฝ่ายสงฆ์ คือ พระครูมหารัตนการ (พระมหาอินทร์) ผู้ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะแขวงลี้ (อันเป็นตำแหน่งที่แต่งตั้งตามบทบัญญัติแห่ง พ.ร.บ.ลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.๑๒๑) และเจ้าหนานบุญเตียง นายอำเภอลี้รู้เข้าก็มีโทสะเดือดดาลอย่างยิ่ง เจ้าคณะแขวงและนายอำเภอลี้จึงร่วมกันตั้งข้อกล่าวหาและอธิกรณ์ให้พระครูบาศรีวิชัยว่าเป็น “พระอุปัชฌาย์เถื่อน” เพราะพระครูบาศรีวิชัย ไม่ได้รับการแต่งตั้งให้เป็น “พระอุปัชฌาย์” อย่างถูกต้องตาม พ.ร.บ.การปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.๑๒๑ (พ.ศ.๒๔๔๕) ข้อกล่าวหามูลคดีครั้งนี้พระครูบาศรีวิชัยถูกตำรวจบุกเข้าไปจับกุมที่วัดบ้านปางและนำตัวไปกักขังไว้ที่ วัดลี้หลวง ตำบลลี้ อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน เป็นเวลา ๔ วัน ๔ คืน

จำพรรษาที่วัดเชียงยืน ๑ พรรษา

เนื่องจากเป็นความผิดครั้งแรก เจ้าคณะจังหวัดจึงได้แต่ “ว่ากล่าวตักเตือนและสั่งกำชับว่าอย่าได้กระทำความผิดอย่างนี้อีก” หลังจากสอบสวนเสร็จแล้ว ขณะนั้นใกล้วันเข้าพรรษา เจ้าคณะจังหวัดจึงสั่งให้พระครูบาศรีวิชัยอยู่จำพรรษาที่วัดเชียงยืน ๑ พรรษา เพื่อให้ศึกษาระเบียบต่างๆ ทั้งของสงฆ์และของบ้านเมือง เมื่อออกพรรษาแล้วท่านรีบเดินทางกลับสู่สำนักวัดบ้านปางเพื่อสั่งสอนอบรมศิษย์และปฏิบัติกิจของสงฆ์ตามปกติหลังจากเหตุการณ์ร้ายผ่านพ้นไปท่านตั้งใจบำเพ็ญสมณธรรมเคร่งครัดยิ่งกว่าเดิม โดยการเจริญวิปัสสนากรรมฐานตามแนวคำสอนที่ได้รับมาจากพระครูบาอุปละ ท่าน

ปฏิบัติบำเพ็ญภาวนาจริงจังอย่างต่อเนื่องจนชาวบ้านเลื่องลือกันไปต่างๆ นานาว่าท่านได้สำเร็จ
อภิญญาในขั้นสูง^{๑๘}

๒. สาเหตุถูกตั้งข้อกล่าวหาและอธิกรณ์ครั้งที่ ๒ หลังจากเหตุการณ์ครั้งแรกผ่านไปได้
เพียง ๓ ปี คือ ใน พ.ศ.๒๔๕๔ พระครูบาศรีวิชัย อายุได้ ๓๓ ปี พระครูมหาธาตุนาคร (พระมหาอินทร์)
เจ้าคณะแขวงลี้ ได้มีคำสั่งให้เจ้าอาวาสวัดต่างๆ ไปประชุมที่วัดลี้หลวง เพื่อจะแจ้งข้อราชการและ
ซักซ้อมความเข้าใจเกี่ยวกับพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ให้พระภิกษุสามเณรทั่วไป
ได้ยึดถือปฏิบัติเป็นแบบเดียวกันอย่างเคร่งครัด

พระครูบาศรีวิชัยไม่ได้ไปเพราะอยู่ในช่วงปฏิบัติกรรมฐานอย่างเข้ม เจ้าอาวาสวัดอื่นๆ อีก
หลายวัดในตำบลแม่ตื่น (บ้านปาง) ก็พากันนิ่งเฉยเสียไม่ไปประชุมตามหนังสือสั่งการนั้นด้วย

พระครูบาศรีวิชัยถูกตั้งข้อกล่าวหาและอธิกรณ์ว่า “เป็นกบฏในพุทธจักร ยุยงให้พระวัด
อื่น ๆ กระทำการกระด้างกระเดื่องต่อการปกครองคณะสงฆ์” ทางฝ่ายปกครองของบ้านเมืองได้ส่ง
ตำรวจไปจับกุมท่านที่วัดบ้านปาง และนำตัวท่านเข้าสู่เมืองลำพูนไปยังวัดมหาวัน เพื่อให้เจ้าคณะ
จังหวัดลำพูนพิจารณาสอบสวนความผิดตามข้อกล่าวหาของเจ้าคณะแขวงลี้

พระครูบาศรีวิชัยถูกตำรวจจับกุมโดยอ้างว่ากระทำความผิด พ.ร.บ.ลักษณะการปกครองสงฆ์
ถูกส่งตัวให้เจ้าคณะจังหวัดลำพูนพิจารณาสอบสวนความผิดตามข้อกล่าวหาของเจ้าคณะแขวงลี้ที่วัด
มหาวัน เมืองลำพูน เจ้าคณะจังหวัดจึงได้แต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นไต่สวน สอบสวนข้อเท็จจริงกับพระ
ครูบาศรีวิชัย ก็ได้รับคำตอบว่า ท่านเพลิดเพลิดกับการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน จนลืมวันเวลานัด
ประชุม และท่านจะเอาเวลาว่างที่ไหนไปยุยงส่งเสริม ปลุกกระดมพระวัดอื่นๆ ได้ ในเมื่อท่านกำลัง
มุ่งมั่นอยู่กับการเจริญวิปัสสนา อีกประการหนึ่งการไม่ไปร่วมประชุมสงฆ์ในครั้งพุทธกาลก็ไม่ปรากฏ
หลักฐานว่ามีความผิดทางกฎหมายบ้านเมืองคณะกรรมการฝ่ายสงฆ์ที่เจ้าคณะจังหวัดแต่งตั้งขึ้นเป็น
การเฉพาะกิจได้ใช้เวลาในการไต่สวนมูลคดี อยู่ ๓๐ วัน ได้ข้อสรุปอย่างเป็นทางการเป็นเอกฉันท์ว่าเป็นมูลคดีที่
หมุมหมิมไร้สาระ หากความผิดไม่ได้ จึงมีมติให้ปล่อยตัวพระครูบาศรีวิชัยกลับสู่สำนักวัดบ้านปาง

๓. สาเหตุที่ถูกตั้งข้อกล่าวหาและอธิกรณ์ครั้งที่ ๓ ในปีเดียวกันนั้น คือ พ.ศ.๒๔๕๔
เจ้าคณะแขวงลี้ได้ออกคำสั่งให้พระศรีวิชัยนำพระสงฆ์สามเณรในความปกครองไปเข้าร่วมประชุมเพื่อ
รับฟังคำสั่งแจ้งเกี่ยวกับ พ.ร.บ.การปกครองคณะสงฆ์ อีก แต่พระครูบาศรีวิชัยไม่ได้ไปตามนัด ถูกตั้งข้อ
กล่าวหาว่า “ทำผิดต่อพระราชบัญญัติการปกครองสงฆ์ ขัดขึ้นคำสั่งของเจ้าคณะแขวงลี้ และยุยงพระ
อธิการวัดต่าง ๆ ให้ประพฤติตาม” ซึ่งเป็น ข้อกล่าวหาเดิม จนเป็นมูลคดีและถูกยกขึ้นเป็นอธิกรณ์
ทางฝ่ายบ้านเมืองนำตำรวจไปจับกุมและควบคุมตัวไปสอบสวนที่เมืองลำพูนอีกครั้ง ถูกตั้ง
คณะกรรมการสอบสวนอธิกรณ์

ครั้งนี้ พระครูศีลวิลาส รับหน้าที่เป็น ประธานคณะกรรมการ แทนเจ้าคณะจังหวัดลำพูน
คณะกรรมการได้มีมติลงโทษ ดังนี้

๑. ให้ถอดพระครูบาศรีวิชัยออกจากเจ้าอาวาสวัดบ้านปาง เป็นเพียงพระลูกวัด
๒. ให้ถอดพระครูบาศรีวิชัยออกจากเจ้าคณะหมวด ไม่ให้เป็นพระอุปัชฌาย์อีกต่อไป

^{๑๘} ภูชิสส์ไชย บงกชผ่องอำไพ : พุทธอินันทะ ผลชัยอรุณ, ครูบาเจ้าศรีวิชัยนักบุญแห่งล้านนาครูบา
ศีลธรรม, หน้า ๒๓ - ๒๔.

๓. ให้กักบริเวณไว้ที่วัดพระธาตุหริภุญชัยเวลา ๑ ปี และลงทัณฑ์บนไว้ห้ามมิให้กระทำความผิดในลักษณะอย่างนี้อีก

พระครูศีลวิลาส ประธานคณะกรรมการได้ตั้งเตือนว่าโทษ ๓ ข้อนี้ ถ้าไม่ยอมรับความผิดจะถูกกักขังถึง ๒ ปี โดยอุบนิสัยและคุณธรรมพระครูบาศรีวิชัยท่านไม่เป็นคนกระด้างกระเดื่องอยู่แล้ว ท่านก็ยอมรับโทษเพื่อให้เรื่องทุกอย่างได้จบๆ กันไป จึงถูกกักบริเวณไว้ ๑ ปีที่มุมกำแพงชั้นใน ของวัดพระธาตุหริภุญชัย

ในโทษที่ท่านได้รับนั้น ท่านก็ไม่ได้สะทกสะท้านหวั่นไหวอะไร ยังคงมีกำลังใจสงบนิ่ง ยิ้มแย้มแจ่มใสให้พระสวดมนต์ของท่านตามปกติ เหมือนไม่มีเรื่องร้ายอะไรเกิดขึ้น ขณะนั้นท่าน อายุได้ ๓๓ ปี เมื่อถูกกักขังครบ ๑ ปี ท่านก็ได้รับการปล่อยตัวให้เป็นอิสระ ได้กลับไปยังวัดบ้านปางตามเดิม โดยมีศรัทธาประชาชนไปรอรับตัวท่านกันอย่างล้นหลาม

จากเหตุการณ์ดังกล่าวทำให้ท่านได้รับความรัก ความศรัทธาจากประชาชนมากยิ่งขึ้นเป็นทวีคูณ ทั้งคนเมือง ชาวเขา ชาวดอย กะเหรี่ยง พม่า ไทยใหญ่ต่างร่วมแรงร่วมใจจัดงานฉลองอิสรภาพของท่านกันอย่างตึกตึกใจ นับตั้งแต่บัดนั้นประชาชนก็หลั่งไหลกันมาชุมนุมฟังธรรม รับโอวาท เรียนกรรมฐานกับท่านที่วัดบ้านปางทุกวันมิได้ขาด พระสงฆ์สามเณรภายในวัดก็มีเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จนเป็นที่จับตาฟังเสียงของทางฝ่ายอาณาจักรมีนายอำเภอเป็นต้น

๔. สาเหตุถูกตั้งข้อกล่าวหาและอิทธิฤทธิ์ครั้งที่ ๔ เหตุการณ์ที่ถูกตั้งข้อกล่าวหาและอิทธิฤทธิ์ครั้งที่ ๔ ได้เกิดขึ้นในปี พ.ศ.๒๔๕๔ เช่นเดียวกัน แต่ห่างจากเหตุการณ์ครั้งที่ ๓ เพียง ๔ เดือนเศษ ในปี พ.ศ.๒๔๕๔ นี้ พระครูบาศรีวิชัย ได้รับหนังสือสั่งการจากเจ้าคณะแขวงล้านช้าง ๒ ฉบับ

๑. ให้พระครูบาศรีวิชัยสำรวจบัญชีพระภิกษุสามเณรหัววัดต่างๆ ในตำบลแม่ตืน รายงานให้เจ้าคณะแขวงล้านช้างทราบด่วนตามกำหนด

๒. ให้วัดทุกวัดทำซุ้มประตูและตามประทีปโคมไฟ ประดับช่อตุง ธงทิว ตีฆ้อง กลองระฆัง กังสดาล เพื่อสมโภชในวันโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ เสด็จขึ้นเถลิงถวัลย์ราชสมบัติในวันที่มีพิธีราชาภิเษก (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้เสด็จสวรรคตเมื่อวันที่ ๒๓ ตุลาคม พ.ศ.๒๔๕๓ และในปี พ.ศ.๒๔๕๔ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นดำรงสิริราชสมบัติ เป็นรัชกาลที่ ๖ ในพระบรมราชจักรีวงศ์)

แต่พระครูบาศรีวิชัยไม่ได้ทำตามคำสั่งทั้ง ๒ ฉบับ เจ้าคณะแขวงกับนายอำเภอเออลี่ จึงเรียกด่วนพระครูบาเจ้าศรีวิชัยไปยังวัดสี่หลวงอีก เพื่อสอบสวนเหตุที่กล้าขัดขืนคำสั่ง แต่ก็ไม่สามารถลงโทษแก่ท่านได้ เพราะท่านให้เหตุผล ข้อที่หนึ่งว่า “ท่านถูกถอดออกจากเจ้าอาวาสและหัวหมวดเสียแล้ว จึงไม่ใช่หน้าที่” ข้อสอง...ท่านให้เหตุผลว่า “การตามประทีปโคมไฟ ประดับช่อตุง ธงทิว ตีฆ้อง กลองในวันวาทารามพระเจ้าแผ่นดินจะได้รับประโยชน์อันใด การชุมนุมกันไหว้พระสวดมนต์ถวายพระพรชัยแด่องค์มหากษัตริย์เป็นกิจวัตรเหมาะสมควรกับสงฆ์โดยแท้” พอได้ยินเหตุผลทั้ง ๒ ข้อของพระครูบาศรีวิชัย ท่านพระครูเจ้าคณะแขวง และนายอำเภอเออลี่ จึงถามพระศรีวิชัยทันทีว่า “ตอบอย่างนี้คิดจะเป็นกบฏต่อบ้านเมืองและจะกระด้างกระเดื่องต่อการปกครองคณะสงฆ์ใหม่” เมื่อเจ้าคณะแขวงกับนายอำเภอเออลี่ เอาผิดกับท่านไม่ได้ก็ปล่อยตัวท่านให้กลับวัดบ้านปางตามเดิม

ในช่วงนี้สานุศิษย์ของท่านเพิ่มจำนวนมากขึ้นอย่างผิดหูผิดตา เพราะว่าชาวเขา ชาวดอย ได้เดินทางมาฝากเนื้อฝากตัวเป็นศิษย์ท่านกันเรื่อยๆ หลั่งไหลกันมาจากทั่วทุกสารทิศ สำนักวัดบ้าน

ปางเนื่องแน่นไปด้วยนักศิลนักรูปที่นับถือแบบอย่างข้อวัตรปฏิบัติปฏิบัติของพระครูบาเจ้าศรีวิชัย จนเกิดข่าวลือลือกันไปตาม ๆ นานานว่าพระศรีวิชัยและสาธุศิษย์คิดการร้ายต่อแผ่นดิน

๕. สาเหตุถูกตั้งข้อกล่าวหาหรืออิกรณครั้งที่ ๕ และคำสั่งขับไล่ เนื่องจากมีข่าวเล่าลือกันมาตลอดว่าพระครูบาศรีวิชัยและสาธุศิษย์ตั้งกองกำลังขึ้นภายในวัดบ้านปาง เจ้าคณะแขวงจึงร่วมกับนายอำเภอตั้งข้อกล่าวหาให้พระครูบาศรีวิชัยจำนวน ๘ ข้อ นับเป็นข้อกล่าวหาหรืออิกรณครั้งที่ ๕ ของชีวิตท่าน แล้วส่งคำฟ้องไปยังเจ้าคณะจังหวัดลำพูน เมื่อพระครูญาณมงคล เจ้าคณะจังหวัดได้รับคำร้องเรียนจากเจ้าคณะแขวงและนายอำเภอ ท่านเจ้าคณะก็ส่งรายงานต่อไปให้ข้าหลวงเมืองลำพูน และเจ้าจักรคำขจรศักดิ์ เจ้าผู้ครองนครลำพูนทราบตามลำดับ

ข้อกล่าวหาทั้ง ๘ ข้อ มีดังต่อไปนี้

๑. พระครูบาศรีวิชัยตั้งตัวเป็นพระอุปฌาย์ บวชกุลบุตรโดยไม่มีใบอนุญาต
๒. พระครูบาศรีวิชัยไม่อยู่ในการบังคับบัญชาของพระครูมหารัตนาร เจ้าคณะแขวง
๓. พระครูบาศรีวิชัยไม่เข้าร่วมประชุมตามคำสั่งการของเจ้าคณะแขวง
๔. พระครูบาศรีวิชัยไม่ประดับธงทิว ช่อ ตุง ตีฆ้อง กลอง จุดประทีปโคมไฟในวโรกาสพิธีราชาภิเษกที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นเสวยราชสมบัติ ถือว่าเป็นกบฏต่อแผ่นดิน
๕. พระครูบาศรีวิชัยล่วงทัณฑ์บนที่ให้ไว้กับพระครูศีลวิลาส
๖. พระครูบาศรีวิชัยไม่ยอมสำรวจบัญชีพระสงฆ์สามเณรตามคำสั่งการเจ้าคณะแขวง
๗. เจ้าคณะแขวงลี้ภัยประชุม เจ้าอธิการวัดทั้งปวงในแขวงของตน เจ้าอธิการทั้งหลายไม่ไป เพราะเอาเยี่ยงอย่างพระครูบาศรีวิชัย

๘. เล่ากันว่า พระครูบาศรีวิชัยเป็นผีบุญมีดาบฝักทองคำ ๑ เล่ม ตกลงมาจากอากาศสู่แท่นบูชา พระครูบาศรีวิชัยเก็บไว้บูชา พระครูบาศรีวิชัยเดินบนน้ำได้โดยไม่เปียก และเดินสูงกว่าพื้นดินได้ ๒ ศอก

เจ้าคณะแขวงและนายอำเภอ ได้นำหลักฐานต่างๆ ส่งฟ้องโดยอ้างความผิดตามพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.๑๒๑^{๑๙}

สิ่งก่อสร้างภายใต้การนำของพระครูบาศรีวิชัย

- สร้างวัดจามศรีทรายมูลบุญเรืองบ้านปาง อำเภอเถิน จังหวัดลำพูน เป็นวัดแรก เดิมนั้นเปลี่ยนชื่อเป็นวัดบ้านปาง
- สร้างวิหารพระพุทธ ในพระธาตุหริภุญชัย จังหวัดลำพูน
- สร้างวิหารพระเจ้าทันใจในพระธาตุหริภุญชัย จังหวัดลำพูน
- สร้างวิหารพระอัฐรสในพระธาตุหริภุญชัย จังหวัดลำพูน
- สร้างวิหารพระมหาทักษิณในพระธาตุหริภุญชัย จังหวัดลำพูน
- สร้างวัดแม่ตื่น อำเภอเถิน จังหวัดลำพูน
- สร้างวัดแม่เทย อำเภอเถิน จังหวัดลำพูน
- สร้างวัดดอยก้อม อำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน

^{๑๙} ภูชิสัสัย บงกชผ่องอำไพ : พุทธอินันทะ ผลชัยอรุณ, ครูบาเจ้าศรีวิชัยนักบุญแห่งล้านนาครูบา ศีลธรรม, หน้า ๒๕ - ๒๗.

- สร้างพระเจดีย์ วัดหัวขัว อำเภอทุ่งช้าง
- สร้างวิหารจัตุรมุขครอบพระบาท วัดพระพุทธรบาทตากผ้า อำเภอป่าซาง
- สร้างวัดกำแพงวัดป่าพลู อำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน
- สร้างวัดวังหลวงอำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน
- สร้างวัดกู่ละมั่ง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน
- สร้างวิหารวัดพระนอนม่อนช้าง อำเภอป่าซางจังหวัดลำพูน
- สร้างวิหารวัดจามเทวี อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน
- สร้างสะพานข้ามแม่น้ำปิงระหว่าง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูนกับ อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ ทางราชการใช้ชื่อว่า สะพานศรีวิชัย
- สร้างวิหารและพระเจดีย์ วัดบ่อไก่แจ้ จังหวัดลำปาง
- สร้างวิหาร วัดแก้วดอนเต้า จังหวัดลำปาง
- สร้างวิหาร วัดป่าขาม อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง
- สร้างวิหาร วัดพระยืม อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง
- สร้างพระเจดีย์ วัดป่าตาล อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง
- สร้างวัดม่วงคำ บ้านศรีลังกา อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง
- สร้างพระเจดีย์ วัดดอยกู่ อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง
- สร้างวัดม่อนอักษิ์วิหาร อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง
- ซ่อมแซมเสริมสร้างพระธาตุช่อแฮ จังหวัดแพร่
- สร้างวิหารพระเจ้าต้นหลวงทุ่งเอี้ยง จังหวัดพะเยา
- สร้างพระวิหารและเสริมสร้างพระเจดีย์ พระธาตุดอยตุง จังหวัดเชียงราย
- สร้างวิหาร วัดน้ำอกรู อำเภอป่าเย็บ จังหวัดแม่ฮ่องสอน
- ซ่อมแซมเสริมสร้างพระเจดีย์ พระธาตุดอยเกิง อำเภอดอยเต่า จังหวัดเชียงใหม่
- สร้างพระเจดีย์ พระเกตุ แก่งสร้อย อำเภอดอยเต่า จังหวัดเชียงใหม่
- สร้างพระวิหารครอบรอยพระพุทธรบาท พระบาทแก้วเข้า อำเภอฮอด
- สร้างพระวิหารครอบรอยพระพุทธรบาทพระบาทยั้งหวีด อำเภอสันป่าตอง
- สร้างพระวิหารครอบรอยพระพุทธรบาท พระบาทเมาะ อำเภอดอยเต่า
- สร้างพระเจดีย์ วัดทุ่งต้อม อำเภอสันป่าตอง
- สร้างพระเจดีย์วัดบ่อแก้ว อำเภอสันป่าตอง
- สร้างพระเจดีย์วัดแม่เคียน อำเภอสันป่าตอง
- สร้างวิหารวัดพระนอนแม่ปูคา อำเภอสันกำแพง
- สร้างวิหารวัดข้าวแทนหลวง อำเภอสันทราย
- สร้างพระเจดีย์วัดแม่ดอกแดง อำเภอดอยสะเก็ด
- สร้างวัดพระนอนขอนม่วง อำเภอแมริม
- สร้างวิหารครอบรอยพระพุทธรบาท พระบาท ๔ รอย อำเภอแมริม
- สร้างเจดีย์วัดปางมะโอ อำเภอแม่แตง
- สร้างวิหารวัดคีรีบรรพต อำเภอแม่แตง

- สร้างวิหาร วัดถ้ำเชียงดาว อำเภอเชียงดาว
- ซ่อมแซมพระเจดีย์ พระธาตุสบฝาง อำเภอแม่เมาะ
- สร้างวิหารวัดพระธาตุคอกคำอำเภอเมืองเชียงใหม่
- สร้างวิหารวัดเชียงมั่น อำเภอเมืองเชียงใหม่
- สร้างวิหารและซ่อมแซมพระเจดีย์ วัดพระสิงห์ อำเภอเมืองเชียงใหม่
- สร้างวิหารและซ่อมแซมพระเจดีย์ วัดสวนดอก อำเภอเมืองเชียงใหม่
- สร้างวัดศรีโสดา อำเภอเมืองเชียงใหม่ (วัดศรีโสดา เป็นวัดที่พระครูบาศรีวิชัย นักพัฒนาและนักบุญแห่งล้านนาไทยเป็นผู้สร้างขึ้น เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๗ ในขณะที่ก่อสร้างทางขึ้นดอยสุเทพ ด้วยเกียรติคุณและบุญบารมีของท่าน วัดศรีโสดารุ่งเรืองมาตามลำดับ หากพูดถึงท่านพระครูบาศรีวิชัยก็ต้องนึกถึงวัดศรีโสดา พูดถึงวัดศรีโสดาก็ต้องนึกถึงท่านพระครูบาศรีวิชัย เพราะเป็นบุญบารมีกันมาตลอด ในปี พ.ศ. ๒๕๔๑ โครงการพระธรรมจาริกได้ขอใช้วัดศรีโสดา เป็นที่ตั้งโครงการและเปิดศูนย์อบรมพระพุทธศาสนาแก่พระภิกษุสามเณรชาวเขาขึ้น วัดศรีโสดาจึงเป็นสถานศึกษาเล่าเรียนและอบรมจิตใจของเยาวชนตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

วัดศรีโสดาเป็นวัดราษฎร์ แต่เดิมเรียกว่าวัดโสดา เพื่อเป็นการเชิดชูเกียรติพระครูบาศรีวิชัย ในฐานะเป็นผู้สถาปนาวัดนี้จึงเปลี่ยนชื่อเป็นวัดศรีโสดา จากการที่วัดศรีโสดาเป็นที่ตั้งของสำนักงานโครงการพระธรรมจาริกส่วนภูมิภาคและได้รับการคัดเลือกจากกรมการศาสนาให้เป็นวัดพัฒนาตัวอย่างในปี พ.ศ.๒๕๑๔ จากนั้นในปี พ.ศ.๒๕๔๒ เป็น ๑ ใน ๙ วัดทั่วประเทศที่ถูกคัดเลือกให้เป็นวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่นเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเนื่องในวโรกาสเฉลิมพระชนมพรรษาครบ ๖ รอบ ๗๒ พรรษา)

- สร้างถนนขึ้นดอยสุเทพ วัดพระธาตุคอกคำ อำเภอเมืองเชียงใหม่^{๒๐}

จบฉกชีวิตนักบุญผู้ยิ่งใหญ่แห่งล้านนา

พระครูบาศรีวิชัยมีโรคประจำตัวหลายอย่าง พอเริ่มลงมือสร้าง สะพาน พระครูบาศรีวิชัย ได้ไม่กี่วัน ท่านก็เริ่มอาพาธหนักที่วัดจามเทวี และได้ละสังขารด้วยอาการสงบ เมื่ออายุได้ ๖๐ ปี ๘ เดือน ๑๐ วัน ณ วัดบ้านปาง เมื่อวันที่ ๒๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๘๑ เวลา ๒๔ นาฬิกา ๕ นาที กับ ๓๐ วินาที ด้วยอาการสงบ และก่อนที่จะถึงวาระสุดท้ายท่านได้สั่งว่า “หากเรามรณภาพแล้ว อย่าเอาซากศพเราไว้ในเขตวัดเป็นอันขาด เพราะเป็นเขตของพระรัตนตรัย อย่าเอาซากศพอันเป็นปฏิฆูลไปตั้งวางยังสถานที่อันสูงส่งและบริสุทธิ์ และอย่าเอาศพของเราไปไว้ด้านทิศตะวันตกของวัด” มีผู้เล่าสืบๆ กันมาท่านได้สั่งอีกว่า “ถ้าไม่อยากจะให้ร่างเราเปื่อยเน่าให้เอาน้ำผึ้งกรอกปากเรา ๒ ขวด” คณะศิษย์ได้เก็บศพไว้ที่วัดบ้านปางเป็นเวลา ๑ ปี ต่อมาปี พ.ศ. ๒๔๘๔ จึงนำกลับไปไว้ที่วัดจามเทวีอันเป็นวัดสุดท้ายที่ท่านพำนักรักษาอาพาธของท่าน ถึงปี พ.ศ. ๒๔๘๙ จึงได้จัดพิธีพระราชทานเพลิงศพ พระพิมลธรรม (อาจ อาสภมหาเถระ) ในระหว่างที่ถูกถอดจากสมณศักดิ์ ได้เดินทางขึ้นมารุดงค์ที่เชียงใหม่ เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งเป็นสังฆมนตรีว่าการปกครอง ได้พิจารณาเห็นว่า พระครูบาศรีวิชัย เป็นผู้ทำคุณประโยชน์แก่พระศาสนามาก สมควรได้รับพิธีพระราชทานเพลิงศพเหมือนพระที่มีสมณะศักดิ์ จึงให้

^{๒๐} ธรรมรักษ์, ตามฮีตด้วยฮอย ครูบาศรีวิชัย, หน้า ๘๒ - ๘๕.

เจ้าคณะทำเรื่องขอพระราชทานเพลิงศพ หลังประชุมเพลิงเสร็จ อัฐิพระครูบาศรีวิชัย ถูกแบ่งไปบรรจุเจดีย์ไว้ที่ ๑) วัดบ้านปาง ๒) วัดจามเทวี ๓) วัดสวนดอก และ ๔) ที่ดอยงัม เขตต่อแดนระหว่างอำเภอสันกำแพงกับจังหวัดลำพูน^{๒๑}

๓.๒ วิธีสร้างงานและบทบาทของพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย

วิธีสร้างงานของพระครูบาศรีวิชัย จะเริ่มจากการเลือกสถานที่ที่จะไปสร้างหรือบูรณะก่อน ซึ่งเป็นไปได้ ๒ กรณี คือ พระครูบาศรีวิชัยท่านเลือกเอง หรือมีผู้มานิมนต์ท่านไปในกรณีหลังนั้นต้องได้รับความเห็นชอบจากท่านด้วย แต่อย่างไรก็ตามส่วนใหญ่มักถูกตัดสินด้วยการแสดงนิมิต สถานที่ที่พระครูบาศรีวิชัยเดินทางไปบูรณะมักจะเป็นวัดที่มีประวัติความเป็นมาในเชิงประวัติศาสตร์ หรือเกี่ยวข้องกับเรื่องราวของพระพุทธเจ้า และส่วนใหญ่จะเป็นสถานที่ที่มีสภาพชำรุดทรุดโทรม รกร้างและขาดการดูแลเอาใจใส่ ดังตัวอย่างเช่น วัดสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่ จากการสอบถามพระสงฆ์ซึ่งเคยร่วมงานกับพระครูบาศรีวิชัย กล่าวว่าก่อนที่พระครูบาศรีวิชัยจะเข้าไปบูรณะนั้น วัดสวนดอกมีสภาพรกร้าง ตัววิหารเหลือหลักฐานเฉพาะแนวเสา การทำงานจะเริ่มจาก เมื่อทำการตกลงที่จะทำการสร้างได้แล้ว ท่านก็จะเดินทางไปที่นั่นพร้อมกับลูกศิษย์ที่ติดตามไปด้วย ระหว่างเส้นทางจะมีผู้คนที่ทราบข่าวจะมาทำบุญกับท่าน หรือบางคนก็นำลูกหลานมาขอบวชกับท่าน เมื่อถึงที่หมายท่านก็จะไป “นั่งหนัก” ซึ่งหมายถึงการนั่งเป็นประธาน เพื่อบริจาคสิ่งของหรือเงิน เพื่อนำมาใช้ในการก่อสร้างตลอดช่วงเวลาที่สร้างงาน และภายหลังจากที่งานสำเร็จก็จะมามีการทำบุญใหญ่ เรียกว่างานปอยหลวง เป็นขั้นตอนสุดท้าย^{๒๒}

๓.๒.๑ การสาธารณูปการในการดำเนินชีวิต

ท่านภิกษุปัญญานันทะ พูดถึงพระครูบาศรีวิชัย มีความตอนหนึ่งว่า “คนเราทุกคนมุ่งทำอะไร ก็จะได้ประโยชน์ตนบ้างประโยชน์ผู้อื่นบ้าง สำหรับพระครูบาศรีวิชัยประโยชน์ตนไม่มีเพราะท่านมิได้เป็นพระคณาธิการ ท่านเป็นแต่เพียงพระของประชาชนเท่านั้น ชีวิตของท่านเป็นอยู่เพื่องานสาธารณะอย่างเดียว คำว่าเห็นแก่ตนนั้นไม่มีในปทานุกรมแห่งใจของท่านจึงปรากฏว่าท่านย้ายไปไหนมานี้อย่างทุกแห่งที่ไปก็มุ่งไปทำประโยชน์ เมื่อไปถึงแล้วก็ลงมือทำทันที พอทำเสร็จแล้วก็เดินทางไปที่อื่นต่อไปอีก โดยไม่ต้องกังวลต่ออะไรทั้งสิ้น ท่านมีปฏิปทาคลายนิกที่มีแต่ปักทาง ชอบโผบินไปตามสบายใจ ถ้ามองดูถึงสาธารณะประโยชน์ที่ท่านได้ทำไว้แล้ว มีสิ่งเล็กน้อยเป็นสิ่งที่ชาวพุทธควรปลื้มใจ ในการที่พระชนาตมีใจเป็นโพธิสัตว์ได้เกิดมาในโลก” เมื่อพักนอนอยู่ที่บ้านปางได้สองสัปดาห์พระครูบาศรีวิชัยก็นึกถึงวัดพระธาตุหริภุญชัยลำพูน อันเคยเป็นที่กักขังตนเมื่อครั้งต้องโทษ วิหารอันเก่าแก่อยู่ในสภาพชำรุดทรุดโทรม ด้วยสร้างมานานเวลาอันยาวนาน ในที่สุดพระครูบาศรีวิชัยก็ตกลงที่จะซ่อมแซมพระบรมธาตุจึงขออนุญาตต่อเจ้าคณะจังหวัดและเจ้าคณะผู้ครองนครลำพูนแล้วป่าวร้องต่อประชาชน บรรดาศรัทธาทังหลาย พอทราบข่าวต่างมีความยินดี และให้ความร่วมมือพระครูบาศรีวิชัยได้จัดการซ่อมแซมเพิ่มเติมหน้าวิหาร และองค์พระบรมธาตุที่ปรักหักพังลงรัก

^{๒๑} วัดศรีโสดา พระอารามหลวง, **กฐินพระราชทานประจำปี ๒๕๕๓**, หน้า ๓๗ - ๓๘.

^{๒๒} นายชาญณรงค์ ศรีสุวรรณ, การศึกษาวิหารที่สร้างในกระบวนการครูบาศรีวิชัย พ.ศ.๒๕๔๗ - ๒๕๘๑, (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๐), หน้า ๒๑.

ลวดลายหน้าวิหารและทำการปิดทองอย่างสวยงาม ในการบูรณะครั้งนี้ ปรากฏว่าสิ้นเงินไปถึงสามแสนสองหมื่นสองพันห้าร้อยรูปี (เทียบรูปีละประมาณ ๘๐ สตางค์) นอกจากนี้ยังได้สร้างโรงครุบากันอีก สิ้นเงินหนึ่งพันสองร้อยรูปี เงินที่สร้างครั้งนี้ได้มาจากความศรัทธาเลื่อมใสโดยใจจริงทุกบาททุกสตางค์พระครุบาศรีวิชัยไม่ได้ออก เพราะท่านมีแต่บุตรและจิวร งานซ่อมแซมคราวนี้สำเร็จลงอย่างราบรื่นในปี พงศ. ๒๔๖๓ เดือน ๖ ขึ้น ๖ ค่ำ และก็ได้จัดงานปอยฉลองกันอย่างมโหฬาร นี่เป็นงานครั้งสองของพระครุบาศรีวิชัยสำเร็จลงอย่างงดงาม จากการร่วมมือของประชาชน

พระครุบาศรีวิชัยพักอยู่ที่วัดพระธาตุหริภุญชัย จนถึงเดือน ๗ ขึ้น ๒ ค่ำ จึงเดินทางกลับบ้านปางพอนสั่งทำออกพรรษาในปีเดียวกันนี้ พระครุบาศรีวิชัยก็ออกจากบ้านปางอำเภอลี ไปสร้างพระเจดีย์ดอยเก็ง ซึ่งอยู่ในอำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ การสร้างเจดีย์ดอยเก็งครั้งนี้ ประชาชนทั้งในอำเภอฮอด และอำเภอใกล้เคียง ได้บริจาคร่วมทำบุญถึง ๑๖,๘๓๔ รูปี ใช้เวลาสร้างประมาณสองเดือนเศษก็เสร็จเรียบร้อยได้จัดการฉลองสมโภชเสร็จก็เดินทางไปพักผ่อน พร้อมกับสั่งสอนประชาชนที่ดอยเต่าหนึ่งคืน รุ่งขึ้นไปพักที่พระบาทเกาะตะมะแล้วจึงเดินทางกลับบ้านปางในวันรุ่งขึ้นพร้อมทั้งสานุศิษย์ติดตาม แต่พอถึงบ้านแทนที่ท่านจะพักผ่อนกลับดำเนินงานก่อสร้างพระเจดีย์ที่วัดต่อไปจนสำเร็จ พร้อมกับทำบุญทำทาน อุทิศส่วนกุศลให้แก่ปู่ย่าตายาย ฝ่ายนางอุสาห์ โยมแม่ซึ่งอยู่มาได้ด้วยความผาสุกทั้งนี้อาจเป็นด้วยบารมีของพระครุบาศรีวิชัย ที่มีคนเคารพเลื่อมใส นางได้เข้าพักพึ่งรสพระธรรมในยามชรา ไม่เดือดร้อนด้วยประการทั้งปวง จนอายุของนางย่างเข้า ๗๐ เศษ ในขณะที่พระครุบาศรีวิชัย กำลังทำการบูรณะพระธาตุหริภุญชัยอยู่นั้น นางกลับล้มป่วยลงด้วยโรคชราซึ่งเป็นไปตามวัยสังขารที่ตรากตรามา ในที่สุดนางก็สิ้นใจด้วยอาการอันสงบ โดยไม่มีโอกาสได้เห็นชายผ้าเหลืองของลูก พระครุบาศรีวิชัยนั้น เมื่อทราบข่าวการจากลาไปอย่างไม่มวินกลับมาอีกของโยมแม่ ท่านก็สงบนิ่งสวดมนต์ภาวนาให้วิญญาณของโยมแม่ไปสู่สุคติ ท่านถือว่าเป็นธรรมดาของโลกจึงไม่มีอาการเศร้าโศก เมื่อมีเกิดก็ต้องมีตาย มีรักก็ต้องมีชังสังขารเป็นสิ่งแปรปรวน ไม่มีผู้ใดสามารถอยู่ค้ำฟ้าได้ สังขารเป็นสิ่งที่มนุษย์ยืมมาใช้ชั่วคราว บางคนก็สังขารช้า บางคนก็สังขารเร็ว ทั้งๆ ที่มนุษย์รู้ดี ก็ยังจะอดที่จะโลภจะหลงไม่ได้ สูงศักดิ์ศรีหรือต่ำต้อยอย่างไร จุดหมายปลายทางคือเชิงตะกอน บทเรียนนี้มีไว้สอนให้มนุษย์จดจำ แต่มนุษย์ส่วนมากก็ช่างเป็นคนช่างลืม โลกนี้จึงยุ่งยาก หาความสงบไม่ได้ แล้วพระครุบาศรีวิชัย ก็จัดงานศพโยมแม่อย่างพอสมควรแก่อัตภาพหลังจากนี้ได้เดินทางมาพักที่จังหวัดลำพูนในวงการสงฆ์ไม่มีทำที่ว่าจะสนใจต่อท่านในเรื่องความผิดอีกเพราะท่านก็พยายามทุกอย่าง ที่จะปฏิบัติให้อยู่ในวินัยและข้อบังคับทุกอย่าง

บรรลุลูกปี พ.ศ. ๒๔๖๕ คุณงามความดีของท่านเลื่องลือแพร่หลาย เข้าไปในหมูยงซึ่งเป็นพวกนอกศาสนามีผีเป็นพระเจ้าที่นับถือ แต่ในภายหลังได้หันมานับถือพระพุทธศาสนาเพราะพระครุบาศรีวิชัยนี้แหละที่เป็นผู้กลับใจเขาเหล่านั้น ท่านได้นำเอาพระพุทธศาสนาอันเป็นแสงสว่างแห่งชีวิตไปมอบให้จนเป็นที่เลื่อมใสในหมู่ชาติพันธุ์ ขณะที่พักอยู่ในจังหวัดลำพูนนั้น ชาวได้ทราบไปถึงพะเยาว่าท่านเป็นนักก่อสร้างที่สามารถเป็นพิเศษเพราะเป็นการก่อสร้างที่ไม่ต้องลงทุนอะไรจะมีผู้นำมาให้อย่างเหลือเฟือเพื่อจนใช้ไม่หมดชาวพะเยาจึงเดินทางมาจากจังหวัดเชียงใหม่มาหาท่านให้ไปช่วยท่านสร้างวิหารพะเยาทุ่งเอี้ยงท่านรับนิมนต์ด้วยความยินดี แต่ก่อนถึงเชียงใหม่ทางเดินทางผ่านจังหวัดเชียงใหม่ เมื่อถึงวัดป่าแดงพระครุศรีวิชัยได้มอบเงินจำนวนหนึ่งให้เจ้าอาวาสวัดป่าแดงให้จัดสร้างหอธรรมด้วยว่าหอธรรมของวัดนี้ ชำรุดทรุดโทรมไปไม่มีใครเหลียวแล ที่อำเภอพะเยานั้น ได้

จัดการต้อนรับอย่างมโหฬารมีการทำซุ้มอย่างงดงามในขนาดเดียวกันการบริจาคก็เริ่มต้นผู้ที่มีเงินมากก็บริจาคมากที่สุดแต่กำลังของตนการนำเงินมาถวายท่านนั้นไม่ทราบว่ามีจำนวนเท่าใดเพราะทุกคนนำไปโยนใส่ปิบซึ่งก็เต็มทั้งสองปิบ หลังจากนั้นได้สองวันท่านก็เริ่มบัญชาการให้ทายกทายิกาทั้งหลายจัดการรื้อพระวิหารพะเยาหลังเก่าด้วยความสามัคคีอย่างดีเลิศวิหารได้ถูกรื้อเสร็จเรียบร้อยภายในสองวันนับวันเป็นการทำงานที่เข้มแข็งรวดเร็วอย่างน่าดูหลังจากนี้ต่อมาอีกห้าวันก็จัดการหล่อเสาและก่อฝาผนังทั้งนี้ไม่มีการจ้างทุกคนทำด้วยความสมัครใจและเต็มใจ บรรดาผู้ที่มาร่วมงานมีเป็นจำนวนมากจนแทบจะหาที่ว่างไม่ได้การสร้างพระวิหารสูง ๙ วา ๒ ศอก จึงสำเร็จลงในระยะเวลาอันสั้นหลังจากนี้ได้มีการสร้างอุโบสถอีกหลังหนึ่ง และศาลารอบวัดรวมทั้งศาลาทานอีกสองหลังเมื่อทุกอย่างเสร็จท่านยังสร้างกำแพงรอบพระธาตุจอมทองอีกจนเสร็จเรียบร้อย การก่อสร้างครั้งนี้รวมสิ่งของในการใช้ก่อสร้าง คือปูนซีเมนต์ ๒๕ ถัง, ทองคำเปลวจำนวน ๒๗,๖๒๕ แผ่น, น้ำรัก ๑๐,๐๐๐ ถัง ค่าใช้จ่ายในการสร้างสิ่งต่างๆ ๙๖๑ รูป สิ่งเหล่านี้มาจากแรงศรัทธาบริจาคของราษฎร

๓.๒.๒ หลักการสาธารณูปการทางสังคม

กิตติศัพท์แห่งการบำเพ็ญความดีในงานก่อสร้างของพระครูบาศรีวิชัย ฐู่ไปถึงเจ้าแก้วนวลรัฐเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ซึ่งก่อสร้างสะพานนวลรัฐสำเร็จลงได้ไม่นานเจ้าแก้วนวลรัฐเคยดำริจะซ่อมแซมวัดพระสิงห์ ซึ่งอยู่ในสภาพทรุดโทรม ด้วยเป็นวัดที่สร้างมานานถึง ๖๐๐ กว่าปีแล้ว แต่การก่อสร้างครั้งนี้จะต้องใช้ทุนทรัพย์มาก ผู้ที่จะทำการสำเร็จไม่มีใครจะดีไปกว่าพระครูบาศรีวิชัย เพราะท่านเป็นที่เคารพเลื่อมใสของประชาชนทั่วล้านนาไทย เมื่อปรึกษากันเป็นที่ตกลงกันดีแล้ว ในปี พ.ศ. ๒๔๖๗ จึงได้ไปอาราธนาพระครูบาศรีวิชัย ที่พะเยาแจ้งเจตจำนงในการจะปฏิสังขรณ์วัดพระสิงห์ พระครูบาศรีวิชัยทราบดังนั้นก็รับด้วยความยินดีท่านรีบเดินทางมายังวัดพระสิงห์ทันที ประชาชนที่ทราบข่าวการมาของนักบุญพระศรีวิชัย ก็บังเกิดความศรัทธาพร้อมกันไปยังวัดพระสิงห์ผู้ที่จนทรัพย์มีแต่แรงกายก็เอากำลังเข้าช่วย พวกที่มีทุนทรัพย์ก็ใช้ทุนทรัพย์แทนกำลังกาย

พระครูบาศรีวิชัยเดินทางมาวัดพระสิงห์ด้วยมือเปล่า แต่ว่าบัดนี้งานที่ต้องใช้ทั้งแรงงานแรงเงินก็เริ่มต้นขึ้นแล้ว ใครจะเชื่อบ้างไหมว่า หากเป็นบุคคลธรรมดาอื่นๆ แล้ว จะสร้างจะก่อสร้างให้สำเร็จโดยน้ำเงินอย่างเดียว แต่พระครูบาศรีวิชัยสร้างวัดสำเร็จ เพราะแรงศรัทธาของประชาชนอันเป็นผลสำเร็จที่น่าทึ่งน่าคิดทั้งนี้เพราะตลอดเวลาของศตวรรษที่ผ่านมา ยังไม่เคยปรากฏชื่อของใครที่ได้จารึกถึณึกแน่นไว้ในประวัติศาสตร์ ว่าทำงานสำเร็จได้อย่างพระครูบาศรีวิชัย เมื่อการถากถางเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ท่านก็สั่งให้รื้อวิหารเก่าซึ่งใกล้พังลงก่อน โดยคิดจะสร้างขึ้นใหม่ ขณะที่ขุดดินเพื่อจะตั้งเสาใหม่นั้นก็ปรากฏว่าได้ขุดไปพบแผ่นทองคำมีน้ำหนักถึง ๓๖๐ บาท ยังความปลื้มปิติให้แก่ประชาชนเป็นที่ยิ่งความเลื่อมใสในตัวพระครูบาศรีวิชัยก็เพิ่มขึ้นทวีคูณคนทั้งหลาย ต่างก็พากันนำทรัพย์มาร่วมถวายสมทบทุนสร้างพระวิหาร บางรายเสียสละถึงเป็นจำนวนมากหมื่นบาททำให้การก่อสร้างดำเนินไปอย่างรวดเร็วขึ้น เพียงชั่วระยะเวลาอันสั้นพระครูศรีวิชัยก็สร้างวิหารปฏิสังขรณ์พระเจดีย์และหอไตรปฏิภนที่ชำรุดทรุดโทรมก็ซ่อมแซมให้อยู่ในสภาพสวยงามมั่นคงทั้งกำแพงที่หักพังก็ได้การปรับให้เป็นรูปใหม่เรียบร้อยทุกประการ

การสร้างซ่อมแซมวัดพระสิงห์ครั้งนี้ ผู้ที่เป็นกำลังสำคัญหนึ่งได้แก่นายห้างหลวงอนุสาสุนทร ซึ่งเคยเลื่อมใสศรัทธาพระครูบาศรีวิชัยมาตั้งแต่เดิม หลวงอนุสาสุนทร พร้อมด้วยบุตร

ธิดาได้ร่วมใจกันบริจาคก้อนหนึ่ง จ้างนายช่างก่อสร้างกุฏิให้โบกซีเมนต์ ก่อเสาเป็นฝากระดานอย่างงดงาม พร้อมกับจัดหาเครื่องภาชนะสำหรับใช้สอยให้เป็นที่พักของพระครูบาศรีวิชัย และในเวลาเดียวกันนี้ก็สร้างศาลาอีกหลังหนึ่ง เวลาล่วงไปอีกสองปี แม้การซ่อมสร้างวัดพระสิงห์จะเรียบร้อย พระครูบาศรีวิชัยก็ยังคงพำนักอยู่ ณ วัดพระสิงห์ พระครูบาศรีวิชัยเห็นเจดีย์เก่าอยู่องค์หนึ่งอยู่เหนือวิหาร เป็นเจดีย์ที่มีสภาพทรุดโทรม ยังความไม่สวยงามให้แก่สถานที่จึงสั่งให้คนจัดการรื้อออกขณะชุดเจดีย์ออกนั้น ได้พบผอบทองคำบรรจุอัฐิ จึงสันนิษฐานว่าเป็นอัฐิของพระราชบิดาของพระเจ้าผามู ผู้สร้างวัดพระสิงห์ ดังปรากฏในพระราชประวัติ ว่าถูกเงือกกัดจนสวรรคต ซึ่งพระเจ้าผามูได้อัฐิมาบรรจุไว้ดังกล่าวข้างต้น ทั้งนี้ น่าจะเป็นเพราะบุรพคุณของท่านพระครูบาศรีวิชัย ที่เคยอุปถัมภ์วัดพระสิงห์มาแต่ชาติปางก่อน จึงบันดาลให้มาพบสิ่งเหล่านี้

ในขณะที่จำพรรษาอยู่วัดพระสิงห์นั้น บรรดาผู้ทราบข่าวก็รีบเดินทางมุ่งหน้าข้ามจังหวัดนำสิ่งของปัจจัยมาถวายเป็นจำนวนมากมาย คิดแล้วเงินที่นำถวายท่านนั้น ตกวันละไม่น้อยกว่า ๒๐๐ ถึง ๔๐๐ รูปี ทั้งสิ่งของหรือเงินที่ท่านได้รับ ก็หาได้ยึดถือหรือเบียดบังเป็นของตนไม่ได้ นำออกใช้สอยในการซ่อมแซมวัดพระสิงห์ด้วยมืออันบริสุทธิ์แม้แต่सानุศิษย์ของท่านทุกคน ก็ไม่ยอมให้ปากบอนหรือมือเน่า สิ่งของต่างๆ ที่เหลือก็แจกจ่ายในหมู่ผู้ยากจนเข็ญใจจนหมด อย่างไรก็ตามแม้ปัจจัยประชาชนนำมาถวายเป็นจำนวนมากก็จริง แต่คนที่มากินมาใช้ก็ดูจะเพิ่มจำนวนมากขึ้นสิ่งของต่างๆ จึงร่อยหรอลงไปค่าใช้จ่ายในการก่อสร้างประเภทลวดลาย ที่ต้องการฝีมือดีก็ต้องจ้างในราคาแพง รู้สึกรู้ว่าอาจทำให้เงินขาดแคลนลงได้^{๒๓} ชีวิตของพระครูบาศรีวิชัยเต็มไปด้วยการทำงาน ซึ่งบางคนอาจเรียกว่างานขึ้นสมองก็ได้ การทำงานของท่านทำที่เดียวหลายๆ แห่ง ต้องระเห่ร่อนเดินทางอย่างไม่มีเวลาได้พักผ่อน ทุกๆ ลมหายใจของท่านคืองาน ไม่ว่าจะเช้าตรู่หรือดึกดื่น ท่านพึงพอใจเสมอที่จะต่อสู้กับงาน ท่านเป็นคุณนิกัศนาจรของผู้ยิ่งใหญ่สมัยนี้ นี่คือเกียรติคุณของวีรบุรุษในผ้ากาสาหวัดสีที่มีกำเนิดมาจากโคลนสาปควาย แต่แล้วคนทุกชั้นนับแต่เจ้าครองนครลงมาถึงชาวบ้าน ต้องกราบไหว้ด้วยความเคารพจากใจจริง^{๒๔} ในด้านพระธรรมคำสอน พระครูบาศรีวิชัยได้สร้างไว้เป็นจำนวนมาก ขณะเริ่มงานก่อสร้างวัดพระสิงห์อยู่ ท่านมีความสนใจในพระธรรม ทำการค้นคว้าทั้งชาดกและวิสุทธิธรรม ซึ่งในระหว่างปี ๒๔๖๙ ถึงปี ๒๔๗๑ ท่านมอบให้พระจินนำภิกษุซึ่งเป็นศิษย์ที่รักเป็นผู้รวบรวม จ้างช่างเขียนพร้อมกับปิดทองซึ่งเป็นธรรมเทศนาอยู่ในหีบธรรมวัดพระสิงห์ และอยู่ตามวัดตามตำบลต่างๆ ดังนี้ วินัยทั้งห้า ๑๐ มัด มี ๑๗๐ ผู้ก, นิกาย ๕ มัด มี ๖๙ ผู้ก, อภิธรรมคัมภีร์ ๗ มัด มี ๑๒๒ ผู้ก, สุตสังคหะ ๗ มัด มี ๗๖ ผู้ก, สมันตปาสาชิต ๔ มี ๔๕ ผู้ก, วิสุทธิมรรค ๓ มัด ๗๖ ผู้ก, ธรรมที่คัดไว้ ๑๗๒ ผู้ก, กรรมวาจา ๖ มัด ๑๐๔ ผู้ก, ธรรมรค ๒๓๕ มัด ๒,๗๒๖ ผู้ก เมื่อรวมค่าสร้างแลค่าเขียนเป็นจำนวนเงิน ๔,๓๒๑ รูปี เราจะเห็นว่าการสร้างธรรมะเป็นขึ้นเป็นอันของ พระครูบาศรีวิชัยมีจำนวนไม่น้อยเลย^{๒๕}

^{๒๓} บุรี รัตนา, ครูบาศรีวิชัย นักบุญแห่งลานนาไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ผ่านฟ้าพาณิชย์, ๒๕๑๘), หน้า ๘๐ - ๘๑.

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๒.

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๓-๙๔.

๓.๒.๓ การสาธารณูปการกับการเข้าถึงความหลุดพ้น

ในฐานะนักบุญแห่งล้านนา ผู้มีข้อวัตรปฏิบัติที่แสดงออกให้บุคคลทั่วไปได้พบเห็น และสัมผัสได้อย่างเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน คือ การที่พระครูบาศรีวิชัยนั้นได้ปฏิบัติตนบำเพ็ญเพียรภาวนา ลึกขานวินัยตามรอยของพระบรมศาสดาด้วยข้อวัตรปฏิบัติ ส่งเสริมให้บุคลิกภาพของท่านมีความน่าเลื่อมใสเป็นอย่างมากอันเป็นลักษณะพิเศษที่เรียกว่า “ตนบุญ” และด้วยจริยวัตรอันเคร่งครัดที่ปรากฏให้บุคคลทั่วไปได้พบเห็น ทำให้เกิดความศรัทธา ความเคารพนับถือ และลักษณะของความสันโดษ เคร่งครัดในการรักษาศีลและวินัย ละเว้นสิ่งที่ไม่ควรกระทำเป็นสิ่งแรกที่สามารถสร้างศรัทธาแก่ผู้ที่ได้พบเห็นเป็นอย่างมาก^{๒๖} จากการบำเพ็ญบุญบารมีด้านตนบุญแล้ว ท่านยังบรรลุลุทธิธรรมอันวิเศษของตนบุญ ได้จากการที่มีผู้ที่ให้ความเคารพเลื่อมใสศรัทธา และยกย่องท่านในการบำเพ็ญบุญด้วยคำอธิฐานบารมี “ขอให้ได้ถึงซึ่งพระธรรมที่ยึดเหนี่ยวไว้คือ พระนิพพานสิ่งเดียว” การได้ตั้งสัจจะอธิฐานเป็นสัจจะวาจาที่มั่นคงที่มั่นคงเพื่อความสำเร็จ ซึ่งนับได้ว่าได้มีความสำคัญมาก เพราะได้แสดงถึงความสอดคล้องกับบุคลิกภาพของผู้ที่ถูกยกย่องว่าเป็นนักบุญแห่งล้านนา^{๒๗}

โดยข้อวัตรปฏิบัติของพระครูบาศรีวิชัย ได้ส่งเสริมให้ลักษณะอันน่าเลื่อมใสของท่านได้อยู่ในจิตใจของคณะศรัทธาประชาชนที่เคารพเลื่อมใสท่านเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะชาวพื้นเมืองและกลุ่มชาติพันธุ์ที่ได้ยอมรับนับถือพระครูบาศรีวิชัยที่เรียกว่า “ตนบุญแห่งล้านนา” อันเป็นกลุ่มแรกก็ว่าได้และตนบุญของท่านที่ได้สร้างสมมาแต่ชาติปางก่อน และผลบุญซึ่งยังประโยชน์สุขให้แก่ท่าน และสามารถแบ่งปันให้กับผู้อื่นได้ ตนบุญของท่านจึงเป็นที่น่าสนใจที่แสดงออกให้เห็นถึงคุณสมบัติพิเศษที่สามารถทำให้กับผู้อื่นได้ ประกอบกับความเชื่อของชาวล้านนาที่ถูกนำมาเรียก ผู้มีบุญกับพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัยว่า “ตนบุญ”^{๒๘} ท่านมีแต่ความเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลาและมีความเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของผู้ที่ให้ความศรัทธา “ตนบุญ” ที่ได้ปรากฏในแต่ละท้องถิ่นของทุกกลุ่มในสังคมล้านนา อาจจะมีภาพลักษณ์ ของพระครูบาศรีวิชัย หรือที่รู้จักกันในนาม “ตนบุญผู้วิเศษ”

ในฐานะนักบุญที่มาจากความเป็นนักบุญที่มีความประพุดดี ปฏิบัติดี มีข้อวัตรปฏิบัติที่งดงามมีอำนาจพิเศษเหนือกว่ามนุษย์ ความศรัทธาของผู้คนที่เชื่อว่าตนบุญคือผู้วิเศษ ที่มีความสามารถในการบูรณปฏิสังขรณ์ให้สำเร็จโดยอาศัยฐานความศรัทธาของผู้คนที่ได้พบเห็นความเปลี่ยนแปลงตามแนวคิดวิธีการของ “ตนบุญ” มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพและความศรัทธาของคนในสังคมล้านนา ในการจาริกแสวงบุญและบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอาราม โบราณสถาน ศาสนสมบัติของพระพุทธศาสนาอันเก่าแก่ ความเชื่อในคำสอนของศาสนาพุทธชาวล้านนาเชื่อว่าการทำดียอมได้รับผลดีตอบแทน เช่น การทำบุญทำนุบำรุงพุทธศาสนา ก็จะทำให้ผู้ทำบุญพบแต่สิ่งที่ดีงาม คิดสิ่งใดก็สมปรารถนา เชื่อในเรื่องนิพพาน เชื่อว่าหากตนได้บรรลุนิพพานก็จะหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด ดังนั้น จึงมุ่งทำบุญให้ตนเองหลุดพ้นจากการเกิด แก่ เจ็บ ตาย

เชื่อว่าพุทธศาสนายุคพระสมณโคดมจะสิ้นสุดเมื่อมีอายุ ๕,๐๐๐ปี ชาวล้านนาจึงมุ่งทำบุญเพื่อต่ออายุพุทธศาสนา ในขณะที่เดียวกันก็เชื่อว่าจะมียุคพระศรีอาริยมตตไตรยต่อเนื่องจากนั้น จึง

^{๒๖} ณัฐพล โอจรัสพร, “เหรียญครูบาศรีวิชัยทั่วไป” ตามรอยจอบแรกครูบาศรีวิชัย ปี พ.ศ.๒๕๕๑, หน้า ๑๓๖ - ๑๓๗.

^{๒๗} จรัส โฆษณานันท์, พระครูบาเจ้าศรีวิชัยอริยสงฆ์แห่งล้านนา, หน้า ๕๔.

^{๒๘} สิงชะ วรรณสัย, ประวัติพระครูบาศรีวิชัยนักบุญแห่งล้านนา, หน้า ๑๗.

ทำบุญเพื่อขอให้ตนได้ไปเกิดเป็นพระหรือพระอรหันต์ในยุคนั้น นอกจากนี้ชาวล้านนายังเชื่อและศรัทธาในเรื่องพระธาตุ เป็นอย่างมาก ดังปรากฏว่าสถานที่สำคัญๆทุกเมืองจะกล่าวถึงที่ประดิษฐานของพระบรมสารีริกธาตุ และเชื่อว่าผู้ที่ได้สักการะพระธาตุนั้นเป็นกระดุกของพระพุทธเจ้าจะเกิดสิริมงคลแก่ตน ความเชื่อเรื่องเทวดาพุทธ ชาวล้านนาเชื่อว่าเทวดาที่ปรากฏในคำเทศนาของพระพุทธองค์ เช่น พระอินทร์ พระพรหม ท้าวจตุโลกบาลเป็นสัญลักษณ์แห่งคุณงามความดี และอยู่ในภพภูมิที่สูงกว่ามนุษย์ และจะคอยปกป้องคุ้มครองผู้ที่กระทำความดี จึงให้ความเคารพสักการะเทวดาเหล่านี้ด้วย ความเชื่อในเรื่องการอุทิศส่วนบุญส่วนกุศล

ชาวล้านนาเชื่อว่าผลบุญที่ทำจะสามารถอุทิศให้แก่บุคคลที่ล่วงลับไปแล้วได้ และยังสามารถอุทิศให้แก่บุคคลที่มีชีวิตอยู่ให้มีความสุข ความสมหวังได้ด้วยเช่นกัน ดังจะเห็นได้จากคำอธิษฐานที่ปรากฏในจารึกที่ต่างๆ^{๒๙} ที่มีความเชื่อตามตำนานที่เป็นมาแต่ในอดีตที่เกี่ยวข้องกับการเสด็จมาขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งส่วนใหญ่แล้วก็จะสังเกตเห็นได้ว่า ไม่ว่าจะเป็นวัดร้างหรือวัดที่ชำรุดทรุดโทรม วัดที่อยู่ห่างไกลในชนบทมีผู้คนที่ศรัทธาต่อพระครูบาศรีวิชัยได้มีมนต์ไปบูรณปฏิสังขรณ์สิ่งต่างๆ ที่มีอยู่ในล้านนา เป็นการสร้างประโยชน์สุขทางด้านวัตถุ และทางด้านจิตใจของผู้ที่มีความเลื่อมใสศรัทธาที่เป็นสถานที่สำคัญที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ เป็นต้นบุญที่มีบทบาทที่โดดเด่นและมีอิทธิพลต่อความเป็นต้นบุญ ของพระครูบาศรีวิชัยจนนำไปสู่ความสำเร็จตามลำดับ ในฐานะ “ต้นบุญ” ที่สามารถสร้างบารมีให้ขยายไปทั่วดินแดนล้านนาอย่างกว้างขวางเพื่อมุ่งหวังในการปรารถนาในพระนิพพานที่เป็นความปรารถนาของพระครูบาศรีวิชัย หรือครูบาศีลธรรม^{๓๐}

๓.๓ คุณค่าของสาธารณูปการของพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย

คุณค่าด้านการบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถานวัดในล้านนา เป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับนักบุญของท่าน ในการบูรณปฏิสังขรณ์ซากปรักหักพังของศาสนสถานต่างๆ ซึ่งแนวคิดเรื่องสะสมบุญของท่านนี้เพื่อให้ได้บรรลุซึ่งการเป็นพระโพธิสัตว์ การจาริกแสวงบุญไปในพื้นที่ต่างๆ ของพระครูบาศรีวิชัยเปรียบได้ว่าเป็นการแสวงหาพระพุทธศาสนาแห่งพุทธภูมิ คือการหมายเอาพระนิพพานเป็นที่ตั้งสถานที่ ที่พระครูบาศรีวิชัยจาริกไปบูรณะนั้น ส่วนมากเป็นโบราณสถาน วัดที่มีความเก่าแก่ทางล้านนาที่มีสภาพชำรุดทรุดโทรม หรือรกร้าง ขาดการบำรุงรักษา วัดจามเทวี วัดบ้านปางในจังหวัดลำพูน วัดพระธาตุช่อแฮ จังหวัดแพร่ วัดศรีโคมคำ จังหวัดพะเยา วัดสวนดอกกับพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่ และวัดพระแก้วดอนเต้าสุชาาราม จังหวัดลำปาง วัดเหล่านี้ ล้วนได้รับการบูรณะจากพระครูบาศรีวิชัย^{๓๑} ด้วยเหตุนี้การดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์วัดสำคัญๆ และส่งเสริมการเผยแพร่ศาสนาเพื่อเป็นตัวอย่างแก่คนรุ่นใหม่ ให้ตระหนักถึงคุณค่าของสิ่งที่มีอยู่ จึงเป็นสิ่งสำคัญมากในสังคมยุคปัจจุบันโดยวันนี้การจาริกแสวงบุญไปบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอารามต่างๆ เหล่านี้

^{๒๙} ธนพร แดงขาว, ความเชื่อของชาวล้านนาจากจารึกโบราณ, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : http://www.m-culture.go.th/young/ewt_news.php?nid=358&filename=index [๒๐ ตุลาคม ๒๕๕๙].

^{๓๐} โสภานะ มูล, ครูบาศรีวิชัย “ต้นบุญ” แห่งล้านนา พ.ศ.๒๕๒๑ - ๒๕๘๑, หน้า ๒.

^{๓๑} ประวัติครูบาศรีวิชัย, ร่วมกับหลวงศรีประกาศตอนสร้างทางขึ้นดอยสุเทพ, (เชียงใหม่ : ดารารัตน์การพิมพ์, ๒๕๑๘), หน้า ๑.

นับว่าเป็นกิจกรรมที่มีความน่าสนใจ เป็นความเคลื่อนไหวทางด้านพระพุทธศาสนา อาจจะใช้เรียกได้ว่าเป็นการแสดงออกถึงการบูรณปฏิสังขรณ์อันเป็นอุดมคติของตนบุญที่ได้ช่วยเหลือ อุปถัมภ์ค้ำชูพระพุทธศาสนาอีกรูปแบบหนึ่ง ในการจาริกแสวงบุญไปพื้นที่ศาสนสถานต่างๆ เหล่านี้ จึงเปรียบได้กับการเดินจุดศกัณฑ์ทั่วล้านนา และเพื่อเป็นการสะสมบุญบุญบารมีของท่านอีกอย่างหนึ่งด้วยการที่พระครูบาศรีวิชัยได้รับการยกย่องว่าเป็นตนบุญแห่งล้านนานั้น เป็นเพราะว่าท่านได้มีการนำผู้คนไปบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถานที่เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชาวล้านนา และขณะเดียวกันในฐานะตนบุญแห่งล้านนากลายเป็นศูนย์กลางดึงดูดให้ผู้คนที่เคารพศรัทธาเลื่อมใสในตัวท่านเป็นจำนวนมากได้มาร่วมทำบุญกับ “ตนบุญแห่งล้านนา” ท่านนี้ ชาวล้านนาจึงมีความเชื่อว่าจะได้รับอานิสงส์ผลบุญมากกว่าปกติ โดยการมาทำบุญกับผู้มีบุญ^{๓๒} วัดที่สำคัญของบ้านเมืองจนล่วงถึงปี พุทธศักราช ๒๔๖๓ นับเป็นครั้งแรกในแผ่นดินล้านนา ที่ผู้นำในการบูรณะไม่ใช่เป็นผู้ครองนคร หากแต่เป็นพระภิกษุที่ชาวล้านนานับถือและศรัทธา นามว่าพระครูบาศรีวิชัย ปฏิปทา หรือข้อวัตรปฏิบัติของพระครูบาศรีวิชัยที่เคร่งครัดในศีลและวิปัสสนากรรมฐาน ได้ส่งผลให้ชาวล้านนาที่มีความเคารพเลื่อมใสศรัทธา ในตัวของท่านพระครูบาศรีวิชัยมากกว่าเรื่องราวอิทธิปาฏิหาริย์ใดๆ ภายหลังจากการมรณภาพของท่านพระครูบาศรีวิชัย สิ่งที่ยังคงหลงเหลืออยู่ คือ สลุปบรรจ้อธิธาตุ และกลักรธรรมคาสอนที่เป็นแนวทางให้ชาวพุทธได้ปฏิบัติกับวัดวาอารามที่เปรียบเหมือนกับประจักษ์พยานของความศรัทธาที่ชาวล้านนาที่มีต่อตนบุญผู้ยิ่งใหญ่ที่เรียกว่าครูบาศีลธรรม หรือพระครูบาศรีวิชัย^{๓๓} เมื่อศาสนสถาน que แสดงถึงความเจริญและคุณค่าทางด้านจิตใจของผู้คนในสังคมล้านนาถูกเปลี่ยนมาเป็นต้นทุนทางวัฒนธรรม เพื่อพัฒนาท้องถิ่นในหลายรูปแบบ ที่มีความชัดเจนที่สุดในปัจจุบัน คือ การส่งเสริมด้านการท่องเที่ยว องค์การท่องเที่ยวโลก เพื่อให้เกิดความชื่นชมในงานประเพณีท้องถิ่นด้วยความเคารพและยอมรับ ในวัฒนธรรมที่แตกต่าง การศึกษาความเชื่อในท้องถิ่นให้เกิดความรู้ ความเข้าใจต่อสภาพสังคม และวัฒนธรรมบนพื้นฐานของความรับผิดชอบ และสำนึกในการอนุรักษ์สภาพแวดล้อม และมรดกทางวัฒนธรรม

๓.๔ หลักการแนวคิดทางด้านสิ่งแวดล้อมของพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัยโย

พระครูบาศรีวิชัย มีรากฐานคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ที่มีพื้นฐานมาจากหลักศีลธรรมตามธรรมชาติ และหลักจริยธรรมที่เป็นระบบศีลธรรมในทางพระพุทธศาสนา ทั้งสองหลักนี้มีความสอดคล้องกัน เช่น หลักศีลธรรมของบุคคลและสังคมนั้น จะต้องมียากฐานมาจากความจริงตามหลักศีลธรรม อีกนัยหนึ่ง หลักจริยธรรม ศีล ๕ ศีล ๘ ที่พระครูบาศรีวิชัยใช้ในการสอนนั้น^{๓๔} การนำเอาความรู้จากหลักศีลธรรมมาอธิบายและจัดวางให้เป็นระบบและนำมาประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาชีวิตและ

^{๓๒} พระสมชาย ธรรมสาโร (พรมมา),ศึกษาบทบาทพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัยโยในฐานะนักบุญแห่งล้านนา “กรณีศึกษาการบูรณะปฏิสังขรณ์ศาสนสถานในล้านนา”, [ออนไลน์] แหล่งที่มา :http://www.mcukk.com/e-book/files/9_2_08phrasomchy.pdf (๒๕ ตุลาคม ๒๕๕๙).

^{๓๓} วิลักษณ์ ศรีป่าซาง, ประวัติครูบาศรีวิชัยร่วมกับหลวงศรีประกาศ, หน้า ๘๑.

^{๓๔} ภูชิสัสัย บงกชผ่องอำไพ : พุทธอินทร์ ผลชัยอรุณ, ครูบาเจ้าศรีวิชัย นักบุญแห่งล้านนา ครูบาศีลธรรม, หน้า ๑๗๖.

สังคมให้ตั้งงามขึ้น การดำเนินชีวิตที่ถูกต้องของผู้ที่ยังบริโศกคามวัตถุ หรือระดับโลกิยะนั้น ต้องมีศีลธรรมควบคุมและเป็นแนวทางที่เกื้อกูลสนับสนุนต่อจุดมุ่งหมายในชีวิตที่สูงกว่า หรืออย่างน้อยที่สุดต้องไม่ขัดขวางหนทางไปสู่ “พระนิพพาน” ของท่านเองด้วย^{๓๕} จุดที่น่าสนใจในการเดินทางบูรณปฏิสังขรณ์ของพระครูบาศรีวิชัย คือระหว่างการเดินทางผ่านวัดใดหมู่บ้านใด เมืองใด ผู้คนจะนิมนต์ให้ท่านพักและบวชลูกหลานให้เกือบทุกแห่ง ซึ่งนับเป็นการสร้างสายลูกศิษย์ไว้เป็นจำนวนมาก

๓.๔.๑ ความหมายแนวคิดทางด้านสิ่งแวดล้อมของพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย

วัตรปฏิบัติอันเคร่งครัดของพระครูบาศรีวิชัย เป็นสิ่งแรกที่สามารถสร้างศรัทธาแก่ผู้พบเห็นได้จากพฤติกรรมข้างต้น นอกเหนือจากการยึดมั่นในศีล ๒๒๗ ข้อแล้ว การบำเพ็ญเพียร ก็ช่วยให้พระครูบาศรีวิชัยบรรลุธรรมในส่วนหนึ่งด้วย การคาดหวังบรรลุธรรมอันวิเศษของพระครูบาศรีวิชัย ซึ่งปรากฏให้เห็นได้จากคำอธิฐานบารมี พระครูบาศรีวิชัยอธิฐานไว้ว่า “ตั้งผากระนา ขอหื้อได้ถึงธรรมยึดเหนี่ยวเอาพระนิพพานอย่างเดียว”^{๓๖} การตั้งสัจจะอธิฐานจึงไม่ใช่ของใหม่ แต่มีอยู่ในสังคมล้านนาอยู่แล้ว เพียงแต่การตั้งสัจจะอธิฐานของพระครูบาศรีวิชัย มีนัยถึงการสำเร็จเป็นพระพุทธรูปเจ้าการตั้งจิตอธิฐานภavanaของพระครูบาศรีวิชัย นับว่ามีความสำคัญไม่น้อย เพราะได้แสดงนัยบางอย่างออกมา ซึ่งดูเหมือนว่า จะสอดคล้องกับบุคลิกภาพของผู้ที่จะถูกยกย่องว่าเป็น “ตนบุญ” ในอนาคตข้างหน้า ดังจะเห็นจากการอธิฐานบารมีของพระครูบาศรีวิชัย ที่ได้จารึกไว้ท้ายคำภีร์โบลาน ที่เป็นกิจกรรมของพระภิกษุสงฆ์ล้านนาที่มักจะทำปฏิบัติกันมา และในการจารึกโบลานตอนหน้าสุดท้าย พระครูบาศรีวิชัยได้แสดงให้เห็นความปรารถนาส่วนตัวที่จะบรรลุถึงพระสัมโพธิญาณตรัสรู้เป็นพระพุทธรูปเจ้าอิกองค์หนึ่ง การตั้งอธิฐานในกรณีของพระครูบาศรีวิชัย เพื่อบรรลุพระสัมโพธิญาณดังกล่าวข้างต้น นอกจากจะแสดงเจตน์จำนงไว้ในคำภีร์โบลานแล้ว เมื่อเวลาพระครูบาศรีวิชัยบำเพ็ญวิปัสสนากรรมฐานก็ยิ่งปรากฏแนวคิดนี้เช่นกัน จะพบจากคำภีร์โบลานในหนังสือ “กัมมัญฐานรอม” ที่พระครูบาศรีวิชัยได้รวบรวมไว้^{๓๗} นอกจากนี้ การสะสมบารมีเพื่อสะสมบุญบารมีของพระครูบาศรีวิชัย ยังได้ปฏิบัติตามแนวทางที่ปรากฏในคำภีร์โบลาน ภาคเหนือที่เรียกว่า “คำไหว้บารมี ๓๐ ทิศ” การบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในชาตินั้นๆ บารมีที่บำเพ็ญนั้น คือ ทานบารมี, เนกขัมมบารมี, ปัญญาบารมี, วิริยบารมี, ขันติบารมี, สัจจบารมี, อธิฐานบารมี, เมตตาบารมี และอุเบกขาบารมี รวมเรียกว่าบารมี ๓๐ (๓ x ๑๐) โดยแบ่งเป็นบารมีชั้นธรรมดา ๑๐ (บารมี) บารมี ชั้นกลาง ๑๐ (อุปัชฌายบารมี) และ บารมีชั้นสูง ๑๐ (ปรมัตถบารมี) รวมเป็นบารมี ๓๐ ประการในอรรถกถาจริยาปิฎก พระไตรปิฎก เล่มที่ ๓๓ ได้จัดขาดกเรื่องต่าง ๆ ลงในบารมีทั้ง ๓๐ ประการเป็นที่น่าสังเกตว่าในการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในทุก ๆ ชาติ มิใช่จะทรงบำเพ็ญบารมีเพียงอย่างเดียวอย่างใดอย่างหนึ่ง อาทิ ทรงบำเพ็ญทานบารมี หรือทรงบำเพ็ญศีลบารมีอย่างเดียวกัน แต่ในชาติเดียวกันนั้น ท่านได้บำเพ็ญบารมีหลายอย่างควบคู่กันไป แต่อาจจะมีโดดเด่นเป็นเอกเพียงบารมีเดียว ที่เหลือออกนั้นเป็น

^{๓๕} คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พุทธจริยศาสตร์กับปัญหาสังคมร่วมสมัย, หน้า ๑๙๘.

^{๓๖} เจ้าสุริยวงค์ วัชรส, ประวัติท่านพระศรีวิชัยวัดบ้านปาง, หน้า ๖.

^{๓๗} พระศรีวิชัยยาชนะภิกษุ รวบรวม, กัมมัญฐานรอม, หน้า ๑๕ - ๑๖.

บารมีระดับรอง เช่น ในครั้งที่เสวยชาติเป็นพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญบารมีครบทั้ง ๑๐ บารมี หากบารมีที่โดดเด่นได้แก่ “ทานบารมี”^{๓๘}

๓.๔.๒ ลักษณะแนวคิดทางด้านสิ่งแวดล้อมของพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย

แนวคิดทางด้านสิ่งแวดล้อมของพระครูบาศรีวิชัยเป็นแนวคิดที่อธิบายความสัมพันธ์ในเชิงจริยธรรมระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ ซึ่งมีสมมติฐานที่ว่าบรรทัดฐานทางจริยธรรมควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ต่อสิ่งแวดล้อมต้องอธิบายอย่างสมเหตุสมผลให้เห็นชัดเจนว่าบรรทัดฐานทางจริยธรรมเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมจึงได้สิ่งแวดล้อม ๒ ลักษณะหรือ ๒ มิติ หลัก คือ

มิติที่ ๑ รูปธรรมคืองานก่อสร้างศาสนสถาน หรือบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถาน ศาสนวัตถุ ลักษณะสถานที่พระครูบาศรีวิชัยเดินทางไปบูรณะ จึงมักจะเป็นวัดเก่าแก่ของทางล้านนา ที่มีสภาพชำรุดทรุดโทรม หรือรกร้างขาดการทะนุบำรุง แต่โดยส่วนใหญ่วัดเหล่านี้ จะเป็นวัดสำคัญที่กระจายอยู่ทั่วล้านนา เช่น วัดพระธาตุช่อแฮ วัดพระธาตุหริภุญชัย วัดพระธาตุลำปางหลวง วัดพระศรีโคมคำ วัดดอยแม่เจดีย์ วัดพระสิงห์ วัดสวนดอก วัดเหล่านี้ล้วนกล่าวถึงการเสด็จมาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเกือบทุกวัด^{๓๙} การเดินทางไปบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอารามต่างๆ เหล่านี้ของพระครูบาศรีวิชัย นับเป็นกิจกรรมที่น่าสนใจ ซึ่งความเคลื่อนไหวทางด้านศาสนานี้ อาจจะถูกเรียกว่าเป็นการแสดงออกด้านปฏิบัติการอันเป็นอุดมคติของ “ตนบุญ” ที่จะช่วยเหลืออุปกัมภัก์คำชูประพุทธศาสนาอีกรูปแบบหนึ่ง ในการจาริกแสวงบุญไปฟื้นฟูสถานที่เหล่านี้

การจาริกไปป็นประธานในการบูรณปฏิสังขรณ์ของพระครูบาศรีวิชัย จึงอาจเปรียบได้กับการเดินจุดดิ่งหัวเขตวิวัฒนธรรมล้านนา เพื่เป็นการสะสมบุญอย่างยั้ง นอกจากนี้แนวคิดในการบูรณะศาสนสถานของพระครูบาศรีวิชัยที่น่าจะสัมพันธ์กับความสำคัญของศาสนสถาน คือ ในการก่อสร้างวัดในเขตวัฒนธรรมล้านนา จะมีประเพณีการสร้างพระพุทธรูปไว้ในวิหาร ส่วนพระบรมสารีริกธาตุจะประดิษฐานไว้ในพระพุทธรูปเจดีย์ เช่น วัดพระพุทธรูป และวัดพระบรมสารีริกธาตุ ในลักษณะนี้พระพุทธรูป และพระบรมสารีริกธาตุจึงแทนค่าความเป็นพุทธภูมิ วิธีการกำหนดแนวคิด ว่า วิหาร โบสถ์ มณฑป สถูปเจดีย์ เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป และผังบริเวณกลุ่มอาคารทั้งหมดทำหน้าที่เป็นคำสมมติแห่งพุทธภูมิลักษณะความเปลี่ยนแปลงแนวความคิดของ “ตนบุญ” จึงต้องปรับสภาพตามสังคมไปด้วย ดังจะเห็นความเปลี่ยนแปลงอย่างชัด จากกิจกรรมของพระครูบาศรีวิชัย ที่มุ่งปฏิสังขรณ์วัดวาอารามเก่าแก่ที่มีตำนานความเป็นมาในอดีตเกี่ยวพันกับพระพุทธรูปเจ้า ซึ่งมักเป็นวัดที่รกร้างและชำรุดทรุดโทรมขาดคนดูแล และตั้งอยู่ในเขตชนบทห่างไกล ชาวบ้านที่นิมนต์พระครูบาศรีวิชัยเป็นประธานการบูรณะ ก็ล้วนแต่เป็นกิจกรรมทางศาสนาและเน้นถึงผลทางใจ แต่เมื่อพระครูบาศรีวิชัยถึงดิ่งเข้าสู่เมือง กิจกรรมที่พระครูบาศรีวิชัยเป็นศูนย์กลางจึงไม่ได้มีเฉพาะทางศาสนาอย่างเดียว แต่มีกิจกรรมทางโลกเข้ามาด้วย เช่น การสร้างสาธารณประโยชน์อันมีผลต่อ

^{๓๘} ภูชีสส์ไชย บงกชผ่องอำไพ : พุทธินันทะ ผลชัยอรุณ, ครูบาเจ้าศรีวิชัย นักบุญแห่งล้านนา ครูบาศีลธรรม, หน้า ๑๘๑ - ๑๘๒.

^{๓๙} สงวน โชติสุขรัตน์, ประชุมตำนานล้านนาไทย, หน้า ๑๐.

ความสะดอกสบายทางกายหรือทางโลกมากกว่า เช่น การสร้างถนน สร้างสะพานต่างๆ บทบาทที่โดดเด่นและมีอิทธิพลบางอย่างกว้างขวางของพระครูบาศรีวิชัยในขณะครั้งนั้น^{๔๐}

มิตที่ ๒ นามธรรม คือหลักธรรมคำสอนพระครูบาศรีวิชัยสอนว่า เครื่องประดับขัตติยนารีทั้งหลาย มีแก้วแหวนเงินทอง เป็นต้นหากามคุณ เหมือนดั่งน้ำผึ้งแช่ยาพิษ สำหรับนำความทุกข์มาใส่ตัวผู้มีประโยชน์สิ่งใดเลย แม่น้ำคงคา ยมนา อีรวดี มหิ มหาสรพุ ซึ่งเป็นแม่น้ำใหญ่ทั้ง ๕ แม่น้ำนี้ แม่น้ำจักเอามาอาบให้หมดทั้ง ๕ แม่น้ำ ก็บ่ อาจจะทำบาป คือความเดือดร้อนภายในให้หายได้ ลมฝน ลูกเห็บ แม่น้ำจะตกลงมาหลายท่า เย็นและหนาวสักปานใด ก็บ่อาจเย็นเข้าไปถึงภายในให้หายจากความทุกข์เวทนาได้ ศิล ๕ ศิล ๘ เป็นอริยทรัพย์ เป็นต้นเหตุแห่งความบริสุทธิ์ เป็นน้ำทิพย์สำหรับล้างบาปคือความเดือดร้อนภายในให้หายได้ เมื่อศิลปบริสุทธิ์แล้ว สมาธิความตั้งมั่นก็จะมีมา แล้วให้ปลูกปัญญา ปัญญาที่จักเกิดมีขึ้นได้ คือให้หมั่นรำลึกถึงตัวตนอยู่เสมอ ว่า บิไซตัว บิไซตน จนเห็นแจ้งด้วยปัญญาของตน จึงเป็นสมุทฺตพรหณากิเลส หมดแล้ว จึงเป็นวิมุตติหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งหมดได้

เรื่องศิลป ๕ และ ศิล ๘ ที่พระครูบาศรีวิชัยยกมาเป็นหัวข้อในการเทศนาสั่งสอนนั้นเป็นสิ่งสำคัญต่อการดำเนินชีวิตมาก, เป็นเสมือนสิ่งคุ้มครองมนุษย์ไม่ให้ตกไปสู่ที่ชั่วและเป็นเครื่องป้องกันไม่ให้ชีวิตได้รับความทุกข์ความเดือดร้อน ศิล ๕ หรือ เบญจศิล หมายถึง ความประพฤติชอบทางกายและวาจา, การรักษากายวาจาให้เรียบร้อย, การรักษาปกติตามระเบียบวินัย, ข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว, การควบคุมตนให้ตั้งอยู่ในความไม่เบียดเบียน

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี (เว้นจากการปลงชีวิต, เว้นจากการฆ่าการประทุษร้ายกัน)

๒. อทินนาทานา เวรมณี (เว้นจากการถือเอาของที่เขามิได้ให้, เว้นจากการลัก โกง ละเมิดกรรมสิทธิ์ ทำลายทรัพย์สิน)

๓. กามสุมิฉฉาจารา เวรมณี (เว้นจากการประพฤติดิฉันในกาม, เว้นจากการล่วงละเมิดสิ่งที่ผู้อื่นรักใคร่หวงแหน)

๔. มุสาวาทา เวรมณี (เว้นจากการพูดเท็จ โกหก หลอกลวง)

๕. สุราเมรยมัชชปมาทัฏฐานา เวรมณี (เว้นจากน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท, เว้นจากสิ่งเสพติดให้โทษ)

ศิลป ๕ สำหรับให้ผู้ที่นับถือได้รับอานิสงส์ คือ ความสุขในปัจจุบันชาตินี้ ตามธรรมเทศนาว่า พระราชาบุตรของพระยาพรหมทัตเมืองพาราณสี เอาไก่ ๑ ตัว มอบให้สิลรักขิตตะ ที่ถือศิลป ๕ มา แต่เมื่ออายุ ๕ ปี มาถึงอายุ ๗ ปี เอาไปฆ่าแล้ว แกงมาให้กิน สิลรักขิตตะรับเอาไก่ไปแล้วรำพึงว่า เราได้ถือศิลมาจนถึงบัดนี้ ถ้าเราจะฆ่าไก่ ศิลของเราจักเสียไป เราสมควรจักฆ่าไก่ให้เสียศิลของเรา ควรปล่อยไก่ให้พ้นจากความตายไปเสีย ส่วนตัวเราจักตายด้วยเหตุนี้ก็ช่างมันแล้วก็ปล่อยไอนั้นเสียถึงเวลาพระราชบุตรเรียกเอาไก่ไปแกง สิลรักขิตตะบอกว่าได้ปล่อยไปแล้ว

พระราชบุตรโกรธสั่งให้จำฆ่าคนจับเอาตัวสิลรักขิตตะไปขว้างตกวังน้ำที่เคยเอาผู้ร้ายไปฆ่านั้นคน (ครั้ง) ไปถึงที่แล้วสิลรักขิตตะได้อิฐฐานตั้งความปรารถนาว่าข้าได้รักษาศิลมาจนถึงบัดนี้ เพื่อนจักฆ่าให้ตายแล้วด้วยกุศลนี้ขอได้นำตัวแห่งข้าพ้นจากภาวะทั้ง ๓ แต่เทอะแล้วจำฆ่าคนก็เอาตัวสิลรักขิตตะขว้างลงไปที่กลางแม่น้ำขณะนั้นมีนาค ๔ ตัวนำเอาปราสาทคำ ประดับด้วยแก้ว ๗ ประการ

^{๔๐} โสภา ชานะมูล, ครูบาศรีวิชัยตนบุญ แห่งล้านนา (พ.ศ. ๒๔๒๑ - ๒๔๘๑), หน้า ๑.

มารับเอาตัวสีลรักขิตตะไว้แล้วทำวาททั้ง ๔ เทวดาทั้งหลายก็ยกเอาปราสาทนั้นไปตั้งไว้ที่กลางเวียงพระยาพรหมทัตและพระราชบุตรมีความกลัวพากันลงมาไหว้ขอโทษและยกเอาบ้านเมืองให้สีลรักขิตตะแลศีล ๘ หรือ อัฐศีล หมายถึง การรักษาระเบียบทางกายและวาจา, ข้อปฏิบัติในการฝึกหัดกายวาจาให้ยิ่งๆ ขึ้นไป

๖. วิกาลโภชนา เวรมณี (เว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล คือตั้งแต่เที่ยงแล้วไปจนถึงรุ่งอรุณของวันใหม่)

๗. นจจคีตวาทิตวิสูกทสสนมालาคณวิเลปนธารณมณฑนวิภูสนภูฐานา เวรมณี (เว้นจากการฟ้อนรำ ขับร้องบรรเลงดนตรี ดูการละเล่นอันเป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์ การตัดทรงดอกไม้ ของหอมและเครื่องลูบไล้ซึ่งใช้เป็นเครื่องประดับตกแต่ง)

๘. อุจจาसनมหาสยนา เวรมณี (เว้นจากที่นอนอันสูงใหญ่หรูหราฟุ่มเฟือย)

ผู้ที่รักษาศีล ๘ ได้ก็ได้รับความสุขในปัจจุบันมากกว่าศีลข้อ ๕ ขึ้นไปอีก คือ ไปนอนอยู่ที่วัด เป็นกายวิเวก จิตวิเวก สงบอารมณ์ปราศจากความพยาบาท จองเวร ถีนมิทระ ปราศจากความง่วงเหงาหาวนอนอุทธัจจะปราศจากความฟุ้งซ่านรำคาญใจไม่มีสิ่งใดมารบกวน วิจิกิจฉา ปราศจากความสงสัยในพระธรรมคำสั่งสอนแล้ว คือ ไปอบรมทำใจให้บริสุทธิ์แยกกายเสมอดั่งพรหม คัน(ครัน) ว่าตายก็ได้ขึ้นบนชั้นพรหม มีความสุขและมีอายุยืนยิ่งกว่าชั้นสวรรค์ คัน (ครัน) จุตก็ได้มาเกิดเป็นมนุษย์ในตระกูลสูง มีรูปโฉมอันงาม มีปัญญาเฉลียวฉลาด อายุยืน มียศ มีบริวาร มีอำนาจมาก มนุษย์ผู้ใดถือศีล ๕ ได้มั่นเที่ยงแล้ว ผู้นั้นได้เป็นอุบาสก อุบาสิกาในพุทธศาสนา เป็นผู้ที่มีปัญญาเกิดมามีเสียชาติเป็นผู้ฉลาดนำความสุขมาใส่ตัวประเสริฐกว่าทรัพย์สมบัติทั้งหลายที่มีอยู่ในโลกนี้ทั้งมวล แก้วมณีโชติของพระยาจักรพรรดิ ผู้เป็นใหญ่กว่ามนุษย์ทั้งปวงและเครื่องของขัตติยนารีทั้งหลาย มีแก้วแหวนเงินทองเป็นต้น เป็นของบำรุงตนหากามคุณไม่ประมาทลาสา เพราะตนรู้สึกรู้ว่าจะต้องตายหนีความตายไปไม่พ้นแล้ว มีปัญหาว่าจะป้องกันอย่างไรไม่ให้มีความเศร้าโศกเสียใจเมื่อความตายจะมาถึง ควรจะพากันไปรักษาศีลทำบุญให้ทานเป็นที่พึ่งแก่ตนไว้เสียเมื่อก่อนเด้า เพื่อไม่ให้เสียทีที่ได้เกิดมาพบพระพุทธศาสนาที่ดีแล้วไม่ให้ความแคล้วคลาดกินแหนงใจ เมื่อภายหลังนั้นเกิด กล่าวด้วยอานิสงส์ศีลสำเร็จแต่เท่านั้นแล^{๔๑}

๓.๔.๓ เป้าหมายแนวคิดทางด้านสิ่งแวดล้อมของพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย

แนวคิดทางด้านสิ่งแวดล้อมของพระครูบาศรีวิชัยเป้าหมายสูงสุดคือ เป็นการพันทุกข์หักกรรมแห่งสังสารวัฏ เช่นเมื่อเทียบกับสังขจะที่ตั้งอธิฐานไว้แนวคิดของพระครูบาศรีวิชัยในการเดินทางไปบูรณปฏิสังขรณ์ซากปรักหักพังของศาสนสถานย่งที่ต่างๆ ซึ่งมีลักษณะค่อนข้างจะอนุรักษ์ซากแห่งจาริกล้านนาดั้งเดิม แนวคิดนี้จึงน่าจะเกี่ยวข้องกับแนวคิดเรื่องสะสมบุญ เพื่อบรรลุเป็นพระโพธิสัตว์เจ้า การจาริกแสวงบุญในพื้นที่ต่างๆ ล้านนาของพระครูบาศรีวิชัย จึงเปรียบเสมือนการเที่ยวหาจักรวาลพุทธศาสนา หรือ “พุทธภูมิ” โดยการบำเพ็ญบารมีของพระครูบาศรีวิชัยในการกระทำทั้งรูปธรรม นามธรรมนั้นๆ บารมี ๓๐ ทศ^{๔๒} ที่บำเพ็ญนั้นคือ

^{๔๑} ภูชิสส์ไชย บงกชผ่องอำไพ : พุทธินันทะ ผลชัยอรุณ, ครูบาเจ้าศรีวิชัย นักบุญแห่งล้านนา ครูบาศีลธรรม, หน้า ๑๗๖.

^{๔๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๐.

ทานบารมี การแบ่งปัน การเสียสละการเอื้อเฟื้อ เป็นคุณสมบัติของพระครูบาศรีวิชัยอย่างแท้จริง เมื่อดูจากงานก่อสร้างหรืองานบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถาน วัตถุประสงค์ต่างๆ รวมถึงสาธารณประโยชน์ต่างๆ ถนน สะพาน เป็นต้น

ศีลบารมี พระครูบาศรีวิชัยรักษาศีล พระวินัยอย่างเคร่งครัด ข้อวัตรปฏิบัติขั้นพื้นฐานในทางพระพุทธศาสนาไม่มีขาดหรือเกินใดๆ เพื่อควบคุมความประพฤติทางกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงามมีความปกติสุขเพื่อประโยชน์ขั้นพื้นฐานคือความสุขและไม่มีการเบียดเบียนใครในสังคม

เนกขัมมบารมี พระครูบาศรีวิชัยมีความตั้งใจออกบวชตั้งแต่เยาว์วัย ละเหย้าเรือนออกไปบวชเป็นพระเป็นนักบวชการละชีวิตทางโลกไปสู่ชีวิตอันบริสุทธิ์ เป็นการปลดปล่อยตนจากโลกีย์วิสัยไปบำเพ็ญเพียรเพื่อความปลอดจากราคะและตัณหา ในพระพุทธศาสนาจัดเป็นบารมีอย่างหนึ่งเรียกว่า เนกขัมมบารมีคือบารมีที่เกิดจากการออกบวช

ปัญญาบารมี จากที่ออกบวชแล้ว พระครูบาศรีวิชัยมุ่งหน้าไปเข้าศึกษาวิชาการมรรฐานกับพระครูบาอุปละตันที่ เพื่อปัญญาความรู้ทั่วถึงเหตุถึงผล รู้อย่างชัดเจนรู้เรื่องบาปบุญคุณโทษ รู้สิ่งที่ควรทำควรเว้น เป็นธรรมที่คอยกำกับศรัทธาประกอบด้วยเหตุผล ไม่ให้หลงเชื่ออย่างงมงาย

วิริยบารมี ท่านมีความเพียร ความพยายาม ความกล้าที่จะลงมือทำในสิ่งที่ถูกต้องตามหลักพระวินัยท่านกล้าเผชิญกับความทุกข์ยาก ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้น อุปสรรคข้อขัดข้องใดๆ ท่านกำจัดปัดเป่าไปหมดสิ้นไปโดยไม่ย่อท้อไม่สิ้นหวังต่อสิ่งเหล่านั้นเดินหน้าจนกว่าบรรลุเป้าหมาย

ขันติบารมี แม้จะถูกทางฝ่ายคณะสงฆ์ต้องอิทธิพลหลายกว่าครั้ง ซึ่งความผิดเหล่านั้นขัดขวางต่อการช่วยชาวบ้านบูรณะศาสนสถานบ้าง ต่อการปฏิบัติกรรมฐานของท่านเองบ้าง แต่ท่านมีความมั่นคงหนักแน่นเหมือนแผ่นดิน ซึ่งไม่หวั่นไหว ไม่ว่าจะมีคนทะเลาะไรลงไป ของเสีย ของหอม ของสกปรกหรือของดีงามก็ตามทั้งศรัทธาและลูกศิษย์ของท่านไม่เคยลดน้อยลง

สังัจจบบารมี เมื่อพระครูบาศรีวิชัยตั้งใจจะบูรณะวัดสวนดอก ปฏิบัติสังัจจะ คือ ความเป็นมิตร ชอบ ทำอย่างสุดความสามารถจนสำเร็จ การสังัจจะของท่านทำให้ศรัทธาท่วมท้นทั้ง ๔ นัถือและล้อมใส่ท่านเป็นอย่างมาก จนถึงปัจจุบันอนุสาวรีย์ของท่านเปรียบเสมือนพระอาทิตย์ที่ไม่เคยดับ

อธิษฐานบารมี พระครูบาศรีวิชัยตั้งจิตอธิษฐานขอพรจากพระ นิกออธิษฐานในใจขอให้เข้าถึงสังัจจธรรมไม่จะประกอบกิจการงานอะไรท่านจะอธิษฐานอยู่เสมอถึงความตั้งใจมั่นคงตัดสินใจรักษาสังัจจะ ตั้งใจประกอบความเพียร ตั้งใจเสียสละ ในการทำงานทุกประการ

เมตตาบารมี ความรักด้วยความปรานี เมตตา เป็นหนึ่งในพรหมวิหารธรรมที่พระครูศรีวิชัยมีต่อลูกศิษย์ หรือพรหมวิหารสี่ ซึ่งประกอบไปด้วย เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา

อุเบกขาบารมี ความความวางเฉยแบบวางใจเป็นกลางๆ โดยไม่เอนเอียงเข้าข้างเพราะชอบ เพราะชัง เพราะหลงและเพราะกลัว เช่นไม่เสียใจเมื่อคนที่ตนรักถึงความวิบัติ หรือไม่ดีใจเมื่อศัตรูถึงความวิบัติ มิใช่วางเฉยแบบไม่แยแสหรือไม่รู้ไม่ชี้ ทั้งๆที่สามารถช่วยเหลือได้เป็นต้น ลักษณะของพระครูบาศรีวิชัยเป็นคนหนักแน่นมีสติอยู่เสมอไม่ดีใจไม่เสียใจจนเกินเหตุ เป็นคนยุติธรรมยึดหลักความเป็นผู้ใหญ่ รักษาความเป็นกลางไว้ได้มั่นคงไม่เอนเอียงเข้าข้าง ปฏิบัติหน้าที่ด้วยเหตุผลถูกต้องคลองธรรม และเป็นผู้วางเฉยได้เมื่อไม่อาจประพฤติเมตตา กรุณา หรือมุทิตา

นิพพาน เป็นชื่อเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา สามารถเข้าถึงได้ด้วยการปฏิบัติตามหลักมรรคแปดประการที่สมบูรณ์ พระพุทธเจ้าประกาศนิพพานว่าเป็นภาวะสูงสุดของสรรพสิ่ง

สำหรับการชี้แนะด้วยการเปรียบเทียบนั้น จะใช้คำว่า คนหิว เป็นทุกข์ทรมาณที่สุด รัฐที่มีสภาพนี้จะเป็นรัฐที่ทุกข์ที่สุด เมื่อเข้าใจเรื่องนี้ตามปรมัตถสัจ ผู้ไม่ประมาท ผู้ศึกษากลางวันและกลางคืนผู้มุ่งมั่นนิพพาน อาสวะของเขาก็สิ้นไป มีความพยายามยิ่งจะสัมผัสกับนิพพาน หลุดพ้นจากการยึดติดถือมั่น แต่กุญแจไขเข้าสู่เหตุการณ์จะตกอยู่ในคาถาว่า จงตัดความรักแห่งตัวตนตามที่ท่านประสงค์ด้วยมือจงพัฒนาวิธีทางไปสู่นิพพาน^{๔๓}

๓.๔.๓.๑ สภาพแวดล้อมของพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย

พระครูบาศรีวิชัย ได้ประกอบคุณงามความดีไว้ในพระพุทธศาสนาไว้เป็นอันมาก ยากที่จะลืมนำไปจากความทรงจำของประชาชนในภาคเหนือ โดยเฉพาะในด้านวัตถุนัยว่ามีมากที่สุด ยังไม่เคยปรากฏว่าพระเถระรูปใดในภาคนี้ ได้กระทำมาในปางก่อนถึงขนาดนี้ ในด้านเผยแผ่เห็นว่าพระครูบาศรีวิชัยได้เพิ่มความเชื่อความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาแก่ชาวภาคเหนือ นอกจากนี้ ยังสามารถชักจูงชาวลาัวชวียงและชาวต่างศาสนาอื่นๆ ให้เข้ามานับถือพระพุทธศาสนาไม่ใช่น้อย คณะสงฆ์มีวินัยและกฎระเบียบเป็นเครื่องมือ บริหารกันโดยระบอบ ปฏิบัติการของพระครูบาศรีวิชัยจึงมีขัดกันกับฝ่ายบริหาร คือราชการและคณะสงฆ์บ้างเป็นบางครั้ง สมัยนั้น เป็นสมัยที่นาระบอบใหม่ใหม่มาใช้แทนระบอบเก่า ย่อมมีการขัดกันขึ้นบ้างแม้ในชนที่เจริญแล้ว ยิ่งในชนที่ยังไม่เจริญ ยังยึดมั่นในของเก่า ก็ยิ่งถูกขัดขวางมาก สมัยนั้นถึงกับบางคนมีความเห็นว่า คณะสงฆ์นำเอาลัทธิศาสนาอื่นมาลบล้างพระพุทธศาสนาก็มี ทั้งฝ่ายบริหารและฝ่ายที่อยู่ใต้บริหารยังไม่เข้าใจทราบซึ่งในระบอบใหม่ เมื่อเบี่ยงสิ่งมาอย่างไร ฝ่ายบริหารเบี่ยงล่างก็ทำตามโดยต่างก็หาเข้าใจในเรื่องนั้นดีไม่พอ แม้ระบอบนั้นจะดีถ้าขาดความเข้าใจเสียแล้ว ก็อาจจะถูกหาว่าเป็นของเสียก็ได้^{๔๔} โดยปกติแล้วท่านจะเป็นคนสุภาพอ่อนน้อม สงบสำรวม ไม่โอ้อวดไม่แสดงตัวว่าเป็นผู้วิเศษวิโส ไม่เป็นนักปลุกเสกเลขยันต์ ไม่มีการพ่นน้ำมนต์ ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้การเคลื่อนไหวของขบวนการพระครูบาศรีวิชัยได้กลายมาเป็นกลุ่มผู้มีอำนาจทางเศรษฐกิจกลุ่มใหม่ที่สร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างเจ้านายชนชั้นปกครองกลุ่มคหบดีพ่อค้าพม่า ไทใหญ่ซึ่งเป็นผู้นำทางเศรษฐกิจกลุ่มเดิม กับกลุ่มคหบดีจีนซึ่งเริ่มมีบทบาทมากขึ้นภายหลังการเข้ามาของรถไฟ รวมถึงกลุ่มราษฎรสามัญที่กำลังอยู่ในภาวะเปลี่ยนผ่านทั้งทางการเมืองคือ การหลุดออกจากระบบไพร่มาสู่การเป็นแรงงานเสรี และทางเศรษฐกิจ คือ การหลุดออกจากระบบการผลิตเพื่อยังชีพมาสู่ระบบเศรษฐกิจแบบเงินตรา การขยายตัวของมวลชนผู้ศรัทธาในขบวนการของพระครูวิชัย มิได้เกิดขึ้นอย่างลอยๆ โดยปราศจากบริบท หรือเกิดขึ้นเพียงเพราะความเชื่อความศรัทธาส่วนบุคคลเท่านั้น หากแต่เป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและการขยายตัวของเศรษฐกิจแบบเงินตราและการผลิตเพื่อค้าในเขตพื้นที่ภาคเหนือตอนบน ขบวนการของพระครูบาศรีวิชัยได้กลายเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ ที่สร้าง “ตลาดเคลื่อนที่” อันเอื้อประโยชน์ให้แก่ชนชั้นนาเดิมที่สูญเสียอำนาจจากการรวมศูนย์อำนาจของรัฐบาลสยาม และพ่อค้าคหบดีซึ่งเป็นคนกลุ่มใหม่ในสังคมที่กำลังเติบโตจากการค้า รวมถึงเป็นศูนย์กลางของการจ้างงานและการแสวงบุญของราษฎรสามัญชนที่เพิ่งหลุดพ้นพันธนาการของระบบเกณฑ์แรงงานมาสู่การเป็นแรงงานอิสระที่มี

^{๔๓} ศนจารย์ มหาวิทาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พุทธจริยาศาสตร์กับปัญหาสังคมร่วมสมัย, หน้า ๗๑.

^{๔๔} สง่า สุภาภา, ชีวิตและงานของครูบาเจ้าศรีวิชัย, หน้า ๓.

พันธะหน้าที่ในการเสียภาษีในรูปของเงินตราให้แก่รัฐ และด้วยอุดมการณ์ทางศาสนาที่มีลักษณะเป็นรูปธรรมรวมถึงเปิดกว้างให้แก่พระสงฆ์และผู้คนทุกระดับสอดคล้องกับการขยายตัวของการใช้เงินตราที่ลงไปสู่ระดับท้องถิ่น ขบวนการครูบาศรีวิชัยจึงก่อให้เกิดคติการทาบุญแบบใหม่ซึ่งเป็นการทาบุญโดยได้รับผลบุญที่ “มองเห็นได้” สะท้อนกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่เปลี่ยนจากระบบการผลิตแบบยังชีพมาสู่การผลิตเพื่อขายบนพื้นฐานของเงินตราที่มีผลตอบแทนในลักษณะที่ “มองเห็นได้” เช่นเดียวกัน ขบวนการครูบาศรีวิชัยจึงเป็นภาพสะท้อนที่สำคัญของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของล้านนาในช่วงครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ ๒๕^{๕๕}

ท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นดังกล่าวนี้ ก็เป็นช่วงเวลาเดียวกันกับที่กระบวนการพระครูบาศรีวิชัยได้เริ่มขยายตัวจากที่เคยอยู่ในหมู่บ้านและชาวชนบทแถบอำเภอเถิน มาสู่เมืองมากขึ้น เสียขเล้าลือของพลังศรัทธาในภาพของตนบุญหรือตบิเศษ วัตรปฏิบัติอันเคร่งครัด และความสำเร็จในการสร้างงานสถาปัตยกรรมถือเป็นแรงผลักดันให้กิจกรรมดังกล่าวขยายตัวออกไป ซึ่งภาพกิจกรรมดังกล่าวนี้ เปรียบเสมือนแนวทางของจารีตประเพณีล้านนาดั้งเดิมของสังคม หากมีเหตุการณ์ใดเข้ามกระทบต่อสถานะดังกล่าว บารมีของพระครูบาศรีวิชัยก็คงเป็นเพียงปรากฏการณ์พิเศษของชุมชน ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับพระสงฆ์องค์หนึ่ง ที่ก้าวเข้าไปทำกิจกรรมเพื่อศาสนาโดยมีจุดประสงค์เพื่อการบำเพ็ญเพียรบารมีของตนเอง และอีกส่วนหนึ่งเป็นตัวแทนของผู้อุปถัมภ์ค้ำชูพระพุทธศาสนาเท่านั้นเอง แต่ไม่เป็นอย่างนั้น เนื่องจากภาพจารีตประเพณีซึ่งแทนด้วยพระครูบาศรีวิชัยและกิจกรรมเพื่อพระศาสนานั้น ได้เข้าไปสัมพันธ์กับเงื่อนไขทางสังคมหลายประการ ภาพของความเคร่งครัดในจารีตประเพณีเดิมของพระครูบาศรีวิชัย จึงกลายเป็นภาพของความขัดแย้งระหว่างส่วนกลางโดยอัตโนมัติ นอกจากนี้พลังศรัทธาของประชาชนก็กลายเป็นภาพกบฏในสายตาของส่วนกลางไปด้วย^{๕๖}

๓.๔.๓.๒ การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย

กรอบแนวคิดของพระครูบาศรีวิชัยไปทางเดียวกันกับพระพุทธศาสนา ที่เน้นการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ทั้งพืชและสัตว์ต่างมีคุณค่าเช่นเดียวกับมนุษย์ คุณค่าของธรรมชาติก็มีอยู่ในตัวของมันเอง เมื่อใดมนุษย์ขาดจริยธรรมต่อธรรมชาติ ก็จะทำลายธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม และธรรมชาติก็จะย้อนกลับมาทำลายมนุษย์ให้พินาศเช่นกัน หลักจริยธรรมจึงสอนให้มนุษย์ ไม่ทำลายธรรมชาติ และสอนให้เห็นคุณค่าของธรรมชาติและอนุรักษ์ธรรมชาติซึ่งนำมาสู่การพัฒนาชีวิต และธรรมชาติแบบยั่งยืน การรู้ความจริงทุกอย่างที่มันเป็นอยู่โดยการอิงอาศัยกันเกิดและอิงอาศัยกันดับ ตามกฎของปฏิจจสมุปบาทหรือที่ปัจจยตา เมื่อมนุษย์เข้าใจกฎแห่งความสมดุลหรือหลักปฏิจจสมุปบาท ย่อมทำให้มนุษย์ไม่เบียดเบียนและทำลายธรรมชาติและอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างปกติสุข เมื่อมนุษย์อยู่ใกล้ชิดกับธรรมชาติ ย่อมทำให้มนุษย์มีความรักในธรรมชาติจากนั้นก็เกิดการสำนึกรัก

^{๕๕} มนวัธน์ พรหมรัตน์, ขบวนการครูบาศรีวิชัย: เงินตรา บุญบารมี บนความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของล้านนา, [ออนไลน์], แหล่งที่มา journal.human.cmu.ac.th/ojs/index.php/human/article/downloadSuppFile/302/96 (๒๐ ก.ย. ๒๕๕๙).

^{๕๖} ชาญณรงค์ ศรีสุวรรณ, การศึกษาวิหารที่สร้างในกระบวนการครูบาศรีวิชัย พ.ศ. ๒๕๔๗ - ๒๕๕๑, หน้า ๓๙.

ธรรมชาติไปด้วยในตัว การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของพระครูบาศรีวิชัย พระครูบาศรีวิชัยจึงมีกำลังใจที่จะสร้างงานต่อไปโดยอาศัยบาตรและจีวร ขณะเดียวกันพระครูบาศรีวิชัย มีแนวคิดให้ความสำคัญแก่สรรพสิ่ง เป็นมิตรต่อธรรมชาติมีประวัติที่ไม่เคยรุกราน เบียดเบียน และทำลายสิ่งมีชีวิต แนวคิดด้านสิ่งแวดล้อมของพระครูบาศรีวิชัย คือ การสร้างงานและบูรณปฏิสังขรณ์งานศาสนสถานเพื่อศาสนาและสาธารณะประโยชน์ ถือว่าเป็นกิจกรรมหลักที่สำคัญที่สุดของพระครูบาศรีวิชัย กิจกรรมดังกล่าวเปรียบเสมือนการสร้างทานบารมีอันยิ่งใหญ่ ประการหนึ่งของท่าน งานบูรณปฏิสังขรณ์ดังกล่าวประกอบด้วย พระธาตุเจดีย์ วิหาร โบสถ์ หอไตร อาคารอื่นๆ ในศาสนสถาน รวมถึงสาธารณะประโยชน์ในช่วงหลัง เช่น ถนน สะพาน ศาสนสถาน เปรียบเสมือนการสร้างทานให้ผู้คนได้มากราบไหว้บูชา ได้มาใช้สอย ซึ่งถือว่าเป็นการทำทานบารมีที่สำคัญที่สุดประการหนึ่งของพระครูบาศรีวิชัย ในแง่ของคุณค่าแนวคิดนี้ ถือว่ามนุษย์เท่านั้นมีคุณค่าทางจริยธรรม สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติอื่นๆ ปราศจากคุณค่าทางจริยธรรม เหตุผลที่พระครูบาศรีวิชัยเริ่มบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถานและฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมตามแนวทางจริยศาสตร์ข้างต้นนั้น ก็เพราะคำนึงถึงอนุชนรุ่นหลัง โดยอาศัยหลักการของแนวแบบประโยชน์นิยมที่เห็นว่าทุกคนควรเข้ามีส่วนร่วมเนื่องจากเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และจะต้องไม่ผลักภาระอันสำคัญนี้ให้คนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง โดยเฉพาะผู้ที่ด้อยโอกาสในสังคม^{๔๗}

^{๔๗} สว่าง สุภาภา, ชีวิตและงานของครูบาเจ้าศรีวิชัย, หน้า ๑๗๓ - ๑๗๔.

บทที่ ๔

วิเคราะห์แนวคิดทางด้านสิ่งแวดล้อมของพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย

การวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทางด้านสิ่งแวดล้อมของพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย” ในบทนี้นำเสนอประเด็น ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดด้านสิ่งแวดล้อมของพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๔.๑ วิเคราะห์ตามหลักพระวินัยบัญญัติ

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า ตามแนวคิดของพระพุทธศาสนา สังคมที่สมาชิกมีความเป็นอยู่ร่วมกันในรูปลักษณะที่เข้าใกล้สังคมอุดมคติมากที่สุด คือ สังคมของสงฆ์ในทางทฤษฎีสังคมของสงฆ์ นั้น เป็นสังคมที่มีสมาชิกประพฤติตนให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับธรรมหรือที่เรียกว่าปฏิบัติธรรมนั่นเอง สังคมสงฆ์ คือสังคมที่ความจริง หรือธรรมปรากฏผลประจักษ์ออกมาทางบุคคลด้วยการปฏิบัติ แม้ในความเป็นจริง สงฆ์แต่ละรูปจะเข้าถึงธรรมในระดับต่างกัน แต่สังคมนี้อีกเป็นสังคมที่สมาชิกมีหลักการร่วมกัน และหลักการดังกล่าวก็คือ “ มีธรรมเป็นแก่นรวม มีธรรมเป็นเครื่องวัด เป็นที่รองรับผล ประจักษ์และเป็นที่แสดงออกของธรรม”^๑ ดังนั้น สังคมจึงเป็นที่ที่มีสภาพเอื้อแก่การดำรงธรรม แต่การจะเข้าถึงธรรมซึ่งเป็นภาวะทางจิตหรือปัญญานั้น สภาพภายนอกจะต้องเอื้อแก่การเข้าถึงภาวะดังกล่าว ด้วยเหตุนี้ วินัยของสงฆ์สำคัญยิ่ง จะเห็นได้ว่าผู้จะเข้ามาอยู่ร่วมในสังคมนี้นี้ จะต้องปฏิบัติตามแบบอย่างความประพฤติที่ปรากฏภายนอก ซึ่งพระพุทธองค์ได้ทรงบัญญัติไว้เป็นพระวินัย

ดังนั้น วินัยสงฆ์ถือเป็นข้อบัญญัติที่มีจุดมุ่งหมายเบื้องต้นในการจัดระเบียบชีวิตด้านนอกทั้งหมด เพื่อให้มีสภาพที่เอื้อต่อความงอกงามของชีวิตภายในหรือปัญญา กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือวินัยของสงฆ์คือเครื่องมือหนึ่งที่จะนำไปสู่จุดหมายสูงสุดของมนุษย์และเนื่องจากสังคมสงฆ์ถือเป็นสังคมที่เป็นตัวอย่างแก่สังคมอื่น วินัยจึงมีบทบาทสำคัญประการหนึ่ง คือ เพื่อสร้างความเลื่อมใสให้เกิดขึ้นแก่ผู้ยังมีได้เลื่อมใส และเพื่อเพิ่มความเลื่อมใสในหมู่ผู้ที่เลื่อมใสอยู่แล้ว เพื่อในที่สุดสังคมของมนุษย์โดยส่วนรวมจะเข้าใกล้สังคมอุดมคติให้มากที่สุด เมื่อตั้งความสำคัญของวินัยสงฆ์ซึ่งเป็นสังคมตัวอย่างไว้ในใจแล้ว จะเห็นว่าในพระวินัยมีบัญญัติข้อปฏิบัติของสงฆ์หลายประการที่ดูเหมือนว่าเป็นการแสดงให้เห็นถึงสำนึกทางสภาวะแวดล้อมของพุทธศาสนา เช่น เราอาจเห็นสำนึกเกี่ยวกับสิ่งที่ปัจจุบันนี้เรียกว่า

^๑ พระราชวรมุนี, พุทธธรรม, หน้า ๓๑๙.

“มลภาวะ” ทางสภาวะแวดล้อม ได้จากข้อบัญญัติเกี่ยวกับเรื่องความสะอาด ทั้งของภิกษุสงฆ์เอง และของสภาวะแวดล้อมธรรมชาติข้อบัญญัติหลายข้อห้ามภิกษุสงฆ์ทำลายความสะอาดของพื้นที่เขียวสด และห้ามทำลายความสะอาดของน้ำด้วยการอุจจาระ ปัสสาวะ และการถ่มน้ำลายลงไป ในบริเวณดังกล่าว ซึ่งเราก็อาจมองได้ว่า ในสมัยพุทธกาล เป็นสมัยที่ยังไม่มีสารเคมีจากโรงงานหรือไร่นา อันเป็นการทำให้เกิดมลภาวะในแม่น้ำลำคลองในปัจจุบัน ในสมัยพุทธกาล อุจจาระ ปัสสาวะ นี้เองก็คือตัวก่อให้เกิดความสกปรกหรือมลภาวะ สำนึกของการไม่ “ดูตขบถือเอาประโยชน์จากโลกธรรมชาติ” ซึ่งในโลกปัจจุบันจะเห็นได้ว่าเป็นผลส่วนหนึ่งของสังคมบริโภคที่ให้ความสำคัญกับอภิสภาพที่จะสนองตอบความต้องการของ “ฉัน” ถึงแม้สิ่งที่ต้องการจะมีได้จำเป็นต่อการมีชีวิตที่มีคุณภาพก็ตาม ในพระวินัย มีข้อบัญญัติต่างๆ ที่บ่งบอกถึงความพอดีของการบริโภค เช่น การจำกัดเครื่องใช้ส่วนตัวของภิกษุ เช่น ผ้าจีวร ของภิกษุสงฆ์ให้อยู่ในปริมาณเท่าที่จำเป็นและเราก็อาจเห็นสำนึกของการ “อนุรักษ์” ได้จากข้อบัญญัติห้ามภิกษุทำลายต้นไม้ หรือให้ภิกษุฉันทผลไม้แต่เฉพาะที่ใช้เฉพาะพันธุ์ไม่ได้ หรือที่ปล่อนเมล็ดออกแล้ว

จากข้อบัญญัติที่ยกมา หากพิจารณาโดยเบื้องต้นก็น่าจะแสดงให้เห็นถึงสำนึกทางสภาวะแวดล้อม อาจเป็นการยึดเย็ดสำนึก ดังกล่าวให้กับพระพุทธศาสนา โดยการนำกรอบการมองปัจจุบัน ซึ่งมีจุดสนใจอยู่ที่วิกฤตการณ์ทางสภาวะแวดล้อม ไปตีความบัญญัติเหล่านี้ ที่จริงแล้ว เป็นไปได้ว่า บัญญัติหลายข้อ เช่น การห้ามตัดต้นไม้อาจมีเหตุผลของการบัญญัติเหตุผลอื่นที่มีใช้สำนึกทางสภาวะแวดล้อม กล่าวคือ เป็นเหตุผลมาจากความต้องการที่จะสร้างความเชื่อมโยงให้เกิดการให้โค่นต้นไม้ อันเป็นเหตุให้ชาวบ้านติเตียน พระพุทธองค์ก็ทรงดำรัสในเรื่องนี้ว่า

“ดูเถอะโมฆบุรุษ การกระทำของเธอนั้นไม่เหมาะ ไม่สม ไม่ควร ไม่ใช่กิจของสมณะ ใช้ไม่ได้ ไม่ควรทำ ไฉนเธอจึงให้โค่นต้นไม้ อันเป็นเจดีย์ซึ่งชาวบ้าน ชาวนิคม ชาวนคร ชาวชนบท ชาวรัฐฐะ พวกกันบูชามนุษย์มีความสำคัญในต้นไม้ว่ามีชีพ โมฆบุรุษ การกระทำของเธอนั้นไม่ เป็นไปเพื่อความเชื่อมโยงของชุมชนที่ยังไม่เชื่อมโยง หรือเพื่อความเชื่อมโยงของชุมชนที่เชื่อมโยงแล้ว โดยที่แท้การกระทำของเธอนั้น เป็นไฟเพื่อความไม่เชื่อมโยงของชุมชนที่ยังไม่เชื่อมโยง และเพื่อความ เป็นอย่างอื่นของชนบางพวกที่เชื่อมโยงแล้ว”^๒

ดังนั้นบัญญัติห้ามการกระทำหลายข้อ ที่ดูเหมือนแสดงสำนึกทางสภาวะแวดล้อม อาจมีเหตุผลในการบัญญัติ คือ เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดความไม่พอใจหรือเสื่อมศรัทธาของชาวบ้าน โดยการไม่เข้าไปรบกวนหรือกระทำการในอันที่อาจตีความได้ว่าเป็นการลบหลู่ความเชื่อที่เป็นประเพณีของชาวบ้าน แต่กระนั้นก็ดี บัญญัติในพระวินัยหลายข้อก็ดูเหมือนแสดงให้เห็นถึงท่าทีทางจริยธรรมต่อโลกธรรมชาตอย่างชัดเจน เช่น ในครั้งที่ประชาชนในเมืองเวรัญชราเกิดความขาดแคลนจนทำให้ไม่สามารถถวายอาหารแก่ภิกษุได้ตามปกติ พระมหาโมคคัลลานะจึงขอประทานอนุญาตจากพระพุทธ

^๒ วิ.ม.(ไทย) ๑/๕๒๑/๗๗๔ - ๗๗๕.

องค์พลิกแผ่นดิน เพื่อภิกษุจะได้ฉันทวันดิน โดยที่พระมหาโมคคัลลานะจะเนรมิตฝ่ามือข้างหนึ่งให้เป็นดุจแผ่นดินใหญ่เพื่อให้สัตว์ที่อาศัยอยู่ในแผ่นดินอยู่ แต่พระพุทธองค์ก็ทรงตอบว่า “อย่าเลย โมคคัลลานะ การพลิกแผ่นดินเธออย่าพอใจเลย สัตว์ทั้งหลายจะพึงได้รับรับผลตรงกันข้าม”^๓ ด้วยเหตุที่ว่าพระพุทธองค์ทรงบัญญัติพระวินัยด้วยเหตุผลประการหนึ่ง คือ เพื่อสร้างความเสื่อมสี และเพื่อป้องกันการดิเสียนจากชาวบ้าน จึงอาจทำให้มีข้อสงสัยได้ว่าข้อบัญญัติที่ดูเหมือนส่อแสดง “สำนึก” ทางสภาวะแวดล้อมนั้น ที่จริงแล้วเหตุผลเบื้องหลังการบัญญัติเป็นเหตุผลของ “ความอ่อนไหว” ทางวัฒนธรรมความเชื่อเดิมเท่านั้น และมีได้มีเหตุผลอื่น^๔

๔.๒ วิเคราะห์ตามหลักพุทธจริยศาสตร์

ปัจจุบันมนุษย์ประสบกับปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลง ทรัพยากรธรรมชาติที่เหลือน้อยลง การใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในทางที่ผิด เช่น การทดลอง ระเบิดปรมาณู การทำลายป่าไม้ ฯลฯ ทำให้ระบบนิเวศเปลี่ยนแปลง และเสียสมดุล ส่งผลกระทบต่อชีวิตมนุษย์เอง ปัจจุบันสังคมไทยมีปัญหาสิ่งแวดล้อม จึงจำเป็นต้องนำจริยธรรมสิ่งแวดล้อมศึกษาให้ครบทุกด้าน ทุกกิจกรรม เช่น การรู้จักประมาณในการบริโภคหรือทางสายกลางในการใช้สอย การกตัญญูแก่สิ่งที่รู้คุณค่าของสิ่งแวดล้อม การเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ในความเป็นจริงจริยศาสตร์จะต้องการจะตกเตือนใจเราว่า วิธีทางที่กำลังดำเนินอยู่นั้นเป็นสิ่งที่ผิดเป็นหนทางที่นำไปสู่การล่มสลายของสิ่งแวดล้อม และเป็นอันตรายต่อชีวิตของสิ่งมีชีวิตทั้งหมดในโลกธรรมชาติ เชื่อว่าเราควรสร้างสรรค์ สังคมใหม่ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความรัก เมตตาธรรม ความร่วมมือกัน ความยุติธรรม และความห่วงใยต่อเพื่อนมนุษย์และสรรพสัตว์ในโลกธรรมชาติ สังคมใหม่แบบนี้จะเป็นสังคมที่ยั่งยืน ผู้คนมีชีวิตอย่างมีคุณภาพ ส่วนสังคมอุตสาหกรรมนิยมที่เราากำลังพบเห็นอยู่ในขณะนี้ เป็นสังคมที่เน้นความเห็นแก่ตัว การแข่งขัน ความก้าวร้าว การแสวงหาวัตถุและความเจริญสูงสุด และการขูดรีดธรรมชาติสังคมนี้นี้มีแต่จะทำลายสิ่งแวดล้อมและชีวิตจิตใจของมนุษย์

จริยศาสตร์สิ่งแวดล้อมใหม่ชี้ให้เราเห็นว่า มนุษย์เรามีความต้องการ ๒ แบบ คือ ความต้องการที่ไม่จำเป็น กับความต้องการที่จำเป็น ระบบอุตสาหกรรมนิยมมุ่งเน้นแต่เรื่องกระตุ้นความต้องการที่ไม่จำเป็นซึ่งใช้ทรัพยากรธรรมชาติมาก สิ่งที่ถูกต้องคือ เราสนองความต้องการแบบที่แท้จริงเท่านั้น ซึ่งวิถีชีวิตแบบใหม่จะต้องลักษณะเรียบง่าย ปฏิเสธบริโภคนิยม ไม่ลุ่มหลงในวัตถุ และใช้ชีวิตอย่างมีความหมาย จากคติพจน์ที่ว่า “ความห่วงใยในเรื่องจริยธรรมสิ่งแวดล้อมเริ่มจากอาหารใน

^๓ วิ.ม.(ไทย) ๑/๕๒๑/๙ - ๑๐.

^๔ เนื่องน้อย บุญเนตร, จริยศาสตร์ภาวะแวดล้อม : โลกทัศน์ในพุทธปรัชญาและปรัชญาตะวันตก, หน้า ๑๓๖ - ๑๓๙.

งาน” เป็นคำกล่าวที่ก่อให้เกิดตระหนักถึงปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในแถบประเทศตะวันตก ที่เห็นว่า ปัญหาสิ่งแวดล้อมมิได้เป็นปัญหาที่ไกลตัวของเขไปอีกต่อไปแล้ว ทั้งนี้ เราจะเห็นว่าปัญหาสิ่งแวดล้อม นั้นเกิดเร็วกว่าที่เราคิดไว้มาก ในชีวิตประจำวันของคนต้องอาศัยปัจจัยที่สำคัญ คือ อาหาร น้ำ และ อากาศ แต่ทว่าสิ่งเหล่านั้นล้วนปนเปื้อนด้วยสารพิษอันจะก่อให้เกิดอันตรายแก่ชีวิตเราได้เสมอ ดังนั้น ปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นเรื่องใกล้เรา หรืออาจกล่าวได้ว่า เป็นปัญหาโดยตรงของมนุษย์อย่างปฏิเสธไม่ได้ อย่างไรก็ตาม ปัญหาต่างๆ เหล่านี้เป็นปัญหาพฤติกรรมของมนุษย์ ทั้งทางตรงและทางอ้อม ในทาง ตรงนั้น มนุษย์อาจเข้าไปปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมโดยตรง ส่วนโดยทางอ้อมนั้น อาจจะได้รับจากการ อบรม ในระบบความเชื่อ ศาสนา วัฒนธรรม ที่เกี่ยวข้อง ทำให้มนุษย์มีทัศนคติที่แตกต่างกันไปในเรื่อง การปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อม^๕

ดังนั้น พระพุทธศาสนาจึงใช้ธรรมชาติแวดล้อมของป่าเป็นส่วนประกอบในการฝึกคน เช่น ให้พระที่บวชใหม่เข้าไปอยู่ในป่าให้ไปได้รับวิเวก จิตใจจะได้โน้มไปสู่ความสงบ และใช้เป็นเครื่องช่วย ในการปฏิบัติ เช่น การฝึกสมาธิเมื่ออยู่ในสภาพแวดล้อมที่สงบ ปราศจากเสียงรบกวนและกิจกรรมที่ วุ่นวาย ท่านเรียกว่ากายวิเวก คือความสงบทางด้านกายเมื่อบรรยากาศทางด้านร่างกายสงบ โดยเฉพาะเมื่อไปอยู่ในป่า ในร่มไม้หมู่ไม้ที่มีความสงบ มีแต่ธรรมชาติ มีเสียงนกกริ่ง มีแต่เสียงหรือ หิ่งห้อย ฯลฯ ก็ช่วยชักนำจิตใจให้โน้มไปสู่ความสงบด้วยเมื่อจิตใจรู้สึกสงบ มีความอึดใจ สดชื่น โน้ม โน้ม ไปในทางที่ดี ก็จะทำให้เกิด จิตวิเวก คือ ความสงบทางจิตตามมาเมื่อจิตใจสงบสงบ ไม่มีอารมณ์ วุ่นวายใจเข้ามารบกวน มีสมาธิ ก็อยู่ในสภาพที่พร้อมจะฝึกฝนพัฒนาอื่นๆ ขึ้นไปอีก คือ เอาจิตที่พร้อม ดีย่างนั้นแล้วไปใช้งาน ในการพิจารณาให้เกิดปัญญา เห็นความจริงของสิ่งทั้งหลาย ทำให้จิตใจ เป็นอิสระที่เรียกว่าเป็น อุปธิวิเวก คือ ทำให้เกิดความสงบจากกิเลสต่อไปในที่สุด^๖

๔.๒.๑ วิเคราะห์แง่พุทธจริยศาสตร์กับมนุษย์

เบื้องต้นเรามาดูสภาพชีวิตของมนุษย์ก่อน แล้วจึงค่อยย้อนไปหาหลัก คือ การที่จะสรุป วางหลักนั้นบางครั้งก็พูดยาก จะต้องดูความเป็นอยู่ของมนุษย์ก่อนมนุษย์โดยทั่วไปในปัจจุบันนี้ ก็ ดำเนินชีวิตตามแนวความคิดซึ่งมาจากหรืออยู่ภายใต้อิทธิพลของอารยธรรมตะวันตก คือ ถือว่ามนุษย์ จะมีความสุขต่อเมื่อมีวัตถุบำเรอพร้อมที่สุด ยิ่งมนุษย์มีวัตถุบำเรอพร้อมเท่าไร ก็จะมีความสุข มากเท่านั้น ซึ่งถือว่าเป็นความคิดที่เป็นฐานของการพัฒนาอุตสาหกรรมแล้วการพัฒนาอุตสาหกรรมก็ ไปโยงกับวิทยาศาสตร์ คือ เอาความรู้วิทยาศาสตร์มาสร้างสรรค์พัฒนาเทคโนโลยี แล้วนำเทคโนโลยี นั้นมาใช้ในการพัฒนาอุตสาหกรรมอุตสาหกรรมตั้งอยู่บนฐานของเทคโนโลยี แล้วเทคโนโลยีก็ต้อง

^๕ คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พุทธจริยศาสตร์กับปัญหาสังคมร่วมสมัย, หน้า ๑๘๖ - ๑๘๗.

^๖ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), คนรักป่า ป่ารักคน, หน้า ๒๔ - ๒๘.

อาศัยวิทยาศาสตร์ แต่ทั้งหมดทั้งระบบทั้งกระบวนการนี้ ก็มาจากฐานความคิดที่ว่า มนุษย์จะมีความสุข เมื่อมีวัตถุประสงค์บำรุงบำเรอพร้อมที่สุดแล้วอันนี้ก็โยงไปหาความคิดที่จะพิชิตธรรมชาติ เพื่อจะได้เอาธรรมชาติมาจัดการจัดสรรและเอามาผลิตเป็นวัตถุประสงค์บำรุงบำเรอให้พร้อมที่สุด

จะเห็นว่า ความคิดและพฤติกรรมทั้งหมดมาบรรจบกัน ณ จุดนี้ ความคิดแบบอุตสาหกรรมจึงตีโยงไปเข้ากับฐานความคิดเดิมที่ว่า มนุษย์แยกต่างหากจากธรรมชาติ จะต้องเป็นเจ้านายเข้าไปครอบครอง จัดการธรรมชาติ เอาธรรมชาติมาจัดสรรรับใช้สนองความต้องการของมนุษย์ คือ ไปเอาทรัพยากรธรรมชาติมาผลิตเป็นวัตถุประสงค์บำรุงบำเรอความสุขของมนุษย์ความคิด ๒ อย่างนี้มาบรรจบกันในการสร้างสรรค์อารยธรรมของตะวันตกที่นำมาสู่ปัญหาปัจจุบันสำหรับความคิด ๒ อย่างนี้ (คือ แนวความคิดความเข้าใจและทำที่ต่อธรรมชาติแบบแยกตัวต่างหากจากธรรมชาติ และจะเป็นผู้พิชิตธรรมชาติ กับ แนวคิดเกี่ยวกับการหาความสุขของมนุษย์แบบที่ว่า จะมีความสุขจริงต่อเมื่อมีวัตถุประสงค์บำรุงบำเรอพร้อมที่สุด) เมื่อก็ได้พูดไปแล้วในเรื่องการมองมนุษย์แยกจากธรรมชาติ ตอนนี้จะมองเฉพาะจุดที่ถือว่า มนุษย์จะมีความสุข

ต่อเมื่อมีวัตถุประสงค์บำรุงบำเรอพร้อมเมื่อมนุษย์คิดว่า มนุษย์จะมีความสุขต่อเมื่อมีวัตถุประสงค์บำรุงบำเรอพร้อม ความคิดนี้จะนำไปสู่พฤติกรรม โดยเป็นตัวกำหนดแนวทางของพฤติกรรมของเขา คือมนุษย์ก็จะพยายามหาวัตถุประสงค์มาให้พร้อมที่สุดเมื่อมนุษย์สาละวกับการแสวงหาวัตถุประสงค์บำรุงบำเรอให้พร้อม มนุษย์ก็จะมาอยู่กันอยู่กับกิจกรรมในหมู่มนุษย์เอง การอยู่กันอยู่ในหมู่มนุษย์นี้ ก็คือการที่ต่างคนต่างก็พยายามหาวัตถุประสงค์บำรุงบำเรอให้แก่ตัวเองให้มากที่สุด การวุ่นกันนั้นก็จะเป็นไปในลักษณะของการแข่งขันแย่งชิงและเบียดเบียนกัน แล้วก็เกิดปัญหาความเดือดร้อนในหมู่มนุษย์เอง พร้อมกับการที่มนุษย์มีวุ่นวายอยู่กันอยู่ในหมู่มนุษย์เองและก่อความทุกข์แก่กันและกันเองนี้ มนุษย์ก็จะห่างเหินจากธรรมชาติ เพราะไม่เห็นว่าเป็นองค์ประกอบที่เป็นแก่นสารของชีวิตและความสุขของมนุษย์ นึกแค่จะเอาธรรมชาติมาผลิตเป็นวัตถุประสงค์บริโภค ทำเป็นผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมสำหรับบำรุงบำเรอความสุขให้มีความสุขสะดวกสบายยิ่งกว่านั้น การหาความสุขของมนุษย์แบบนี้ยังส่งผลตีกลับมาทำให้ความสัมพันธ์กับธรรมชาติเป็นไปในทางลบอีก คือ เมื่อมนุษย์ต้องแย่งชิงหาวัตถุประสงค์บำรุงบำเรอให้พร้อมที่สุด แหล่งที่จะได้วัตถุเหล่านี้มาก็ต้องไปเอาจากธรรมชาติ จึงทำให้มนุษย์ต้องไปสัมพันธ์กับธรรมชาติในลักษณะที่ต้องไปเบียดเบียนข่มเหงแย่งชิงเอาจากธรรมชาติอีกเลยกลายเป็นว่า การที่มนุษย์แย่งชิงกันนั้น เท่ากับเป็นการสมคบกันทำลายธรรมชาติ

การแย่งชิงเบียดเบียนซึ่งกันและกันในระหว่างมนุษย์นั้น มีความหมายเท่ากับว่ามนุษย์เหล่านั้นสมคบกันทำลายธรรมชาติตกลงว่า ความสัมพันธ์แบบนี้มีผลเสียหมดตลอดทั้งสายเลยคือมนุษย์แต่ละคนถือว่าตัวเองต้องมีต้องหาวัตถุประสงค์บำรุงบำเรอพร้อมให้มากที่สุด ก็มาแย่งกันในหมู่มนุษย์ เสร็จแล้วผลรวมออกมาก็คือต้องไปเอาจากธรรมชาติ มนุษย์ก็ทำลายกันเอง แล้วพร้อมกันนั้นก็

ร่วมกันทำลายธรรมชาติไปด้วยความสุขแบบนี้ไม่สมดุล ไม่มีดุลยภาพ เป็นความสุขแบบด้านเดียว แล้วก็นำไปสู่ปัญหาต่างๆ ซึ่งมองอีกด้านหนึ่งก็คือ การมีความสุขทั้งในสังคม และกับธรรมชาติ^๗

๔.๒.๒ วิเคราะห์แง่พุทธจริยศาสตร์กับธรรมชาติ

มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายความสัมพันธ์ในระบบชีวิต มนุษย์มิได้ถูกแยกออกจากโลกธรรมชาติด้วยลักษณะพิเศษที่มนุษย์มี แม้จะยอมรับลักษณะพิเศษดังกล่าว แต่ลักษณะเหล่านี้ก็เป็นเพียงความแตกต่างในบรรดาความหลากหลายในโลกชีวิต ความแตกต่างนี้มีได้ทำให้มนุษย์มีค่าเบื้องต้นอื่นในโลกชีวิต^๘ ว่ากันโดยทั่วไป ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่า หรือมนุษย์กับธรรมชาตินั้น นอกจากมีท่าทีความรู้สึกแบบเป็นปฏิปักษ์หรือเป็นมิตร ซึ่งเป็นลักษณะความสัมพันธ์กว้างๆ แบบหนึ่งแล้วความรู้สึกอย่างหนึ่งที่สำคัญและส่งผลกว้างไกลมากก็คือ บางทีมนุษย์มีความรู้สึกว่าเราเป็นเจ้าของ เป็นผู้ครอบครองธรรมชาติเป็นเจ้าของมัน มันเป็นสมบัติของเรา ซึ่งเราจะจัดการอย่างไรก็ได้อันนี้ไม่ใช่เป็นเพียงความรู้สึกเท่านั้น แต่ในอารยธรรมตะวันตก มันเป็นทฤษฎี คือความยึดถือ ความเชื่อ เป็นทฤษฎี เป็นหลักคำสอน หรือเป็นบทบัญญัติเลยทีเดียว ดังจะได้พูดต่อไปอย่างไรก็ดี การยึดถือว่า ธรรมชาติเป็นสมบัติของเรา หรือว่าเราเป็นผู้ครอบครองธรรมชาตินั้น ในแง่ของธรรมแล้ว มันเป็นเรื่องไม่ได้ เพราะมนุษย์ไม่สามารถไปยึดครองเป็นเจ้าของอะไรได้จริงสิ่งทั้งหลายทั้งปวงก็เป็นไปตามเหตุปัจจัยของมัน เราได้แต่สมมติกันเท่านั้นว่าเป็นเจ้าของ แต่โดยสัญจรแล้วเป็นไปไม่ได้ สิ่งทั้งหลายเป็นของธรรมชาติ มันเป็นไปตามกฎธรรมชาติมันไม่ได้เป็นไปตามความอยากของคน เราจะไปบังคับมันไม่ได้ บงการมันไม่ได้ นอกจากทำตามเหตุปัจจัยของมัน แล้วมันก็เป็นไปตามเหตุปัจจัยนั้น แต่มนุษย์ไม่มองความจริง ก็ไปตั้งความรู้สึกและยึดถือว่าเป็นผู้ครอบครอง เป็นเจ้าของมัน อย่างที่เล่ามาแล้วนอกจากนี้ ในด้านความรู้สึกที่ดี ก็มีความรู้สึกชื่นชมความงาม และความรู้สึกสดชื่นรื่นรมย์ที่ทำให้เกิดความสุข ซึ่งเป็นความรู้สึกที่เอื้อต่อการอนุรักษ์ความรู้สึกอีกอย่างหนึ่งคือ ความรู้สึกเคารพยำเกรง อย่างที่คนโบราณยึดถือว่ามีเจ้าป่า หรือมีรุกขเทวดาศูนย์ตามต้นไม้ใหญ่ๆ ความเชื่อหรือยึดถือนี้ ทำให้เกิดความเคารพยำเกรงแล้วก็กลัว ซึ่งเป็นความรู้สึกที่ช่วยเอื้อในการรักษาป่า

แต่ในยุคที่บ้านเมืองเจริญพัฒนาในการศึกษาแบบสมัยใหม่มากขึ้น ความรู้สึกนี้ก็ค่อยๆ หดไป ต้องเปลี่ยนมาเป็นความรู้สึกที่ประกอบด้วยเหตุผลแต่ก็จะต้องมีการเปลี่ยนอย่างดี อย่างค่อยเป็นค่อยไป อย่างมีกระบวนการ มิฉะนั้นแล้วจะกลายเป็นว่า ของเก่าก็ทิ้งไป ของใหม่ก็ไม่ได้ คือความรู้สึกแบบเคารพยำเกรงเทวดาก็หดไป ส่วนความรู้สึกเข้าใจในเหตุผลที่จะต้องอนุรักษ์ก็ไม่มี เป็นความผิดพลาดของการพัฒนา เรียกว่าเสียหลัก พอเสียหลักแล้วก็ไม่ได้เลยทั้ง ๒ อย่าง มีแต่เสีย

^๗ พระธรรมปิฎก, (ป.อ. ปยุตโต), คนไทยกับป่า, หน้า ๕๘ - ๖๐.

^๘ เนื่องน้อย บุญเนตร, จริยศาสตร์ภาวะแวดล้อม : โลกทัศน์ในพุทธปรัชญาและปรัชญาตะวันตก, หน้า ๙๕.

อย่างเดียวเพราะฉะนั้น ถ้าจะทิ้งอันเก่า ก็จะต้องรู้จักชะลอให้มีการเชื่อมต่อให้ดี ให้รับกันให้ได้ ถ้าอันใหม่ยังไม่ได้อาจจะต้องใช้อันเก่าให้เป็นประโยชน์ไปก่อนในเมื่อชาวบ้านยังไม่มีจิตสำนึกที่ประกอบด้วยเหตุผลในการที่จะรักษาป่าด้วยความคิดที่เป็นวิทยาศาสตร์ เราก็อาจต้องเอาความรู้สึกแบบย่าเกรงพวกเทพเจ้าต่างๆ นี้มาช่วยรู้สึกแบบย่าเกรงพวกเทพเจ้าต่างๆ นี้มาช่วย จนกว่าเมื่อใดชาวบ้านมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความจริงของธรรมชาติมากขึ้น ก็จะโอนมาสู่ความรู้สึกแบบมีเหตุผลมากขึ้น และมีความคิดแบบพึ่งพาอาศัยกัน เมื่อนั้นแหละเขาจึงจะรักษาธรรมชาติ อนุรักษ์ป่าได้เองแต่ทั้งนี้ ก็จะต้องมีการพัฒนาจิตใจ พัฒนาปัญญา คือพัฒนาคนให้มีความซาบซึ้ง มีความเข้าใจให้เกิดเป็นจิตสำนึกที่จะเอาใจใส่รับผิดชอบด้วย

ปัจจัยสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่น่าจะส่งผลมาเป็นความรู้สึกนึกคิดต่อธรรมชาติของคนไทยสมัยนี้ ก็คือเรื่องที่จะพูดต่อไป ในตอนที่ว่าด้วย รากฐานทางความคิดของอารยธรรมตะวันตก นอกจากนั้น ยุคหนึ่งที่ผ่านมาใกล้ๆ นี้ ซึ่งยังสืบมาจนถึงปัจจุบัน เป็นยุคที่คนไทยของเรามีความรู้สึกที่ไม่ดีต่อป่าและต้นไม้ซึ่งอาจจะมีอิทธิพลมาถึงยุคนี้ด้วย และก็อาจจะเกี่ยวพันกับรากฐานความคิดจากตะวันตกนั้นด้วย ก็คือยุคที่ประเทศไทยเราเข้าสู่การพัฒนา^๙ ที่นี้ก็มาดูว่า รากฐานทางความคิดของอารยธรรมตะวันตกที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาตินี้ เป็นอย่างไรตอนนี้ฝรั่งเองก็มาถึงจุดที่ต้องหันมาสนใจในเรื่องนี้ คือ ฝรั่งเขาก็ขบคิดกัน แล้วเขาก็สืบค้นว่าอารยธรรมที่เขาได้พัฒนาขึ้นมาจนกระทั่งมีปัญหา เกิดสภาพแวดล้อมเสีย นั้นมันเกิดจากอะไรพฤติกรรมในการสร้างความเจริญแบบนี้ มีเหตุปัจจัยมาจากรากฐานทางความคิดอย่างไร ก็สืบกันไปเวลานี้ก็พูดกันแทบจะเป็นเสียงเดียวในทางตะวันตกว่าสาเหตุสำคัญอันเป็นต้นตอของปัญหาธรรมชาติแวดล้อมเสีย ก็คือการที่มนุษย์มองตัวเองแยกต่างหากจากธรรมชาติตอนนี้ฝรั่งจับจุดอันนี้ไว้ แล้วก็ย้ำกันอยู่เสมอ

ในหนังสือที่เกี่ยวกับสภาพแวดล้อมจะมีการย้ำเตือนกันอยู่เสมอว่า ให้มองมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติเดี๋ยวนี้หนังสือชาวตะวันตกพูดอย่างนี้เรื่อย ทำไมชาวตะวันตกพูดอย่างนี้เพราะแต่ไหนแต่ไรมาชาวตะวันตกไม่เคยมองอย่างนั้น ไม่เคยมองตัวเองเป็นส่วนร่วมอย่างหนึ่งอยู่ในธรรมชาติ ชาวตะวันตกยอมรับเต็มที่แล้วว่า อารยธรรมตะวันตกมาจากรากฐานทางความคิด ที่มองมนุษย์แยกต่างหากจากธรรมชาติ แล้วไม่ใช่มองมนุษย์แยกต่างหากจากธรรมชาติเท่านั้น ยังมองในลักษณะที่มนุษย์จะต้องเข้าไปครอบงำ ครอบครอง เป็นนายเหนือธรรมชาติเป็นผู้พิชิตธรรมชาติพิชิตเพื่ออะไร ก็มีจุดมุ่งหมายเพื่อจะได้ไปจัดสรรธรรมชาติจัดการปั้นแต่งมาเป็นสิ่งบริโภค เพื่อรับใช้สนองความต้องการของมนุษย์เมื่อว่าโดยสรุป ความคิดของตะวันตกในเรื่องนี้มี ๓ ขั้นตอนคือ

๑. มองมนุษย์แยกต่างหากจากธรรมชาติ
๒. มนุษย์ที่แยกต่างหากจากธรรมชาตินั้น จะต้องครอบครอง เป็นนาย เป็นผู้พิชิต เป็นผู้จัดการธรรมชาติ

^๙ พระธรรมปิฎก, (ป.อ. ปยุตฺโต), คนไทยกับป่า, หน้า ๓๘ - ๔๐.

๓. ที่จัดการธรรมชาตินั้น ก็เพื่อเอาธรรมชาติมาปั้นแต่งเป็นรูปต่างๆ ให้เป็นเครื่องรับใช้สนองความต้องการของมนุษย์

อันนี้เป็นความคิดของตะวันตก ซึ่งเวลานี้ชาวตะวันตกเองได้หันไปสืบค้นออกมาบอกกันถึงกับเขียนเป็นบทตอนสำคัญในหนังสือเล่มใหญ่ๆ พุดไว้ชัด เพราะเขาสืบค้นมาตลอด ย้อนหลังไป ตั้งแต่โสเครตีส ว่ามีความคิดอย่างนี้ พลาโต อริสโตเติล ก็มีความคิดอย่างนี้ ฟรานซิส เบคอน เดการ์ตส์ แม้กระทั่ง ชิกมันด์ فروยด์ นักจิตวิทยาคนสำคัญ อิมมานูเอล คานท์ นักปรัชญาใหญ่ จนกระทั่ง คัมภีร์ไบเบิลก็คิดก็สอนมาอย่างนี้ รายละเอียดขอให้ไปอ่านเองลองดูวาทอะของเดการ์ตส์ (Descartes) เพียงท่านเดียวเป็นตัวอย่างไว้ก่อน ท่านผู้นี้กล่าวถึงวัตถุประสงค์ของวิทยาศาสตร์ว่าเพื่อช่วยให้มนุษย์ต่อสู้จน “ผันตัวเองขึ้นเป็นเจ้านายผู้ครอบครองธรรมชาติ”

รวมความว่า ศาสนา ปรัชญา และวิทยาการต่างๆ ของตะวันตก รวมทั้งพวกนักเศรษฐศาสตร์ และนักประวัติศาสตร์ ไม่ว่าจะทางฝ่ายทุนนิยม หรือสังคมนิยม แทบจะหมดสิ้นในตะวันตก มีความคิดความเชื่ออย่างนี้ทั้งนั้น จนกระทั่งเขาบอกว่า ในที่สุดแล้วความคิดของตะวันตก ไม่ว่าจะฝ่ายทุนนิยมก็ดี ฝ่ายสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ก็ดี ที่มาแยกกันเป็น ๒ ฝ่ายนั้น ที่แท้จริงแล้วก็มีรากฐานทางความคิดอันนี้อย่างเดียวกันอารยธรรมตะวันตกตั้งอยู่บนรากฐานทางความคิดอันนี้ทั้งหมด คือ ความคิดที่มนุษย์แยกตัวจากธรรมชาติออกมาตั้งตนเป็นผู้ครอบครองจัดการ^{๑๐}

๔.๒.๓ วิเคราะห์แง่มุมมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม

มนุษย์กับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ ซึ่งมุ่งเนื้อเฉพาะในบทความนี้ แบ่งได้เป็นระยะๆ ตามลำดับกาลเวลา สถานที่ และสภาวะการณ์ คือ

๑. มนุษย์เกิดในธรรมชาติในความควบคุมและเลี้ยงดูโดยธรรมชาติ รวมถึงกิจกรรมทุกอย่างตั้งแต่เกิดจนตาย การตั้งถิ่นฐาน การหาที่พักอาศัย เครื่องนุ่งห่ม อาหารและอื่นๆ เหตุยังไม่ได้รับการพัฒนาความรู้ ความเข้าใจที่จะตัดแปลง ปรับแต่ง และใช้ประโยชน์จากธรรมชาติมากนัก

๒. มนุษย์เรียนรู้ธรรมชาติเพิ่มขึ้น ปรับตัวเข้ากับธรรมชาติ เมื่อความจำเป็นและความต้องการในชีวิตเพิ่มขึ้น จึงได้มีพัฒนาการทางการเรียนรู้และความคิดมากขึ้น เนื่องจากประสบการณ์เริ่มเข้าใจธรรมชาติปรับตัวเข้ากับธรรมชาติและปรับธรรมชาติให้เข้ากับตัวมากขึ้น มีการตั้งถิ่นฐานเป็นหลักแหล่ง เป็นต้น เป็นลำดับ

๓. มนุษย์เริ่มพยายามเอาชนะธรรมชาติ ควบคุมธรรมชาติและเชื่อถือเอาประโยชน์จากธรรมชาติมากขึ้นๆ เป็นลำดับ เพื่อแสวงหาและรวบรวมสิ่งอำนวยความสะดวกสบายจากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติบนดิน ใต้ดิน บนน้ำ ใต้น้ำ สอนองความต้องการที่เกินความจำเป็นพื้นฐานเพิ่มขึ้นๆ มนุษย์ได้พยายามประดิษฐ์คิดค้นเอาวิทยาการสมัยใหม่มาเป็นวิทยายุทธ์ ใช้เป็นเครื่องมือเอาชนะ

^{๑๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), *คนรักป่า ป่ารักคน*, หน้า ๔๙ - ๕๑.

ธรรมชาติและเอาเปรียบธรรมชาติในด้านต่างๆ ในลักษณะต่างๆ นานา สนองกิเลสตัณหาของมนุษย์ โดยไม่ยั้งและปราศจากความพอและพอเพียง ตามเพียงปรัชญามัชฌิมนิยม จึงต้องขยายอำนาจ อิทธิพล อาทิ ทางทหารการเมือง การเศรษฐกิจ การศึกษา เนื่อวิชาชีพเหนือวิชาชีวิต ออกแสวงหา สะสม และกักตุนทรัพยากรทั้งหลายภายนอกประเทศ ให้เกิด ลัทธิอาณานิคมนิยม

๔. การที่มนุษย์อาศัยวิทยาการสมัยใหม่ที่เรียกว่า วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี จนสามารถเอาชนะธรรมชาติและควบคุมธรรมชาติได้เพิ่มขึ้นๆ เท่ากับเป็นการย่วยุให้มนุษย์หลงตนลุ่มตัว ในความเป็นเพียงส่วนหนึ่งของธรรมชาติที่มีแต่ให้กับให้ และมนุษย์มีแต่ได้กับได้ จนเกิดสำคัญคิดว่า ทรัพยากรหมดไม่เป็น และต้องไม่หมดหากแม้หมดก็สร้างขึ้นใหม่ทดแทนได้ ในโลกนี้หมดแสวงหา ในโลกอื่นก็ได้ トラบเท่าที่ยังมีสมอง คิดเกินเกินผลทางจริยศาสตร์ คุณวิทยา และตรรกศาสตร์ ว่ายังมี ทรัพยากรและสิ่งสนองความอยากได้อีกเหลือเพื่อสำหรับผู้แข็งแรงกว่าเสมอ

ยงนี้ไม่ถึงว่า ธรรมชาติพร้อมทรัพยากรนี้ปริมาณและคุณภาพจำกัด ให้อาศัยได้ในมิติ กาลเวลาและวัตถุประสงค์เพียงระดับหนึ่งเท่านั้นหากความต้องการและความอยากของมนุษย์ไร้ ขอบเขต ไร้ขีดจำกัด ไร้ความดี อีกทั้งจำนวนมนุษย์ค่อยๆ เพิ่มสัดส่วนเกินขีดจำกัดตามธรรมชาติและ ตามความเหมาะสมที่ควรแนวหลักตรรกศาสตร์ จริยศาสตร์และคุณวิทยา ความไม่สมดุลย่อมเกิดขึ้นเป็น เหตุผลของกันและกันในลักษณะและขั้นตอนที่ ๔ มนุษย์กำลังก้าวเข้าสู่ระยะค่อยๆ ถูกทำลายโดยภัย จากธรรมชาติ ที่เคยถูกมนุษย์พากันแย่งชิงกอบโกยทรัพยากรอย่างเมามันโดยการเบียดเบียน บุกรุก และทำลายมาตลอดเข้าหลักวัฏจักรแนวจริยศาสตร์ โดยแท้^{๑๑} นี่คือการคิดของตะวันตก ที่ปรากฏ ออกมาว่าชาวตะวันตกได้มองความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติอย่างนี้ อันนี้คือตัวการหรือตัว เหตุตัวปัจจัยที่สำคัญที่สุด ที่เขาถือว่าจะต้องแก้ ถือได้ว่าเป็น จุดสำนึกผิดของตะวันตก ซึ่งในปัจจุบัน ยอมรับแล้วว่า ในการที่จะแก้ไขปัญหาธรรมชาติแวดล้อมเสีย นั้น ในที่สุดจะต้องแก้ให้ถึงระดับ ความคิดนี้ จะต้องเปลี่ยนปรัชญาใหม่ เปลี่ยนความคิดใหม่ไม่ใช่เปลี่ยนเฉพาะในระดับปฏิบัติการ เท่านั้นถ้าจะสรุปความเป็นไปในแนวทางการพัฒนาของตะวันตกในปัจจุบัน เขาได้มาถึงจุดเปลี่ยนที่ เกิดจากการมีความสำนึกผิด ๒ ประการ คือ

๑. ความสำนึกผิดในระดับปฏิบัติการ

ระดับปฏิบัติการ คือ การกระทำต่างๆ ทั้งพฤติกรรมและกิจการในกระบวนการพัฒนา ซึ่ง เขายอมรับว่า ได้ดำเนินมาผิดพลาดทำให้เกิดความเสียหายต่างๆ มากมายหนักหนา โดยเฉพาะก็คือ ธรรมชาติแวดล้อมเสีย

๒. ความสำนึกผิดในระดับรากฐานความคิด

^{๑๑} ศ.(เกียรติคุณ) ดร.สิทธิ บุตรอินทร์, ปรัชญานิพนธ์, หน้า ๓๑ - ๓๓.

ระดับฐานความคิด คือ ความเชื่อถือ ลัทธิ ทฤษฎี แนวความคิดทางปรัชญา และบัญญัติหรือหลักคำสอนของศาสนา ที่เป็นต้นแหล่งหรือที่มาของพฤติกรรมและการดำเนินกิจการต่างๆที่บอกว่ามีการพัฒนาอย่างนี้ ก็เพราะมีฐานความคิดอย่างนี้

ชาวตะวันตกเคยอวดไว้ เช่นบอกว่า การพัฒนาวิทยาศาสตร์ของตะวันตกที่เจริญล้ำหน้าตะวันออกไปได้ ก็เพราะฐานความคิดนี้ในหัวข้อประวัติวิทยาศาสตร์ ในหนังสือ Encyclopaedia Britannica เขียนอวดไว้เลยได้ใจความว่า แต่ก่อนนี้ ตะวันออกเหนือกว่าตะวันตกในเรื่องวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี แต่ด้วยแนวความคิดที่จะพิชิตธรรมชาติ (the conquest of nature) จึงทำให้ตะวันตกเจริญล้ำหน้าตะวันออกไปได้อันนี้ เป็นฐานความคิดในการพัฒนาวิทยาศาสตร์ ซึ่งก็มาจากคำสั่งสอนทางศาสนาและความคิดทางปรัชญาของตะวันตกเอง การที่วิทยาศาสตร์พัฒนามาแบบนี้ ก็แสดงให้เห็นถึงการถูกรอบงำด้วยอิทธิพลความคิดเก่าที่มาจากสายมนุษยศาสตร์ในโลกสมัยใหม่นี้ คนนิยมวิทยาศาสตร์มาก ทำให้วิชาการจำพวกมนุษยศาสตร์อับแสงไปแต่ดูไปดูมา ไม่ใช่วิทยาศาสตร์อยู่เหนือมนุษยศาสตร์หรอก ที่จริงมนุษยศาสตร์นี้แหละมีอิทธิพลอยู่เบื้องหลังวิทยาศาสตร์ เป็นตัวที่หันหน้าทางวิทยาศาสตร์ด้วยซ้ำตกลงว่า แนวความคิดที่มองธรรมชาติแยกต่างหากจากมนุษย์ โดยมนุษย์จะต้องพิชิตธรรมชาตินี้แหละ ที่ทำให้วิทยาศาสตร์พัฒนามา แล้วเราก็เอาวิทยาศาสตร์มาเป็นฐานของการสร้างสรรค์พัฒนาเทคโนโลยี

เทคโนโลยีเป็นอุปกรณ์สำคัญที่มีบทบาทใหญ่ในกระบวนการพัฒนาอารยธรรมปัจจุบัน อันเป็นอารยธรรมที่อาศัยอุตสาหกรรม ซึ่งดำเนินไปด้วยเทคโนโลยี เสร็จแล้วทั้งหมดก็มาจากฐานความคิดอันนี้ทั้งสิ้นนี่คือการมองความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ซึ่งถือเป็นเรื่องสำคัญที่สุดในขั้นรากฐานของการพัฒนาอารยธรรมในที่สุด การที่จะแก้ปัญหาทั้งหมดในเรื่องที่เกี่ยวกับธรรมชาติหรือสภาพแวดล้อม รวมทั้งเรื่องป่านั้น จะต้องหาจุดลงตัวเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติให้เด่นชัดว่าเราจะเอาอย่างไร มนุษย์จะสัมพันธ์กับธรรมชาติในลักษณะไหน มีท่าทีแห่งความรู้สึกต่อกันอย่างไร ต้องลงไปถึงขั้นนี้ จึงจะแก้ปัญหาได้

ทางฝ่ายตะวันตกเอง ตอนนี้ก็กำลังรู้ว่าต้องแก้ปัญหาให้ถึงจุดสำคัญนี้ คือจะต้องมาแก้ปัญหาที่รากฐานของความคิด และเขาก็มาถึงจุดที่ยอมรับว่าจะต้องเปลี่ยนความคิดความเชื่อของเขาที่มีมาแต่ดั้งเดิมเสียใหม่ เขาจึงย้ายอยู่เสมอในหนังสือเกี่ยวกับธรรมชาติแวดล้อมถึงแม้ว่าตอนนี้เราจะไม่ค่อยเวลาพูดถึงเรื่องรากฐานความคิดของชาวตะวันตก แต่เพียงสังเกตนิดหน่อยก็จะเห็นว่า เขาชอบย้ายกันอยู่เสมอว่า จะต้องมองมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติขอให้สังเกตดู หนังสือของชาวตะวันตกตอนนี้พูดเรื่องนี้และย้ายบ่อยๆซึ่งมันไม่ใช่ความคิดเดิมของเขาเลย เพราะชาวตะวันตกมองมนุษย์แยกต่างหากจากธรรมชาติมาโดยตลอด แต่ตอนนี้เขามาเน้นอย่างนี้ ก็เพราะเขาสำนึกผิदनตนเองนี้เป็นส่วนหนึ่งของการที่จะแก้ปัญหาธรรมชาติแวดล้อมของยุคปัจจุบัน และมีใช้ส่วนหนึ่งที่เล็กน้อย แต่เป็นส่วน

รากฐานที่สำคัญที่สุดอันนี้เป็นเรื่องที่ยังตั้งเป็นหัวข้อไว้ก่อน เพื่อให้ตระหนักถึงความสำคัญ แต่เป็นจุดที่จะต้องพิจารณาศึกษานาน เมื่อไม่มีเวลาพอ จึงต้องผ่านไปก่อน^{๑๒}

ภาพของระบบนิเวศ ซึ่งเป็นเรื่องที่ยึดกันอยู่ทั่วไปในปัจจุบันเพราะปัจจุบันนี้คนในประเทศที่พัฒนาแล้วได้รู้ตระหนักถึงภัยร้ายแรงของการทำลายธรรมชาติให้เสียดุล จึงเน้นกันนักหนาในเรื่องระบบนิเวศและการรักษาคุณภาพในระบบนิเวศ ในเมื่อเขาพูดกันมากแล้ว จึงไม่จำเป็นต้องพูดอีกในที่นี้ เพียงแต่ยกมาอ้างอิงเพื่อวางเป็นหลักไว้ให้เห็นว่า บทบาทของป่ามีเรื่องนี้อยู่ด้วยอย่างไรก็ตาม การมองในแง่ระบบนิเวศนี้ ว่าที่จริงเป็นการมองความสัมพันธ์ในธรรมชาติข้างนอก ระหว่างสัตว์และพืช กับสิ่งแวดล้อมของมันเท่านั้น ไม่เกี่ยวกับมนุษย์ เพราะตามหลักวิชาเดิมในแนวตะวันตก ความเข้าใจเกี่ยวกับระบบนิเวศนั้น ก็มาจากฐานความคิดที่มองมนุษย์แยกต่างหากจากธรรมชาติ ดังนั้นคำว่านิเวศวิทยา ที่แท้ของตะวันตกเดิม จึงไม่ได้เกี่ยวกับมนุษย์แต่ก่อนนั้น นิเวศวิทยาของชาวตะวันตกเป็นเรื่องของพืชและสัตว์เท่านั้น ไม่เกี่ยวกับมนุษย์ ต่อมาตอนหลังจึงมีนิเวศวิทยาประยุกต์ที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ แต่ก็เกี่ยวข้องกันมนุษย์ในแง่ที่มนุษย์จะไปเอาประโยชน์จากระบบนิเวศของพืชและสัตว์เท่านั้น ไม่เกี่ยวกับเรื่องที่มีมนุษย์จะไปมีส่วนร่วมอยู่ด้วยดีกับสิ่งมีชีวิตอื่น (พืช และ สัตว์) ไม่ใช่อย่างนั้น นิเวศวิทยาประยุกต์เป็นเรื่องของการที่จะเอานิเวศหรือธรรมชาติทั้งหมดมาช่วงทำนี้ จึงมี Human Ecology หรือมนุษย์นิเวศวิทยาขึ้นมาเป็นของใหม่ แต่นิเวศวิทยาเดิมนั้นไม่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ เพราะว่ามันไม่ได้มองตัวเองเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ แต่มองในแง่หาความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติ เช่น สัตว์และพืชเพื่อหาประโยชน์จากมัน ไม่ใช่เพื่อจะอยู่ร่วมกับมันด้วยดี อันนี้เป็นแนวคิดของเดิมแบบตะวันตกปัจจุบันนี้ การมองในแง่ระบบนิเวศได้โยงเข้ามาหาตัวมนุษย์มาก เอาผลกระทบต่อมนุษย์เป็นจุดเน้น การที่เราต้องรักษาป่า ก็เพราะว่าป่าเป็นองค์ประกอบสำคัญในการรักษาคุณภาพของระบบนิเวศ แล้วคุณภาพนี้ก็โยงมาถึงการดำรงชีวิตของมนุษย์ด้วย เพราะคุณภาพทำให้สภาพแวดล้อมดำรงอยู่ด้วยดีเมื่อสภาพแวดล้อมอยู่ดี มนุษย์จึงอยู่ได้^{๑๓}

๔.๒.๓.๑ สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ

สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งในการดำรงชีพของสิ่งมีชีวิตทุกประเภท โดยสิ่งแวดล้อมชนิดนี้ มีความเป็นมาควบคู่กับการกำเนิดโลกและจักรวาล มีอิทธิพลต่อความเชื่อของมนุษย์ปัจจัยจากมนุษย์เข้าไปยุ่งเกี่ยวด้วย สามารถแบ่งออกเป็นสิ่งแวดล้อมทางชีวภาพ

^{๑๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), **คนรักป่า ป่ารักคน**, หน้า ๕๑ - ๕๔.

^{๑๓} พระธรรมปิฎก, (ป.อ. ปยุตฺโต), **คนไทยกับป่า**, หน้า ๕๕ - ๕๗.

(Biotic Environment) เช่น คน สัตว์ พืช รวมทั้งสิ่งมีชีวิตเซลล์เดียว (Protozoa) และสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ (Physical Environment) เช่น ดิน หิน น้ำ แร่ น้ำมัน อากาศ เป็นต้น^{๑๔}

๔.๒.๓.๒ สิ่งแวดล้อมตามที่มนุษย์สร้างขึ้น

สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างมาเพื่อตอบสนองความต้องการใช้ประโยชน์ หรือเพื่อความเป็นระเบียบแบบแผนของสังคม แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ (Physical Man Made environment) เช่น อาคาร บ้านเรือน สิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ

๒. สิ่งแวดล้อมทางสังคม (Social Environment) เช่น ความเชื่อ ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม กฎหมาย เป็นต้น

นอกจากสิ่งแวดล้อม ๒ ประเภท ที่ได้กล่าวข้างต้น ยังมีนักวิชาการแบ่งลักษณะของสิ่งแวดล้อมออกมาอีก ๕ ลักษณะ ดังนี้

๑. สิ่งแวดล้อมที่เป็นรูปธรรม (Concrete environment) ได้แก่ สภาพที่มองเห็นและจัดต้องได้ เช่น บ้านเรือน โรงงาน รถยนต์ คอกสัตว์ สวนผลไม้ โบราณวัตถุและโบราณสถาน ซึ่งมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และด้านอื่นๆ เช่น คุณค่า ความงาม สามัญสำนึก และชาตินิยม

๒. สิ่งแวดล้อมที่เป็นนามธรรม (Abstract environment) ได้แก่ ประเพณี ศาสนา วัฒนธรรม กฎหมาย และการศึกษา สิ่งแวดล้อมประเภทนี้เป็นที่จับต้องไม่ได้ อาจสร้างขึ้นด้วยความตั้งใจหรือไม่ได้ตั้งใจก็เพื่อประโยชน์สุขของสังคมนั้นๆ

๓. สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ (Physical Environment) ได้แก่ ลักษณะภูมิประเทศ ลักษณะภูมิอากาศ และทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ดิน น้ำ อากาศ แร่ธาตุ

๔. สิ่งแวดล้อมทางชีวภาพ (Biotic Environment) ได้แก่ ป่าไม้ สัตว์ป่า มนุษย์ และสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ที่อยู่รอบตัวมนุษย์

๕. สิ่งแวดล้อมเหนือสามัญวิสัย (Transcendental environment) หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สิ่งแวดล้อมเหนือสังคม บางแห่งจัดอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เป็นนามธรรม มีลักษณะเป็นความเชื่อ เพื่อให้คนในสังคมนั้น ลด ละ เลิก ความชั่วร้ายและส่งเสริมให้คนทำความดีงาม สิ่งแวดล้อมประเภทนี้ได้แก่ เทวดา เปרט อสุรกาย สัตว์นรก และอำนาจเหนือธรรมชาติอื่นๆ^{๑๕}

^{๑๔} คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พุทธจริยศาสตร์กับปัญหาสังคมร่วมสมัย, หน้า ๑๘๙.

^{๑๕} คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พุทธจริยศาสตร์กับปัญหาสังคมร่วมสมัย, หน้า ๑๘๙-๑๙๐.

๔.๓ วิเคราะห์จากแนวคิดทางด้านสิ่งแวดล้อมของพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย

ในหัวข้อดังต่อไปนี้ จะขอเสนอแนวคิดด้านสิ่งแวดล้อมของพระครูบาศรีวิชัย ในแนวสายสัมพันธ์กับพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้า การดำเนินชีวิตของพระครูบาศรีวิชัย ผู้มีศีลและวินัยอย่างเคร่งครัดตามหลักพุทธบัญญัติ ที่มีความเกี่ยวข้องกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างมาก พระพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้กฎของธรรมชาติอันสูงสุด พระองค์ทรงมองเห็นประโยชน์และความสำคัญของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จึงได้ทรงวางหลักพระธรรมวินัยให้พระสาวกศึกษาและปฏิบัติตามโดยใช้อุปกรณ์ที่หาได้ง่ายจากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาเป็นเครื่องมือในการเผยแผ่ศาสนา จนทำให้พุทธศาสนาเป็นที่ยอมรับของสังคม การที่พระสงฆ์ปฏิบัติตามพระวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้แล้วนั้น นอกจากจะเป็นการปฏิบัติตามหน้าที่ของพระสาวกแล้ว ยังช่วยรักษาสภาพแวดล้อมอีกด้วย ผู้มีศีลและวินัยอย่างเคร่งครัดย่อมไม่ทำลายชีวิต ไม่ทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้เพราะศีลและวินัยโดยเฉพาะอย่างยิ่งตามหลักพุทธศาสนา ทำให้ชาวพุทธตระหนักถึงคุณค่าของชีวิต ไม่ทำลายมนุษย์ สัตว์ และพืชอันเป็นสิ่งมีชีวิต นอกจากนั้นผู้มีศีลและวินัยยังทะนุบำรุงสิ่งมีชีวิตให้เจริญงอกงามและเป็นประโยชน์แก่ก่อกุลโลก จึงเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๔.๓.๑ แนวคิดพระครูบาศรีวิชัยกับป่า

พระครูบาศรีวิชัยนำหลักพระวินัยมาประยุกต์ใช้เข้ากับสังคมล้านนาในสมัยนั้นด้วยพระวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้แล้ว นอกจากจะช่วยอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแล้ว ยังสามารถปรับปรุงให้เหมาะสมกับกาลสมัย ภูมิประเทศ และสังคมแต่ละท้องถิ่นได้ โดยอาศัยหลักมหาปเทศ ๔ ประการ คือ

- ๑) สิ่งใดไม่ได้ทรงห้ามไว้ว่าไม่ควรแต่เข้ากับสิ่งที่ไม่ควร ชัดกับสิ่งที่ควร สิ่งนั้นไม่ควร
- ๒) สิ่งใดไม่ได้ทรงห้ามไว้ว่าไม่ควรแต่เข้ากับสิ่งที่ควร ชัดกับสิ่งที่ไม่ควร สิ่งนั้นควร
- ๓) สิ่งใดไม่ได้ทรงอนุญาตว่าควรแต่เข้ากับสิ่งที่ไม่ควร ชัดกับสิ่งที่ควร สิ่งนั้นไม่ควร
- ๔) สิ่งใดไม่ได้ทรงอนุญาตไว้ว่าควรแต่เข้ากับสิ่งที่ควร ชัดกับสิ่งที่ไม่ควร สิ่งนั้นควร^{๑๖}

พระครูบาศรีวิชัย ได้พาญาติโยม ไปเที่ยวเก็บเอาก่อนกรวด ตามเนินเขาและลำธาร ทั้งในที่ใกล้และที่ไกล มารวบรวมไว้ในวัด แล้ววางเรียงกันขึ้นเป็นกำแพงรอบวัดทั้ง ๔ ด้าน โดยไม่ได้ฉาบปูนแต่อย่างใด แล้วยังก่อเป็นกำแพงชั้นในอีก ๒ ชั้น เพื่อแยกเขตพุทธาวาสและเขตสังฆาวาสออกจากกัน ก้อนหินเหล่านั้นล้วนแต่หนักๆ ทั้งสิ้นและอยู่ห่างไกลจากวัด หนทางที่จะแบกหามเอาก้อนหินเหล่านั้นมา ก็มาราบเรียบ เป็นหุบเขาเหวหลุ่มๆ ตอนๆ ไม่สะดวกแก่การเดินทาง โดยประการทั้งปวงแต่ด้วยศรัทธาอันแรงกล้าของญาติโยมในละแวกนั้น แต่ละคนได้สละแรงกายของตน แบกหามนำมาด้วยกำลังกายอย่างเดียว โดยไม่ได้ใช้พาหนะล้อเกวียนอันใดเลย ไม่นานกำแพงหินนั้นก็สำเร็จบรรจบ

^{๑๖} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๐๕/๙๐.

กันทั้ง ๔ ด้าน เพราะศรัทธาปสาทะของญาติโยมทั้งหลายที่เปรียบดั่งหยดน้ำหวนที่ไหลลงจากวงพลี
ตาล แม้จะทีละหยดเล็กๆ ก็เต็มหม้อตาลจนได้ในที่สุด^{๑๗}

๔.๓.๒ แนวคิดพระครูบาศรีวิชัยกับน้ำ

เมื่อพูดถึงเรื่องน้ำตามแนวคิดของพระครูบาศรีวิชัยแล้ว แน่นนอนทั้งความประพฤติและ
หลักการปฏิบัติของท่าน เป็นไปตามแนวของพระพุทธเจ้าที่ทรงบัญญัติพระวินัยไว้ว่าเป็นธาตุหนึ่ง
ที่สำคัญในบรรดาธาตุ ๔ การให้น้ำดื่มแก่ผู้กระหายเป็นบุญกุศล ตรงข้าม ถ้าหากมนุษย์ทำให้น้ำเป็น
พิษ พวกเขาจะได้รับผลกระทบ การรักษาแหล่งน้ำบริโภคอุปโภคมีความสำคัญไม่น้อย ในเรื่องนี้
พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติสิกขาบทว่า “ภิกษุพึงทำการศึกษาว่า เราจักไม่ถ่ายอุจจาระปัสสาวะ หรือ
ป่วนขะพะลงในน้ำ” ต่อเมื่อเกิดเหตุสุดวิสัยกับภิกษุอาพาธ พระองค์ทรงวางอนุบัญญัติว่า “ภิกษุพึง
ทำการศึกษาว่าเราไม่อาพาธ จักไม่ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือ บ่วนขะพะลงในน้ำ”^{๑๘}

สิกขาบทนี้มีจุดประสงค์ชัดเจนในการรักษาน้ำให้บริสุทธิ์เอาไว้ให้เพื่อนมนุษย์ได้ใช้นานๆ มอง
ตามบทบัญญัติก็จะพบว่า พระภิกษุโดยปกติก็ไม่มีทรัพย์สินอันใดหรือกิจกรรมใดๆ ที่จะสร้างมลพิษให้กับ
ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้ คงมีก็แต่สิ่งสกปรกอันมีอยู่ตามธรรมชาติภายในกายที่จะต้องถ่ายออกมาทิ้งข้าง
นอกเท่านั้น สถานที่ถ่ายจึงต้องเป็นที่ที่เหมาะสม ห้ามถ่ายลงแม่น้ำเป็นอันตราย ในกรณีที่ภิกษุอาพาธหรือ
ป่วยได้รับการยกเว้น เพราะผู้ที่ป่วยไข้หรืออาพาธนั้น บางครั้งระบบการขับถ่ายของร่างกายไม่สามารถจะ
ควบคุมได้ เช่น ฉันทยาถ่ายแล้วนั่งเรือมาในแม่น้ำจะขึ้นฝั่งก็คงจะไม่ทันการ ต้องตัดสินใจปล่อยไปในแม่น้ำ
เพราะความจำเป็น แล้วจะได้ระมัดระวังไม่ให้เกิดขึ้นอีก

๔.๓.๓ แนวคิดพระครูบาศรีวิชัยกับสังคม

ความสำเร็จของพระครูบาศรีวิชัย ส่วนหนึ่งมาจากสายสัมพันธ์ของระบบสงฆ์ตามจารีต
เดิมของล้านนา นับตั้งแต่การเป็นศิษย์สำนักสายวัดป่าเหมือนกัน และความสัมพันธ์ระหว่างศิษย์กับ
อาจารย์ ตลอดจนประเพณีทำบุญระหว่างหัววัดต่างๆ อันเป็นความช่วยเหลือกันของสงฆ์และฆราวาส
ในชุมชนแต่ละแห่ง ซึ่งเรียกว่า “คณะศรัทธาหัววัด” มีให้กันประเพณีนี้ยังคงแนบอยู่ในชุมชนจนถึง
ปัจจุบัน ท่ามกลางสภาพสังคมที่เริ่มมีการเปลี่ยนแปลง การก้าวสู่ระบบเศรษฐกิจเงินตรา ทำให้
กิจกรรมทางศาสนาเหล่านี้ ยังต้องอาศัยเงินเป็นปัจจัยหลักในการสร้างงานให้สำเร็จได้

พระครูบาศรีวิชัย จึงไม่ปฏิเสธเมื่อกลุ่มคนในเมืองได้เข้ามาช่วยเหลือ ในเมืองเป็นแหล่ง
ธุรกิจการค้าที่มีเงินตราสะพัดกว่าในชนบท ถึงแม้ชาวบ้านจะช่วยเหลือพระครูบาศรีวิชัยได้ก็เป็นด้าน
แรงงานเสียส่วนใหญ่ ขณะที่วัดอุอุปถัมภ์ ยังคงต้องหาซื้อด้วยเงินทั้งนั้น บทบาทของพระครูบาศรีวิชัย
จึงเปลี่ยนไป จากที่เคยมุ่งมั่นแต่กิจกรรมสิ่งแวดล้อมทางศาสนา ได้หันมาช่วยกิจกรรมสิ่งแวดล้อมทาง

^{๑๗} วัดศรีโสดา พระอารามหลวง, กฎบัตรราชทานประจำปี ๒๕๕๓, หน้า ๖.

^{๑๘} วิมหา. (ไทย) ๒/๙๒๕/๙๒๗.

สาธารณประโยชน์ เน้นกิจกรรมทางโลกมากขึ้น เช่น สร้างถนน สร้างสะพาน เป็นต้น ความเปลี่ยนแปลงที่ต้องปรับตามสภาพแวดล้อมทางสังคม ซึ่งถือเป็นภารกิจ “ตบบุญ” ที่ไม่ได้มุ่งเน้นช่วยคนสะสมบุญไว้ภพหน้าอย่างเดียว แต่มุ่งเน้นช่วยเหลือสภาพสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันด้วย ในช่วงปีต่างๆ ที่พระครูบาศรีวิชัยถูกอริกรณอีกครั้ง

กิจกรรมของพระครูบาศรีวิชัย จึงดำเนินอยู่ในเขตเมืองมากยิ่งขึ้น เช่น การถุกนิมนต์บูรณะวัดสวนดอก ซึ่งเป็นวัดสำคัญถือเป็นอารามหลวงเช่นเดียวกับวัดพระสิงห์ ในระหว่างการบูรณะวัดสวนดอกนั้น ก็ได้เจ๊กโหวงช่วยเกล้าโหวงเป็นเจ้าของร้านเตี๋ยวเมียงไถ่ มีกิจการค้าขายเครื่องก่อสร้าง ซึ่งเป็นตัวแทนบริษัทอีสต์เอเชียติกจากกรุงเทพมหานคร เคยรู้จักพระครูบาศรีวิชัยเมื่อครั้งถูกอริกรณไว้ที่วัดศรีดอนชัย ด้วยความเลื่อมใสศรัทธา เจ้าโหวง ได้บวราณาเป็นลูกศิษย์ฆราวาสและเป็นโยมอุปถัมภ์ คนสำคัญของพระครูบาศรีวิชัย^{๑๔}

๔.๔ วิเคราะห์จากเป้าหมายแนวคิดทางด้านสิ่งแวดล้อมของพระครูบาศรีวิชัย

ท่านเป็นพระอริยสงฆ์ ผู้บวชอุทิศชีวิตในพระพุทธศาสนา เมื่อท่านดำรงเพศบรรพชิตนั้น พระครูบาศรีวิชัยมีข้อวัตรปฏิบัติที่งดงามน่าศรัทธาเลื่อมใสมาก ท่านเว้นขาดจากการฉันทมาก พลูเมียง บุหรี่ นม น้ำชา และไม่ฉันอาหารที่เจือปนเนื้อสัตว์ ท่านถือวัตรการฉันภัตตาหารมื้อเดียวเป็นอาหารประเภทผักต้ม ผักนึ่งกับข้าวเท่านั้นท่านเจริญวิปัสสนากรรมฐาน ถืออดงดศีลออกจาริกสั่งสอนธรรมแก่ชาวบ้าน จนเป็นที่ศรัทธาเลื่อมใสของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ชาติพันธุ์กะเหรี่ยงเป็นต้น ต่อมาชาติพันธุ์กะเหรี่ยงนี้เองที่เป็นกำลังสำคัญในการช่วยสร้างทางขึ้นดอยสุเทพ

ในยุคนั้นถึงแม้ท่านจะได้รับความศรัทธายกย่องสูงจากประชาชนทั่วไปทุกระดับชั้น แต่ชีวิตของพระครูบาศรีวิชัย ก็ไม่ได้ราบรื่นไปเสียทุกอย่าง ท่านต้องอริกรณถึง ๖ ครั้ง ถูกกักขังและถูกส่งตัวลงไปสอบสวนอริกรณที่กรุงเทพมหานคร ถึง ๒ ครั้ง แต่ท่านก็บริสุทธิ์ไม่มีความผิดทั้ง ๒ ครั้ง ไม่มีอะไรสามารถปิดบังสุริยันจันทราอย่างท่านได้เลยแม้แต่น้อย เป็นเนื่อานบุญอันยิ่งใหญ่ของประชาชนทั่วไปผู้มุ่งมั่นทะนุบำรุงบวรพระพุทธศาสนาให้เจริญมั่นคงถาวรเป็นที่พึ่งของประชาชนทุกหมู่เหล่าอย่างไม่เลือกชั้นวรรณะ ผู้สร้างสรรคผลงานและคุณประโยชน์เพื่อชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์อย่างมากมายผู้มองเห็นการณ์ไกล ผู้มีวิสัยทัศน์ในการพัฒนา ผู้นำภาครัฐพ่อค้า ประชาชนในแผ่นดินล้านนาสร้างทางขึ้นดอยสุเทพได้สำเร็จนับว่าเป็นผลงานชิ้นสำคัญที่สุดของท่านจากผลงานต่างๆ ทั่วแคว้นแผ่นดินล้านนาที่ท่านได้สร้างสรรคไว้ตลอดชีวิต ประชาชนคนรุ่นหลังได้รับคุณูปการ ได้ใช้สอยประโยชน์ ได้พึ่งบุญบารมี ต่างสำนึกในคุณงามความดีของท่าน ในกาลต่อมามีท่านจึงได้รับการยกย่องว่าเป็น “นักบุญแห่งล้านนา” ซึ่งเป็นพระสงฆ์ล้านนารูปแรกและรูปเดียวเท่านั้นที่ได้รับการถวาย

^{๑๔} พระครูบุญญาภินันท์, ประวัติครูบาศรีวิชัย: ฉบับสมบูรณ์, หน้า ๒๒๖.

สมณานามอันยิ่งใหญ่นี้ และประชาชนยังได้ยกย่องให้ท่านเป็น “พระอริยสงฆ์แห่งล้านนา” อีกด้วย จากประวัติชีวิตและผลงานด้านต่างๆ ของท่าน พระครูบาศรีวิชัยจึงเป็นพระสงฆ์ผู้มีความยิ่งใหญ่ที่สุดแห่งล้านนาอย่างแท้จริง ความยิ่งใหญ่ของพระครูบาศรีวิชัย หาใช่เกิดจากสิ่งอื่นไม่ หากแต่เกิดจากการดำเนินชีวิตเป็นแบบอย่างที่ดีงามตามแนวทางแห่งอริยมรรคมีองค์ ๘ ที่พระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสสั่งสอนไว้ ท่านยิ่งใหญ่ด้วยการมีความเพียร อดทน เสียสละ รักพระศาสนา มีชีวิตที่เรียบง่าย ท่านไม่สะสมวัตถุทุกชนิด ที่สำคัญท่านเป็นผู้มีปัญญา วางจิตอุเบกขาได้อย่างมั่นคงให้ภัยท่านและอโหสิกรรมแก่ผู้ที่ไม่หวังดีต่อท่านทุกคนอย่างยากที่ใครๆ จะปฏิบัติได้อย่างท่านพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย เป็นพระนักเผยแผ่, พระนักบุญ, นักพัฒนา, นักสังคมสงเคราะห์และนักปฏิบัติธรรมพร้อมกันไปในตัวท่าน

ด้านการบูรณปฏิสังขรณ์และการก่อสร้างปูชนียสถานผลงานของท่านมีมากมาย ยกตัวอย่างเช่น วัดศรีโสดา กำลังเป็นวัดที่เจริญรุ่งเรืองมากทางวัดศรีโสดาได้ยกย่องให้พระครูบาศรีวิชัยเป็นองค์ปฐมเจ้าอาวาส ระหว่าง พ.ศ.๒๔๗๗ - ๒๔๗๘ ซึ่งต้องยอมรับว่าที่วัดศรีโสดา พระอารามหลวงได้เจริญรุ่งเรืองเรื่อยมาตามลำดับจนถึงทุกวันนี้เกิดจากเกียรติคุณบุญบารมีของพระครูบาศรีวิชัย

๔.๔.๑ งานก่อสร้างสาธารณูปการของพระครูบาศรีวิชัย

การอยู่ร่วมสังคม ตั้งครอบครัว เป็นหมู่บ้าน เป็นตำบล เป็นอำเภอ เป็นจังหวัด เป็นประเทศ คนที่อยู่ในสังคมนั้นต้องมีความคิดให้เหมือนกัน เราอยู่เพื่อผู้อื่น ไม่ได้อยู่เพื่อตัวเอง ถ้าคิดว่าอยู่เพื่อผู้อื่น จะเป็นสุข แต่ถ้าคิดว่าตัวเองอยู่เพื่อตัวเอง ความเดือดร้อนวุ่นวายก็มาเยือน เพราะมีความเห็นแก่ตัว ไม่มีความเสียสละเพื่อประโยชน์สุขแก่ผู้อื่น ในแง่จริยศาสตร์นั้น เราควรถือว่าคนอื่นก่อน ทำให้คนอื่นสะดวกสบายแล้วเราจะพลอยได้ความสุขสบายจากคนนั้นไปด้วย แต่ถ้าเราเอาความสุขเสียก่อน เราจะไม่มีความสุข เพราะว่าการกระทำเช่นนั้นมันกระทบกระเทือนต่อสังคมมาก เป็นการกระทำที่ไม่เหมาะสมไม่ควรยิ่ง พระครูบาศรีวิชัยเป็นผู้ “ไม่เอา” มีแต่ “ให้” ท่านไปทำอะไรที่ไหน ท่านไปมีอะไรไปนั่งที่นั่น เมืองล้านนาเรียกท่านว่า “ไปนั่งหนัก” คือ นั่งอย่างหนักแน่น อดทน ถ้าไม่สำเร็จก็จะไม่ไปจากที่นี่ เมื่อท่านไปนั่งอยู่ที่ไหน ก็มีแต่คนไป ไปไหว้ไปนมัสการ ไปถึงเห็นทำอะไร คือ ทำการก่อสร้างสาธารณะประโยชน์ ถนน สะพาน และบูรณะศาสนสถานต่างๆ อาสาสมัครทั้งนั้น คนทำงานวันหนึ่งๆ มากมาย

พระครูบาศรีวิชัยนั้นเป็นแม่เหล็กดึงดูดประชาชนให้มาทำงาน ท่านทำงานตรงไหนเสร็จท่านลุกขึ้นเฉยๆ ไม่หยิบอะไรไปสักชิ้นหนึ่งจากสถานที่นั้น แล้วก็ไปทำที่อื่นต่อไป สาธุชนก็แห่กันไปเรื่อยๆ ไม่ว่าจะไปที่ไหนสาธุชนก็ไปกันทั้งนั้น เมื่อได้ศึกษาประวัติของท่านแล้ว ลองมานึกดูว่าท่านเก่งอะไร ทำไมมีสาธุชนมากมายที่นับถือท่าน ท่านเก่งตรงที่ “ไม่เอา” เมื่อคนเราไม่เอา คนเขาก็ยิ่งให้ ถ้ายิ่งเอา เขาก็ยิ่งไม่ให้ ให้แล้วหายไปคนเขาไม่ให้อีกไปกว่าเดิม แต่นั่นคนก็ชอบให้ ชอบถวายสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ เพราะเวลาให้แล้วเกิดเป็นประโยชน์ต่อคนอื่นอีกมาก ท่านไม่ชอบเอาไว้เป็นส่วนตัว ท่านรับอะไร

มาท่านมาสร้างประโยชน์ เพราะเหตุนี้คนที่ชอบให้พระครูบาทานอยู่อย่างนั้น ท่านมีสัจจะประจำใจว่าจะทำอะไรท่านก็ทำ ว่าจะไปไหนท่านก็ไป แล้วทำกิจวัตรเป็นเวลา ถึงเวลาท่านสวดมนต์ ต่อให้เจ้าครองเมืองล้านนามานั่ง ท่านก็ต้องสวดมนต์แล้ว ถึงเวลาท่านก็ต้องสวด ใครจะมาตอนท่านสวดมนต์ ท่านสวดมนต์ไม่จบ ท่านไม่ลุกขึ้นต้อนรับ ท่านนั่งทำกิจของท่านจนจบเสียก่อน ท่านทำอย่างนั้นสม่ำเสมอตลอดเวลาในชีวิตของท่าน เมื่อคนเห็นแล้วก็เลื่อมใสศรัทธา ช่วยทำบุญกับท่านไม่เคยขาดสาย การทำบุญกับ “ผู้ไม่เอา” นั้นได้บุญมาก ทั้งอาณิสสก็มาก อาณิสสอยู่ที่สิ่งนั้นไปเกิดเป็นสิ่งอื่นต่อไปบุคคลอย่างนี้เรียกว่า “โสตาบัน” พระอริยบุคคลชั้นโสตาบัน คือ บุคคลไม่เอาแล้ว ให้อะไรก็ไม่เอาแล้ว ไม่เอาเป็นของส่วนตัว เอามาเพื่อทำประโยชน์เพื่อทำสิ่งที่มีคุณค่าแก่สังคมต่อไป ยิ่งทำ คนก็ยิ่งให้ เพราะว่าเห็นว่าทำจริงเป็นประโยชน์แก่สังคมบ้านเมือง

๔.๔.๒ ท่าทีพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย กับสิ่งแวดล้อม

ท่านมีชีวิตที่เกี่ยวข้องผูกพันกับสังคม ชาวชนบทในท้องถิ่นล้านนา ไม่เลือกชั้นวรรณะหรือแบ่งฐานะยากจน ที่จะสงเคราะห์แก่ประชาชน ทั้งทางด้านจิตใจและวัตถุ ที่ปรากฏเห็นคือในด้านจิตใจ ได้แก่ การอบรมสั่งสอน แนะนำทำเป็นตัวอย่างในด้านวัตถุปรากฏในเรื่องการพัฒนาหมู่บ้านในโครงสร้างพื้นฐาน สร้างศาสนวัตถุ ศาสนสถาน การอนุรักษ์วัฒนธรรมศิลปะล้านนา งานสร้างในศาสนวัตถุท่านได้ใช้แรงศรัทธาของชาวบ้านเป็นพื้นฐานในการพัฒนาและสงเคราะห์ชุมชน ท่านได้ทำการปฏิสังขรณ์วัดและปูชนียวัตถุทางพุทธศาสนา กกับการสร้างสิ่งสาธารณประโยชน์แก่สังคม ในแนวสายสัมพันธ์กับพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้า การดำเนินชีวิตของพระครูบาศรีวิชัย ผู้มีศีลและวินัยอย่างเคร่งครัดตามหลักพุทธบัญญัติ ที่มีความเกี่ยวข้องกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างมาก พระพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้กฎของธรรมชาติด้านสูงสุด พระองค์ทรงมองเห็นประโยชน์และความสำคัญของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม นอกจากจะเป็นการปฏิบัติตามหน้าที่ของพระสาวกแล้ว ยังช่วยรักษาสภาพแวดล้อมอีกด้วย ผู้มีศีลและวินัยอย่างเคร่งครัดย่อมไม่ทำลายชีวิต ไม่ทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

จากประวัติชีวิตและผลงานด้านต่าง ๆ ของท่าน พระครูบาศรีวิชัยจึงเป็นพระสงฆ์ผู้มีความยิ่งใหญ่ที่สุดแห่งล้านนาอย่างแท้จริง ความยิ่งใหญ่ของพระครูบาศรีวิชัย หาใช่เกิดจากสิ่งอื่นไม่ หากแต่เกิดจากการดำเนินชีวิตเป็นแบบอย่างที่ดีงามตามแนวทางแห่งอริยมรรคมีองค์ ๘ ที่พระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสสั่งสอนไว้ ท่านยิ่งใหญ่ด้วยการมีความเพียร อดทน เสียสละ รักพระศาสนา มีชีวิตที่เรียบง่าย ท่านไม่สะสมวัตถุทุกชนิด ที่สำคัญท่านเป็นผู้มีปัญญา วางจิตอุเบกขาได้อย่างมั่นคงให้อภัยทานและอิทธิกรรมแก่ผู้ที่ไม่หวังดีต่อท่านทุกคนอย่างยากที่ใครๆ จะปฏิบัติได้อย่างท่าน พระครูบาศรีวิชัยนำหลักพระวินัยมาประยุกต์ใช้เข้ากับสังคมล้านนาในสมัยนั้นด้วย พระวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้นั้น นอกจากจะช่วยอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแล้ว ยังสามารถปรับปรุงให้เหมาะสมกับกาลสมัย ภูมิประเทศ และสังคมแต่ละท้องถิ่นได้ จึงเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม

บทที่ ๕

บทสรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทางด้านสิ่งแวดล้อมของพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย” (An Analytical Study of Phragrba Srivichai Sirvichayo Environmental Concept) วัตถุประสงค์ในการวิจัย ๓ ข้อ (๑) เพื่อศึกษาแนวคิดทางด้านสิ่งแวดล้อมเชิงปรัชญา (๒) เพื่อศึกษาแนวคิดทางด้านสิ่งแวดล้อมของพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย และ (๓) เพื่อศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทางด้านสิ่งแวดล้อมของพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย เป็นการวิจัยที่ใช้การศึกษาและวิเคราะห์เอกสารเป็นหลัก โดยศึกษาเอกสารชั้นปฐมภูมิและชั้นทุติยภูมิ และได้ผลสรุปการวิจัย ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ แนวคิดทางด้านสิ่งแวดล้อมเชิงปรัชญา

มนุษย์ทุกคนเมื่อมีชีวิตเกิดมา ในการดำเนินชีวิตของมนุษย์เรา จะมีปัญหาต่างๆ เข้ามาในชีวิตให้เราต้องแก้ไขหรือมีทางเลือกให้เราต้องเลือก ดังนั้นการที่เราจะแก้ปัญหาต่างๆ เหล่านั้นได้ดีหรือเลือกทางที่ถูกต้องตามกฎหมายและจริยธรรม จำเป็นต้องมีสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ ไม่ใช่ปล่อยชีวิตไปเรื่อยๆ ตามยถากรรม โดยไม่รู้ว่สิ่งนี้ถูกหรือผิด ดำเนินชีวิตไปอย่างไรจุดมุ่งหมาย ดังนั้น มนุษย์จึงจำเป็นต้องตั้งเป้าหมายในการดำเนินชีวิต จะทำให้ชีวิตมีทิศทาง มีความหวัง มีความกระตือรือร้น มีความสุข และไม่เดินหลงทาง เป้าหมายสูงสุดของชีวิต จริยธรรมสิ่งแวดล้อมจะเกิดขึ้นได้ ก็ต่อเมื่อเรามีความสัมพันธ์กับธรรมชาติ โดยการเห็น การรู้สึกสัมผัส การเข้าใจความรักและความห่วงใย ที่สำคัญคือ เกิดความศรัทธาโลกทรรศน์ใหม่ ซึ่งเป็นวิถีการคิดและความรู้สึกแบบใหม่ อันเกิดจากการเข้าถึงธรรมชาติ ซึ่งหมายความว่า วิธีชีวิตแบบใหม่จะต้องมีลักษณะเรียบง่าย ปฏิเสธบริโภคนิยม ไม่ลุ่มหลงในวัตถุ และใช้ชีวิตอย่างมีความหมาย ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งมีค่าในตัวเอง มนุษย์ไม่ได้เป็นศูนย์กลางหรือเจ้านายของโลก และธรรมชาติเป็นทาส แต่มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ มองธรรมชาติ พืช สัตว์ มนุษย์ ต่างอิงอาศัยกันและกัน หรือ มองแบบองค์รวม ทุกสิ่งในระบบนี้ ต่างอาศัยเกื้อกูลซึ่งกันและกัน มนุษย์ไม่สามารถแยกตัวจากระบบนิเวศได้เลย ทั้งศาสนาและพุทธปรัชญานั้นเรื่องความรักและความเมตตาต่อสรรพสัตว์ ไม่เพียงแต่จะห้ามฆ่าสิ่งมีชีวิตเท่านั้น แต่ยังสนับสนุนการอนุรักษ์ชีวิตไม่ว่าจะด้วยวิธีทางใดก็ตาม มนุษย์มีความกลมกลืนกับธรรมชาติ ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติเพื่อสนองตอบต่อปัจจัยขั้นพื้นฐาน ไม่ทำอันตรายต่อโลกทางธรรมชาติที่มนุษย์

อาศัยอยู่ มีท่าที่แบบอ่อนโยน ไม่ก้าวร้าว ไม่ตักตวงต่อธรรมชาติ ถ้าเราปฏิบัติตามคำสอนแห่งพุทธปรัชญาที่ยึดหลักนิเวศเป็นศูนย์กลาง มนุษย์สามารถลดวิกฤตการสิ่งแวดล้อมได้

พุทธปรัชญาเชื่อว่า ศีลธรรมของมนุษย์สามารถส่งผลกระทบไปถึงสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติเพราะว่า ในทัศนะของพุทธปรัชญา สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติไม่ใช่เป็นสิ่งที่แยกขาดจากการกระทำของมนุษย์ เป็นการมองระบบนิเวศวิทยาอย่างเป็นเครือข่าย เป็นระบบที่บอกเราว่า มนุษย์จะเพิกเฉยต่อผลกระทบถึงสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ หลักการแห่งความประพฤติของสิ่งแวดล้อมเป็นการกระทำของมนุษย์ทุกคนที่ปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อมซึ่งพวกเขาอาศัยอยู่บนพื้นฐานแห่งการพึ่งพาอาศัยอย่างสมดุล เราเชื่อว่าความประพฤติหรือพฤติกรรมของมนุษย์นั้น เกิดจากการตอบสนองต่อสิ่งแวดล้อม โดยมีองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องอื่นๆ อาทิ ความตระหนัก ค่านิยม ทัศนคติ ความรู้ ทักษะ และปัจจัยที่เกี่ยวข้องอื่นๆ ทำให้มนุษย์แสดงความประพฤติหรือพฤติกรรมต่อสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกันดังนั้นจริยธรรมสิ่งแวดล้อม นั่นคือจิตสำนึกสีเขียว สามารถนำมาปรับใช้ชีวิตประจำวันได้ โดยเห็นการมีจิตสาธารณะโดยเห็นประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน ปลูกจิตสำนึกที่ดี ถ้าคนเรายังมองไม่เห็นความงดงามของธรรมชาติ ทำดีแล้วย่อมเกิดผล ก็ทำส่งผลให้เราทำต่อไปอย่าไปท้อแท้ แต่ก็จงสู้และยึดมั่นในสิ่งที่ทำ จะทำให้เรามีความสุขในสิ่งที่ทำ

๕.๑.๒ แนวคิดทางด้านสิ่งแวดล้อมของพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย

พระครูบาศรีวิชัย คือ พระสงฆ์ที่มีชื่อเสียงที่สุดรูปหนึ่งของล้านนา มีบทบาทและความสำคัญในฐานะผู้นำชุมชนและศูนย์รวมของความเชื่อความศรัทธา ที่มาจากวัตรปฏิบัติและแนวทางการบำเพ็ญเพียรที่เคร่งครัด นำเลื่อมใส ประกอบด้วยกับบริบททางสังคม ที่ช่วยกันผลักดันให้ความศรัทธาในตัวพระครูบาศรีวิชัยขยายกว้างออกไปเรื่อยๆ พระครูบาศรีวิชัยเองได้ใช้พลังศรัทธาดังกล่าว มาเป็นปัจจัยในการสร้างกิจกรรมทางศาสนาต่างๆ กิจกรรมงานก่อสร้างและงานบูรณปฏิสังขรณ์ที่พระครูบาศรีวิชัยได้สร้างไว้ นั้น ประกอบด้วยพระวิหาร พระธาตุเจดีย์ หออุโบสถ หอไตร ศาลาบาตร กำแพงและอาคารอื่นๆ เช่น กุฏิ รวมทั้งงานสาธารณะประโยชน์ต่างๆ ได้แก่ ถนน สะพาน เป็นผลงานที่สร้างกระจายในพื้นที่ภาคเหนือ ล้วนเป็นตัวแทนของอวาสาทาน ซึ่งหมายถึงทานบารมีอย่างหนึ่ง ซึ่งเกี่ยวกับการสร้างศาสนสถานเพื่อให้ผู้คนได้กราบไหว้บูชากัน เพราะนั้นจึงเห็นได้ว่าแนวคิดและคำสอนที่ออกมาจากการกระทำของท่านให้ความสำคัญต่อสิ่งแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกเป็นอย่างมาก ทั้งที่เป็นนามธรรมและรูปธรรม

ประการแรก ภายในหรือนามธรรม คือ หลักธรรมคำสั่งสอนของท่าน คีล ๕, คีล ๘, มรรค ๘ ฯลฯ และรวมทั้งบารมี ๓๐ ทศ เหล่านี้ คือ หลักธรรมสำคัญที่ท่านใช้ในการสอนและใช้สวดเป็นประจำพร้อมบำเพ็ญบารมีตามหลักไปด้วย เราจะสังเกตได้ว่าในชีวิตของท่าน ท่านมีความศรัทธาเชื่อมั่นในพระรัตนตรัยอย่างเทิดทูนสูงส่งยิ่ง ประพฤติท่านสงบสำรวม มั่นคงในศีลสิกขา

ประการที่สอง คือ กิจกรรมงานก่อสร้างและงานบูรณปฏิสังขรณ์ต่างๆ ที่ท่านได้สร้างเอาไว้ให้เป็นสาธารณะประโยชน์ในล้านนา จากมนุษยธรรมดาคนหนึ่งก้าวสู่ร่มกาสาวยุติธรรมได้อุทิศกำลังกายกำลังใจให้กับพุทธบริษัท ๔ อย่างไม่เคยต้องการสิ่งตอบแทนจากสังคม ท่านเปรียบเสมือนต้นไม้ใหญ่แห่งล้านนา แม้บารมีปกป้องคุ้มครองชาวล้านนาให้อยู่ในความสงบสุข รมเย็น

การสร้างวัดเป็นการสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืน เพราะวิถีชีวิตของชาวล้านนามีพระพุทธศาสนาเป็นแกนกลาง การสร้างวัดจึงเป็นการสร้างแหล่งบุญ แหล่งกุศล รวมถึงสาธารณะประโยชน์ในช่วงหลัง เช่น ถนน สะพาน ศาลาสถาน เปรียบเสมือนการสร้างทานให้ผู้คนได้มากราบไหว้บูชา ได้มาใช้สอย ซึ่งถือว่าเป็นการทำทานบารมีที่สำคัญที่สุดประการหนึ่งของพระครูบาศรีวิชัย ในแง่ของคุณค่าแนวคิดนี้ ถือว่ามนุษย์เท่านั้นที่มีคุณค่าทางจริยธรรม สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติอื่นๆ ปราศจากคุณค่าทางจริยธรรม เหตุผลที่พระครูบาศรีวิชัยเริ่มบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถานและฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมตามแนวทางจริยศาสตร์ข้างต้นนั้น ก็เพราะคำนึงถึงอนุชนรุ่นหลัง โดยอาศัยหลักการของแนวแบบประโยชน์นิยมที่เห็นว่าทุกคนควรเข้ามีส่วนร่วมเนื่องจากเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และจะต้องไม่ผลักภาระอันสำคัญนี้ให้คนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง โดยเฉพาะผู้ที่ด้อยโอกาสในสังคม

๕.๑.๓ วิเคราะห์แนวคิดทางด้านสิ่งแวดล้อมของพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย

พุทธจริยธรรมสภาวะแวดล้อมมีท่าทีที่เน้นความเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม นั่นคือธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งมีค่าในตัวเอง มนุษย์ไม่ได้เป็นศูนย์กลาง แต่มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ มองธรรมชาติ พืช สัตว์ มนุษย์ ต่างอิงอาศัยกันและกันหรือมองแบบองค์รวม ทุกสิ่งในระบบนี้ต่างอาศัยเกื้อกูลซึ่งกันและกัน มนุษย์ไม่สามารถแยกตัวจากระบบนิเวศได้เลย พระพุทธศาสนาเน้นความรักและความเมตตาต่อสรรพสัตว์ ไม่เพียงแต่จะห้ามฆ่าสิ่งมีชีวิตเท่านั้น แต่ยังสนับสนุนการอนุรักษ์ชีวิตไม่ว่าจะด้วยวิถีทางใดก็ตาม มนุษย์มีความกลมกลืนกับธรรมชาติ ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติเพื่อสนองตอบต่อปัจจัยขั้นพื้นฐาน ไม่ทำอันตรายต่อโลกทางธรรมชาติที่มนุษย์อาศัยอยู่ มีท่าทีแบบอ่อนโยน ไม่ก้าวร้าว ไม่ตัดทวงต่อธรรมชาติ ถ้าเราปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธศาสนาที่ยึดหลักนิเวศเป็นศูนย์กลาง มนุษย์สามารถลดวิกฤตการสิ่งแวดล้อมได้ จะสังเกตได้ว่ากิจกรรมงานก่อสร้างและกิจกรรมงานบูรณปฏิสังขรณ์ของพระครูบาศรีวิชัย ล้วนมีความเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมทั้งหมด เริ่มตั้งแต่สิ่งมีชีวิตไปถึงสิ่งไม่มีชีวิต ถึงว่าเป็นองค์ของสิ่งแวดล้อม วิธีการทำงานของท่านเป็นไปได้ ๒ กรณี คือ พระครูบาศรีวิชัยเลือกเอง หรือมีผู้อาราธนานิมนต์ แต่อย่างไรก็ตามสำหรับกรณีหลังต้องได้รับความเห็นชอบจากท่านพระครูบาศรีวิชัยด้วย ที่ท่านต้องลงความเห็นก่อนเพราะบางสถานที่อาจจะไม่เหมาะสมหรือเป็นการทำลายสภาพแวดล้อมไปด้วย เพราะงานที่ท่านสร้างขึ้นมาน่าจะไม่เป็นการทำลายสภาพแวดล้อม เช่น ท่านสร้างกำแพงรอบ วัดบ้านปาง ท่านทำด้วยก้อนหินทรายทำแบบง่าย ๆ ไม่เป็นการกระทบต่อป่าไม้ด้วยและมีความทนทานจนถึงทุกวันนี้ หรือจะเป็นงานก่อสร้างบูรณะพระวิหาร เจดีย์ ท่านจะเน้นเฉพาะพื้นที่พอยู่ได้รองรับศรัทธา

พอประมาณ ใช้วัสดุที่จำเป็น แต่ที่เห็นสภาพงานก่อสร้างต่างๆ ในปัจจุบันยิ่งใหญ่อลังการนั้นเป็นเพราะคณะลูกศิษย์ของท่านที่ต้องการจะเชิดชูท่านด้วยการตามรอยท่าน ทุกวันนี้ประชาชนจากทั่วสารทิศที่มีโอกาสขึ้นไปสักการะพระธาตุดอยสุเทพ จะแวะซื้อดอกไม้ ธูป เทียน เข้าไปแสดงความเคารพสักการะบูชาท่าน (อนุสาวรีย์พระครูบาศรีวิชัย) อย่างไม่เคยขาด ผู้วิจัยกล้าที่จะเปรียบดั่งพระอาทิตย์ที่ไม่เคยดับฉันใด ฉันนั้น ผู้คนแห่กันมากราบไหว้บูชาตลอดเวลาไม่มีหยุด เพราะด้วยความดีทางจริยธรรมที่ท่านได้สร้างสาธารณะประโยชน์ไว้ให้กับประชาชนรุ่นหลังมากมาย เพราะความงามทางสุนทรียศาสตร์ที่ท่านปฏิบัติตามหลักพระธรรมวินัยที่เคร่งครัดเป็นแบบอย่างให้กับพุทธบริษัทมายาวนานถึงปัจจุบัน จึงเป็นที่เคารพบูชาของชาวล้านนาอย่างยิ่ง

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาวិเคราะห์แนวคิดทางด้านสิ่งแวดล้อมของพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย” ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑) รัฐและมหาเถรสมาคมควรร่วมกันกำหนดนโยบายให้พุทธศาสนิกชนมีการศึกษาหลักพระธรรมวินัยและพุทธปรัชญามากขึ้น เพื่อปลูกฝังให้คนไทยใกล้ชิดศาสนธรรมและสามารถนำหลักศาสนธรรมมาปรับใช้ในวิถีชีวิตตนได้

๒) วัดควรปรับเปลี่ยนบทบาทให้ทันกับสังคมในเชิงรุกและภาครัฐควรสนับสนุนงบประมาณเพื่อการให้ยุติระบบพุทธพาณิชย์อันเป็นการลดการเสื่อมศรัทธาจากศาสนิกชนและการทำลายในระบบทุนนิยมโดยวัดและพระสงฆ์มีส่วนอย่างไรไม่รู้ตัว

๓) วัดแต่ละวัดควรเน้นเรื่องสภาพแวดล้อมสีเขียวมากกว่าที่จะมาสร้างศาสนวัตถุทั้งหลาย เป็นต้นแบบให้กับสังคมที่ควรขนานนามว่าโลกสีเขียวสวยด้วยมือเรา

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้มีข้อจำกัด ในการศึกษาที่เป็นการศึกษาเอกสารเป็นหลัก (Documentary Research) โดยศึกษาเอกสารชั้นปฐมภูมิและชั้นทุติยภูมิ ก็มีข้อมูลพื้นฐานที่จำกัด จึงทำให้การศึกษาวิจัยไม่ลุ่มลึกเท่าที่ควรจะเป็น โดยผู้วิจัยเห็นว่ายังมีประเด็นที่น่าสนใจ และควรทำการศึกษา ตามข้อเสนอแนะดังนี้

๑) ศึกษาวิเคราะห์วิธีคิดหลักการของพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัยสู่ทัศนะพุทธจริยศาสตร์

๒) ศึกษาเปรียบเทียบการต้องอธิกรณ์ของพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย กับการถูกไต่สวนของนักปรัชญาโสกราตีส

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Sources)

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Sources)

(๑) หนังสือ

กীরติ บุญเจือ. จริยศาสตร์สำหรับผู้เริ่มเรียน. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๘.

_____ . ชุดพื้นฐานปรัชญาจริยศาสตร์สำหรับผู้เริ่มเรียน. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๔.

คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พุทธจริยศาสตร์กับปัญหาสังคมร่วมสมัย

พระนครศรีอยุธยา : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

_____ . พระพุทธศาสนากับจริยศาสตร์. พระนครศรีอยุธยา : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

จรัส โฆษณานนท์. พระครูบาเจ้าศรีวิชัย: อริยสงฆ์แห่งล้านนา. กรุงเทพมหานคร : เพื่อฟ้า, ๒๕๔๙.

ชำนาญ พาชี. จริยศาสตร์ประยุกต์. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

ผศ.ธีรโชติ เกิดแก้ว. พุทธปรัชญามิติการมองโลกและชีวิตตามความจริง. สมุทรปราการ :

สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ, ๒๕๕๓.

ธีระพล อรุณะกสิกร. พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๓๕.

กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วิญญูชน, ๒๕๔๒.

ถาวร เสาร์ศรีจันทร์. มรดกทางวัฒนธรรมของคนล้านนา. เชียงใหม่ : แม็กซ์พรีนติ้ง, ๒๕๕๖.

ทัศนาศา งามมณี. การพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมและค่านิยม : จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ. กรุงเทพฯ :

ศูนย์ส่งเสริมวิชาการ, ๒๕๔๙.

ธ.ธรรมรักษ์. ตามฮีตด้วยฮอย ครูบาศรีวิชัย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ ไตรวารินทร์, ๒๕๕๑.

ธรรมบัณฑิต. พระครูบาศรีวิชัย. อุตรธานี : โรงพิมพ์หจก.ซี แอนด์ เอ็น, ๒๕๕๑.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. **พุทธศาสนาในการความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ : มูลนิธิ
คิมทอง, ๒๕๔๓.

นายหนานปวงคำ ต้อยเขียว. **ธรรมอานิสงส์ศีล ครุบาศรีวิชัย**. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,
๒๕๒๘.

บุรี รัตนา. **ครุบาศรีวิชัย นักบุญแห่งล้านนาไทย**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ผ่านฟ้าพาณิชย์, ๒๕๑๘.
ดร.บุญย์ นิลเกษ. **ปรัชญาศาสนา**. ภาควิชาปรัชญาและศาสนาคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,
๒๕๓๖.

ประมวล เพ็งจันทร์. **การเดินทางสู่ความเป็นมนุษย์ที่แท้**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมล
คิมทองคิมทอง, ๒๕๕๐.

ปรีดา จันทร์แจ่มศรี. **ปรัชญาทั่วไป**. เชียงราย : มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย, ๒๕๕๐.

_____ . **จริยศาสตร์**. เชียงราย : มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย, ๒๕๕๒.

_____ . **ความจริงของชีวิต**. เชียงราย : มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย, ๒๕๕๑.

ศ.ดร.วิทย์ วิศทเวทย์. **ปรัชญาทั่วไป มนุษย์ โลกและความหมายของชีวิต**. กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๙.

_____ . **ทรรศนคติและแนวคิดทางด้านปรัชญาและจริยศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร : บรรณา
สาร, ๒๕๔๙.

วัดพระธาตุดอยสุเทพราชวรวิหาร. **ประวัติครุบาศรีวิชัย นักบุญแห่งล้านนาไทยประวัติการสร้างทาง
ขึ้นดอยสุเทพ**. เชียงใหม่ : สุทินการพิมพ์, ๒๕๕๒.

วัดบ้านปาง. **ตามรอยเก่าเล่าเรื่องล้านนา ที่ระลึกงานทำบุญครบรอบวันเกิด ๑๓๐ ปีพระครูบาเจ้า
ศรีวิชัย**. เชียงใหม่ : สุทินการพิมพ์, ๒๕๕๐.

_____ . **หนังสือกัมมัฏฐานฉบับพระครูบาเจ้าศรีวิชัย วัดจอมสระหรือทรายมูลบุญเรือง**.
เชียงใหม่ : ลานนาการพิมพ์, ๒๕๔๘.

วัดข้าวแต่น้อย. **ประวัติวัดข้าวแต่น้อยและประวัติพระครูบาศรีวิชัย**. (เชียงใหม่: หจก.
ดาราบรรณการพิมพ์, ๒๕๕๒.

วศิน อินทสระ. **หลักคำสอนสำคัญในพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราช
วิทยาลัย, ๒๕๔๐.

_____ . **พุทธจริยศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร : เม็ดทราย, ๒๕๔๙.

_____ . **จริยศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร : เจริญกิจ, ๒๕๔๙.

ดร.วันชัย พลเมืองดี. **ธรรมประยุกต์**. พะเยา : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขตเขตพะเยา,
๒๕๔๙.

ผศ.ดร.วิโรจน์ อินทนนท์. **บทสวดและวิธีปฏิบัติกัมมัฏฐานล้านนา**. เชียงใหม่ : บริษัททรีโอ

แอดเวอร์ไทซิ่งแอนด์ มีเดีย จำกัด, ๒๕๕๘.

_____ . **ความคิดล้านนา**. ภาควิชาปรัชญาและศาสนาคณะมนุษย มหาวิทาลัยเชียงใหม่,
๒๕๕๓.

_____ . **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในประเทศไทย**. ภาควิชาปรัชญาและศาสนาคณะมนุษย
มหาวิทาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๙.

_____ . **แนวคิดและมรรควิธีแห่งชีปะขาวในสังคมล้านนา**. ภาควิชาปรัชญาและศาสนา
คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๒.

วิโรจน์ วิชัย. **พุทธปรัชญา**. เชียงใหม่ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่, ๒๕๕๖.

พระครูสิริสุตาภิณธ์ : อาจารย์ยุพิน เข้มมุกด์. **นิกายสงฆ์เชียงใหม่**. อนุสรณ์พิธีบำเพ็ญกุศล

พระราชทานเพลิงศพหลวงพ่อพระครูพิพัฒน์สุตกิจ (แก้ว สุรตโน). เชียงใหม่ :

หจก.ดาราวรรณการพิมพ์, ๒๕๔๙.

พระราชธรรมนิเทศ. **รวบรวมโดยรับสั่งสมเด็จพระสังฆราชเจ้าแห่งการณคณสงฆ์ เล่มที่ ๒๓**.

พระนคร : โรงพิมพ์ทรงธรรม, ๒๕๗๘.

พระมหาสมจินต์ สมมาปัญญา. **พุทธปรัชญา : สารและการพัฒนาการ**. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

พระมหาอุเทน ปัญญาปริทัตต์. **พระไตรปิฎกร่วมสมัย**. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร :

ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์, ๒๕๕๕.

พระประมวล อุตตราสโย (น้อยทรง). **เปรียบเทียบจริยศาสตร์ (ทฤษฎีว่าด้วยความดี)**.

กรุงเทพมหานคร : เฉลิมมงคลการพิมพ์, ๒๕๔๔.

พระปลัดเชียวชาญ สุวิชาโน. **๔๒ พรรษา ได้ร่มกาสาวพัสดุ์ ครุบาเจ้าศรีวิชัย**. เชียงใหม่ : บริษัท

วิทอินดีไซน์ จำกัด, ๒๕๕๗.

พระเทวินทร์ เทวินโท. **จริยธรรมศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทรุ่งแสงการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๐.

_____ . **จริยธรรมวิชาชีพ**. กรุงเทพมหานคร : อมรการพิมพ์, ๒๕๔๕.

พระเมธีธรรมาภรณ์. **ปรัชญากรีกบ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทเคล็ดไทย,

๒๕๓๗.

พระราชวรมุณี. **การพัฒนาที่ยั่งยืน**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๕๕.

พระเทพเวที (ป.อ.ปยุตโต). **ธรรมบัญญัติพุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม**. กรุงเทพมหานคร :

มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๕๓.

พุทธทาสภิกขุ. **ไถว้ลยธรรม**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๓๔.

_____. **พุทธศาสนิกชนกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๕๓.

พรนพ พุกกะพันธุ์. **จริยธรรมทางธุรกิจ**. กรุงเทพมหานคร : แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). **วิทยาศาสตร์ในทัศนะพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธินิธิพุทธธรรม, ๒๕๕๐

_____. **พุทธธรรม**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๑.

พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถานพ. **ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**, ๒๕๔๒.

พุทธทาสภิกขุ. **ผู้ครองเรือน**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา.ม.ป.พ., ๒๕๕๒.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). **ธรรมนุญชีวิตพุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๑.

_____. (ป.อ.ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

_____. (ป.อ. ปยุตโต). **คนไทยกับป่า**. กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๓.

พระเมธีธรรมาภรณ์. **ธรรมะและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๘.

พระไพศาล วิสาโล. **สร้างสันติด้วยมือเรา : คู่มือสันติวิธีสำหรับนักปฏิบัติการไร้ความรุนแรง**.

กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ศึกษาและพัฒนาสันติวิธี (ศพส.) มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๐.

ดร.พระครูภาวนาโสภิต วิ. สมโภชพุทธมहाสถานแห่งนครหริปุญไจย. ลำพูน: หสม. ฐัฒพการพิมพ์, ๒๕๕๔.

พระอานันท์ พุทธมโม. **มหัศจรรย์พระครูบาเจ้าศรีวิชัย**. เชียงใหม่ : โรงพิมพ์นันทพันธ์, ๒๕๕๔.

ภูชีสสี่ไชย บงกชผ่องอำไพ : พุทธิ์นันทะ. **ครูบาเจ้าศรีวิชัยนักบุญแห่งล้านนาครูบาศีลธรรม**.

สมโภชพระอารามหลวงวัดศรีโสดา ๘๐ ปีวัดศรีโสดา ๕๐ ปีโครงการพระธรรมจาริก

อายุวัฒนมงคล ๘๐ ปี พระเทพโกศล (สังวาลพุทธมวณโณป.ธ.๖ M.A.) เชียงใหม่:โรง

พิมพ์พี.ดี., ๒๕๕๘.

มาร์คตามไท. **การจัดการความขัดแย้งโดยสันติวิธีในสันติวิธี : ยุทธศาสตร์ชาติเพื่อความมั่นคง**.

กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

รัตนา ต้นบุญเด็ก. **ปรัชญาคืออะไร**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร,

๒๕๒๓.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท
อักษรเจริญทัศน์จำกัด, ๒๕๓๗.

ศ. (เกียรติคุณ) ดร.สิทธิ บุตรอินทร์. **ปรัชญานิพนธ์**. กรุงเทพมหานคร : สยามปริทัศน์, ๒๕๕๙.

ประเวศ วะสี. **คุณธรรมนำการพัฒนา : ยุทธศาสตร์สังคมคุณธรรม**. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ส่งเสริม
และพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม (ศูนย์คุณธรรม), ๒๕๔๙.

สง่า สุภาภา. **ชีวิตและงานของครูบาศรีวิชัย**. พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๙๙.

สมัคร บุรวาต. **พุทธปรัชญา ๒๕ ศตวรรษ**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม,
๒๕๕๔.

สถิต ศิลปะชัย. **เอกสารประกอบการบรรยายวิชาพุทธปรัชญา**. หาดูฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๓๖.

สุนทร ณ รังษี. **พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่ง
จุฬาลงกรณ์, ๒๕๔๒.

สนิท ศรีคำแดง. **พุทธปรัชญา**. กรุงเทพมหานคร : นีลนารากการพิมพ์, ๒๕๓๕.

สมภาร พรหมทา. **พุทธปรัชญา : มนุษย์ สังคม และปัญญาจริยธรรม**. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

สรวิชัยกัณธิ ตระกูลวงศ์. **ตำนานวัดพระธาตุดอยสุเทพราชวรวิหาร ฉบับอิงประวัติศาสตร์**.
เชียงใหม่ : หจก.เชียงใหม่โรงพิมพ์แสงศิลป์, ๒๕๕๓.

สายธาร ศรีทธาธรรม. **นักบุญแห่งลานนาครูบาศรีวิชัยผู้ใจเด็ด**. กรุงเทพมหานคร : รุ่งแสงการพิมพ์,
๒๕๓๘.

เจ้าสุริยวงค์ สิโรรส. **ประวัติท่านพระลีวีชัย วัดบ้านปาง**. เชียงใหม่ : โรงพิมพ์อเมริกัน, ๒๕๓๒.

เนื่องน้อย บุญเนตร. **จริยศาสตร์ภาวะแวดล้อม : โลกทัศน์ในพุทธปรัชญาและปรัชญาตะวันตก**.
กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

_____. **จริยศาสตร์ตะวันตก : ค่านิยมลัทธิฮอนส์รอลล์ชาร์ท**. กรุงเทพมหานคร :
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

เทพพร มังธานี. **จริยศาสตร์สิ่งแวดล้อม ตามแนวพุทธจริยศาสตร์**. ภาควิชาปรัชญาและศาสนา
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๓๗.

เคเอ็น ชยติลเลเก. **จริยศาสตร์แนวพุทธ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย,
๒๕๓๗.

เดือน คำดี. **พุทธปรัชญา**. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๔.

เอส.เอส. อนาคามี. **พุทธรัฐ**. กรุงเทพมหานคร : นวสาสน์การพิมพ์, ๒๕๕๓.

ไพฑูรย์ มณีไพโรจน์. **ปรัชญาเกินได้**. กรุงเทพมหานคร : The Knowledge Center, ๒๕๕๐.

ไมตรี โอสถานันต์กุล. **ประวัติและผลงานของครูบาศรีวิชัย นักบุญอมตะของเมืองเหนือ**. เชียงใหม่ :
บุญศรีโรงพิมพ์, ๒๕๔๓.

โยสไตน์ กอร์ดอร์. **โลกของโซฟี**. แปลโดยสายพิณพุ่มมงคล. กรุงเทพมหานคร : คบไฟ, ๒๕๔๒.

(๒) วิทยานิพนธ์

กุลตรีลักษณ์ อนันตภาภรณ์. การศึกษาเชิงเปรียบเทียบนิเวศแนวพุทธปรัชญากับทฤษฎีที่ยึดชีวิตเป็น
ศูนย์กลาง. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๔.

ชาญณรงค์ ศรีสุวรรณ. การศึกษาวิหารที่สร้างในกระบวนการครูบาศรีวิชัย พ.ศ. ๒๔๔๗ -๒๔๘๑.

วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๐.

พระสมชาย ธมมसार (ธรรมมา). ศึกษาบทบาทพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย ในฐานะนักบุญแห่ง

ล้านนา: กรณีศึกษาบูรณะปฏิสังขรณ์ศาสนในล้านนา. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์**

มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

พระอธิการสง่า วชิรธรรมา (คำฟู). “บทบาทครูบาเจ้าศรีวิชัยในการสร้างและบูรณะสิ่งมีเสนาสนะ

ของวัดในจังหวัดดะเชียงใหม่”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

สมบูรณ์ ตีบเตปิน. รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน

วัดบ้านปาง ตำบลศรีวิชัย อำเภอเถิน จังหวัดลำพูน. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

(สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น, ๒๕๕๓.

โสภิตา จิระพงศ์. ศึกษาวิเคราะห์การดำเนินชีวิตเชิงพุทธของผู้นำในสังคมไทย. **วิทยานิพนธ์**

พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,

๒๕๕๓.

พระมหาอุทัย มูลแก้ว. การจัดการสิ่งแวดล้อมตามหลักพระวินัยปิฎก. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหา**

บัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๑.

พระมหาบุญไทย ดั่งวงศ์. การใช้เหตุผลทางตรรกะในพระไตรปิฎก. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหา**

บัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๐.

แสวง แสตนบุตร. “แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพระพุทธศาสนา”. **สารนิพนธ์พุทธศาสตร์ดุสิต**

บัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

(๓) สื่ออิเล็กทรอนิกส์

- ประเวศ อินทองปาน, “การศึกษาเปรียบเทียบนิเวศวิทยาในพุทธปรัชญากับนิเวศวิทยาแนวลึกตามทัศนะของอาร์เนแนสส์”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : [http://www.tci-thaijo.org/index.php/abc/article /viewFile/54283/45055](http://www.tci-thaijo.org/index.php/abc/article/viewFile/54283/45055), (๒๐ กันยายน ๒๕๕๙).
- ปิยณัฐ ประถมวงษ์, แนวคิดเบื้องต้น : สัมพัทธนิยมทางศีลธรรม vs สากลนิยมทางศีลธรรม, [ออนไลน์], <http://paepiyanat.blogspot.com/2015/09/vs.html>, (๒๐ กันยายน ๒๕๕๙).
- พระมหาชัยวุธ โภชนุกุล, เปรียบเทียบเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมตะวันตกกับวิถีชาวพุทธในพุทธปรัชญา [ออนไลน์]แหล่งที่มา : <https://www.gotoknow.org/posts/67327> (๒๐ ก.ย. ๒๕๕๙).
- ดร.วันเพ็ญ วรวงศ์พงศา, ปรัชญาชีวิต, [ออนไลน์], แหล่งที่มา <http://www.gened.kmutt.ac.th/paper/meterialGEN111> (๒๐ ก.ย. ๒๕๕๙).
- ประวัติครูบาศรีวิชัย, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : http://www.dharma-gateway.com/monk/monk_biography/kb-srivichai/kb-srivichai-hist-07-01.htm, (๕ สิงหาคม ๒๕๕๙).
- พระสุนทรพจนกิจ, ครูบาศรีวิชัย นักบุญที่ยิ่งใหญ่แห่งล้านนา, [ออนไลน์] , แหล่งที่มา <http://board.postjung.com/657602.html>, (๑ ตุลาคม ๒๕๕๙).
- สันติ ธรรมประชา, ครูบาศรีวิชัย “ตนบุญแห่งล้านนา” และการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น, [ออนไลน์], แหล่งที่มา <http://www.thaingo.org/writer/view.php?id=151>, (๑๐ ตุลาคม ๒๕๕๙).

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

บทสวดมนต์

คำไหว้ ป่าระมี ๙ จัน

(พระครูบาศรีวิชัย พระครูบาศีลธรรม ต้นบุญแห่งล้านนาไทย)

สาธุ สาธุ พระปัญญา ป่าระมี ๓๐ ใต้ สาธุ

พระปัญญาป่าระมีวัดเวดล่อม วิริยะป่าระมีอ้อมระวังดี

ลีละป่าระมีบังกหอกดาบ เมตตาป่าระมีผาบเป็งตั้งปิ่น

ตานะป่าระมีหื้อเป็นผืนตั้งต่อ อุเบกขาป่าระมีหื้อก่อเป็นเวียง

สังจะป่าระมีแควดระวังดีเป็นไม้ได้ ขันตีป่าระมีกลายเป็นหอกดาบบังหน้าไม้และปืนไฟ

อธิษฐานป่าระมีผืนดาบไปทุกแห่งแข็งๆ แสงๆ

ผาบผุงหมุ่มมารผีสาวยพรายเผด ทุกตะวีปปีบถิบบั้งปายหนี นางธรรณีอัสสะจันโสเสมีอน
ผันอยู่ข้างๆน้ำนະตือนองกว้างต่อกว้างแตกตีฟองนະนองนະเนือกเป็นข้าวตอกดอกไม้ถวายบูชาพระแก้ว
แก่นให้สะตันพระพุทธรังจุงมาผายโผด อนุญาโตไซโผดผู้ข้าแต่ตีหลีฯ แม่ธรรณีออกมาริตผมอยู่ตีธาตุ
จ้างฮ้ายกายคะจิงงาสับดิน พนน้ำนະตีสองผัดผายคออพรายหักตีบตีวพระยามารอ้าวๆ ปูนกลั่ว

ขาบยอมือขึ้นตุลหัวใส่เกล้า ผู้ข้านี้ได้จื่อว่าลูกสิกพระพุทธรเจ้ามีบุญสมปารอันมากนัก

พระพุทธรเจ้าจิงจักตั้งพระปัญญาป่าระมีไว้ ๙ จัน ตั้งไว้ตั้งหน้าก็ได้ ๙ จัน

ตั้งไว้ตั้งหลังก็ได้ ๙ จัน ตั้งแต่หัวถึงตีนก็ได้ ๙ จัน ตั้งแต่ตีนถึงหัวก็ได้ ๙ จัน แสนว่าลูกปิ่น

จักมาเสมอเหมือนผนแสนท่าก็บจักมาใกล้ได้ ข้าเจ้าเลยได้ว่า

พุทธรักุณัง ธัมมะรักุณัง สังฆะรักุณัง พุทธะอินตา ธัมมะอินตา สังฆะอินตา

อัสสะจันแม่พระธรรณีผู้อยู่เหนือน้ำ ผู้อยู่กำแผ่นดินกันข้าได้ระนิก

กืดถึงคุณพระปีตา คุณพระมารดา คุณครูบาอาจารย์ คุณพระแก้วตั้งสามพะการ คือ

คุณพระพุทธรคุณพระธรรม คุณพระสงฆ์

และคุณแดด คุณฝน คุณลม คุณกุสะราชเจ้ากิติ คุณพระรัตนภาวนาก็ดีคุณนางอุตตะระราก็ดี

คุณพระปัจเจกเจ้ากิติ คุณแม่พระธรรณีเจ้ากิติ จุงมาฮักษาตั้งกำหน้า

และกำหลังต้นตัวแห่งข้าพเจ้าในคินวันนียามนี้จิมแต่เตอะฯ

พุทโธพุทธังฮักษา ธัมโมธัมมังฮักษา สังโฆสังฆังฮักษา พุทโธพุทธังอะระหัง

ธัมโมธัมมังอะระหัง สังโฆสังฆังอะระหัง พุทโธพุทธังกัณหะ ธัมโมธัมมังกัณหะ

สังโฆสังฆังกัณหะ อายุ วัฒน โสขัง ปะลัง ภาวันตุเม

คำไหว้บารมี ๓๐ ทัก (แบบพระครูบาศรีวิชัย)

๑. ทานะ ปาระมี สัมปันโน, ทานะ อุปะปารมี สัมปันโน, ทานะ ประระมัตถะปารมี สัมปันโนเมตตา ไมตรี กะรุณา มุทิตา อุเปกขา ปาระมี สัมปันโน อิติปิ โส ภาคะวา

๒. สีละ ปาระมี สัมปันโน, สีละ อุปะปารมี สัมปันโน, สีละ ประระมัตถะปารมี สัมปันโนเมตตา ไมตรี กะรุณา มุทิตา อุเปกขา ปาระมี สัมปันโน อิติปิ โส ภาคะวา

๓. เนกขัมมะ ปาระมี สัมปันโน, เนกขัมมะ อุปะปารมี สัมปันโน, เนกขัมมะ ประระมัตถะปารมี สัมปันโน เมตตา ไมตรี กะรุณา มุทิตา อุเปกขา ปาระมี สัมปันโน อิติปิ โส ภาคะวา

๔. ปัญญา ปาระมี สัมปันโน, ปัญญา อุปะปารมี สัมปันโน, ปัญญา ประระมัตถะปารมี สัมปันโนเมตตา ไมตรี กะรุณา มุทิตา อุเปกขา ปาระมี สัมปันโน อิติปิ โส ภาคะวา

๕. วิริยะ ปาระมี สัมปันโน, วิริยะ อุปะปารมี สัมปันโน, วิริยะ ประระมัตถะปารมี สัมปันโนเมตตา ไมตรี กะรุณา มุทิตา อุเปกขา ปาระมี สัมปันโน อิติปิ โส ภาคะวา

๖. ขันตีปาระมี สัมปันโน, ขันตีอุปะปารมี สัมปันโน, ขันตีประระมัตถะปารมี สัมปันโนเมตตา ไมตรี กะรุณา มุทิตา อุเปกขา ปาระมีสัมปันโน อิติปิ โส ภาคะวา

๗. สัจจะ ปาระมี สัมปันโน, สัจจะ อุปะปารมี สัมปันโน, สัจจะ ประระมัตถะปารมี สัมปันโนเมตตา ไมตรี กะรุณา มุทิตา อุเปกขา ปาระมี สัมปันโน อิติปิ โส ภาคะวา

๘. อระชิฏฐานะ ปาระมี สัมปันโน, อระชิฏฐานะ อุปะปารมี สัมปันโน, อระชิฏฐานะ ประระมัตถะปารมี สัมปันโน เมตตา ไมตรี กะรุณา มุทิตา อุเปกขา ปาระมี สัมปันโน อิติปิ โส ภาคะวา

๙. เมตตูปาระมี สัมปันโน, เมตตูปะปารมี สัมปันโน, เมตตูประระมัตถะปารมี สัมปันโนเมตตา ไมตรี กะรุณา มุทิตา อุเปกขา ปาระมีสัมปันโน อิติปิ โส ภาคะวา

๑๐. อุเปกขา ปาระมี สัมปันโน, อุเปกขา อุปะปารมี สัมปันโน, อุเปกขา ประระมัตถะปารมี สัมปันโน เมตตา ไมตรี กะรุณา มุทิตา อุเปกขา ปาระมี สัมปันโน อิติปิ โส ภาคะวา ทะสะ ปาระมี สัมปันโน, ทะสะ อุปะปารมี สัมปันโน, ทะสะ ประระมัตถะปารมี สัมปันโน เมตตา ไมตรี กะรุณา มุทิตา อุเปกขา ปาระมี สัมปันโน อิติปิ โส ภาคะวา

พุทัง สระณัง คัจฉามิ นะมามิหัง

ธัมมัง สระณัง คัจฉามิ นะมามิหัง

สังฆัง สระณัง คัจฉามิ

คำไหว้บูชาพระครุบาศรีวิชัย สิริวิชัย

(นักบุญแห่งล้านนา)

ตั้งนะโม ๓ จบ

อะยัง วุจจะติ สิริวิชะยะจะนะ จะ มหาเถโร อุตตะมัง สีสัง นะระเทเวหิ ปุชิตโต
โสระโห ปัจจะยาทิมหิ महालाभा षवन्तु मे अहं वण्णामि सัพพะथा अहं वण्णामि สिरสะสา
อะหं वण्णामิ สัพพะโส สาธุ สาธุ สาธุ อนุโมทนา ฯ

คำแปล

ตั้งข้าพเจ้าจะกล่าวต่อไปนี้ พระมหาเถระเจ้ารูปใด ผู้มีนามว่าศรีวิชัย ผู้มีศีลอันอุดม ผู้
อัน นรชนและเหล่าทวยเทพทั้งหลายบูชาแล้ว ผู้ยิ่งใหญ่ตลอดกาลทั้งปวง ด้วยการนอบน้อมนั้น จง
เป็นปัจจัยแห่งลาภอันใหญ่บังเกิดมีแก่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าขอภิวาทซึ่งพระมหาเถระเจ้ารูปนั้นตลอดกาล
ทั้งปวง ข้าพเจ้าขอภิวาทซึ่งพระมหาเถระเจ้ารูปนั้น ด้วยเศียรเกล้า ข้าพเจ้าขอภิวาทซึ่งพระมหา
เถระเจ้ารูปนั้น โดยประการทั้งปวง สาธุ สาธุ สาธุ ข้าพเจ้าขออนุโมทนา ฯ
(กราบลง ๓ ครั้ง แล้วตั้งจิตรำลึกถึงคุณของพระครุบาศรีวิชัย อธิษฐานจิตขอพรตามความปรารถนา)

คำไหว้บูชาพระครุบาศรีวิชัย สิริวิชัย

(สำนวนวัดข้าวแต๋นน้อย อ.สันทราย จ.เชียงใหม่)

สาธุ โอกาสะ มะยัม ภันเต อิมานิ ฐปะ บุพพาลาจีจะต่านัง ข้าพเจ้า...น้อมนำมายัง
ดอกไม้ ฐปะเทียนมาไหว้สาธุขอบุญบารมีพระครุบาเจ้าศรีวิชัย ปกโหม่ตันตัวข้าพเจ้าที่มีความสุข
ความเจริญ ก้าวหน้าในชีวิตตลอดไป ด้วยตันตัวข้าพเจ้ามีความบริสุทธิ์ทั้งกาย วาจา ใจแล้วจึงมา
กราบไหว้บูชาครุบาเจ้า เพื่อได้รับพรอันบริสุทธิ์ตลอดไป
(เสร็จแล้วนั่งสงบจิตใจให้นิ่ง ทำใจให้บริสุทธิ์ เพื่อรับพรจากพระครุบาเจ้า)

ภาคผนวก ข

ภาพประกอบ

วิหารหลังแรกของวัดศรีสุดาที่พระครูบาศรีวิชัยสร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ.๒๔๗๗
ปัจจุบันวัดได้รื้อ 'วิหารครูบาศรีวิชัย' และสร้างหลังใหม่ขึ้นมาแทน

ตราประจำตัวของพระครูบาเจ้าศรีวิชัย มี ๕ ภาษา
ไม่ปรากฏหลักฐานว่าเริ่มใช้ตราเมื่อปี พ.ศ.ใด^๑

^๑ ภาพจากหนังสือพระครูบาเจ้าศรีวิชัย นักบุญแห่งลานนาไทย จัดพิมพ์โดยชมรมพุทธศาสน์การไฟฟ้า
ฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย พิมพ์ครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๔๒

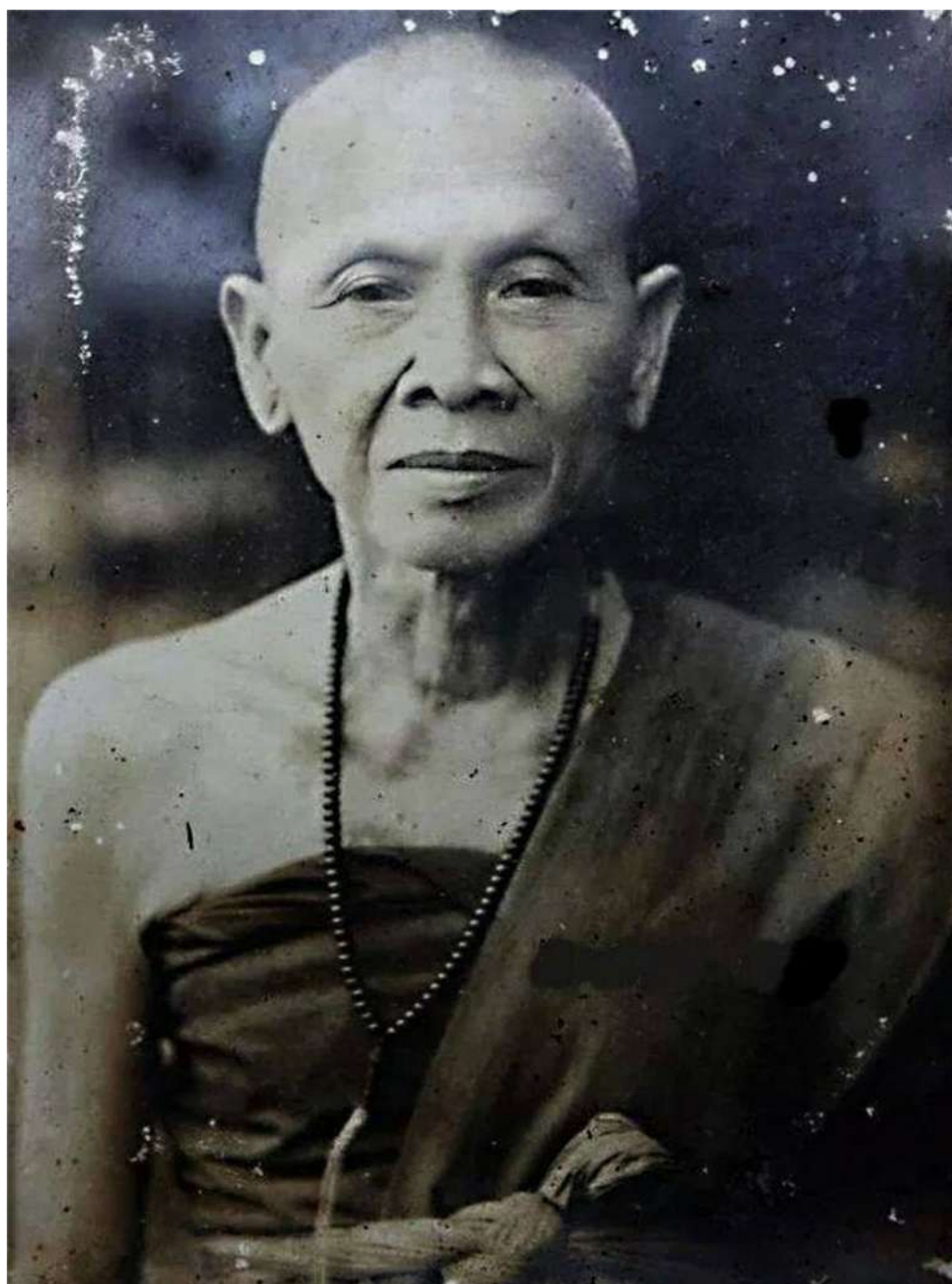
พระครูบาศรีวิชัย เมื่ออายุ ๕๖ ปี นุ่งห่มผ้าจีวรแบบปรัดอก แขนวลูกประคำที่คอ
นั่งบนเก้าอี้ ถัดไม้เท้าและถือพัดหางนกยูง ถ่ายที่วัดศรีโสดา เชียงใหม่ ปี พ.ศ.๒๔๗๗

พระครูบาศรีวิชัย เมื่ออายุ ๔๒ ปี ถ่ายรูปนี้ครั้งถูกควบคุมตัวที่ศาลาบาตร
วัดศรีดอนไชย (วัดปากกล้วย) เมืองเชียงใหม่ ปี พ.ศ.๒๔๖๓

พระครูบาศรีวิชัย ถ่ายรูปนี้เมื่ออายุ ๔๕ ปี
ที่หน้าต้นชบาบนพระธาตุดอยจอมทอง คราวไปบูรณะ
วัดพระเจ้าตนหลวงและพระธาตุดอยจอมทอง แขวงเมืองพะเยา (พะเยา)

พระครูบาศรีวิชัย นักบุญอมตะแห่งล้านนา
องค์ผู้สถาปนาวัดศรีโสดา พระอารามหลวง เมื่อปี ๒๔๗๗

พระเทพโกศล (สังวาล พรหมวณฺโณ น.ธ.เอก, ป.ธ.๖, M.A., ศศ.ด., พธ.ด.)
เจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่ รูปที่ ๑๑
เจ้าอาวาสวัดศรีโสดา พระอารามหลวง รูปที่ ๖ (พ.ศ. ๒๕๓๐ – ปัจจุบัน)
ผู้อำนวยการสำนักงานบริหารโครงการพระธรรมจาริก ส่วนภูมิภาค วัดศรีโสดา

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ : พระอนุชิต อธิปญโญ (กาญจนนาปรกรณ์)
- เกิดเมื่อ : วันอาทิตย์ ที่ ๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๓๔
- สถานที่เกิด : ๒๓/๑ หมู่ ๑ บ้านหัวปอน ตำบลแม่ยมน้อย อำเภอขุนยวม
จังหวัดแม่ฮ่องสอน ๕๘๑๔๐
- ประวัติการศึกษา : ประถมศึกษาโรงเรียนบ้านหัวปอน ๒๕๔๒
มัธยมศึกษาโรงเรียนสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ ๒๕๔๗
นักธรรมเอก สำนักเรียนวัดศรีโสดา จังหวัดเชียงใหม่ ๒๕๕๓
พุทธศาสตรบัณฑิต (พระพุทธศาสนา) จาก
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ๒๕๕๓
- บรรพชา : ๑๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๔๗
- อุปสมบท : ๑๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๓
- สังกัด : วัดศรีโสดา พระอารามหลวง ต.สุเทพ อ.เมืองเชียงใหม่ จ.เชียงใหม่
- หน้าที่ : ครูสอนโรงเรียนพระปริยัติธรรม โรงเรียนสมเด็จพระพุทธชินวงศ์
- เข้ารับการศึกษ : พ.ศ. ๒๕๕๗ พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่
- ที่อยู่ปัจจุบัน : วัดศรีโสดา พระอารามหลวง ตำบลสุเทพ อำเภอเมืองเชียงใหม่
จังหวัดเชียงใหม่ ๕๐๒๐๐
๕๐๒๐๐ โทร. ๐๖๑ - ๓๑๖ - ๐๐๒๐.
E-Mail : Anuchit76@windowslive.com